A. de Lamartine

Cihan Hakimiyeti

(TÜRKİYE TARİHİ)

3. cilt

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Tercüman
1001 TEMEL ESER
40

YAZAN
A. de Lamartine

HAZIRLAYAN
M. R. UZMEN

CİHAN HAKİMİYETİ

(TÜRKİYE TARİHİ)

üçüncü cilt

Tercüman gazetesinde hazırlanan
bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş.
ofset tesislerinde basılmıştır

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda **"Gerçek eserler"** elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -**Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış**- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "**1000 Temel Eser**" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "**Tercüman 1001 Temel Eser**" dizisini yayınlamaya karar verdik. "**1000 Temel Eser**" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler

önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

IX

Akkoyunlulara karşı seferlerde kendini iyice göstermiş olan kahraman şehzâde Mustafa Anadolu'da valilik yaptığı devirlerde bağımsızlığa alıştığından, şimdi babasının ve vezirin müsamahasız bakışları altında barış içinde İstanbul'da yaşamaktan sıkılmıştı. Başardığı pek çok savaşın sağladığı şahsiyeti ile hem halk, hem de yeniçeriler arasında bir hayli şöhret sahibi olduğundan, davranışları, sözleri ve hattâ aşkları bile daha dikkatle gözleniyordu. Tahtın gerçek vârisi Bayezid'e karşı bu oğlunu tercih eden Sultan Mehmed Han, kalben yakın olduğu şehzâdesinde giderek artan şatafatlı bir rekabet sezmekteydi. Kendisi için hoş gördüğü pek çok aşırılıkları asla oğlunda görmek istemiyordu. Mustafa'nın her kusuru gözünde bir suç olarak büyüyordu.

O zamanlar Doğu'da seferde bulunan bir vezirin son derece güzel bir karısı vardı. Şehzâde Mustafa bir seferinde bu kadını görmüş, gözlerinin bakışından âşık olmuştu. Parayla kandırılan uşaklar ve harem ağaları iki âşığın haberleşmesini sağlamıştı. Nihayet bir gün yanında nedimeleri olduğu halde hamama giden genç kadın, Mustafa'nın adamları tarafından kaçırıldı. Vezirin evdeşi ile sarayına kapanan Şehzâde Mustafanın yarattığı rezâlet bir anda bütün İstanbul'da duyuldu. Durumu haber alan kocası kalkıp İstan-

bul'a geldi ve Fâtih'in ayaklarına kapanarak bunca hizmetine karşılık böyle bir davranış beklemediğini belirtti.

Ne olursa olsun bu olayın yarattığı çirkin durumu ortadan kaldırmaya karar veren Fâtih Sultan Mehmed, bir gece çavuşlarını oğlunun dairesine gönderdi; genç kadın şehzâdenin kollarından zorla alınarak kocasına yollanırken şehzâde Mustafa da boğduruldu. (*)

X

Sultan Mehmed Han, şehzâde Mustafa'ya karşı zamanında gösterdiği kötü davranışlarından dolayı sadrâzam Mahmud Paşa ile meşgul olmaya karar verdi. Şehzade Mustafa'nın idam edildiği gün satranç oynayarak Osmanlı hanedanına karşı ağır hakaret sayılabilecek bir ilgisizlik gösterdiğini ve matem elbiselerini giyeceğine devamlı olarak beyaz kaftan giydiğini ileri sürerek vezir-î âzam'ı itham etti.

Rum baba ve Arnavut anneden dünyaya gelmiş olan Mahmud Paşa, hristiyan olarak vaftiz edilmişti. Çocukluğunda devşirme olarak alınmış, sarayda yetiştirilmiş ve eğitimle müslüman yapılmıştı. Sözde Hz. Muhammed'in dinine sâdıkmış gibi görünmesine

---

(*) Gözden geçirilen diğer Osmanlı tarihlerinde Şehzâde Mustafa'nın böbrek hastalığından eceliyle öldüğü belirtilmektedir. Böyle bir olayın doğruluk derecesinin tahkik edilmesi tarihçilerin bir ödevi olmalıdır. (Ç)

rağmen, hayatının sonuna kadar ilk dinini ve ait olduğu ırkı unutmamış, görevi sırasında karşılaştığı kâfirlere karşı onların kanından olduğundan daima müsamahalı davranmıştır (*). Buna rağmen olumlu tarafları olan bir vezirdi; bir kaç defa Fâtih'in fetih hırsıyla yapmak istediği tehlikeli hareketleri önlemişti. Daima bilginleri, şairleri, san'atkârları korumuş; umumî kütüphaneler açtırmış; İstanbul ve Sofya'da adını taşıyan camiler yaptırmıştı. Şiraz ve Tebriz'de bulunan şairlerle edebî tartışmalara katılmıştı. Padişahın gözünden düştükten sonra azledildi, Yedikule zindanlarına atıldı. Sonunun ne olacağını anlayan Mahmud, olgunluk içinde kaderine rıza gösterdi. İdamından sonra yerine Gedik Ahmed Paşa getirildi.

XI

Fâtih gibi müslüman olan Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan ile birleşen Papa, Venedik, Ceneviz, Rodos şövalyeleri Akkoyunlu mağlûbiyetinden sonra da Anado lu'nun güney kıyılarına saldırılarını devam ettirdiler. Sultan Murat'ın dul eşi Sırp prensesi Mara üvey oğlu ile Venedik'in arasını bulmak için boşuna çaba harcadı. Papa ve Rodos şövalyeleri Venedik'in dış siyasetini bir hayli etkiliyorlardı. Prenses Mara, padişahın hürmetleri ile Selânik'e uğurlandı.

Venedik'in seksen, Papalığın on, Napoli'nin on yedi ve Rodos'un on dört kadırgası gerçek bir haçlı do-

---

(*) Devşirmelerin daima kendi ırklarını savunduklarının bir delili olan bu satırlara okuyucuların dikkatini çekeriz. (Ç.)

nanması teşkil ederek zaman zaman Akdeniz ve İzmir sahillerine çıkartmalar yapıyor, yağma, cinayet. ırza geçme olayları birbirini kovalıyordu. Birleşik hristiyan kuvvetlerine katılan tarihçilerden birisi şöyle anlatmaktadır:

«Venedikliler ve müttefikleri Rodos şövalyeleri, İzmir'e girdiklerinde erkekleri boğazladılar, camilere sığınmış olan kadın ve kızları ihtiraslarına âlet etmek için kapıları kırdılar. Harekâtı idare eden Venedik kumandanı Mocenigo, askerlerinin insanî duygularını uyandırmak yerine yağmayı, kundakçılığı ve ırza geçmeyi teşvik ediyordu. Kendisine getirilecek her Türk'ün kafası için bir düka altın vaad etmişti. Esir alınanlar ise açık arttırmayla satılıyorlardı. Rodos'un karşısına isabet eden kıyı kasabalarının ahalisi kılıçtan geçirildi, bağlara ve ağaçlara varıncaya kadar her şey yakıldı. Müttefikler tarafından kullanılan vahşi Arnavutlar ellerine geçirdikleri erkek veya kadın esirlerin adedi için üç düka altını alıyorlardı.»

XII

Anadolu sahillerine yapılan bu saldırılar Fâtih'i çılgınca hiddetlendiriyordu, intikam almak duygusuyla yanıp tutuşuyordu. Kendi denizlerinin ortasında düşmanlarının kalesi durumunda olan Rodos'u almayı kafasına koymuştu. Almanya İmparatoru III. Frederic'e karşı Hırvatistan ve Slovenya'da yürüttüğü birkaç savaş yüzünden bu adaya karşı tasarladığı seferi gerçekleştiremedi. Almanya İmparatoruna karşı düzenlenen akınlardan birinde akıncı beğinin kumandasındaki Türk atlıları Macaristan'ın içlerine kadar girerek

Laybach şehrini, Pazar âyini yaparken bastırdılar. Macar ovasının ortasında bulunan Peterwardein gibi kentler akıncıların saldırıları karşısında alevler içinde kaldı; ülkelerinden sürülen on binlerce esir ile İzmir ve Akdeniz sahillerine yapılan saldırıların intikamını alınmış oluyordu. Venedik kumandanı Loredano, Arnavutluk'un İşkodra şehrini, şehir tamamen harap oluncaya kadar savundu. Sekiz saat süreyle sur gediklerinde meydana gelen çok kanlı bir vuruşma sonunda sekiz bin Türk ve Venedik askeri hayatlarını kaybetti.

Arnavutluk'tan dönen Süleyman Paşa önemli bir Osmanlı kuvvetiyle, vergisini vermeyi reddeden Boğdan prensi Etienne'i (I. Ştefan) cezalandırmak üzere Boğdan topraklarına girdi. Ştefan, Türk ordusu önlerinde devamlı çekilerek Ağaç Denizi denilen bataklık mevkiye geldi. Savaşın seyri üç defa değişti, ancak bataklıklar arasına sıkışan Osmanlı ordusu sonunda mağlûp olmaktan kurtulamadı. Kazıklı voyvoda Drakul kadar vahşi olan Boğdanlılar ellerine geçen Türk tutsakları kazığa oturttular

XIII

İmparatorluğun her tarafından gelen Türkler sayesinde böyle bozgunları hemen telâfi eden Fâtih, Rodos ve Kırım üzerindeki emellerinden vazgeçmiyordu. Bilhassa Ceneviz'in elinde tuttuğu ticarî liman Kefe'yi almak isteyen padişah, sadrâzam Gedik Ahmed Paşa'yı donanmay-ı hümâyûn ile Kırım'a yolladı.

Bir hain tarafından teslim edilen Kefe'de bulunan kırk bin esir İstanbul'a yollandı. Şehrin ele geçi-

rilişinden üç gün sonra vezir-î âzam, Cenevizli hain ve Osmanlılar ile işbirliği yapan Ermenileri büyük bir şölene dâvet etti. Ziyafetin verildiği salonun ancak birer birer inilecek kadar dar merdivenlerden bir çıkışı vardı. Yemek bittiğinde başta hain Cenevizli olmak üzere diğer işbirlikçiler merdivenlerden aşağı indiklerinde kendilerini orada bekleyen cellâtlar hepsini idam ettiler. Bir ihanetin cezası düşman elinden böylece verilmiş oluyordu.

O zamandan beri Osmanlılara tâbî olarak yaşayan Cengiz Han soyundan gelen Giray'lar, günümüzde (*) Ruslar tarafından tahtından edilmiştir.

XIV

Kırım'dan tutsak edilen bin beş yüz genç Ceneviz asilzâdesi, İstanbul'a gelirken bulundukları kadırgada isyan çıkardılar, geminin idaresini ellerine geçirerek Avrupa sahillerine çıktılar ve Macaristan'a sığındılar.

Macarlardan kaçan tutsakları boşuna talep eden Fâtih Sultan Mehmed, hem Macarları, hem de Boğdanlıları cezalandırmak maksadıyla Boğdan'a yürüdü. İlk anlarda geri çekilmeye başlayan yeniçerileri cesaretlendirmek gayesiyle ön saflara yalın kılıç atıldı ve ordusunu muzaffer kıldı.

Macar kralı Mathias Corvinus'un nişanlısı olan Napoli prensesi Beatrice, Dalmaçya'dan Peşte'ye gide-

---

(*) 1850 yıllarında (Ç)

bilmek için Türk akıncılarının saldırılarına karşı bir orduyla yola çıkmak zorunda kaldı. Geceleyin konukladığı kent ve kasabalar ertesi günü akıncılar tarafından yakılıyordu. Aynı ateş, düşmanları ile ittifak yapan Venedik'i cezalandırmak için Arnavutluk, İllirya, Lepante körfezi, Udine bahçeleri ve hattâ Tagliamento ovalarını da yakıyordu.

O yıl içinde (1478), altı oğlunun taht mücadelelerini bastırmakla uğraşan ve büyük oğlunu öldürtmek zorunda kalan Uzun Hasan utanç içinde hayata gözlerini yumuyordu.

XV

Sadrâzam Gedik Ahmed Paşa, aynı yıl içinde askerliğe yakın olmayan ancak I. Bayezid zamanında eserleri ile tanınan şair Celâleddinî Rûmî'nin soyundan gelen Karamanlı Mehmed Paşa ile makamını değişti.

Vezirlerin ve kumandanlarının yavaş hareket etmesinden yakınan Fâtih, altmış bin azab ve kırk bin yeniçerinin başında Adriyatik kıyılarının fethini tamamlamak üzere İşkodra üzerine ilerlemeye başladı.

Uzaktan kayaların üzerine kurulmuş İşkodra'nın surlarını görünce, «kartal, yuvalarını korumak için ne güzel bir yuva seçmiş,» dedi.

Muazzam topçu birlikleri her biri on iki kental ağırlığında mermer gülleler savuran toplarıyla şehri dövmeye başladı. Kükürte bulanmış yünlü paçavra-

lar düştükleri evleri yakıyorlar ve içlerinde oturanları dumanları ile boğuyorlardı. Hemen orda dökümhaneler ve baruthaneler kurularak yeni topçu bataryaları imâl edildi. Her biri on, on beş kental ağırlığında olan iki bin yedi yüz gülle otuz dört gün boyunca şehri darmadağın etti; otuz beşinci gün, şehre hâkim bir yerde otağını kurmuş olan Fâtih hücum emrini verdi. İlk saldırı başarısız oldu ve on bin Türk şehit düştü. Bu kayalık şehri almak için daha fazla askerini harcamak istemeyen Sultan, kuşatmayı kaldırmadan çekildi. 1479 yılında Venedik ile yapılan bir anlaşma sonunda şehir Türklere teslim edilmiştir.

XVI

Artık Rodos seferine başlamak için hiçbir engel kalmamıştı. Fenikelilerin Yılanlar Adası dediği ve Yunanca Güller Adası veya Adaların Gülü anlamına gelen adıyla, Rodos Küçük Asya'nın bir uzantısı olarak Akdeniz'de yer alır. Ada karadan yüz adımlık bir mesafe ile ayrılmış olduğundan yabancı kavimlerin istilâsı oraya erişmek imkânını bulamamıştır. Eski Yunanlılar Rodos'un Anadolu'dan ayrılmasını Helios'un yani Güneş'in Rodos'a karşı duyduğu sevgiye bağlamışlardır. Bu aşktan doğan Heliad'lar, efsaneye göre Kilikya'ya komşu şehir ve limanları kurmuşlardır. Önceleri cumhuriyet ile idare edildikten sonra Artemis tarafından ele geçirilen, daha sonraları Persler ve İskender tarafından fethedilmekten ziyade ziyaret maksadıyla işgal edilmiş olan Rodos, iklimi, bahçeleri, gemileri, ticareti ve yelkenlilerin ayaklarının altından geçerek limana girdikleri anıtı ile meşhurdur.

Romalılar devrinde Yunanistan'ın müzesi ve okulu gibi kalmıştı. Çiçeron adaya gelerek Yunan edebiyatının ustalarından hitabet ve şiir öğrenmişti.

İmparatorluğun başkentini Bizans'a taşıyan Konstantin, Rodos'u ilhak etmiş, rahipleri yerleştirerek, İstanbul'da inşa ettireceği Aya Sofya kilisesi için eski tapınakların kalıntılarını getirtmişti. II. Mehmed'den önce ara sıra adaya saldıran Araplar ve Türkler kiliseleri yıkmışlardı. Haçlılar ise Rodos'u Arapların ve Rumların ellerinden almışlar ve bir avuç maceraperest Alman, Fransız, İtalyan şövalyesinin idaresine terk etmişlerdi. Nihayet, Kudüs Sen Jan Şövalyeleri tarikatının üstad—ı âzamı olan Guilaume ve Villaret, adayı Kilikyalı Türkmenlerden feth etmiş ve kendisini Bizans'a tâbî kılmıştı.

Civardaki adalar da Rodos'un kaderine iştirak etmişlerdi. Şövalyeler bu adalarda eli silâh tutabilecek yaştaki bütün erkekleri kılıçtan geçirmişlerdi; ihtiyarlar, kadınlar, kızlar ve çocuklar ganimet gibi alınmış Adriyatik kıyılarında satılmışlardı. Onların yerine Avrupa'dan hristiyan ahali getirilmişti. Villaret'den sonra üstad-ı âzam olan Villeneuve, Rodos'un surlarını tahkim ettirerek rahip fâtihlerin sığındıkları bir kışla - liman hâline getirmişti. Anadolu'daki rakipleri ile başa çıkabilmek için Rodos Şövalyeleri ile anlaşan ilk Osmanlı padişahları onlara kıyılarda bazı üsler vermişlerdi; Bodrum da bunlardan biridir. Sultan II. Murat ve II. Mehmed ile yapılan barış veya mütareke, bu dinî şövalye teşkilâtının esasını teşkil eden, müslümanlarla ezelî savaş ilkesini aksatıyordu.

XVII

Daha önce şövalyelerin Fâtih'in yıllık vergi istemini nasıl geri çevirdiklerini ve ancak hediyeler göndermek suretiyle kendisine tâbî olmadıklarını anlatmıştık.

Mora, Arnavutluk, Trabzon, Kırım, Tuna, Venedik olaylarıyla bir türlü fırsat bulamayan Fâtih'in intikamcı yüreğinde nihayet adaya sefer hazırlığının sesi çınlamaya başlamıştı. Boğazici, İstanbul ve Selânik limanlarında yüz altmış kadırga sessizce hazırlanıyor, yüz bin çeri kumandanlarının emrinde Rodos'a dümen kırmak için sabırsızlanıyordu. Üstad-ı âzam d'Aubusson casusları vasıtasıyla bu hazırlıkları dikkatle takip ediyordu. Fransa, Sicilya, İspanya, İngiltere, Almanya ve İtalya'da bulunan tarikat mensubu şövalyelere gönderilen mektuplarda adanın, teşkilâtın ve hristiyanlığın kurtarılması için hepsinin gemileri ile birlikte yardıma gelmeleri isteniyordu. Bir kısmı görev anlayışı, diğerleri din uğruna, çoğu da artık Avrupa'da ölmek üzere olan şövalyeliğin son turnuvasına katılmak üzere yardıma koştular.

Sefer açılmadan önce her iki taraf da birbirlerini oyalamak maksadıyla müzakere açmak istedilerse de bunda başarı sağlayamadılar. Fâtih'in yanında Rodos'a ihanet eden üç kaçak vardı. Bunlardan en önemlisi vatanından kovulan bir Rum olan Meligallo idi. Daha önce adada oturduğu için her tarafını iyice biliyordu. Fâtih onun verdiği bilgilerden bir hayli istifade etti.

XVII

Bir başka dönme, Fâtih tarafından Rodos seferi için deniz ve kara orduları kumandanı seçilmişti. Bu, Fâtih'in imha ettiği Paleologos sülâlesinden bir prens olan Mesih Paşa idi. Son imparator Konstantin'in kuzeni olan Mesih Paşa, dine, kana, vatana, şerefe önem vermeden İslâmiyeti seçmiş, bu yüzden paşa rütbesine kadar yükseltilmişti. Şimdi de İslâm olarak doğmadığı için mâzisinde mevcut olan kusuru tamamen ortadan kaldırmak üzere büyük bir cesaretle hareket ediyordu. Fâtih, hem ailesine, hem vatanına ve hem de hristiyanlığa ihanet eden bir adamdan başka Rodos şövalyelerine karşı savaşacak birini bulamamıştı.

Mesih Paşa'nın iki yüz kadırgası 24 Mayıs 1480 günü Rodos ile kara arasında yer aldı. Donanma yüz bin savaşçıdan başka İstanbul ile İşkodra surlarını ufalayan topları ve lâğımcı birliklerini de taşıyordu.

Şövalyeler ve kale halkı surların üzerine koşarak kuzey rüzgârının adalarının üzerine attığı bu muazzam armadayı seyre daldılar. Hristiyanlığın bu son Karta-ca'sında toplanmış olan, Avrupa'nın bütün vaadlerini taşıyan, kendilerine tayfa ve yiyecek veren Mısır Sultanı ile ittifak yapan, Tunus emîri ile barış içinde olan, hâlâ Kilikya'da Cem Sultan'a karşı direnen Karaman prensleri ile işbirliği halinde olan şövalyeler bir imparatorluk ile boy ölçüşebileceklerine inanmışlardı. Avrupa'daki teşkilâtlarının topladığı paralarla ve Afrika ile Asya kıyılarında yaptıkları korsanlıkla ele geçirilen ganimetlerle iyice zenginleşen hazinelerinin serveti sınırsızdı. Üstad-ı âzamlardan pek çoğu

servetleri ile donanmaları ürkütecek, orduları şaşırtacak kaleler ve surlar inşa ettirmişlerdi. Gemilerin yaklaşmasını sağlayacak kıyılar ve limanlar toplarla donatılmış olup, çaprazlama ateşleri ile tek bir sandalı bile yakına sokmayacak güce sahiptiler. Arap ve Türkmen atlarına bindirilmiş hafif süvari birlikleri adanın tehlike göre her tarafına süratle erişecek çevikliği gösteriyordu. En kötü ihtimalle Türkler adaya çıkmayı başarırlarsa şehir bütün ada halkını, ki otuz bin kişiyi geçmiyordu, surları içine alarak açlık ve susuzluk tehlikesi baş göstermeden direnebilecek şekilde tahkim edilmişti.

Rodos şehri Kıbrıs denizine ve Anadolu'ya bakan bir tepenin eteklerine yaslanmış olarak inşa edilmişti. Deniz tarafında iki tabiî çıkıntı ileri doğru uzanıyor ve limanı kapatacak şekilde kavuşuyordu. Fenikelilerden beri şehri zapteden kavimler limanı kapatan iki kol üzerinde kuleler, mazgallar, surlar inşa etmişti. Kalınlıkları, yükseklikleri gedik açılmasına imkân bırakmayacak şekilde yapılmıştı. Liman kalın bir zincir ve dalgakıran ile ikiye ayrılmış, bir tarafı askerî diğer tarafı ise ticarî maksatlarla kullanılıyordu. Bu iki liman arasında dar rıhtımlar yer alıyordu. Limandaki surlar kadar sağlam ve yüksek olan surlar, rıhtımları şehrin sokaklarından ayırıyordu. Duvarların arasında dar kapılar şehrin içine girmek için tek geçit oluyorlardı. Her milletten şövalyenin evlerinin kapısında ait oldukları ülkenin armaları görünüyordu.

Surların ve hendeklerin çift olduğu bu bölgeden başka, biri Yahudiler, diğeri Rumlar için iki ayrı ban-

liyö mevcuttu. Her iki kısım da kuvvetli topların muhafazası altına alınmıştı.

XIX

Sünbüller tepesinden bin adım mesafede bulunan Saint Etienne (Aya Stefano) dağı mersin ağaçları ile dolu ormanları taşıyarak yuvarlaklaşıyor ve denize doğru inerken bir Muses tapınağının kalıntılarını taşıyan bir kaynağın yanında serin, gölgeli ve rutubetli bir plâja açılıyordu.

Kaçakların tavsiyelerini dinleyen Mesih Paşa yüz bin askerini işte bu savunmasız plâja çıkarttı. Köylüler korkuyla şehre kaçıştılar. Osmanlı ordusu Aya Stefano dağının üç eteğine çadırlarını kurdu, topların menzili dışında kalmaya dikkat ederken, Fileremos kilisesinin bulunduğu tepeye doğru yaklaşmaya ve surlardan aşırtmak suretiyle şehri bombalamaya başladı. Donanmay-ı hümâyûn da adanın doğu tarafına geçerek sakin bir kumsala bakan koyda demir attı.

XX

Mesih Paşa tarafından limanın girişinde bulunan iki kuleye karşı yaptığı ilk bombardıman granit blokları ancak oynatmaya yetti. Uzun bombardımanlardan sonra ne tekniğin ne de hilenin geçerli olmadığını gören Mesih Paşa birliklerinin sayısına ve cesaretine güvenmekten başka çıkar yol olmadığını anladı.

Bir ay boyunca kara ve deniz on bin gülle ve üç bin yanar bomba kusan iki volkan hâline geldiler,

Rodos şehri, surları, kiliseleri, sarayları ile ancak bir enkaz yığını altında görülebiliyordu.

Cephaneleri durmadan tükenen Türkler kalenin surlarının dibinden bir adım bile ilerleyemiyorlardı. Altı saat süren bir saldırı sonunda üç bin Türk Mesih Paşa'nın gözleri önünde şehit oldu. Birkaç günlük bir mütakereden sonra hem karadan hem denizden başlatılan yüz bin kişilik bir saldırı için emir verildi. Osmanlılar kuleleri, gedikleri aşmışlar şehrin içine girmesine ramak kalmıştı.

Aynı 28 Temmuz Cuma günü Gedik Ahmed Paşa kumandasında bir Osmanlı filosu İtalya'nın Otranto kentine çıkartma yapıyor, etrafı kan ve ateşe boğuyordu. Mesih Paşa kalenin düştüğünü sanarak ihtiyatsızca bir açıklama yaparak Rodos'dan elde edilecek ganimet ve esirlerin Sultan'a ait olduğunu ve askerler tarafından muhafaza edilmesi gerektiğini ileri sürdü Kanunî hakları olan ganimetten haksızca mahrum edilmeleri dövüşen askerin şevkini kırdı. Gediklerin üzerinde kalan yeniçeriler paşanın hasisliğine lânet ederek aşağı indiler; yerlerine geçen şövalyeler bir anda eski durumlarını kazandılar.

Maneviyatın bozulması, yorgunluk, itiraz, cezasız kalan ayaklanmalar, sonunda Mesih Paşa'yı on iki bin şehit bırakarak Rodos'u terke mecbur etti. İki yüz Osmanlı kadırgası demir alıp uzaklaşırken şövalyelerin yaktıkları meşaleler bütün adayı aydınlatıyor, hıristiyanlar tepelere ilâhîler söyleyerek tırmanıyor ve düşmanlarından kurtardığı için Tanrı'ya şükür ediyorlardı.

XXI

Fâtih Sultan Mehmed, kabahati Mesih Paşa'nın şahsında bulduğu bir bozgundan dönen donanmayı ağır ithamlarla karşıladı. Mesih, paşalık rütbesinden sancakbeyliğine indirilerek Gelibolu'ya gönderildi. Mesih, idam edilmeyi bekliyordu. Belki bağışlama, belki küçümseme.. yaşamasına izin verildi.

Padişah, ordularının İşkodra ve Rodos'da gördükleri yenilgileri silmek maksadıyla yeni zaferler kazanmak üzere hazırlıklara girişti. Ertesi yılın ilkbaharında (1481) Üsküdar ile Gebze arasına tuğlar dikildi. Bu. ordunun hükumdarın otağı etrafında birleştiğine dair bir işaretti. Fâtih, Karaman, İran ve Rodos'daki düşmanlarına yardım yapan Mısır'dan Suriye'yi fethetmek üzere hareket edecekti. Böylece, Tunanın iki yakasında sağlam bir temel, İstanbul'da merkezî bir başkent ve Anadolu'da güçlü ve yenilmez bir vücut meydana getiren Fâtih, şimdi de, imparatorluğa, biri İllirya dağlarına, diğeri Lübnan'ın karlı tepelerine uzanan iki kol kazandırmak istiyordu. **Şimdiye kadar hiçbir millet bu kadar kısa bir zamanda otuz milleti boyunduruk altına almamıştı.**

Ancak ölüm, Fâtih Sultan Mehmed'i bu tasarıları tamamlamaktan alıkoydu. Kanı gibi şiddetli ve hızlı bir hastalık onu pençesine almıştı. Ordusuyla yola koyulduktan kısa bir zaman sonra başgösteren hastalık sonunda hayata gözlerini kapadı. Hizmetinde bulunan hadımlar ve hekimler ölümünü ordudan gizlediler, sadece aniden hastalandığını ve İstanbul'a dönüp hamamlara devam etmesi gerektiğini duyurdular.

XXII

Bu tereddüt esnasında vezir-î âzam Mehmed Nişanî Paşa, tahtın hukukî sahibi olan şehzâde Bayezid'in aleyhine olarak ikinci şehzâde Cem'i tahta çıkartmak için çaba sarfediyordu. Buna rağmen, davranışlarının hiçbir zaman tenkid edilmemesi için Amasya valiliğinde bulunan Bayezid'e babasının ölümünü bildirmek ve İstanbul'a dönmesini istemek için mabeyinci Keklik Mustafa'yı gönderdi. Keklik Mustafa yolda vakit kaybetmek ve bir takım olayların tezgâhlanmasına yardımcı olmak üzere görevlendirilmişti. Cem'in tahta çıkmasını ve Bayezid'in ölümünü öngören bu tertip başarıya ulaşmak için o kadar emindi ki, normal bir gidişle Amasya dokuz gün, Cem Sultan'ın bulunduğu Manisa ise dört günde alınıyordu. paşalara, askerlere ve halka ilk defa Cem gözükürken, Bayezid babasının ölüm haberini daha yeni almış olacaktı. Sadrâzam'ın güvenilir ve süratli bir kuryesi tasarıdan Cem Sultan'ı haberdar etmek üzere dört nala Manisa'ya yollandı.

Aşırı ihtiyat, Cem Sultan'a ve koruyucusuna kaybettirdi. Bayezid'in ilk olarak İstanbul'a gelmesi halinde yeniçerilerin kalbini kazanacağından endişe eden sadrâzam Mehmed Paşa şehirde kalan garnizona emir vererek derhal Boğaz'ı aşmalarını ve Sultan Çayırı'nda toplanmalarını istedi. Bu alışılmamış buyruğu yerine getiren çeriler Üsküdar'a doğru ilerlemekte olan hadımlarla ve muhafızlarla korunan kapalı bir tahtırevan gördüler. Söylendiğine göre bu, İstanbul'da sarayına dönen padişahtı. Ordu ve halk hiçbir şey-

den şüphelenmemişti; ancak Sultan Çayırı'na ilerleyen yeniçeriler zaten memnun olmadıkları emir üzerine padişah'ın tahtırevanını görünce geniş bir ayaklanma başgösterdi. Üsküdar'a giden tahtırevan'ın kendilerine gösterilmesini istedi. Açılan perdeler ancak Fâtih'in ölüsünü gözler önüne serdi. Bunun üzerine devlet çapında bir cinayet olduğunu sanarak ordugâha haber yolladılar ve arkadaşlarını intikam almaya çağırdılar. Nümayiş yaparak deniz kıyısına kadar geldiler, zor kullanarak kayıklara bindiler ve Avrupa kıyısına ayak bastılar. Yahudi mahallesini yağmaladıktan sonra saraya hücum ederek, tahtı Cem Sultan aleyhine gaspetmekle suçladıkları vezir-î âzam'ın kafasını kestiler. Fâtih'in ancak soğumuş olan cesedi böylece ölümünün meydana getirdiği kargaşalıklara tanık oldu. Bir kaç gün süreyle İstanbul hükümdarsız ve vezirsiz kanlı bir ara devre geçirdi.

XXIII

İsyanın ve cinayetlerin gürültüsü ile İstanbul'a gelen divan, paşalar, vezirler ve ordu sarayda toplanarak imparatorluğu kargaşalığın elinden kurtarmak için görüştüler. Askerler tarafından sayılan, doğruluğu ve sertliği ile tanınan İshak Paşa'ya mutlak bir hâkimiyet tanındı. İshak Paşa kendisine sadık bir avuç yeniçeriyi ve çavuşu toplayarak isyancıları kâh adaletin kanunları ile, kâh cellâdın kılıcı ile yola getirdi. Halk ve mollalar tarafından desteklendiğinden kısa zamanda asîleri bastırdı, sindirdi ve zor kullanarak nizamı sağladı. Bu şekilde bir diktatörlüğün uzun zaman dayanamayacağını anlayan İshak Paşa saraya giderek, Fâtih'in elinden tuttuğu torunlarından, Ba-

yezid'in oğlu Korkud'u ve Cem'in oğlu Oğuz Han'ı alarak yeniçerilerin önüne çıktı. Asker babası gelinceye kadar Korkud'u padişah olarak tanıyacağını söyleyerek önünde yere kapandılar. Millet olma hakkını aile hakkında gören Türkler, bir çocuğun başında taca bürünen hakka saygı gösterdiler.

XXIV

Sanki kader başı kesilen vezirin tasarladığı tertibin bütün yollarını kesmek için çalışıyormuş gibi, Manisa'ya Cem Sultan'a gönderilen haberci yolda Anadolu Kazaskeri Sinan Paşa'ya rasladı; Bayezid'in kızkardeşi ile evlendiğinden Bayezidin koyu bir taraftarı olan Sinan Paşa mektubu açtırınca habercinin niyetini öğrendi, hemen onu orada idam ettirerek sırrını da yanında götürmesini sağladı. Böylece Cem Sultan uzun müddet babasının ölümünü ve İstanbul olaylarını öğrenemedi.

Her ne kadar geç de olsa Bayezid, Keklik Mustafa'nın gelişi ile durumu öğrendi. Tahtı ele geçirmek için acele eden ve kardeşi Cem'in kendisinden önce davranmış olabileceğinden endişe ettiğinden aynı akşam dört bin seçme askeri ile Amasya'dan hareket etti. On ikinci gün Türkmen atlarının sürati sayesinde Üsküdar'a ayak basmayı başardı. Yanında ilerde sadrâzam yapmayı tasarladığı veziri Mustafa Paşa da bulunuyordu.

Vezirler, kumandanlar, ağalar, yeniçeriler, halk kayıklara binerek yeni padişahı karşılamaya gittiler. Ancak entrikalar, etrafında dönmek için şehre gelişi-

ni beklememişti. Halkın sevdiği bir diktatörün, muhteris paşaların, çalkalanan şehirin, asî yeniçerilerin imparatorluğu teslim ettikleri pek tanınmamış genç şehzade önünde kayıtsız şartsız kolayca eğilmeye niyetleri yoktu. Hepsi hizmetlerinin karşılığını istiyordu.

On iki günden beri sadrâzamlık makamında oturan İshak Paşa, Mustafa Paşa tarafından yerinden edilmesinden çekindiği için, yeniçerileri arasında dedikodular yayarak rakibinin yeniçeri ocağını ıslâh edeceğini, kudretini kırmaya çalışacağını ve maaşını düşüreceğini iddia etmeye başladı. Bu dedikodulardan çekinen padişah, kadırgaya binmeden önce veziri Mustafa Paşa'yı yanından uzaklaştırdı. Gözde vezir tekrar Amasya'ya gönderildi; bu da yeniçerileri tatmin etmedi. Bayezid, Avrupa kıyısında ayağını yere basar basmaz sarayın önünde savaş nizamında dizilmiş olan yeniçeriler hep bir ağızdan babasının vezirinin başını kesen yeniçerilerin affedilmesini istediler. Padişah'ın verdiği sözden cesaret alan yeniçeriler, padişahın cülûsu için kendisinden bağışta bulunmasını dilediler.

Etrafı asîlerle dolu olan Bayezid boyun eğme veya isyan tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Ordunun talebini yerine getirmeye söz verdi ve bundan böyle büyük kayıplar verdirecek olan bir âdeti başlatmış oldu. Nihayet kendisinin saraya girmesine müsaade edildi.

XXV

Ertesi gün beyaz sarığını değiştirerek kara sarık taktı ve babasının cenaze törenine iştirak etti. Fâtih

kendi adını taşıyan camiinin yanındaki türbeye defnedildi.

İshak Paşa, sadrâzam ilân edildi; Cem Sultan'ın anî gelişini önlemek maksadıyla Üsküdar'da aceleyle bir karargâh meydana getirildi.

Tahta cülûsu takiben birkaç gün içinde bir yandan eğlenceler tertip edilirken, diğer yandan Anadolu birliklerinin Bayezid'in padişahlığını nasıl karşılayacağı endişesi hâkim oldu. Bayezid'in taraftarları Fâtih Sultan Mehmed için şöyle diyorlardı:

«İki imparatorluk fethetmiş; (Bizans ve Trabzon) iki yüz kaleşehiri ele geçirmiş; Osmanlılara on dört krallık ve prenslik bırakmış; okullar, kütüphaneler, camiler, sayısız hastahaneler inşa ettirmiştir... Aya Sofya'ya rakip olan cami kendi adını ve türbesini taşımaktadır. Yolları, su kanalları, hamamları, vezirleri tarafından idare edilen eyaletlerini baştan başa kaplamaktadır. Edebiyatı bizzat tebcil etmiş ve yetiştirmeye çalışmıştır; kendisi ve veziri Mahmud Paşa tarafından desteklenen şiir, astronomi, matematik İstanbul'a Batı'nın ve Doğu'nun en dâhi ve en iyi işlenmiş beyinlerini çekmiştir. Kendi eliyle ve çeşitli dillerde yabancı ülkelerde sivrilmiş şahsiyetlerle mektuplaşıyordu. Sarayında topladığı bilginlerle âdeta bir akademi meydana getiriyor böylece savaş yorgunluklarını ve siyaset endişelerini unutuyordu; ölümünün ertesi günü yeniçeriler tarafından katledilen son veziri devrinin ilk yazarıydı; vezirlerinden dördü kendisi gibi şiir yazarlardı; divanı imparatorluğun bütün şöhretlerini ihtiva eder; otuz Osmanlı şairi, içlerinde meşhur Bursa'lı Zeynep Hanım da olmak üzere kendisinden muntazaman maaş alır, ilti

fat görürlerdi. Kumandanlarından olan Ahmed Paşa, zaferlerinden çok ilâhîleri ile tanınmıştır; imparatorluğun tarihini şiir hâlinde yazmaya başlamış, ancak erken ölümüyle bu millî destanın tamamlanması Şeyh Gülşenîye kalmıştır. Manisada babasının buyruğu üzerine Kur'an'dan parçalar ezberlerken unuttuğu bir kısım yüzünden dayak yediği hocası Kuranî'yi tahta çıktıktan sonra mükâfatlandırmıştır. Bilgin kişilerin aksi iddialarını ve ermişlerin derslerini gayet mütevazi bir şekilde dinlerdi. Bir seferinde, bir hükümdara lâzım olan hukuk ilmini kendisine öğretmeye çalışan Hocazade'ye dönerek, «benimle münakaşa etmeye çekinmiyor musun?» diye sordu. Hocası ise, «senin kulun olarak evet, ama hocan olarak hayır, çekinmiyorum. Eğer dışarda benim sultanım isen şu anda çömezimsin,» demiştir.

Kendisini tanıyanlar hakkında şöyle demişlerdir.

«Fâtih, ilmi, şiiri, edebiyatı bir şöhret vasıtası olduğu için severdi, yoksa bir fazilet unsuru olduğu için değil. Medeniyet, fetihlerini sağlamlaştırmak için kullandığı bir vasıta idi. Onun için haklı ve haksız diye bir şey yoktu; ihtiras siyasetinin tek ruhu idi. Şüphesiz imparatorluğu yüceltmiştir.»

ONÜÇÜNCÜ KİTAP

I

İmparatorluğu çekişecek olan iki kardeş (*) birbirlerini beşikten beri süregelen kinle tanıyorlardı. İmparatorluğun başkenti ise onları tanımıyordu. Fâtih de saray entrikalarından veya askerin gereksiz hayranlığından çekindiği için oğullarını daima tahtın uzağında tutmuştu. Üstelik aralarında imparatorluğun barış havasına uygun düşmeyecek bir anlaşma veya bir çatışma olmasın diye her birini Anadolu'nun bir köşesine, Manisa ile Amasya'ya yollamıştı. Şu hâlde farklı annelerden doğan şehzadelerin taht mücadelesinde kardeşlik duyguları bir rol oynamayacaktı.

II. Bâyezid'in cülûsu Cem Sultan'a babasının koyduğu kanunu hatırlattı; tahta geçen kardeş diğer kardeşlerini imparatorluğun huzuru için katledecekti. Ama taht için isyan etmeyen Cem, hayatı için isyan edecekti. Ya hükmedecek, ya da ölecekti.

II

II. Bâyezid'e nazaran çok daha kabiliyetli olan bu genç şehzade henüz yirmi yaşına bile gelmemişti. Ba-

---

(*) *Şehzade Bâyezid ile Şehzade Cem.*

şına gelen felâketlerle duygulandırdığı ülkeler olan Rodos, Roma ve Fransa'nın tarihçileri görünüşünü şöyle tasvir ederler: Uzun boylu, heybetli tavırlı, Venedikli bir esir olan annesi gibi İtalyan profilli, hüzünlü bakışlı, zarif ağızlı, nazik hareketli olup, talihsizliklerinin asaleti ve mevkiinin sağladığı erkekçe belâgatın geliştirdiği doğu tipi şiirlerinde raslanan kolay ve çok tasvirli bir uslûbu da vardı. O zamanların Türklerinde en önemli meziyetleri sayılan şiir yazmak, kılıç kullanmak ve yağlı güreş yapmak hususunda son derece ileri gitmişti. Güney Anadolu'da Karamanoğlu'na karşı savaşırken gösterdiği cesaret, gençliğinin câzibesi, affedici özelliği ağır basan idaresi, her ne kadar bir fâtih olarak o ülkede bulunuyorsa da babasının sert idaresini yumuşatıyor ve bütün Karaman'ın sevgilisi hâline geliyordu. Kazandığı sevgi ve itibar bütün Manisa halkı ve askerini kendi tarafına çekmeye yetmişti. Bâyezid'in hoşa gitmeyen şöhreti ve vahşi tabiatı Türklerin tercihi Cem Sultan için yapmalarını sağlamıştı. Bütün Anadolu Cem'in dâvasını destekliyor. arkasından geleceğini belirtiyordu. Karaman ülkesi, gözdesinin hakkının yendiğini iddia ederek baş kaldırdı. Taraftarı olan birlikler kendiliğinden etrafında toplandılar. Bir kaç gün içinde, sayıca Üsküdar'dakine eşit ama mânevî bağlanış bakımından ondan çok üstün bir ordu teşkil edildi. Manisa'dan Bursa üzerine doğru ilerlemeye başladılar. Cem, Bursa'ya direniş görmeden gireceğini hesap ediyordu; kardeşinin tahtına karşılık ikinci bir taht dikerse ondan sonrasının kendiliğinden geleceğini düşünüyordu.

III

Ancak Türklerde öyle bir aile ve miras hakkı anlayışı vardır ki, duygularını ve tercihlerini bir yana bırakabilirler. Onlara göre meşrû olma ilâhî, tercihlerin oynaklığı ise insanî olaylardır. Şu anda da meşrû olan Bâyezid'di.

II. Bâyezid kardeşinin Manisa'da kendisini sultan ilân ettiğini, topladığı kuvvet ile Bursa'ya yürüdüğünü öğrenince bir kaç bin yeniçeriden ibaret bir birliği kadırgalara bindirerek Uludağ'a yakın bir liman olan Mudanya'ya yolladı; hedefi Cem Sultan'ın atalarının başkentine girmesini önlemekti. Her iki ordu da aynı anda şehrin zıt kapılarına eriştiler. İki Sultan adına kapılarının açılması istenen Bursa şehri yanılmış olmak düşüncesiyle korkulu ve tereddütlü günler geçirdi. Bursa şehrinin idarî ve mülkî yöneticileri rakip ordularla vakit kazanmak gayesiyle görüşmeler yaparken, halk Cem Sultan'a karşı duyduğu çılgınca sevgi uğruna surların üzerinden yiyecek, para, cesaret veriyor hattâ savaşacak adam yolluyordu. Halkın kendisine karşı gösterdiği bu yakınlıktan cesaret alan Cem Sultan, Bâyezid'in yeniçerilerine surların dibinde saldırdı ve denize döktü, kumandanları Ayas Paşa'yı esir etti ve Bursa'ya muzaffer olarak girdi, atalarının sarayına yerleşti. İkinci defa padişah ilân edildi, adına sikkeler basıldı, camilerde hutbeler okundu, devlet hazinesi teslim edildi; Kuzey Batı Anadolu'nun bu başkentinde on sekiz gün saltanat süren Cem Sultan fermanlarını Avrupa ülkelerine gönderdi

IV

Buna rağmen, gerek İstanbul'u, vezirleri, paşaları, yeniçerileri, donanmayı, Karadeniz'in ve Rumeli'nin aşiretlerini eline geçirmiş olan Bâyezid'in kudreti ile kendi kuvvetini karşılaştırmak istemediğinden, gerekse kardeş kavgası sonunda akacak kanın Osmanlı kanı olmasından çekinen Cem Sultan ağabeyi ile eşit şartlar altında anlaşma sağlamak istedi.

O zamanlar Bursa'da II. Mehmed'in teyzesi, Bâyezid ile Cem'in de büyük teyzeleri olan Selcu Hatun diye bir sultan hanım vardı. Eski sarayda hürmet görerek yaşardı. Cem kendisine rica ederek İstanbul'a gitmesini ağabeyi ile arasını bulmasını istemişti. Bâyezid'e imparatorluğun eşit olmayan paylaşmasını da teklif ediyordu. Buna göre Avrupa toprakları, adalar, Karadeniz, Sırbistan, Eflâk, Adriyatik Bâyezid'e kalacak Cem Sultan ise sadece Anadolu'nun hükümdarı olacaktı. Yanında maiyeti olduğu hâlde İstanbul'a varan Selcu Hatun Bâyezid'in huzuruna çıktı. Bâyezid tarafından gayet nezâketle karşılanan büyük teyze hem akrabalık yakınlığından hem de elçilik otoritesinden istifade ederek Bâyezid'e elinden geldiği kadar imparatorluğun tehlikelerinden ve kardeşinin haklarından bahsetti. Hepsini dinleyen Bâyezid hafifçe tebessüm etti ve, «Kralların akrabaları olmaz!» dedi.

V

Bu şekilde yarım kalan görüşmeler imparatorluğun kaderinin silâhlara kaldığını gösteriyordu Hayatı boyunca islâm olsun, hıristiyan olsun dostları veya

düşmanları tarafından devamlı olarak ihanet görecek olan Cem Sultan'ın tahtı baş mabeyincisi Yakup tarafından satılmıştı bile. Kardeşinin bu yakın sırdaşını elde eden Bâyezid, Cem Sultana yenileceğini telkin ederse ona Anadolu Beylerbeğliğini vaad etmişti. Nitekim, Yakup, Cem Sultan'a orduyu iki kısma ayırmasını öğütledi. Bu kısımlardan biri başında acemi bir kumandan olduğu hâlde İznik ovasında Bâyezid'in kuvvetleri ile karşılaşacaktı; diğer kısım Cem Sultan'ın emrinde olacak Bursa ile Uludağ civarında mevzi alacaktı. Bu şekilde ikiye ayrılarak zayıflayan ordu Bâyezid'in galip olmasını engelleyemedi.

İznik surları altında meydana gelen bir muharebeden sonra Cem'in kuvvetleri Yenişehir'e çekildiler. O sırada, Fâtih'in kumandanı Gedik Ahmed Paşa İtalyadan zaferle dolu olarak geldi ve Bâyezid'den bir zamanlar işittiği hakaretleri unutmaksızın ona iltihak etti.

Bursa'dan koşup gelen Cem, Türkmenlerin ve Karamanlıların yardımı ile kalabalıklaşan ordusunun başında kahramanca dövüştü. Bâyezid'in mevcudiyeti, yeniçerilerin savaşlarda kazandıkları disiplin ve nihayet Cem Sultan'ın süvarilerini nehirden karşıya geçirten ve dönüş yollarını kesen Yakup'un ihanetleri Bursa sultanı'nın mağlûbiyetini hazırlamaya yetti. Türkmenler ve Karamanlılar ancak gecenin çöküşü ile canlarını kurtarabildiler. Karanlıkların ardında Cem hâlâ askerlerini toparlamak ümidini taşıyordu. Yanında bir avuç taraftarı ile civardaki ormana sığınan Cem Sultan ertesi gün askerlerini nizama sokmak ve yeniden talihini denemek istiyordu. Doğan gün ümidleri-

nin boş olduğunu gösterdi. Bozgun herşeyi sürüklemişti; kendisi bile yanında altmış atlı ile birlikte Yenişehir'in bir hayli uzağına düşmüştü. Atlıları ile dinlenmek ve kaçarken bir atın nalının çarpmasıyla yaralanan bacağını tedavi ettirmek maksadıyla konakladılar. Yenişehir'deki çadırlarını savaştan sonra öyle aceleyle terketmişlerdi ki, geceleyin toprak üzerinde yattığından soğuktan ve rutûbetten rahatsız olmasın diye vezir—î âzamı kendi kürkünü vermek zorunda kalmıştı.

Konya'ya vardığında, Fâtih'in dul evdeşi olan annesi ile haremini, hâzinesini ve üç yüz adamını yanına alarak Tarsus üzerinden Suriye'ye, Memlûk Devletiine sığınmak üzere hareket etti. Halep ve Şam'da tahtını geçici bir süre için kaybetmiş bir padişah gibi karşılandı. Mısır Sultanı kendisini sadrâzamının sarayında misafir ederken, mevkiine uygun bir maiyeti emrine verdi. Hareketsizlikten sıkıldığından ve Anadolu'da bıraktığı taraftarlarının sayısını arttırmak ve Osmanlıların gözünde, kutsal bir havaya bürünmek maksadıyla Kudüs ve Mekke'ye hac seferine çıktı. Bu hac seferi esnasında bir müddet gözlerden uzak kaldı.

Biz şimdi II. Bâyezid'e dönelim.

VI

Yenişehir'de kazanılan zaferden sonra kaçan Cem'in arkasından hakaret eden ve çadırlarını yağmalayan Türkmenler, II. Bâyezid'e gelerek ihanetlerinin ve korkaklarının mükâfatı olarak bağışlanmalarını dilediler. Bâyezid, onları lâyık oldukları şekilde mükâfatlandıracaklarını belirtti. Muhafızlarına işa-

ret ederek onların etrafını sardırdı ve hepsini ağaçlara astırdı. Etraftaki Türk köylülerine dönerek, «Şehzâdelerin aralarındaki meselelere karışan kölelerin sonu budur. Bu haşaratlar nasıl oluyor da benim kardeşimin kutsal başına el kaldırmaya cesaret edebiliyorlar?» dedi.

Bursa'ya dönüşünde yeniçeriler bağrışarak ihanetinden dolayı şehrin yağmalanmasını istediler. İmparatorluğun ikinci başkentine tahripkâr bir kral olarak girmek düşüncesinden utanan Bâyezid askerlerine yalvarmak durumuna kadar düştü. «Atalarımın şehrini bana bağışlayınız!» diye yakardı. Ancak İstanbul yağmasının cezasız kalmasından cesaret almış olan yeniçeriler padişah'ın ricalarını duymamazlıktan geldiler. Sultan Bâyezid Bursa'nın fidyesini ödemek suretiyle şehri yeniçerilerin yağmasından kurtardı. Her yeniçeri yağmadaki payına karşılık bin akça aldı.

Bâyezid'in tarafına geçen Gedik Ahmed Paşa muzaffer Karaman ordusunu İstanbul'a getirdi. Gedik Ahmed Paşa'nın Bâyezid'e yaptığı hizmetler Yenişehir'de edindiği kötü intibaları tam anlamıyla silmeye yetmedi. Eskiden babası Fâtih'in yanında sefere hazırlık yapan orduyu teftiş ederlerken, Gedik Ahmed Paşa şehzâdenin ordusunda görülen disiplinsizlikten şiddetle yakınmıştı. Kendisini hakarete uğramış kabul eden Bâyezid, «Bir gün efendin olduğum zaman bu küstahlığını sana pahalıya ödeteceğim, demişti. İhtiyar asker de buna karşılık:

— Babanın başı üzerine yemin ederim ki, eğer bir gün padişah olursan kılıcımı senin hizmetinde kullanmayacağım» diye cevaplamıştı.

Üsküdar'da orduyu teftiş eden Bâyezid'in karşısına Gedik Ahmed Paşa, silâhı olmayan sipahi birliğinin başında kılıcı atının eğerine bağlanmış olarak karşıladı.

«Bu kılık da nice oluyor» diye soran Sultan Bâyezid'e, Gedik Ahmed Paşa gururla bir zamanlar yaptığı yemini hatırlatmıştı.

«— Yaptığın yemini bağışlıyorum. Çok eskiyi hatırlamak doğru değildir. Gençliğimde yaptığım hâtâlarımı unut ve babama yaptığın gibi bana da hizmette kusur etme.» diye ilâve etti.

VII

Ancak, durmadan Rodos şövalyeleri ve isyan içinde bulunan Konya Türkmenleri ile görüşme hâlinde olan padişah ile sadrâzamı, şöhretinin yüceliğinden ve yeniçeriler arasındaki itibarından istifade ederek, durmadan tenkid ve hattâ korkaklıkla itham eden Gedik Ahmed Paşa husûmet topluyordu. Fâtih Sultan Mehmed devrinde sadrâzam olan bu adam her otoriteye küçümseyici gözlerle bakıyordu, ancak hükmedebileceği bir efendiye bağlanan insanların mizacını taşıyordu.

Daha acı ve ailevî bir hâtıra Gedik Ahmed'i İshak Paşa'ya karşı kinlendiriyordu. Gedik Ahmed Paşa'nın evdeşi olan ve şehzâde Mustafa tarafından kaçırılan kadın aynı zamanda şimdiki sadrâzam İshak Paşa'nın kızıydı. Babası tarafından idam edilmek suretiyle cezalandırılan şehzâdenin ölümünden sonra bu kadını

çok suçlu veya evinde tutamayacak kadar şerefinden kaybetmiş gören Gedik Ahmed Paşa onu boşamış ve babasının evine yollamıştı. Baba bu hakareti unutmamıştı.

Bâyezid, askerleri için çok lüzumlu olan bir kumandanın kendisini bu kadar pahalıya satmasına sabırsızlıkla tahammül ediyordu. Aklı başındayken patlamak cesareti bulamayan hiddeti sarhoşken patlamak fırsatı buldu.

Vezirler ve paşalarla sarayda padişah tarafından verilen bir ziyafete dâvet edilen Gedik Ahmed Paşa hükümdara hürmeten bu dâvete katılmıştı. Dinin sıkı kaidelerine ve geleneklerine aykırı hareket eden Sultan Bâyezid bol bol Kıbrıs ve Şiraz şarabı içiyor dâvetlileri de içmeye zorluyordu. Şeriata son derece bağlı olan Gedik Ahmed Paşa nefretle padişah'ın ısrarlarına boyun eğdi ve pişmanlık içinde dudaklarını kadeh içindeki şaraba değdirdi. Bâyezid ise sarhoş oluncaya kadar içti. Şarabın sıcaklığı ruhun derinliğinde gizlenmiş olan sırları serbest bıraktığından ve vezirlerinin talepleri ile gururlarından doğan baskıdan kurtulduğunu sanan Bâyezid, ihtiyatı elden bırakarak ihtiraslı askerlerin imparatorluğu yem yaparak elde ettikleri zaferlerin ücretini milletine ödetmeyeceğini ve isyancı yeniçerilerin sayısı ile maaşlarını azaltarak kumandanlarının gururunu kırmak, onları itaate ve tevazuya yöneltmek gerektiğini söyledi.

Bu sözlerle kendisine hücum edildiğini anlayan Gedik Ahmed Paşa üstelik şarabın verdiği cesaretle de büsbütün hiddetlenerek söz istedi, bu tahtı kimin

güçlendirdiğini sorarak, askerlerinin kanları ile iktidarlarını sağlamlaştıran hükümdarlarla vezirlerin nankörlüğünü ağır bir dille tenkid etti. Bâyezid'in bu kadar unutkan ve kibirli olmasıyla büsbütün zayıflığını ortaya koyduğunu, eğer düşündüğü gibi hareket ederse kendisini tahta çıkaran yeniçerilerin tahttan indirebileceğini ifade etti. Bu sözlerden sonra korkunç bir sessizlik oldu.

Bunları işiten Bâyezid yine ihtiyatı elden bırakarak mabeyincisini çağırdı ve alçak sesle kulağına bir şeyler fısıldadı. Ziyafetin sonunda Doğu'da âdet olduğu üzere hükümdarın vezirlerine itimadını ortaya koymak üzere dâvetlilere şeref elbiseleri dağıtıldı. Gedik Ahmed Paşa'ya getirilen, hakaretin ve yasın senbolü olan siyah renkli bir elbiseydi. Durumu anlayan Gedik Ahmed Paşa ayağa kalktı ve ölüme hazırlanmak üzere evine gitmek için izin istedi.

Şarabın tesiriyle titreyen bir sesle kendisine hiddetle hitap eden padişah, «burda kal!» diye emretti. Sonra elinin bir hareketi ile çavuşlara işaret vererek eski sadrâzamı soymalarını değnekle dövdükten sonra boğmalarını belirtti. Bunun üzerine Gedik Ahmed Paşa,

«Nankör zalim! Hiçbir zaman kinlerini unutmadın; madem ki beni öldürmeyi düşünüyordun niçin beni şarap içmeye zorlayarak ruhumu kirlettin?» diye haykırdı.

Cellâtlar o sırada vezirin elbiselerini çıkarmışlar ve çıplak omuzlarına değneklerle vuruyorlardı; tam boğmak üzere ip getirirlerken Gedik Ahmed'in yakın

dostu olan kızlar ağası padişahın ayaklarına kapanarak paşanın idam edilmeden önce ölümünün yeniçeriler arasında nasıl karşılanacağı meselesinin düşünülmesini yalvardı. Bu ihtiyata dâvet, padişahı kendine getirdi, Gedik Ahmed Paşa'yı sarayın zindanına yarı çıplak ve kan içinde attırdı.

VIII

Gedik Ahmed Paşa'nın oğlu babasını çok severdi, bu yüzden yatmamış beklemişti. Gecikmeden dolayı endişelenince dâvetli vezirlerden birinin evine koşmuş, bir iki cümleden sonra durumu tamamen öğrenmişti. Daha henüz ölmemişse babasının hayatını kurtarmak, eğer idam edilmişse intikamını almak maksadıyla yeniçerilerin kışlasına koşar, onları uyandırır, ızdırabın sağladığı kuvvet ile ateşli bir konuşma yapar, onların menfaati uğruna babasının bir sarhoşun şerefsiz darbelerine mâruz kaldığını veya faziletinin karşılığı olarak idam edileceğini anlatır.

Oğulun göz yaşlarına, konuşmasına dayanamayan ve kumandanlarının şahsında hakarete uğradıklarını kabul eden on bin yeniçeri sokaklara dökülür, arkadaşlarını çağırırlar, saraya doğru yürüyerek vezirlerini nankör sultanın elinden kurtarmayı veya öldürülmüşse katilinin cesedini de kurbanının üzerine atmayı kararlaştırırlar. Bir müddet sonra otuz bin yeniçeri ellerinde kılıçları ve baltaları olduğu hâlde sarayın dış kapılarına varırlar, bir anda balta darbeleri altında parçalanan kapıdan geçerek ikinci kapılara varırlar.

Gürültülerden, yakılan meşalelerin ışığından uyanmış olan II. Bâyezid, saray muhafızlarına iç kapıları

sağlamlaştırdıktan sonra kafesli bir balkona çıkmış ve yeniçerilere ayaklanmalarının sebebini sormuştu; binlerce ağızdan, «Bize kumandanımızı geri ver, yoksa hepinizi sarayla birlikte yakarız!» diye bir cevap geldi. Padişah bunun üzerine,

«— Sizi aldatmışlar, kumandanınız ölmemiştir.

— O hâlde onu bize göster, bize ver!»

Aceleyle hücresinden çıkarılan ve giydirilmek fırsatı bulunamayan Gedik Ahmed Paşa üzerinde kan lekeleri olan bir çarşafa yarı yarıya bürünmüş olarak padişahın yanında gözüktü. İdam edilmekten daha şeref düşürücü bir hareket gibi gözüken Gedik Ahmet Paşa'nın çıplaklığı yeniçeleri daha hiddetlendirdi. Eğer paşa sessizliğini muhafaza etseydi Bâyezid'in orada parçalanması işten bile değildi. Lâkin hükümdar ne kadar nankör ise kahraman asker de o kadar yüce ruhlu idi. Hareketleri ile padişaha saygı gösterilmesini istedi. Askerlere dönerek,

«Evet sizi aldatmışlar, Padişahımız (Tanrı onu korusun) asla benim öldürülmemi istemedi. Ziyafet esnasında ben her Osmanlının hükümdarına göstermek zorunda kaldığı saygıda kusur ettim; o da beni cezalandırdı, belki fazla cezalandırdı ama bir ceza hakediyordum ve şimdi ondan hayatımı borçluyum. Benim için o kadar bağışlayıcı veya hırslı olmayın ben bile kendim için o kadar değilim. Ocağınıza dönün, ve hükümdarınızdan iftiraya kandığınız ve kutsal eşiğini çiğnediğiniz için özür dileyiniz. Kışlanıza dönerken hâtâ ve suç dolu bu geceyi hepimiz unutalım. Ölüme kadar hükümdarına itaat etmesini bilmeyen, sizin tarafınızdan itaat görmeye lâyık olamaz!»

IX

Bu büyük adamın fedakârlığı yeniçerilerin hiddetini bastırdı. Hemen elbiseleri giydirildi, silâhları kuşatıldı, muzaffer bir şekilde evine götürüldü. Ertesi bün divan toplantısına sadece vezir ünvanı ile katıldı, ancak herkesin gözünde halkın ve askerin sevgisi ile efendisinin otoritesini bastırmış bir kimse olarak gözüküyordu.

II. Bâyezid Gedik Ahmed Paşa'ya yeniden tam güven duymuş gibi davrandı; ancak kini gizliden gizliye devam ediyordu. Paşayı taraftarlarından ayırmak için Bursa'ya bir gezi yapılmasını istedi. Gedik Ahmet Paşa divan'daki görevi dolayısıyla padişaha refakat etmek zorunda oluyordu. İstanbul'da bırakılan veya Avrupa garnizonlarına dağıtılan yeniçeriler kumandanlarının selâmetini tartışacak durumda değillerdi. Bursa'ya gelindikten birkaç gün sonra Gedik Ahmed Paşa sarayın içinde boğduruldu. Anî ve tabiî bir ölüm olduğuna dair söylentiler yayıldı. Bütün suçu efendisine fazlasıyla lâyık olması ve liyakatı ile faziletinin duygusuna aşırı derecede bağlı kalmasıydı.

Böylece Fâtih'in en büyük kumandanlarından biri ölmüş oluyordu. Onunla birlikte yeniçeriler gözdelerini, fakat aynı zamanda kendilerini yumuşatan adamı kaybetmiş oluyorlardı. Çok geçmeden Bâyezid onu aramak zorunda kaldı.

X

Padişahın İstanbu'a dönüşünde, paşalarının anî ortadan kayboluşundan ve Ortaların dağıtılmasından,

tamamen ortadan kaldırılacaklarından endişe eden yeniçeriler, başkente girmeye başladılaı. Karşılıklı konuşarak endişelerini açığa vurdular ve Ocaklarının yıkılmaması için ne yapacaklarını kararlaştırdılar. Ancak eski Osmanlı hanedanına olan saygıları ve ağalarının nasihatleri ayaklanmalarını disiplin altında tutulmasını sağladı. II. Mehmed'in ölümünden sonra meydana gelen yağma olaylarında olduğu gibi bir defa daha başkentin halkını aleyhlerine çevirmemek ve böylece bütün imparatorluk sınırları içinde sempatilerini kaybetmemek için ayaklanmalarını yoklukları ile sınırlamak istediler. Silâhlı ve nizam içinde şehri terkettiler, Edirne yolu üzerinde olan Davutpaşa çayırına giderek çadırlarını kurdular. Yerleştikleri yerdeki sayıları, sessizlikleri, davranışları padişahı endişeye, başkent halkını da isyana teşvik ediyordu.

Karargâhlarının etrafını istihkâmla çevirdiler ve sanki düşman karşısında bulunan ordular gibi vaziyet aldılar. Vezirler ile yeniçerilerin temsilcileri arasında başlayan görüşmelerde taleplerinin yerine getirilmesi ve imtiyazlarının teminat altına alınması meseleleri tartışıldı. Osmanlı hükümdarları bir defa daha, monarşileri ellerinde tuttukları müddetçe destekleyen bu askerî teşkilâtın tehlikelerini anladılar. Taleplerini derhal kabul eden II. Bâyezid sonunda başkente dönmeleri için bizzat askerlerine ricada bulunmak zorunda kaldı, böylelikle imparatorluk itibarını zedelemiş oluyordu. Milletinin selâmeti uğruna yaptıkları zararları unutacağına söz verdi; babasının ruhu ve adına ne sayılarını ne de maaşlarını azaltacağına, ve imtiyazlarına dokunacağına dair yemin etti; ancak

onlar için ve onlarla birlikte hükmedeceğine dair söz verdi.

Padişah'ın mevcudiyeti, yeminleri, sözleri ile karşılarında küçüldüğünü sezen yeniçerilerin kibirleri sönerken, 'ceza görmesi gereken ayaklanmalarının bağışlanması onları nihayet itaate getirdi. Sükûnetlerini koruyarak fakat daima tehdit edici bir havada başkente döndüler. II. Bâyezid mizacı itibariyle her ne kadar barışçı bir kişiysede bu teşkilâtın, yutacağı daha başka ganimetler sağlanmazsa imparatorluğu mahvedeceğine inanmıştı. Bu maksatla Mısır ve Suriye sultanına karşı savaş ilân edildi.

XI

Hz. Muhammed'den beri halifelerin sığındıkları bir ülke olan Mısır ve Suriye bağımsız bir hükümdarlık kurmayı başarmış sık sık başarılı fetihler yapıyordu. Bu hükümdarlardan Selâhaddin Kahire'deki Fatımî'lerin ve Doğu'dan silip süpürdüğü Haçlıların kalıntıları üzerine Eyyubî hanedanını getirmişti. Kendinden sonra gelenler, uzun yıllar esaret görmüş olan ve bu yüzden bitkin bulunan, savaştan ziyade sanatlara ve tarıma yatkın görünen ırklarının yerine, hem kendi milletlerine hem de haçlılara karşı kullanılmak üzere savaşın bir meslek hâline geldiği asker bir millet aramışlardı. En uygun olarak Hazar Denizi ile Karadeniz arasında yaşayan Kafkaslı Türklerle Çerkezler seçilmişti.

Menşe itibariyle İskitlere veya İlk Türklere dayanan Çerkezler geleneklerinde bağımsız, vuruşmada yi-

ğit, her zaman maceraperest, mizaçda ihtiraslı bir topluluk olup Asya'nın Arnavutları sayılabilirdi. Dinlere ve hanedanlara önem vermezler, savaşı sadece savaşmak için yaparlar, ülkelerine komşu olan Araplar, İranlılar, Suriyeliler, Mısırlılar, Türkler, Ruslar ve büyük imparatorluklar arasında meydana gelen çatışmalarda daima parayı ve zaferi en fazla sağlayan tarafı tercih ederlerdi. Batı'da da aynen İsviçreliler sadakatlerini veya kanlarını komşu krallıklara kiralarlar, haklılığın nerede olduğuna değil, paranın nerede olduğuna bakarlar. Bu tabiatta olan milletler her ne kadar kendi içlerinde hür de olsalar daima başka milletlerin ezilmesinde vasıta olmuşlardır.

Ancak Kafkasyalılarda İsviçrelilerde bulunmayan macera seven bir deha ile şövalyevâri bir hayalperestlik bulunurdu, ve bunlar elde ettikleri zaferleri tahtlar ve imparatorluklar kazanmakta kullanmışlardı. Elinde bir kılıç, atıyla Kafkas dağlarından inen bu Türkler ve Çerkezler önlerinde uçsuz bucaksız bir servet ve kudret ufkunun açıldığını hissetmişlerdir Fethettikleri yerler vatanları olmuş; nerede yerleşmişlerse orayı benimsemişlerdir. Hepsi de ellerindeki öldüren veya esir eden demir gibi asîldir. Tabiat tarafından olduğu kadar iklim ve eğitimle de üstün bir zekâya, ihtiraslı bir belâgata, asil bir gurura, yükselme hırslarını haklı kılan bir cürete, doğuştan asil olmanın verdiği bir üstünlük ile diğer ırklara hükmetmeye, uzun bir boya, erkek çehresine sahip olan Kafkasyalı Türkler ile Çerkezler günümüze kadar muhafaza ettikleri Memlûk adı ile Selâhaddin—i Eyyûbi'den beri Mısır Sultanlarını ordularını teşkil etmişlerdir Nasıl ki Epirliler İstanbul'un yeniçerileri oluyorlarsa

onlar da Kahire'nin askerleri olmuşlardır. Onların atlıları sayesinde Turan Şah Fransa Kralı Sen Louis'in Haçlı ordularını Nil'de boğmuş ve bu kralı tutsak etmiştir. Bu zafer Memlûklara Mısır'da Halifeleri tâyin etme ve yabancı bir Devlet kurma cüretini vermiştir. Seçilerek hükümdar olan Sultan'ları arzu ettikleri müddetçe iktidarda .kalabiliyordu. Hükümdarlara karşı isyancı, Mısırlı yerli ahaliye karşı zâlim olan Memlûklardan güç alan bu imparatorluk devamlı olarak Kafkasya'dan inen taze göçlerle yenileniyordu. Sanki Mısır toprağı kendisini savunmak istercesine, haremlerinin kalabalık olmasına karşılık fazla çağalamıyorlardı; doğan çocuklarının pek çoğu ölüyordu.

İşte II. Bâyezid'in saldırmak istediği imparatorluk buydu. Padişah'ın başında olduğu, yüzelli bin kişilik ordu Suriye sınırına doğru ilerlemeye başladı. Altmış bin Memlûk Karaman'ın sınırlarında, Çukurova'da Osmanlı Ordusunu bekliyordu.

Makedonya'lı İskender'in piyadelerinin Pers atlılarına ve yakın geçmişimizde Bonaparte'ın piyadelerinin Mısır Memlûk süvarilerine uyguladıkları mızrak ve süngülerden meydana gelmiş kare biçimindeki savunma taktiğini Osmanlı ordusu henüz bilmiyordu. Memlûklar attan ve demirden meydana gelmiş bir fırtına gibi Osmanlı saflarına dalınca birlikler bir anda dağıldı; ancak padişah'ın çağrısı üzerine bir araya gelebildiler ve kaçarken aceleyle kurdukları köprülerin üzerinden geçerek ovayı ayıran nehri aştılar.

Ertesi gün, bozgunun intikamını almak isteyen Sultan Bâyezid yeniden köprüleri aşıp ilerledi; lâkin

sonuç bu defa da bozgun oldu. Yirmi bin ölü ve yaralı, otuz bin tutsak, acele bir çekilme, onur kırıcı bir mütareke bu seferin tek meyvaları oldular. Aksak Temür'ün Anadolu'ya gelişinden beri Türklerin kanı ve şerefi bu derece bol harcanmamıştı.

XII

Venedik'e karşı açılan savaş Sultan Bâyezid'in bu talihsizliğinin acısını çıkardı. Vezir—î âzam Mustafa Paşa tarafından idare edilen top ve deniz piyadesi ile teçhiz edilmiş ikiyüz elli kadırgalık bir Osmanlı donanması yüz yirmi parçalık Venedik filosunu İnebahtı (Lepanto) körfezinde yakaladı. Venediklilere nazaran deniz manevralarında ve taktiklerinde zayıf olan Mustafa Paşa Grimani kumandasındaki Venedik filosuna yanan oklarla saldırdı. Bir anda yelkenleri ve güverteleri tutuşan Venedik kadırgaları alev alev yanmaya başladılar. On bin Venedikli yanan kadırgaları ile birlikte denize gömüldüler. Kıyıdan, yanında kara ordusu olduğu hâlde muharebeyi seyreden Sultan Bâyezid Venedik'e ait olan İnebahtı, Koron, Modon liman şehirlerini fethetti.

Venedik'in müttefiklerini kurtarmak için Osmanlılarla yeniden bir savaşı göze alamayan talihsiz amiral Grimani donanmasından kalan bir kaç parça kadırga ile limanına döndü. Venedik senatosu uğradığı felâketin vebalini amiralin üzerine yükledi. Venedik'te müfettiş ve büyük amiral olan Grimani, kaybettiği filoyu kendi serveti ile kurmuş olmasına rağmen vatandaşları tarafından korkaklık, beceriksizlik ve hat-

tâ ihanet ile suçlandı. Hapse atıldı, zincire vuruldu ve ülkesinin bütün asilzadelerinden meydana gelen bir mahkeme önünde yargılanmaya götürüldü.

Kardinal olan oğlu mahkeme önüne babasının zincirlerini tutarak çıktı. Grimani'yi itham edenler cezalandırılmasını talep ettiler. Oğlunun yalvarmaları sadece hayatını kurtarabildi. Bütün ünvaları elinden alındı, servetine el kondu ve Adriyatik'in karanlık bir adasına sürüldü. Cumhuriyetin kibiri talihsizlikleri en mükemmel vatandaşlarında bir suç hâline sokuyordu.

Gonzalve de Cordoue, Napoli'den getirdiği otuz kadırga ve tecrübeli askerle Venedik'i kurtardı. Büyük Kaptan nâmı ile anılan amiralin kumandasında birleşen iki donanma bir müddet Osmanlı donanması ile çarpıştı, Çanakkale Boğazından girmeye teşebbüs etti, Midilli adasını kuşattı. Nihayet ticaretin işlemesi için biri karalara, diğeri denizlere sahip olan iki millet arasında anlaşma yapıldı.

XIII

Anadolu'daki Beğpazarı'nda bulunan ve Şeytankulu (*) denen bir derviş'in taassup dolu kehânetleri bir ara kurulmuş bulunan barışı bulandırdı. Din üzerine yenilikler getirdiğini iddia eden bu derviş hem hilekâr hem de cahil olarak Antalya civarında bir mağarada yaşıyordu. Düzeltilmiş bir Kuran yaptığını ile

(*) *Şahkulu*

ri sürüyor, ve Hz. Ali'nin Ebûbekir ile Ömer'in zorbalığına kurban gittiğini iddia ediyordu. İleri sürdüğü iddialara inanmayan, her Müslüman'ın katledilmesini istiyordu.

Cehâletin bu dağlarda yaşayan halkı koyu bir taassuba itmiş olması yeni peygambere inanmayanları Tanrı'nın düşmanı gibi görmesine sebep olmuştu. Şeytankulu'nun çağrısına uyarak Antalya'da bulunan vali ile idarecileri katledilmişti. Kütahya sancakbeği şehrin meydanında kazığa geçirilmişti. Bu ilk cinayetlerden sonra derviş'in müridleri kurtuluşu direnmede gördüler. Bir kısmı öldürülmek korkusuyla, diğerleri taassuplarının koyuluğundan, en önemli kısmı ise, Anadolu'nun bu bölgesinde yaşayanların Osmanlılara karşı devamlı olarak besledikleri isyan duygusuyla dinde yenilik getirecekleri iddiasıyla hareket ederek silâhlı isyana teşebbüs ettiler, Şiî olduklarını açıklayarak Manisa'ya kadar ilerlediler.

Bâyezid'in büyük oğlu olan ve o şehri idare eden Korkud hemen yeniçerileri seferber etti. Derviş'in asîlerine yenilen Korkud, ancak atının sür'ati sayesinde ölümden kurtulabildi. Padişah, bizzat sadrâzam tarafından yönetilen yeni bir orduyu oğlunun imdadına yolladı. Bu sefer yenilmekten kurtulamayan asî çeteleri yeniçerilerin kılıçları altında yok edildiler. Sahte peygamber İran'a kaçtı; orada halk ve şah tarafından milli inançlarının bir fedaîsi gibi karşılandı. İranlı halkın tabiatüstü olaylara karşı daima meraklı olan hayal gücüne hitap eden düzmece mucizeleri Şeytankulu'nu bütün İran'ın kadısı yaptı. Nasihatleri ile giderek taassuba gömülen Şah, ordularını emrine vere-

rek Halife Ömer'in mezhebinde olanları imha etmesine izin verdi. İhtilâfa düşülen tek nokta Kur'anın mecburî kıldığı abdest esnasında ayakları suyla mı yıkamak, kumla mı ovmak meselesiydi. Binlerce insan bu safsata yüzünden idam edildi. İranlı Türklerle Osmanlılar arasında inanç ayrılığından türeyen kin metafizik kavramlar olduğu kadar Devletler arası ilişkilere de etkili oluyordu. Şeytankulunun müridlerinden bir derviş şeyhlerinin yenilgisinin intikamını almak için İstanbul'a gelmiş derviş kıyafetinden istifade ederek camiye giden padişah'ın yanına kadar sokulmuştu. Sadaka istemek bahanesiyle padişah'ı durdurmuş, Bâyezid de bir kaç altın vermek için eğildiği sırada elinde sakladığı hançeri padişah'ın göğsüne saplamıştı. Darbe her ne kadar ölüme sebebiyet vermemişse de. Bâyezid'in mâruz kaldığı tehlike bütün Osmanlılara karşı bundan böyle sert tedbirler alınmasını sağlamıştır. Padişah'a yaklaşan herkes çavuşlar tarafından ellerinin omuzlarına konması şeklinde harekete mecbur ediliyordu. Zamanla tavsayan bu tedbir, şu anda hemen hemen hiç uygulanmamaktadır.

XIV

O zamana kadar sefahata daha düşkün gibi görünen Sultan Bâyezid'in mizacı, bir yobazdan yediği hançer darbesiyle aniden değişti, sofu oldu; bu darbede Tanrı'nın bir ihtarını görüyordu. Karşılaştığı mağlûbiyetler, oğulları arasında meydana gelen ayrılıklar, kadın ve içki yüzünden kuvvetten düşen vücudu ile devrinin ikinci yarısını derin ve mistik bir havada tamamladı. Gençliğinde mutlak iktidarın zevk-

lerini, kibirini ve hiçliğini tatmış olan hanedanın bütün kralları da aynı ruhî bunalima düşmüşlerdir.

II. Sultan Bâyezid de gözlerini dünyadan ayırarak felsefe ile dinin esrarlı olaylarına çevirdi. Şaraptan ve haremdeki sefahatlardan vazgeçti. İslâmî inancı zedeleyen düzensizliklerin ve rezâletlerin merhamet gösterilmeden ezilmesini emretti. Pazarlarda şarap satımı yasaklandı. Ancak eski hayatı sırasında ahlâken bozulmuş olan yeniçeriler bu yasaklara karşı ayaklandılar. Padişah'ın, gençliğinde etrafı teşvik ettiği alışkanlıklar karşısında boyun eğmesini istediler.

Tahtın can sıkıcı endişelerine karşılık ibadete, şeyhlerle dinî sohbete, ve kardeşi Cem kadar usta olduğu şiire daldı. Venedik elçileri tarafından hükümdarlığının ilk devirlerinde çizilen yüz hatları canlı ve renkli karakterini kaybetmiş, sofu bir hayatın inziva ya çekilmiş özelliklerini alarak zayıflamış, rengini kaybetmişti. Düşünceli alnı, dudağı üzerine düşmüş gibi duran uzun ve kıvrık burnu, seyrek sakalı, sessiz bir hüzünle sıkılmış duran ağzı bulunduğu üstün mevkiye ve fâtihler yetiştirmiş olan bir hanedanın başkanına yakışmıyordu. Tevazu endişesi ile hayatı gibi elbiselerini de değiştirdi. Babası Fâtih'in kullandığı parlak renkleri, altın işlemeli kumaşları, külâhları ve sorguçları kullanmaktan vazgeçti. Alnın etrafına süs kullanmadan sarılan muslin şal ile yün kaftan kullanmaya başladı. Osmanlılar onun hakkında konuşurlar iken padişah veya sultan diye bahsetmiyorlar, şeyh, sofu, filozof, şair, velî gibi lâkaplar kullanıyorlardı. Artık imparatorluğu hükmetmekten vazgeçmiş. Devleti yeniçerilerin isyanları, divanın kararları ve kudretli vezirlerin idaresine bırakmıştı.

Gedik Ahmed Paşa'nın idamından beri yeniçeriler tarafından sevilmeyen İshak Paşa'nın yerine Şeytankulu'nun adamlarını yenen Davud Paşa sadrâzam olmuştu. Uzun zamandan beri Anadolu beylerbeğliğinde bulunan sofuluğu ile hükümdarının, askerî dehâsı ile ordunun sevgisini kazanan Davud Paşa'da, askerler, Fâtih'in muzaffer ordusundan kalan eski bir kahramanı; millet, baba şefkati gösteren bir idareci, padişah da güvenilir ve mükemmel bir bakan görüyordu. Pek çok merhamet kuruluşuna ve özellikle, Avrupa seferine hazırlık yapan ordunun eğitim gördüğü ve toplandığı İstanbul dışında kurulan bir kışlaya adını bırakmıştır.

XV

Davud Paşa ikinci defa orduyu Anadolu'ya götürerek Türkmenlerin isyanını bastırmak istedi. İstanbul'a döndüğünde, barışsever Bâyezid'in daima doğmadan yok etmek istediği savaş kıpırtılarını, batılı elçilerle yaptığı ılımlı fakat tâvizsiz görüşmeler sonunda bertaraf etti. Mısır, Türkmen aşiretleri, Macarlar, İspanya ve Tunus Arapları, Napoli sarayı, Papa, Venedikliler, Avusturya ve hattâ Ruslar ile yapılan bölgesel savaşlar ve pek önemli olmayan görüşmeler Tarih'in ilgisini çekmeden sayfalarını doldurmaktadır. Bâyezid'in ve sonraki devrin kanlı olaylarını doğuran tohumlar Padişah'ın şehzâdeleri arasında atılmaya başlamıştı. Davud Paşa on yedi yıllık şerefli bir idareden sonra üç yüz bin akçelik serveti ile sadaret makamından çekildi. Dört defa sadrâzam çıkarmış

olan Çandarlı ailesinden İbrahim Çandarlı Davud'un boşalttığı makama geçti.

XVI

İmparatorluk bir sürü macera, ihanet ve talihsizlikler geçiren Cem Sultan'ın ölümü ile bir rakipten kurtulmuş oldu. Fâtih'in bu talihsiz şehzadesinin başına gelen garip olayları, dikkati dağıtmamak için bir defada anlatacağız.

Osmanlı tahtı üzerinde başka birinin hak iddia etmesinden tamamen kurtulan II. Bâyezid'in tek düşmanları oğullarıydı.

Hepsini ayrı ayrı sevdiği evdeşlerinden sekiz oğlu dünyaya gelmişti. Bunlardan üçün siyasî ihtiras duyamadan genç yaşlarında ölmüşlerdi. Osmanlı padişahlarına ait bir geleneğe dayanarak geri kalan beş oğlunu imparatorluğun çeşitli yerlerinde valiliğe yollamıştı. Ahmed Amasya'yı, Şehinşah Karaman'ı, Alem Şah Menteşe eyaletini, Korkud Saruhan'ı ve Selim'de Trabzon'u idare ediyorlardı. Bulûğ çağına eren üç kızı hemen evlendirilmişlerdi. Bunlardan birincisi bir Türkmen beği'ne, diğeri sadrâzam Davud Paşa'nın bir oğluna, üçüncüsü de Dalmaçya Sancakbeği Nasuh Paşaya verilmişti. Sultan Cem'in daha beşikte iken Mısır Sultan'ı ile nişanladığı kızı, sultanın ölmesi üzerine daha evlenemeden dul kalmasına sebep olmuştu. Bunun üzerine Anadolu Beylerbeği Sinan Paşa'ya evdeş olarak verildi. Hammer'in dediği gibi bir imparator'un kızı ve bir Mısır Sultan'ın dul karısı bir paşa'nın Anadolu'daki haremine giriyordu.

XVII

II. Sultan Bâyezid'in aile fertleri arasında mevcut olan geçimsizlik ilk defa şehzade Korkud'un babasının vezirlerine karşı gösterdiği itiraz ve hattâ isyanvâri bir pervasızlıkla patlak verdi. Ordunun başında muktedir olduğu kadar divan toplantılarında iyi bir hâtip olan Hadım Ali Paşa Çandarlı'dan sonra vezir—î âzam seçildi. Ali Paşa gizliden şehzade Ahmed'i Korkud'a tercih ediyor ve onun tahta geçmesi için hazırlık yapıyordu.

Şehzade Korkud'u bezdirmek için Karaman eyâletine bağlı olan bir toprağı sadaret makamına geçirdi. İktidarına karşı yapılan bu darbeden müteessir olan şehzade, babasının hoş gördüğü, belki de yapılmasını buyurduğu bu olayın intikamını almak için babasının düşmanı sayılan Mısır Sultanı'na sığındı.

Amcası Cem Sultan'ın misalini takip ederek Memlûklar'dan Mekke'ye Hacca gitmek için geçiş izni istedi. Mısır Sultanı kaçak şehzade'yi babasına isyan etmiş bir oğul olarak değil Bâyezid'in veliahtı olarak karşıladı. Türklerde gelenek olduğu üzere şehzade Korkud'a çeşitli armağanlar yolladı.

«Dokuz cins küheylân, dokuz sıra deve, üç sıra hecin devesi, iki sıra on sekiz deve üzerine yüklenmiş şahsî ihtiyaçları için brokar çarşaflar, eşyalarını taşımak için yetmiş sıra deve, mutfağı için kırk sıra deve, dokuz bin altın düka, altın işlemeli dokuz yatak takımı, ve fevkalâde güzel dokuz hizmetkâr genç, verilen armağanları teşkil ediyor, yürürken önünde kırk

davul çalınıyordu; Mısır Sultanı'nın vezirleri ile mabeyn subayları kaldığı daireye kadar gelerek iltifatta bulunuyorlardı. Günde elli koyun, beş ton şeker, elli çuval pirinç, iki bin piliç, iki bin kaz, on beş ton bal ile beş kese akçe maiyetinin iaşesi için haftalık olarak kendisine teslim ediliyordu. Şehzade Korkud, Sultan'a doğru ilerlerken Sultan atından indi, kendi oğlunu kucaklıyormuş gibi gözlerinden öptü, Korkud da babasına yaptığı gibi onu boynundan öptü.»

Mısır Sultanı şehzade'nin babasına karşı hazırlanmasını veya İran'a gitmesini kesinlikle reddedince, Korkud için tövbe etmekten ve boyun eğmekten başka çare kalmadı. Sadrâzam'a yazarak babasından kendi adına af dilemesini istedi. Ülkesini terketmesini Mekke'ye hac ziyaretine bağlıyordu. Şehzade Korkud babası gibi sofu, filozof, hattâ mutavassıf, dinî meselelere, edebiyata, şiire son derece meraklı bir şehzade idi; Manisa'daki sarayında çevresinde devamlı olarak ediplerden ve şairlerden kurulu meclisi vardı. Bu yüzden, babasının döneminde olduğu gibi barış içinde ülkesini yaşatacağı endişesinden, yeniçeriler tarafından tutulmazdı.

Vezir—î âzam araya girince padişah şehzadesini bağışladı, kendisine yeni sancaklar verildi.

XVIII

Şehzade Korkud'un cezasız kalan itaatsizliği II. Bâyezid'in diğer oğullarının daha aşırı hareketlerde bulunmasına sebebiyet verdi. Devlet güvenliği bakımından kardeş katlini uygun bulan Fâtih'in meşhur

kanunu kardeşler arasına çok önceden kin ve ezelî uyuşmazlık sokmuştu. Şehzadelerden herbiri babalarının ölmesi hâlinde kardeşlerinden birini kendi katil olarak görüyordu; meğer ki kendisi iktidara geçip onları öldürtmesin. Bu kanlı kanun hükümdarın oğullarına ölüm ile cinayet arasında tercih tanıyordu. Gitgide gerekli olmaya başlayan cinayet hükmetmeye veya ölmeye mahkûm olan bu hanedan içinde sıklaşmaya başlıyordu. Sultan Bâyezid çok geçmeden babası Fâtih'in koyduğu bu vahşi veraset kanununun ızdırabını çekmeye başladı.

XIX

O sıralarda Amasya'da bulunan şehzade Ahmed Bâyezid'in ikinci oğlu olmasına rağmen babası tarafından tahta tek vâris olarak seçilmişti. Şehzade Korkud'un temaşayı seven gevşekliğinden endişe duyan padişah, vezirler, yeniçeriler, şehzade Ahmed'de Devlet idare edebilecek kudreti ve olgunluğu buluyorlardı. Kendisinin önce doğmasından dolayı herşeyi kadere bırakmış olan kaygusuz Korkud, babasının tercihine karşı tedbir almak lüzumunu hissediyordu. Buna karşılık padişah'ın üçüncü oğlu olan, kolunun çabukluğu, mizacının kuşkulu olması, herşeyi yapmaya ve cüret etmeye meyilli ihtirası ile tanınan şehzade Selim, Trabzon'daki sarayından babasının şehazede Ahmed'e karşı olan tercihine tahammül edemiyordu. Babasının ölümü durumunda, şehzade Ahmed'in kendisinden önce başkente varıp tahta oturması ihtimalinin ağabeyinin Amasya'da bulunması ile artmış olması onu çileden çıkarmaya yetiyordu. On altı yaşında

Süleyman Sultan adında bir oğlu vardı; vezirlere baskı yaparak oğluna Amasya ile İstanbul arasında bir sancak verilmesini istiyordu. Gayesi, fırsat çıktığı vakit oğlunun şehzade Korkud ve Ahmed'den önce başkente varması idi. Vezirler zaaf göstererek isteğini kabul ettiler. Ancak şehzade Ahmed'in itirazı üzerine II. Bâyezid buyruğunu geri aldı ve Süleyman'ı Karadeniz'in bir ucundaki Kefe'ye yolladı.

Bu şekilde davranışlar yeniden şehzade Selim'in isyanına yol açtı. Üstü kapalı tehditlerle dolu şikâyette bulundu. Vezirlerin izni olmaksızın Trabzon'u terketti ve Kefe'ye oğlunun sarayına gitti. Oğlunun bu cüretinden ve askerî hazırlıklarından iyice hiddetlenen Sultan Bâyezid, Selim'e görevi başına dönmesi için ihtarda bulundu. Selim cevabında Avrupa'da bir eyâlet istediğini belirtiyordu.

Şehzade'nin vazgeçmediği bu isteğine vezirlerin direnmesi sonunda Selim gizli isyanını açığa çıkarmaya mecbur oldu. Kefe'de bir donanma teşkil etti, çerilerini gemilere bindirerek hareket etti ve Tuna ağzındaki Varna limanına çıktı. Yirmi altı yıldan beri babasının huzuruna çıkmamış olduğundan ve Kur'an'ın çocukların babalarına dinî ve mecburî ziyarette bulunmalarını şart koşmasından istifade ederek, o sıralarda Edirne'de bulunan babasına muhteşem bir ziyaret yapacağını bildirdi. Halbuki arkasından gelenler çerileriydi; başkent çoktan dehşete kapılmıştı.

Durumun bu en vahim olduğu anda toplantıya çağırılan vezirler Sultan Bâyezid'e sert davranmasını öğütlediler. Kendisine Fâtih'in kararnâmelerini ve Avrupa topraklarının başkente yakın olmasından ora-

ya yerleşecek bir şehzade'nin kardeşlerinin taht üzerindeki hakkını yiyebileceğini gösterdiler.

İknâ olan fakat hâlâ oğluna karşı yumuşak davranma taraflısı olan Sultan Bâyezid, iknâ kabiliyeti çok gelişmiş olan Edirne müftüsü Nureddin Sarıgürz'ü Selim'e göndererek onu itaate dâvet etmeye ve ihtirasını dizginlemesini istemeye memur etti. Şehzade Selim babasının bağışlamasına ve ricalarına ordunun mevcudunu arttırarak ve başkent üzerine daha süratle yürüyerek cevap verdi. Rumeli Beylerbeği olan Hasan Paşa yirmi bin yeniçeri, azab ve sipahiyi karşısına çıkarmak zorunda kaldı. Gerek Osmanlıların iç harp telhikesi karşısında çekimser kalmaları, gerekse daha önceden Selim tarafından kandırılmış olan yeniçerilerin isteksiz görünmeleri sonunda Hasan Paşa, şehzade Selim tarafından adım adım takip edilerek geri çekildi ve Edirne surlarının arkasına sığındı. Şehzade Selim Edirne'nin önüne gelip Çukurova'da ordusu ile karargâh kurduğunda kuvvetler eşit, halkın sevgisi dengeli, talih ise askıda idi. Her ne kadar hasta ve oğulları arasında bir tercih yapamamaktan dolayı üzgün olmasına karşılık padişah, Hasan Paşa'nın yanında yer almasıyla son karar üzerinde etkili oldu. İki ordunun arasına tahtırevanda getirilince kendisi için eşit derecede aziz olan her iki tarafın kan akıtmasından duyacağı üzüntüyü dile getirdi. Bu göz yaşları, baba ile oğlun karşılıklı gelmeleri ve biraz sonra başlayacak olan vuruşmada belki de karşı karşıya gelecekleri ihtimali bütün askeri üzüntüye boğdu, her iki taraf da silâhlarını bıraktı.

Gizliden Selim taraftarı olan Rumeli Beylerbeği Hasan Paşa bizzat Selim'in karargâhına giderek onun-

la sözde bir uyuşma yaptı; aslında her şey Şehzade Selim'in tahta geçmesini sağlayacak şekilde ayarlanmıştı. Bu anlaşmaya göre şehzade ordusunu dağıtıyor, babası da karşılık olarak Avrupa eyâletlerinden Vidin ile Semendire sancaklarını oğluna bırakıyordu.

XX

Bu arada bir isyan havası da Korkud tarafında esmeğe başladı. Babasının bağımsız hareketlerinden ve vezirlerin rıza göstermesini beklerken geçen süreden bir takım haklarının yenildiğini görerek bulunduğu Antalya'dan Saruhan üzerine yürümeye başladı. Sultan Bâyezid Saruhan'ı Antalya'ya bağlamayı kabul etmemişti. O sırada Semendire yolunda olan Şehzade Selim ağabeyinin yürüyüşünü duyunca tehdit edici bir tarzda durdu ve Anadolu'daki olayların sonuca bağlanmasını bekledi.

Kendisine boş yere ilerlemesini emreden II. Bâyezid böylece imparatorluğun iki taraftan tehdit altına girdiğini farkedince duruma bir çare bulmak ümidiyle İstanbul'a döndü.

Babasının uzaklamasından istifade eden Selim hemen Edirne'ye girdi, saraya yerleşti, mahkûmları serbest bıraktı, hazineye el koydu, padişaha sadık kalan âmirleri görevleriden azletti, ve kilit noktalara en koyu taraftarlarını geçirdi.

Bir yandan Selim'in korkunç ihtirasından diğer yandan Korkud'un zayıf rekabetinden çekinen sadrâzam Ali Paşa, divanın ve padişah'ın da gözdesi olan şeh-

zade Ahmed'in haklarını savunuyordu. Şehzade Ahmed'in dâvasını güden bir ordunun hazırlanması ve Edirne üzerine yollanarak şehzade Selim'in bastırılması hususunda padişahı iknâ edebildi.

Ancak şehzade Selim babasından önce davranarak Trakya'ya daldı ve üzerine gelen ordunun yolunu kesti. Çorlu kentine yakın bir tepenin üzerinde, rahatsızlığından dolayı ata binemeyen Sultan Bâyezid'in tahtırevanına yaklaşan sadrâzam Ali Paşa şehzade Selim'in topladığı Kırım ve Kafkas Türklerinden meydana gelen orduyu kendisine gösterdi. Padişah'ın kalbinde uyanacak merhamet duygusunu yok etmek amacıyla, «Saygılı bir oğul babasının elini öpmeye böyle mi gelir? Bu şekilde orduya sahip olan ve sonunda tahtı ele geçirmek için baba katili olan pek çok oğul görülmüştür.» dedi.

Talihsiz padişah hâlâ tereddüt ediyordu; Ahmed tarafından satın alınmış olan vezirlerin ve paşaların hep bir ağızdan ısrarları, sonunda tesirini gösterdi. Tahtırevan içinde uzanmış olduğu yastık üzerinde dirseklerine dayanarak doğruldu ve hiddetten titreyen bir sesle hitap etti:

«Vezirlerim ve ağalarım! Siz bütün kullarım! Siz bütün çerilerim ekmeğimi yiyen herkes, şu asînin üzerine yürüyün!»

XXI

Paşalar ve ağalar tarafından bütün sıralara kadar tekrar edilen buyruktan sonra yirmi bin yeniçeri bu derme çatma ordu üzerine Allah kerim diye bağırarak öyle bir indiler ki, rakipleri vuruşmak fırsatı bile bu-

lamadan kaçmaya başladı. Atı seven bu milletin tarihinde, sürati ve koşarken çıkardığı gürültülerden dolayı Kara Bulut adı ile anılan ata binmiş olan Selim hemen savaş alanının dışına çıktı. Daha sonraları kızının kocası ve sadrâzamı olacak olan yakın arkadaşı Ferhad bir kaç sipahinin altlarındaki Türkmen atları ile Selim'e yetişmek üzere olduğunu görünce aralarına daldı, darbenin şiddetinden yere yuvarlandı ama Selim'in arayı açmasını sağladı. Gece gündüz yol alan şehzade Selim, oğlu Süleyman'ın annesi olan Kırım Han'ının kızı ile evli olduğundan kayınbabasından yardım istemeğe Kırım'a gitti.

XXII

Padişahı muzaffer olarak İstanbul'a götüren Ali Paşa Anadolu'ya geçerek, yeniden toplanmış ve Bursa'yı tehdit etmeye başlamış olan Şeytankulu'nun müridleri ile savaşmaya gitti. Ali Paşa şehzade Ahmed ile Germiyen yakınında Altınşehir'de gizlice buluşmak üzere anlaşmıştı. Bu görüşmenin gayesi, şehzade Ahmed'in tahta geçmesi için padişah'ın tahttan ferâgata zorlanması ile yeniçerilerin tasvibini kazanmak üzere ortak yapılması gereken işlerin tespit edilmesiydi. Savaş, siyaset ve saray entrikalarında son derece mahir olan bu hadım bir kaç gün sonra Kızılbaşlar ile Germiyan yakınında Altınşehir'de gizlice buluşdisi ile birlikte öldüler. Bu büyük devlet adamının ölümü hem padişah'ı hem de şehzade Ahmed'i sonsuz üzüntüye boğdu. Kılıç elde, savaş meydanlarında vuruşurken ölen ilk sadrâzam Ali Paşa'dır. Türk şairleri tarafından çok sevildiği için ölümünden sonra her

tarafta zaferlerini öven şiirlere raslanmıştır. İsfahan'dan çağırttığı İranlı tarihçi İdris, buyruğu ile Türk tarihini yazarken kendisini göklere çıkarır. Bu şekilde imparatorluk kendisini sarsan kıpırdanmaları bastıracak kabiliyette bir adamı kaybetmiş oluyordu.

XXIII

Asîlerin kaçıp sığındıkları İran Şah'ı (*) bu sefer elebaşlarını kaynar suya atarak cezalandırdı, kafatasları kurutularak intikam suyu içilecek bir kadeh yerine kondu.

Cüretini önleyebilecek tek şahıs olan Ali Paşa'nın ölümünü duyan şehzade Selim yeniden İstanbul üzerine yürüyerek babasını Ahmed ve Korkud yerine kendisini veliaht göstermesi için zorlamaya başladı. Diğer taraftan şehzade Ahmed Anadolu'lu taraftarları ile Üsküdar'a kadar gelmişti. Yeniden sadrâzam seçilen Ahmed Paşa yeniçerileri şehzade Ahmed'in tarafına geçirmek için boşuna çaba sarfediyordu. Selim'in altını ve ayartmaları ile tamamen tesir altında kalmış olan yeniçeriler şehzade Selim'in yaklaştığını duyunca vezir—î âzam'ın, Mustafa Paşa'nın, Hasan Paşa'nın Anadolu ordusu kadısının saraylarına hücum ederek yakıp yıkmaya başladı.

Padişah tarafından asilere teslim edilen sadrâzamın yerine bir zamanlar Papa ile Cem Sultan'ın hayatı üzerine pazarlık yapan Mustafa Paşa getirildi. Ye-

---

(*) *Şah İsmail*

ni sadrâzam yeniçerileri bastırmak için şehzade Ahmed'i Anadolu'daki sancağına sürdü.

Ümitlerinin kaybolması demek olan bu sürgünden dolayı kendini hakarete uğramış kabul eden şehzade Ahmed Anadolu'ya döndü, ancak Konya şehrinde zor kullanarak yerleşti. Babasının bu eyâlet merkezini geri vermesi için yolladığı elçinin kulaklarını ve burnunu kestirdi. Konya'yı savunan Sadık Beğ'in kellesi küçümseyici bir hareketle Sultan Bâyezid'e gönderildi. Bu kanlı hakaretler Ahmed'in İstanbul'daki itibarını tamamen yok etti.

Şehzade Korkud babasını iki kardeşi ile artık anlaşamayacağını tahmin ederek yanında sadece iki mutemet adamı ile kıyafetini değiştirerek İstanbul'a geldi; büyük bir cesaret örneği göstererek kendisini hiç sevmeyen yeniçerilerin kışlasına giderek misafirhanelerine girdi. İknâ kabiliyetine, konuşmasına ve cesaretine güvenerek yeniçerileri Selim'den ayırabileceğini ve kendi tarafına çekebileceğini sanıyordu.

Kendilerine gösterilen bu güvenden memnun kalan yeniçeriler yine de Selim'e olan bağlılıklarından vazgeçmediler, otuz yıldan beri ilk defa babasının elini öpmeye giden Korkud'a büyük sevgi gösterilerinde bulundular. Şehzade Korkud cüretinin karşılığında valnızca iyi bir konukseverlik görmüştü.

Şehzade Ahmed Doğu Türklerinden yardım ararken, şehzade Selim üçüncü defa imparatorluğu eline geçirmek için ilerliyordu. Altı bin Kırım atlısının başında buz tutan Tuna'yı aşmıştı. (Şubat 1512) Başkentteki yeniçeri ortaları yaklaştığını duyunca yeniden kaynaşmaya başladı. Bu gürültücü askerler Se

lim'in eninde sonunda kendilerine hükmedeceğini anlamışlardı. Padişah'ın tahta en fazla lâyık oğlu olduğu için değil, en yırtıcısı olduğu için bütün yürekleri ile onu destekliyorlardı.

XXIV

Yeniçeriler Sultan Bâyezid'e giderek Selim'in başlarına komutan olarak verilmesini ve Şehzade Ahmed üzerine sefer açılmasını istediler. Sultan Bâyezid üç ayaklanma arasında tercih yapmak zorunda kalmıştı: Selim'in, Ahmed'in ve yeniçerilerin ayaklanmaları. En tehdit edici olana teslim oldu. Yeniçerilerin ağası başkente bir kaç saat mesafede olan Selim'in karargâhına koştu. Selim muzaffer bir şekilde askerlerinin arasına döndü. Vezirler, paşalar, ordu, halk yeni sarayın rıhtımına çıkan şehzade Selim'i karşıladı; şehzade Korkud bile rakibinin kazandığı bu zafere kalbi kırık bir şekilde iştirak etti.

Sultan Bâyezid sarayından kendisini tahttan indiren seslerin uğultusunu işitiyordu. Elinden kaçmak üzere olan iktidarı altın ile satın almak istedi. Otuz yıllık hükümdarlığı boyunca bir imparatorluğu satın alabilecek bir servet biriktirmişti. Haznedar'ını şehzade Selim'e göndererek eğer sahip olduğu sancaklara çekilirse derhal üç yüz bin düka altını vereceğini ve yılda iki yüz bin düka altını maaş bağlayacağını vaad etti. Selim bütün teklifleri geri çevirdi: O tahtı istiyordu. Sultan Bâyezid şehzade Selim'i, ölümünü beklemek şartıyla veliaht ilân etti. Ayrıca Selim, babasının servetine dokunamayacak ve diğer kardeşler aynı

kandan geldikleri için birbirlerini affedeceklerdi. Halkın zihninde itibarını kaybetmek istemeyen Selim bütün şartları kabul etmiş göründü; bundan sonrası zaferinden istifade etmek isteyen taraftarlarının gayretine kalıyordu.

XXV

Altı gün sonra (25 Nisan 1512) şafak sökerken, şehzade Selim'e sadık olan vezir, yeniçeriler, sipahiler ve şehzade'nin taraftarları tarafından kışkırtılmış bir kalabalık direnme görmeden sarayın içini işgal ediverdi. Saygılı sükûnetleri ile söz söylemeden demek istediklerini anlatmaya çalıştılar. Sultan Bâyezid babalık, ünvan ve yaş haklarını ileri sürerek onlara engel olmak istedi. Tahtına oturdu, kapıları açtırarak, sert fakat mütevekkil bir sesle kendisinden daha ne istediklerini sordu. Küstahlıklarını merhamet örtüsü altında gizlemeyi başaramayan bir kaç ses kendisine cevap verdi:

«Padişahımız artık yaşlandı, imparatorluğun yükünü kaldıramaz. İmparatorlukla beraber mezara sürükleniyor.» Salona yayılmış olan askerler daha sert bir sesle, «Evet, onun yerine Sultan Selim'i istiyoruz» dediler.

Sarayın avlularında yer alan on iki bin yeniçeri ve sipahinin Selim'in adını tekrar tekrar anmaları bütün sarayı inim inim inletti. Muhafızları, çocukları ve vezirleri tarafından terkedilmiş olan Sultan Bâyezid tevekkülle cevap verdi: «O hâlde imparatorluğu oğlum Selim'e bırakıyorum. Tanrı hükümdarlığını kutsal kılsın!»

Selim adıyla Allahüekber nidâları önce taht odasında, sonra sarayın avlularında ve nihayet yedi tepenin üstünde yükseldi. Hiç kimse bir zorbanın talihine ve ordunun iradesine karşı gelmek cesaretini gösteremezdi. Yeniçeriler bir defa daha taht devirmek ve yenisini kurmak marifetini öğrenmişlerdi. Askerlerin arzularına göre taht tuttukları veya devirdikleri bir teşkilât dünyada görülmemiştir; ordu zihniyeti milletin tek kanunu oluyor, asker hükümdarın meşrûluğu ve milletin hürriyeti üzerinde mutlak söz sahibi oluyordu. Bu askerî teşkilât durduğu müddetçe Türkler her zaman bir efendiye sahip olmuşlar, ancak asla bir imparator tarafından idare edilmemişlerdir.

XXVI

Hırsının doruğuna çıkmış olan Selim bütün cüretini eline almış etrafında en seçme askerleri ve subayları ile sarayın iki avlusunu ayıran kemerin altına gelmişti. Saraya, padişah'ın huzuruna çıkacak olan paşalar ve elçiler bu kemerin altında beklerlerdi. Aynı kemerin altında açılan bir merdivenden cellât görevini ifâ etmeye inerdi. Onun için orda bekleyen vezirler huzura veya ölüme çağrılacakları endişesi ile titrerlerdi.

Selim taraftarlarının tahtan indirdiği babasının kendisini dâvet etmesini bekliyordu. Vezirler gelerek önünde yerlere kapandılar, sonra refakat ederek hâlâ taht üzerinde oturmakta olan babasının yanına götürdüler. Sultan Selim tahtı kopardığı eli öptü. Padişahlık alâmetlerini devreden Bâyezid, sanki bir yük boşaltıyormuşçasına mesut gözüküyordu. Haremi, hiz-

metkârları ve hazinesi ile eski saraya çekilmek istediğini belirtti; oradaki mevcudiyeti yeni idareyi rahatsız etmeyecek, hasta ve yaşlı vücudu da alıştığı huzura kavuşacaktı.

Halk ve yeniçeriler tahttan inen hükümdarların bu hâyâlini uzun zaman gerçekleştirmesine izin vermediler. Aynı başkentte iki taht birden olamazdı. Selim'in hükümdarlığını kutlayan askerlerin uğultusu kendi devrinin zayıflıklarını anlatıyordu. Haykırışlar, sevinç gösterileri hep kendisine hakaret gibi geldiğinden oğlundan daha uzak bir yere nakledilmesini talep etti. Kudretlerini kaybeden paşaların, vezirlerin, padişah eşlerinin sakin ve hüzünlü bir yalnızlıkla çekildikleri küçük Rum şehri Demotika'yı seçtiğini bildirdi.

Zaten babasının yakınlığından sıkılmaya başlamış olan Sultan Selim bu teklifi büyük bir memnuniyetle karşıladı. II. Bâyezid eski saraya taşındığından yirmi gün sonra muhteşem bir törenle başkentten ayrıldı. Sultan Selim babasının tahtırevanının yanında atıyla refâkat ediyor, Bâyezid'ın devlet işleri ile ilgili öğütlerini dinliyordu. İstanbul'a yarım gün mesafede olan yerde iki hükümdar birbirlerine sarılarak ayrıldılar. Biri İstanbul'a dönüyor, diğeri sürgün yolunda devam ediyordu.

XXVII

Bu arada Beşinci Şarl (Charles—Quint), veya Napoleon gibi, iradî veya mecburî feragatlerinden sonra yerlerine geçenleri hemen kabul etmemiş olan II.

Bâyezid yeniden iktidara kavuşmak ümidiyle yürüyüşünü yavaşlattı. Hastalığı bahane edilerek başlatılan bu yavaşlama, Sultan Selim'e çok endişe verici bir hareket gibi gözükmüş, o da babasına bir Rum hekim göndermek bahanesiyle bir zehirci göndermişti. Bâyezid'in maiyetinde bulunan ve Demotika'ya gidişte kendisine refakat eden bir İtalyan beyzade bu cinâyeti hâtıralarında anlatır. Babasına karşı üç defa el kaldırmaya cesaret eden bir oğlun ihtirası olayı doğrulayabilir; lâkin ispat edecek hiçbir delil yoktur. Uzun zamandan beri hasta, oğlunun nankörlüğünden dolayı kalbi kırgın, anî hükûmet darbesinden dolayı şaşkın olan Bâyezid, gut hastalığından mahvolmuş vücudu ile Demotika yolunda kendiliğinden ölebilirdi. Yok olması gerektiği zaman yok olması oğlunun üzerine şüpheleri çekmektedir, ancak bir şüphe üzerine hiçkimseye baba katili damgası vurulamaz.

XXVIII

Devri zamanında Osmanlılar barış içinde yaşamışlar fakat rahata alışmışlardı; şahsî erdemleri bir hükümdara ait erdemler değildi. Hanedanın şehzadeleri arasında tahtı ele geçirmek için meydana gelen kargaşalıklar hep karakterinin eseridir.

Sultan Selim'in devrini anlatmaya başlamadan önce II. Bâyezid ile imparatorluğu çekişmiş olan kardeşinin hükümdarlığını, maceralarını ve felâketlerini anlatacağız.

II. Bâyezid'in kardeşi ve rakibi olan Cem Sultan'ın tarihi Osmanlıların tarihi ile ayrılmaz bir bütün-

dür. Ancak bu prensin Yenişehir'de yenilmesinden sonra uğradığı felâketlerin yeri Türkiye değil, Fransa veya İtalya'dır. Türkiye'deki olayların ve Cem'in Avrupa'daki maceralarının beraberce anlatılması iki kardeşin tarihini karışık ve karanlık yapacaktır. Onun içindir ki, dramın aydınlığa kavuşması gayesiyle, iki kardeşten birinin hükümdarlığını diğerinin hayatını anlatacağız. Zekâ için olduğu gibi duygular için de, hedeflerin ayrılması düzeni sağlar; düzenden ise açıklık meydana gelir, bu da zekâyı aydınlatır; açıklık ise hâfızanın kızışmasını sağlayan ilgiyi doğurur.

ONDÖRDÜNCÜ KİTAP

I

Osmanlı İmparatorluğu bir zamanlar iki hükümdara birden sahip oldu.

II. Bâyezid'in Yenişehir'de kardeşi ve rakibi Anadolu Sultanı Cem'e karşı kazandığı zaferden sonra Cem, annesi, karısı ve çocukları ile Mısır Sultanı'na sığınmıştı. Yine hatırlanacağı üzere Memlûk Hükümdarı tarafından bir padişah gibi karşılanmış olan Cem Sultan belki cesaretinin kırılmasından, belki merhametinden, belki de siyasî sebeplerden ailesini Kahire'de bıraktı ve tek başına çöllere dalarak hem Araplara hem de Türklere göre kutsal olan Kudüs, Mekke ve Medine şehirlerine Hac ziyaretleri yapmaya gitti. Mûraca'ya göre Peygamberin türbesini ziyaret eden Türk imparatorluk hanedanının tek üyeleri Cem Sultan ile kendisine refakat eden Fâtihin kızı bir Sultan'dır.

Fâtihin oğlu bir imparator bedevî kılığında bir deve üzerinde çöllerde hac ödevini yerine getirirken iki yıl müddetle dost ve düşmanlarının gözünden uzak kaldı.

II

Karamanlı bir Türkmen beğinin kızı olan evdeşi ile annesi 4 Şubat 1482 günü düşmanlarının tuzağın-

dan korunmak için bedevî kılığına bürünmüş olan Cem Sultan'ın dönüşüne tanık oldular. Dinî ve felsefî bakımdan mağlûbiyetini kabul etmiş gibi görünüyordu; dünyadan elini eteğini çekerek Mısır'da yaşamaya boyun eğmiş gibiydi. Yabancı topraklarda özel bir yaşayışı karşılayacak kadar zengin olması, Memlûkların kendisine gösterdikleri hürmet, annesi ve evdeşine karşı duyduğu şefkat, kudretli devirlerinde ve mağlûbiyetlerinde kendisini terk etmemiş olan çocukluk arkadaşlarının sadakati, ve kederli insanı gerçeklerin duygusundan çekip alarak hayâlî dünyalara götüren şiire karşı duyduğu zevk ve kabiliyeti, sürgünü ve imparatorluk tacının unutulmasını, dehâ ve faziletten yoksun maceralardan daha ziyade kolay ve lâtif yapıyordu. Yirmi dört yaşını henüz doldurmuş olmasına karşılık Çem Sultan Türkiye, İran ve Arabistan'da bir kahraman şöhreti ile bir şair ününe sahipti. Fâtih'in kanından gelmesi, yakışıklılığı, hacı olması, zaferleri ve yenilgileri felâketli hayatına bir başka ululuk katıyordu. Kendi kendini hareketsizliğe adıyor; lâkin dostları, Karaman'daki taraftarları ve ağabeyinin düşmanları mücadele sahnesinden çekilmesine rıza göstermiyorlardı; kaderleri onunkine bağlıydı; bu yüzden Cem'in hayatı bahasına oyuna devam ettiler ve kendilerini kurtarmak için onu fedâ ettiler.

III

Karamanoğlu İbrahim Beğ'in sürgündeki oğlu olan Kasım Beğ eski topraklarını kurtarmak umuduyla taht için dövüşen iki rakipten halk tarafından en fazla sevileni, yani Cem Sultan'ı ağabeyi Bâyezid'e kar-

şı tutmuştu. Yenişehir yenilgisinden sonra taraftarları ile Toros dağlarının erişilmez tepelerinde silâhlı olarak dolaşmaya devam ediyordu. Oradan vâdileri, ovaları, şehirleri ayaklandırmaya çalışıyor; her fırsatta Cem Sultan'a gizli haberciler göndererek, Anadolu'ya dönmesini ve mevcudiyeti ile Karamanlılara isyan ateşini tutuşturmasını istiyordu. Karamanoğlu Kasım Beğ gibi önemli bir kişi olan Ankara valisi ve Fâtih'in eski Kapıkulu Ağası Mahmud Beğ II. Beyâzid'e karşı duyduğu nefretten dolayı Cem Sultan'ı destekliyor, Anadolu'ya ayak bastığı takdirde Ankara ile ordunun bir kısmını emrine vereceğini söylüyordu.

Devamlı kışkırtmalar ve Anadolu'nun en önemli şahsiyetlerinin verdiği teminatlar, Suriye Memlûkları'nın teşebbüsünü destekleyeceği ihtimali sonunda Cem Sultan'ı bir defa daha talihini denemeye sürükledi. Ailesini müttefiki ve dostu Mısır Sultanı'nın himâyesine bırakarak Karamanlı taraftarları ile Kahire'yi 6 Mayıs 1482 tarihinde terketti ve Halep'e geçti. Kasım ve Mahmud Beğlerden başka Bâyezid'den memnun olmayan yüzlerce emîr, beğ ve paşa Cem'den önce, kendisini karşılamak için Halep'e koşmuşlardı. Güney Anadolu'nun İç Anadolu'ya açılan kapısı olan Demirkapı'dan silâh elde hep beraber geçtiler ve yolları üzerinde rasladıkları aşiretleri, şehirleri Cem Sultan adına ayaklandırdılar. Cem'in halk tarafından sevilmesi, Kasım Beğ'in Karamanoğlu olması ve Mahmud Beğ'in askerî şöhreti bir kaç hafta içinde tahtın taliplisine eyâletler ve II. Bâyezid'in ordusundan daha kalabalık bir ordu sağladı. Bütün Anadolu'nun padişah'ın elinden çıkmasına ramak kalmıştı. Karaman Beylerbeği

Ahmed Paşa elinde kalan birliklerle iki defa Konya ovasında Mahmud Beğ'e yenilmiş ve Konya şehrine çekilmişti. O sıralar vezir—î âzam olan Ali Paşa da isyan eden aşiretlerin arasında geri çekilmek zorunda kalmıştı. Konya surları önüne gelen Cem Sultan, Mahmud ve Kasım Beğler şehri kuşatmaya başladılar. Ali Paşa'nın gayreti sayesinde düşmesi geciken şehir bir tesadüf sonunda kurtuldu.

Cem Sultan'ın tarafına geçen Mahmud Beğ ihtiyatsız bir hareket yaparak vaktiyle karısı ile çocuklarını Ankara şehrinde bırakmıştı. Ordusundan bir birlik alarak, ailesini Bâyezid'in intikamından kurtarmak için Ankara'ya yollandı. Yolda padişahın önemli bir kuvveti ile karşılaştı yapılan savaşta şehit oldu. Sultan Bâyezid'e gönderilen kellesi, padişahın kaybolan ümitlerini canlandırdı. İstanbul, Bursa ve Amasya ordularının başında Ankara üzerine yürüyüşe geçti. En mükemmel kumandanlarından biri olan Mahmud Beğ'in ölümünden dolayı zayıflamış, fakat cesaretini kaybetmemiş olan Cem Sultan Kasım Beğ ile çarpışa çarpışa dağlara çekilmişti. Tabiat'ın yardımıyla muharebe avantajını eline geçiren Cem Sultan kardeşinin sayıca artan ordusu ile baş edebilecek durumdaydı. Sultan Bâyezid kardeşi ile bu dar boğazlarda savaşa girmeden önce ikinci yeniçeri ağasını Ereğli'ye göndererek Cem Sultan ile anlaşma zemini bulmak istedi. Genç prens görüşmeye razı oldu. İmrahor Sinan Beğ ile Defterdar Mehmed Beğ ellerinde serbest dolaşma izni ile Ereğli'ye inerek iki kardeşin arasını bulmaya çalıştılar. Cem Sultan'ın elçileri Anadolu'da pek çok eyâletin kendilerine verilmesini istiyorlardı. Bâyezid

bu şartlarda imparatorluğun parçalanacağını görüyordu. Sinan Beğ'e hitap ederek «Kardeşime söyleyin, imparatorluk iki kocaya birden sahip olamayacak bir nişanlıdır; onu ölünceye kadar savunmaya hazırım, onu benle çekişecek olan atının ayaklarını ve kaftanının yenlerini masûm Osmanlı kanıyla ıslatmasın. Kudüs'e gitsin, sınırlarım dışına çıksın ona her yıl iki yüz bin düka altın göndereceğim» dedi.

Bu teklifler Cem Sultan tarafından şiddetle reddedildi. «Bir şehzade'ye lâzım olan şey altın değil, imparatorluktur» diye bağırdı. II. Bâyezid'in Avrupalı ve Asyalı atlıları ile güçlenmiş olan Ahmed Paşa Güney Anadolu boğazlarını aşmaya başladı. Kasım Beğ ile Cem'in elinde erişilmesi güç bir kaç kale ile Antalya körfeziyle Fethiye arasında sahil kısımları kalmıştı. Kasım Beğ kendisi için daima bir sığınak olmuş Toros dağlarında sığınacak yeri olduğundan emin olarak Cem Sultan'ı Rodos'a geçerek hıristiyan prenslerinden yardım istemeye iknâ etti.

IV

Karamanoğlu'nun verdiği öğütler her ne kadar samimî duygulara dayanıyorsa da, Cem Sultan daha önce sadakatlerini denediği Memlûkların ve İran Türklerinin çağrılarından vaz geçerek Rodos Şövalyelerinin sonu meçhûl dâvetlerine uyduğu andan itibaren dâvasını kaybetmeye başladı.

Babası II. Sultan Mehmed çağında Karaman'ı yöneten Cem Sultan Rodos Şövalyeleri ile barış görüşmeleri yapmıştı. Kudüs Sen Jan Tarikatı'nın elçileri

ile Cem Sultan'ın elçileri şehzade'nin başkanlığında Güney Anadolu sahillerinde bir çok görüşme yapmışlardı. Padişah'ın oğlu en tanınmış şövalyeler tarafından sayılırdı. Cem de Avrupalı savaşçıların meydana getirdiği bu tarikatın değerini takdir etmesini öğrenmişti. Kahramanlıklarına hayran olduğu şövalyelerden bir ihânet beklemezdi. Tecrübeleri sonunda siyaset ve barbarlığın kahramanlığı, dini ve erdemi bile bozacağını öğrenecektir.

Orausunun mağlûbiyetinden sonra Antalya sahillerinde bir mağarada barınan genç sultan, kendisini bu talihsiz anında bile yalnız bırakmayan son sadık adamlarından Süleyman Paşa'yı Rodos'a göndererek Üstad—ı âzam'dan Fâtih'in oğlunu, mağlûp fakat kanunî Osmanlı padişahı'nı adaya kabul edip etmeyeceğini, ve bütün dinlerce meşhur ve gönüllü misafirlere uygulanan hayat, güvenlik ve hürriyet teminatını verip vermeyeceğini sordurdu. Rodos'a gitmek için sahile inmeye çalışan Süleyman Paşa II. Bâyezid'in atlıların tarafından yakalandı. Ahmed Paşa tarafından açılan mektuplar Cem Sultan'ın henüz dağlarda saklandığını ve deniz yolu ile padişah'ın düşmanlarına kaçacağını ortaya çıkardı. Sadrâzam derhal bütün süvarilerini kıyıya göndererek kaçak sultan'ın gözlenmesini istedi.

V

Bu arada Cem Sultan Süleyman Paşa'nın geri dönmediğini görünce, bir felâket olduğunu sezinledi; kıyafet değiştirmiş iki yeni elçiyi Rodos'a yollayarak şö-

valyelerin kendisini hür olarak kabul etmek isteyip istemediklerini ve tâyin edeceği bir noktaya Tarikatın bir kadırga yollayıp yollayamayacağını sordu.

Rodos Şövalyeleri Cem'in elçilerine istenen bütün kurtuluş, güvenlik, hürriyet ve asâlet teminatlarını vermekten kaçınmadılar. Amansız düşmanları Fâtih Sultan Mehmed'in oğlunu kabul etmek düşüncesi onlara sonsuz bir gurur veriyordu; himayelerine alınacak bir padişah kibirlerini okşuyordu; yardımları ile şimdilik yenilmiş olan tahtın rakibine kurtuluş sağlamak, sonra hıristiyanların eli onu tahta geçirip Tarikat'ın çıkarına uygun teminatlar almak umudu siyasetlerine çok uygun görünüyordu. Bir zamanlar adayı Türk istilâsından korumuş olan Üstad—ı Âzam Pierre d'Aubusson tarafından toplantıya çağırılan Tarikat'ın Büyük Konseyi ittifakla Cem Sultan'ı adaya çağırmaya karar verdi. Cem'in serbestçe adaya girmesine izin veren vize imzalanarak elçilere teslim edildi. Gün doğarken amiral Castille Zuniga yönetiminde bir Rodos filosu denize açılarak Anadolu kıyılarını taramaya başladı. Bütün Rodos ahalisi kulelerin ve tepelerin üzerine çıkarak hıristiyanların ve Osmanlıların değişen kaderlerinin neticesine tanık olmaya çalıştı.

VI

Aynı esnada hayatlarının mevzu bahis olduğu uzun bir bekleyişten sıkılan Cem Sultan ve otuz arkadaşı gece bastırınca mağaralarından çıkmışlar, kıyıya inerek beklenen kadırgaların yelkenlerini gözlüyorlardı. Bulundukları burun Zuniga'nın filosunu henüz gözle-

rinden saklıyordu. Kendilerini yakalamaya gelen sipahilerin nal seslerini duyunca Kasım Beğ tarafından kayalıkların arasına saklanmış bir yelkenliye atladılar ve hemen denize açıldılar. Yelkenler açılmadan önce dizi üzerinde kardeşine ve zâlim Bâyezid'e korkunç bir vedâ mektubu yazdı, sonra bu mektubu bir okun ucuna iliştirerek sahilde bekleşen sipahilerin ayaklarına doğru attı.

Sipahiler yollanan mektubu hemen açtılar ve okudular:

Sultan Cem'den kardeşi insafsız Sultan Bâyezid'e,

«Tanrı ve peygamberimiz beni hıristiyanlara sığınmağa zorladığın şartları nasıl yarattığına tanıktırlar. İmparatorluk üzerinde sahip olduğum haklardan beni mahrum ettikten sonra her tarafta bir de beni takip ediyor ve şevketli hanedanımızın amansız düşmanı Rodos şövalyelerine sığınmamı zorlamak için bir an bile durmuyorsun. Eğer babamız padişahımız senin şerefli Osmanlı adını bu derece alçaltacağını önceden tahmin etseydi, seni elleri ile boğardı. Lâkin zulmünün intikamını almak için İlâhî Adalet'in tecellisi onun yokluğunu hissettirmeyecektir. Tanrı'dan tek dileğim senin cezalandırılmanı görünceye kadar yaşamaktır.»

Bu mektubu gören II. Bâyezid Cem'in kardeşi olduğunu hatırladı, göz yaşları arasında, «Niçin bana geleceğine hıristiyanlara sığındı,» dedi.

VII

Cem Sultan bu dehşet verici vedâ mektubunu Osmanlı toprağına attığı sırada burnu dönen Zuniga'nın

filosunun yelkenlerini gördü. Kendisini yakalamak için II. Bâyezid'ın gönderdiği bir filo olmasından şüphelendi. Amiral tarafından gönderilen süratli bir tekne Cem'in yelkenlisine yetişti, filonun Rodos Şövalyelerine ait olduğunu söyleyerek kendisini almaya geldiklerini belirtti ve Şövalyelerin kendisine her türlü teminat veren belgelerini gösterdi.

Bir müddet sonra amiral gemisine geçen Cem Sultan ve arkadaşları bir hükümdara gösterilebilecek hürmetle karşılandı; kıymetli yükünü taşıyan filo öğlen vakti Rodos'a erişti. Mesih Paşa'nın üç yüz kadırgalık filosunu toplayıp harabe hâlindeki Rodos'u kuşatmaktan vazgeçip geri dönmesi sırasından beri ada ve şehir bu derece kendini mağrur ve sevinçli görmemişti. Üstad—ı Âzam d'Aubusson beraberinde bütün kumandanlar ve çeşitli milletleri temsil eden şövalyeler olduğu hâlde rıhtımın en son basamağına kadar inmiş adanın ve hıristiyanlığın konuğunu karşılamaya hazırlanıyordu. Bütün ada halkı da arkasında bekliyordu; şehrin en geniş ve en muhteşem sarayı olan Fransa Sarayı doğulu bir prens'in zevkine ve ihtiyacına göre hazırlanmıştı. Cem Sultan, Fransız Şövalyeleri yerlerinden etmemek için önce saraya yerleşmek istemedi; Üstad—î Âzam'a dönerek, «Benim gibi bir sürgünün, adanın sahiplerini yerinden etmesi doğru olmaz» dedi.

Üstad—î Âzam bu sözler üzerine sahte bir saygıyla «Sizin gibi sürgünler dünyanın her tarafında birinci sırada yer alırlar; burada bulunduğunuz gibi bir gün İstanbul'da olacağınızdan şüphem yok!» diye cevap verdi. Bütün milletlerden şövalyeler Cem Sultan'a uğradığı felâketleri unutturmak için saygı ve yakınlık göster-

mede birbirleri ile yarış ediyorlardı. Bir kaç gün müddetle devam eden festivaller, turnualar, avlar, ziyafetler Rodosluların Cem Sultan'ın atlı oyunlarda gösterdiği zarâfeti, ustalığı ve hâkimiyeti ile hitabet ve şiirdeki büyüklüğünü tanımalarına sebep oldu. Fâtih'in şehzâdesi elbiselerinin doğuvârî ihtişamı, davranışlarının zarâfeti ve konuşmasının düzgünlüğü ile Fransa, İspanya ve İtalya Saraylarının en gözde şövalyelerini bile ikinci plâna attı. Babasının sarayında öğrendiği İtalyancayı bir Venedikli, Yunancayı da Atinalı bir aydın gibi konuşurdu. Fransa Sarayı'nın terasından Anadolu sahillerini ve kendisini arayan kardeşinin gemilerini görüyorsa da etrafında her şey tahttan mahrum edildiğini, yenilgiye uğratıldığını veya esarette bulunduğunu hatırlatmayacak şekilde düzenlenmişti. Avrupa'ya geçip Macar ve Sırp ordusunu kullanarak imparatorluğu başka bir yönden vurmaya hazırlanıyordu.

Cem Sultan Rodos Şövalyelerinin iyi niyetine ve ilgisine gün geçtikçe daha samimiyetle güveniyordu; bu maksatla Üstad—î Âzam d'Aubusson ile hem kendisine hem de Tarikat'a faydalı olacak bir anlaşma imzalamıştı. Malta arşivlerinde ele geçirilen ve Cem'in imzasını taşıyan anlaşmaya göre Cem Sultan padişah olması hâlinde Türkiye limanlarını Şövalyelerin gemilerine açacak, her yıl fidye almaksızın üç yüz hıristiyan esiri âzad edecek ve Tarikat'tan gördüğü konukseverlik ile yardımların karşılığı olarak yüz elli bin düka altını verecekti.

Ancak d'Aubusson konuğu ile birlikte bu anlaşmanın altına imza koyarken II. Bâyezid'le daha gizli bir anlaşma üzerinde görüşmeler yaptırıyordu.

Padişah kardeşinin Rodos'a kaçtığını öğrenir öğrenmez, suçları sayesinde Devlet tarafından rahatça kullanılan iki ahlâksız Rumu adaya yollamıştı. Eski Bizans sarayının Rumları yeniden önem kazanmak için efendilerinin önünde alçalmaktan çekinmiyorlar, Türklerin saraylarını entrika uzmanı olarak dolduruyorlardı. Tarikat'ın tarihçilerine göre adaya gelen iki Rumun ödevi Cem Sultan'ı zehirlemekti. Olayların gelişimi gerçek ödevlerinin d'Aubusson ve Tarikat Konseyi ile görüşmeler yapmak onları konuklarına ihanete zorlamak, sonra güya konuğun hayatına kastettikleri bahanesiyle adadan atılmak ve bu şekilde İstanbul'a giderek Tarikat ile Sultan Bâyezid'in elçileri arasında görüşülen konuları açıklamak olduğunu göstermektedir.

VIII

Malta Tarikatı'nın Üstad—î Âzam'ının şerefi bakımından daha sonraki olaylar bu şüpheleri fazlasıyla doğrulamaktadır; zira iki Rum elçi Rodos'tan çıkarıldıktan hemen sonra Üstad—î Âzam, Guy de Mont, Arnaud ve Duprat adlarındaki elçilerini İstanbul'a göndererek Osmanlı Devleti ile sürekli bir barış anlaşması teklifinde bulunmuştur.

Pek de gizli olmayan görüşmeler şövalyeler ile II. Bâyezid'in tam yetki ile görevlendirdiği Rum dönmesi Mesih Paşa ve küstah vezir Gedik Ahmed Paşa arasında İstanbul'da başladı. Kılıcının bir darbesi ile bütün düğümleri çözmeye alışmış bir asker gibi davranan Gedik Ahmed Paşa teferruata girmeden Cem

Sultan'ın iade edilmesini ve yıllık verginin verilmesini talep etti. Zaten konuklarını satmış olan ve vicdanları rahat olan şövalyeler bu kadar açık talep karşısında boyun eğdikleri takdirde şereflerinin bütün hıristiyanlık önünde alçalacağını hissettiler. Sert meslekdaşından daha hilekâr ve daha mahir olan Mesih Paşa görüşmelerin başarısız bir şekilde kapanacağını anlayınca Gedik Ahmed Paşa'yı dışarı çıkardı ve d'Aubusson'un iki yüzlü elçileri ile tek başına görüşmeye devam etti. Gedik Ahmed Paşa Mesih Paşa'nın niyetini sezdiğinden eğilmek bilmeyen bir Türk'ün karakteri ile hıristiyanlarla başka türlü konuşulamıyacağını iddia etti.

Fakat Mesih Paşa tarafından başlatılan görüşmeler, Türklerin Rodos Şövalyelerine kabul ettirmek istedikleri alçaltıcı teklifleri gizlenmiş bir şekilde ihtiva eden bir anlaşmanın imzalanması ile son buldu. Anlaşmaya göre iki Devlet arasında mütareke adı altında sürekli bir barış olacak ve her iki ülke kendilerine sığınan karşı dinden tutsakları iade edeceklerdi. Gizli bir maddeye göre padişah'ın kardeşi Cem Sultan ölümüne kadar Tarikat'a ait bir zindanda tutulacaktı; bu ihanetin ve hizmetin karşılığı olarak padişah kardeşinin gardiyanlarına her yıl kırk beş bin düka altını ödeyecekti. İşte Cem Sultan'a bir hıristiyan tarikatının kendisine şeref sözü olarak verdiği serbestçe sığınma ve yaşama hakkının karşılığı böylesine alçakça çiğneniyordu. Bu pazarlığın haksızlığı Üstad—î Âzam Pierre d'Aubusson nezdinde hıristiyanlığın ve kahramanlığın şerefini ayaklar altına alıyordu.

IX

Bu gizli anlaşmanın tatbik edilmesi için Avrupa'dan ve talihsiz Sultan Cem'den ustaca gizlenmesi son derece iğrenç ve ikiyüzlülüklerin yapılmasını gerektiriyordu. Bu prensin şövalyelerin elinde hür ve şerefli bir şekilde yaşadığını Avrupa'ya inandırmak gerekiyordu. Ayrıca genç şehzadeyi tahta kavuşmanın tek şartı olarak vatanından uzaklaşması gerektiğine iknâ etmek ve böylece Batı saraylarına götürerek hıristiyan hükümdarlardan para sızdırmak durumu vardı. siyasetlerini yerine getirmek için inceden inceye düşünen Konsey ve Rodos şövalyeleri tasarladıkları acınacak hileler ile herkesin bu işten faydalanmasını, fakat kimsenin sorumlu olmamasını arzu ediyorlardı. Tarihin en büyük suçları diktatörler tarafından değil isimsiz teşkilâtlar tarafından yapılmıştır.

Üstad—î Âzam ve suç ortakları prensin gözünü öylesine boyamışlardı ki, hayatı ve dâvâsı için Rodos'tan uzaklaşması şart olarak gözüküyordu. Güney Batı Anadolu'nun yakınlığı Bâyezid'in katillerinin hayatına daha kolaylıkla kastedebileceklerini; imparatorluğun bu kıyılarının Gedik Ahmed Paşa tarafından dikkatle gözlendiğini, bu yüzden oralara bir çıkarma yapmanın imkânsızlığını; islâmiyetin en amansız düşmanları olan Macarların ve diğer Tuna boyu kavimlerinin kardeşinin toprakları için çok daha yaralayıcı olduğunu; eskiden dinî ittifaklar yapan İtalya, Fransa, İspanya ve bilhassa Papalığın yeniden siyasî bir ittifak yapmak için bahane aradıkları ve ancak onların sağlıyacağı bir ordunun Bâyezid ordusu ile boy ölçüşe-

bileceğini; o hıristiyan hükümdarların saraylarına girmenin ve onlara hıristiyanlığın lehine tâvizler vermenin bütün Avrupa'nın istisnasız desteğini çekeceğini ve nihayet hıristiyanlık tarafından desteklenen bir padişah'ın İstanbul'da hanedanın devamı ve dünya barışı için daha teminat verici bir durumda olacağını telkin ettiler.

X

Bu aldatmacalara iyice kanan Cem Sultan Üstad—î Âzam'ı sıkıştırarak kendisini deniz yolu ile Venedik'e yollamasını istiyor bu sayede Almanya üzerinden Macaristan'a geçerek dâvâsı ve kılıcı etrafında hıristiyan dünyasını daha kolaylıkla toplayabileceğini düşünüyordu. Bu alçaklara olan güveni o derece ilerlemişti ki, yokluğunda kardeşinin vezirleri veya elçileri ile kendi adına görüşme yapmak yetkisini Üstad—î Âzam'a vermişti.

Bu arada d'Aubusson Cem Sultan'ı Avrupa'ya götürmek üzere bir kadırga hazırlattı. Konuğuna karşı düzenlediği ihanette kendi kanından başkasına güvenemediğinden yeğeni olan Blanchefort şövalyesine seyahatin gerçek maksatlarını ve Cem Sultan'a yardım ediyormuş gibi görünerek tatbik edilecek olan hileleri anlattı, böylece Bâyezid'e vaad edilen esaretin şartları yerine getirilmiş olacaktı. Harekete çıkılırken yapılan muhteşem törenler ihaneti saygı örtüsü altında saklamayı başardı. Cem Sultan yanında otuz sadık Osmanlı ile Blanchefort'un kadırgasına bindi. Deniz üzerinde geçen günlerde veya ara sıra sağlanan durak-

lamalarda görülen davranışların gerek hıristiyan, gerek Osmanlı vakânüvisleri tarafından dakik bir şekilde anlatılması; bu gaddar zindancıların karanlık emellerini ortaya koymaktadır. Kapana sokuluncaya kadar adım adım takip edilmiştir.

XI

1 Eylül 1482 tarihinde gemiye bindi. Ters esen rüzgârlar veya kadırgasındaki şövalyelerin hileleri sayesinde bir ay müddetle Adalar denizinde Rodos'tan fazla uzaklaşmadan dolaştı. Rodos'a ait olan civardaki küçük adaya geldiler. Şüphesiz vakit geçirmek için icad edilmiş bir ziyaretten sonra II. Mehmed'in vârisini taşıyan kadırga Sicilya rotasında hareket etti. Messina limanından yiyecek içecek temin edildi ve tekrar yelken açıldı. Vakânüvislerin anlattıklarına göre Sicilya adasının kıyısını takip eden kadırganın etrafında sıçrayan yunus balıklarının manzarası Cem Sultan'ın şair ruhunu iyice duygulandırmıştı. Etna yanardağının adayı, denizi ve göğü aydınlatan görünüşü bütün bir gece uyanık kalmasına sebep olmuştur.

Osmanlı Sultanı'nın esaretinin takdirini ve kazancını sadece kendilerine saklamak isteyen şövalyeler taşıdıkları konuğu limanlardan ve yabancı gemilerden büyük bir kıskançlıkla sakladılar. Bir gece Cem ve arkadaşları bir çok lâmbanın ışığı altında güvertede yemek yerlerken geminin kumandanı yolcuları derhal ışıkları söndürmeye ve kamaralarına çekilmeye zorladı. Bütün korkuları Napoli veya Fransa amirallerinin ellerine düşmekti. Ertesi gün Calabria kıyıla-

rında gördükleri yedi kadırga bir gün önce yaptıkları hareketi açıklamaya yetiyordu. Bundan böyle bir daha güvertede ışık yakılmadı.

Altı hafta süren esrarlı bir yolculuktan sonra Blanchefort esirini Nice limanına çıkardı. Rodos'lu dostlarının görünüşte saygılı muhafazası altında ve onların Avrupa'daki şatolarından birinde kendisini tamamen hür hisseden Cem Sultan Güney Anadolu sahillerine benzettiği Nice sahilini ve göğünü zevkle temâşa ediyordu. Nice'in şahane manzaralarını konu edinen ve vatanının hâtıralarını bir başka gök altında anan melânkolik satırlar yazdı. Bu arada Macaristan'a gitmek için sabırsızlandığından Nice'de uzayan dinlenmeden rahatsız olan Cem Sultan verilen söz gereğince kendisini Venedik'e götürmesi için Blanchefort'a emir verdi. d'Aubusson'un hilelerinden haberdar olan Blanchefort ve diğer şövayeler Fransız toprağı olan Nice'den Fransa kralının izni olmaksızın ayrılmalarının imkânsız olduğunu söylediler. Cem'in bir elçisini krala göndererek ayrılmak üzere izin istemesi için teşvik ettiler. Bu elçinin bir kaç gün içinde dönebileceğini ve ayrılma izninden başka Fransa kralının desteğini de sağlayabileceğini belirttiler. Cem bu elçilik için Anadolu'daki savaşlarında ve idaresi sırasında bilgisi ve siyâseti ile tanınmış olan Nasuh Çelebi'yi seçti. Nasuh Çelebi'ye refakat eden şövalyeler üç gün yol aldıktan sonra Cem'in elçisini kaçırdılar ve Güney Fransa'daki şatolarından birine hapsettiler. Yolladığı elçisinden hiç bir haber alamayan Cem Sultan dört ay müddetle kararsızlık içinde bekledi. Hâlâ Nasuh Çelebi'yi Fransa sarayında görüşme yapıyor sanıyordu.

XII

Bu arada Nice'de başgösteren vebâ salgını şövalyelerin konuklarını denizden daha da uzaklaştırmaları için bir vesile oldu. Savoie toprakları üzerinde Bugey dağlarının arasına sıkışmış Roussillon kentine götürüldü. Sen Jan Şövalyelerinin orada bir şatosu vardı. Şatonun kasvetli görünüşünü farkeden Cem bir hapishaneye geldiğini sandı. Yalnız kendisine bu sefer kıyafet değiştirmiş iki elçisini Macaristan'a göndermesine ve İsviçre Almanya yolunun serbest olup olmadığını öğrenmesine izin verdiler. Şüphesiz yolda yakalanmış olan bu iki elçiden bir daha hiç haber alınmadı. Bir kaç gün sonra zırhlara bürünmüş yüz kadar şövalye Roussillon şatosunu sararak Cem'in otuz arkadaşını yanından zorla uzaklaştırdılar ve ancak bir kaç Osmanlının refakatine müsaade ettiler. Bu otuz sürgün Nice'de gemiye bindirilerek Rodos'a, kaderi meçhûl bir yolculuğa yollandılar.

Vakânüvislere göre, Roussillon'a komşu bütün köy ve kentlerden insanlar akın akın gelerek Kudüs Şövalyelerinin elinde esir veya misafir olan Türk imparatorunu görmek istiyorlardı. Yeni Fransa Kralı VIII. Charles'ı ziyaret etmekten dönen Savoie dükü Roussillon şatosuna uğradı. On dört yaşındaki dükün güzelliğine hayran olan Cem Sultan kendisine Şam'da yapılmış altın işlemeli bir kılıç armağan etti. Genç hükümdar onu şövalyelerin elinden kurtarmak için söz verdi. Savoie dükü vaadettiği yardımları yaptı; lâkin her tarafta adamları ve müttefikleri olan Tarikat'ın karşısında Savoie dükü çok zayıf kalıyordu. Bu

yakınlıktan ve dostluktan rahatsız olan şövalyeler bir kaç gün sonra Cem'i Rohne nehri üzerinden götürerek, hiç bir yere uğramadan daha kuvvetli ve daha sakin bir şatoya kapattılar. Cem'in orada kaç ay veya kaç sene dünyadan habersiz yaşadığına dair elimizde bir bilgi yoktur.

XIII

D'Aubusson tarafından kardeşinin Savoie dükü ve Fransa kralı nezdinde yaptığı gayretleri haber alan II. Bâyezid bu saraylara elçisi Hüseyin Beğ'i göndererek Cem ile herhangi bir anlaşmaya yanaşmamaları için gerekli uyarmaları yaptı. Rodos şövalyelerinin kendisine yaptıkları hizmette aynı gayreti devam ettirmeleri için yine Hüseyin Beğ bir müddet sonra Aya Sofya hazinesinden alınmış dinî tasvirlerle Rodos'a yollandı. Padişah'ın bu dinî armağanı ile kırk bin düka altını d'Aubusson'u gerçekten gayretlendirmeye yetti. Şövalyeler Cem'i devamlı olarak ellerinde tutmakla II. Bâyezid'i sürekli olarak tehdit etmiş oluyorlardı. Bu siyasetin gereği olarak kaldığı şatonun etrafındaki tedbirler daha arttırıldı.

Sonunda Nasuh Çelebi tarafından Cem'in hapsedildiğini öğrenen Fransa Kralının kurtarma çabaları ile Puy vâdisi şatosunun Osmanlılara istedikleri gibi fesat ortamını yaratamaması, Fâtih'in şehzadesinin Isère vâdisinde Sassenage şatosuna nakledilmesine sebep olmuştur. Fransa ile Savoie toprakları sınırında bulunan bu şato, emellerini gerçekleştirmek için şövalyelere Savoie toprakları içinde bir şatodan daha

emin görünüyordu. Hükümdarlardan biri ellerindeki tutsağı kuvvet kullanarak kaçırmağa kalkarsa duruma göre karşı ülke topraklarına sığınacaklardı. Talihsiz Sultan'ın Sassenage şatosunda geçen günleri esrar ve romantik aşklarla dolu olarak bir masal gibi anılmıştı, ancak gerek Türk, gerekse hıristiyan yazarlar bu hayatın gerçekleri yansıttığını reddedilmez bir şekilde ortaya koymuşlardır.

XIV

Başından geçen bir sürü felâkete rağmen Cem Sultan, ümitsiz ihtirasın yarattığı unutma arzusu ile telâfi duygusunu ister istemez aşkta arayan insanların bulunduğu yaştaydı; henüz yirmi yedi yaşma gelmemişti. Damarlarında akan babasının ateşli kanı. hem düşünceli hem yiğit çehresi iri yapısı, atlı savaş oyunlarında gösterdiği olağanüstü başarısı, sürgün hayatı, talihsizlikleri, mahzûn duruşu, bunca maceradan sonra onu Doğu'daki bir tahttan Fransa içinde bir şatoya sürükleyen kaderin büyüklüğü ve gücü, Rodos Şövalyeleri'nin Cem'in muhafazasına memur ettikleri Şato'nun Senyör'ünün kızı Phillipine de Sassenage'ın yüreğine dokundu. Daima dairesine gelen genç kızın gençliği, güzelliği, yüzünün hatlarında okunan yumuşak merhamet Cem'in kalbinde yavaş gelişen fakat önlenemiyen bir muhabbet duymasına sebep olmuş, önceleri sürgünlüğüne bir teselli sanmış, ancak bu sevgi bütün benliğini kaplamıştı. Mahpusu gözleyen muhafızların dikkatli davranmaları, gizli bir evlilik ile kurulacak bir bağdan sonra genç kızın Osmanlı tahtına çıkma ihtimalinin babasının kuruntularını

gidermiş olması iki genç arasında doğan aşkın uzun yıllar sürgün şehzade'nin hayatına renk vermesine sebep olmuştur. O zamandan kalma vakâyinâmeler gizli aşkın bir meyve verdiğini ve doğan erkek çocuğun güzel Phillipine tarafından büyütüldüğünü ve daha sonra bu oğlanın aynı asil aileden bir kızla evlendiğini yazmaktadırlar; belki şimdi bile Osmanlı kanı meçhul bir hıristiyan ailenin damarlarında akmaktadır.

Cem'e refakat eden Türklerin bir kaç defa kaçmaya teşebbüs etmeleri ve teşebbüslerinin Phillipine tarafından desteklenmesi bu şatonun yıkıntıları arasında asırlardan beri efsâne hâline gelmiş olayların anlatılmasını sağlamıştır.

Aşkın güzelleştirdiği boş zamanlarında İranlı şair Hafız'ın tarzında, yarı felsefî yarı aşkî şiirler yazdı. Elinden kaçırdığı hayalî iktidara, gerçek zevkleri tadarak teselli buluyordu. Yazdığı gazellerden biri devrindeki İtalyan tarihçilerinden birinin eline geçmişti; bu satırların taşıdığı felsefe Diocletien'in felsefesine ve Salomon ile Anacréon'un şiirlerine benzemektedir. Bu şiirlerden bazısının anlamlarını vermeğe çalışacağız:

«Eline kadehini al Cem! Kadehini al ve hülya veren içkiyle doldur. Madem ki kader bizim hakkımızda karara varacak, ona karşı gelmeye veya göz yaşı dökmeye ne gerek var? Kimse kendini bekleyen kadere karşı gelemez!

«Kutsal Kâbe'ye hac ziyareti yaptım, çölleri aştım, Anadolu'da dolaştım; Peygamberimizin türbesinin önünde secde etmek saadeti bütün Osmanlı mülküne değiştirilemez!

«Allah'a hamd ve şükürler olsun! Şimdi genç, yakışıklı ve sıhhatliyim, ama Frankların ülkesinde sürgünüm! Kim ki kendisinde sağlık, kudret ve gençlik hisseder o bütün kâinatın sultanıdır!

«Etrafımda birbirinden güzel on sekiz sarışın çocuk bana billûr kadeh içinde şarap ikram ediyorlar.

«Sutan Bâyezid'e sorun işgal ettiği taht da benim şu andaki durumum kadar rahat mı? Hayır, imparatorluk hiç kimseye uzun zaman kalmaz! Bâyezid dünya'ya hâkim olanların yüceliğinin ebedî olduğunu söylüyorsa yalan söylüyordur!

Bir seferinde kale burcundan sarkıttığı iple şatonun hendeğine inip dostlarının temin ettiği ata binerek Fransa Kralına kaçmağa hazırlanırken yakalandı. Zavallı Phillipine kaçışda kendisinin de yardımcı olduğu iddiasıyla zorla yanından alındı.

Rhone nehri kıyısında ıssız bir şato beşinci defa yer değiştiren Şövalyelerin esirini kabul etti. Cem ile Phillipine arasındaki aşk karşılıklı seyrek mektuplarla devam etti; bu mektuplardan bir kaç tanesi bugün Osmanlı arşivlerinde mevcuttur.

XVI

Bir kalbe esaretin acılığını unutturan ve vatan hasretini teselli eden mahzun aşk böylece son buldu.

Bir kadının merhametini tutsağından esirgemek gibi davranışta bulunan d'Aubusson yeğenine haber göndererek Cem'i Sassenage'dan alarak Tarikat'ın daha gizli bir şatosuna götürmesini istedi. Bu yeni esaret üç yıl sürdü. Tarikat'ın kuşkulu Üstad—î Âzam'ı

merhamet duygusunun veya rüşvetin her gün Cem'e kapıları açacağından endişe ediyordu. Daha emin ellere teslim etmek maksadıyla yeğenini Cem'i kendi doğduğu ve ailesinin yaşadığı Limousin'deki Bourgneuf şatosuna götürmesi için görevlendirdi. Malikânenin bulunduğu kayalık bir tepeye şövalyeler sekiz katlı kare biçiminde bir kule inşa ettirerek Cem'in, hizmetkârlarının ve muhafızların hep bir arada olması temin edildi. Sultan'ın esaret arkadaşlarından biri bu kuleyi şöyle tarif etmektedir: «Kayalar oyularak yerin altına mutfaklar konmuştu; birinci katta muhafızların daireleri, ikinci katta Osmanlı padişahının hizmetkârlarının, üçüncü ve dördüncüde Cem'in özel daireleri, son iki katta ise Sultan'ı gözlemekle ve yalnızlığını gidermekle görevli şövalyeler bulunuyorlardı.»

XVII

Artık güzel Phillipine'in görünüşü veya mektupları ile renklenemiyen böylesine bir mahkûmiyetin yarattığı dehşet ve ümitsizlik Cem Sultan'ı kaçmak için her türlü hileye baş vurmaya götürmüştü. Yakın arkadaşlarından Hüseyin Beğ kale dışına çıkmayı başarmış Bourbon prensine giderek efendisinin kurtarılması için gerekli bilgileri vermişti. Vezirlerinden biri olan Celâl Beğ, Roussillon şatosunda meydana gelen olaylar sırasında kaçmış İtalya'ya kadar giderek Cem Sultan'ın kurtarılması için çaba sarfetmişti; sonra eli boş olarak gelmiş ve gönüllü olarak efendisinin yanına, esarete dönmüştü. Şehzâde'ye dünya olayları hakkında bilgi vermiş ve yeni ümitlerin kapısını açmıştı. Fransa, Napoli, Macaristan kralları, Savoie dü-

kü ve Papa Sen Jan Şövalyeleri ile fidye meselesini görüşüyorlardı. D'Aubusson onlara aslında boşuna ümit veriyordu, elindeki kıymetli tutsak yüksek fiyatla bile pazarlık edilemeyecek pahadaydı.' Şövalyeler ellerindeki rehineye karşı duyulan nefret ve sevgiden de istifade edebiliyorlardı. Her yıl II. Bâyezid'den aldıkları kırk beş bin düka altını, kıymetli hediyelerden başka d'Aubusson korkunç bir hırsla hareket ederek bir anne ile bir evdeşin kalplerini bile aldatmaktan çekinmedi. «Cem Sultan'ın Kahire'de bulunan annesi ile evdeşinden, Avrupa saraylarının ilgisini çekmek için yirmi bin düka altınını zorla aldı. Cem'in mührünü basan vezir dahi parayla kandırıldı; yazılan sahte mektuplarda Cem annesi, evdeşi ve hattâ başka Doğu hükümdarlarına yardım dileğinde bulunuyordu. Sahtekârlık ve dolandırıcılık Üstad—î Âzam'ın siyaseti hâline gelmişti; Rodos kuşatması kahramanı hiç bir vicdanî endişe duymadan elini böyle kirli işlere sokuyordu.

XVIII

Bir yandan bu rezillikler ve kaba muamele devam ederken, II. Bâyezid'i yıkmak isteyen Avrupa devletleri hükümdarlarının Cem'i vasıta olarak kullanmak istemeleri d'Aubusson ile pazarlığa oturmalarına sebep oldu. Üstad—î Âzam Papa'dan Tarikat için yeni imtiyazlar ile kendisi için kardinal ünvanı istiyordu. Böylece bekleme suretiyle Roma sarayının arzularını ne kadar tahrik ediyorsa, rehinenin kıymeti o kadar artıyor ve şövalyeleri o kadar menfâat sağlıyorlardı. Bu şartlar altında Cem Sultan ile serbest bırakılma-

sının karşılığını müzakere etmek üzere başından beri Rodos zindanlarında tuttuğu iki taraftarı, Sinan ve Ayas Beğleri Bourgneuf'e gönderdi. Cem'i II. Bâyezid'e bir rakip yapmak için her türlü pazarlığa hazır olan Tarikat, kendisine ihanetlerinden dolayı kin besleyen bir hükümdar yerine İstanbul tahtına oturabilecek bir müttefiği elde etmek gereğine inanmıştı.

Tarikat ile Fransa kralı arasında cereyan eden görüşmelerden haberdâr olan II. Bâyezid kendisi için kötü bir sonucu önlemek için Şövalyelere kullandığı tâbiyeyi kullandı. Bir elçisini VIII. Charles'a göndererek sandıklar dolusu altın, kutsal emânet armağan etti. Ancak pek emin olmayan bu kutsal emânetler, Rumların hurafeye dayanan inançları sonunda aziz olarak kabul edilen şahıslara aitti; halbuki o azizler Batı hıristiyanlarına hiç birşey ifade etmiyordu. Bu yüzden kutsal emânetler düşünülen ilgiyi göstermedi, hattâ VIII. Charles Sultan Bâyezid'in elçisi ile görüşmek istemedi. En sonunda elçi İstanbul'a dönmek zorunda kaldı.

XIX

Cem Sultan'ın vefakâr elçisi Nasuh Çelebi'nin ısrarları ile nihayet d'Aubusson'un ihtirasının basit oyuncağı hâline gelmiş olan Cem Sultan'a karşı merhamet ve şefkat duyguları uyanan Fransa Kralı, genç Sultan'ın Papalığa teslim edilmesi için Tarikat'ı çok sıkıştırdı. Bu şekilde VIII. Charles sadece vicdanının sesini dinlemekle kalmıyor, siyasetine de faydalı bir adım attırmış oluyordu. Napoli krallığına karşı bir sefer yapma-

yı tasarladığından, Papalığın Cem Sultan'a sahip olma arzusunu desteklemek suretıyle hoşa gitmek istiyordu.

Pierre d'Aubusson bu son derece kuvvetli iki Devlet'e karşı daha uzun zaman dayanamazdı. Osmanlı taht vârisinin tutsak olarak bulundurulması bütün Avrupa'yı Tarikat'a karşı çıkarmıştı. Papa ile Üstad—î Âzam arasında anlaşma imzalandı; Roma Devleti tarafından Kudüs Şövalyeleri'ne sağlanan imtiyazlar ile mülkler, II. Bâyezid tarafından her yıl ödenen kırkbeş bin düka altınını karşılıyordu. Önce Marsilya'ya sonra Toulon'a götürülen Cem, Papa'nın elçilerine teslim edildi; VIII. Charles, elli şövalyesini Roma'ya kadar yanına şeref refakatçisi olarak verdi. Papa ile yapılan gizli bir anlaşmada. Roma, üzerinde pazarlık yapılan bu prensi başka bir Devlet'e satarsa Fransa krallığına 10.000 düka altını tazminat ödeyecekti.

Kilise rahibi olmayan d'Aubusson ahlâksızlığının ve ihanetlerinin mükâfatı olarak kırmızı kardinal şapkasına sahip oldu. Bu mükâfat onun şahsında bütün hıristiyanlığı lekeliyordu.

XX

Yedi yıllık esaretten sonra Cem Sultan yanında dostları ve Fransız şövalyeleri olduğu hâlde bir hükümdar gibi uğurlandı ve Toulon limanında iki Rodos kadırgasına maiyeti ile birlikte bindi. Papa VIII. İnnocent'ın oğlu Francesco Cibo, Civita Vecchia'ya gelerek Türk Sultan'ını karşılamaya hazırlanıyordu. İyice süslenmiş bir ata üzerinde doğulu elbiseleri olduğu hâlde

binmiş olan Cem Sultan yanında VIII. Innocent'ın oğlu, arkasında Fransa şövalyeleri, arkadaşları, vezirleri, beğleri, bütün hıristiyan Devletlerin elçileri, kardinaller, mabeyinciler, Papalık elçileri, prensler, Roma sarayının subayları ile Papalık merkezine ilerliyordu. Vatikan'da hükümdar gibi muamele gören Cem Sultan, Papa'ya oğlu tarafından takdim edildiği vakit, kendisinin bir Sultan ve müslüman olduğunu hâtırlayarak sarığını çıkarmayı ve başka bir dinin en büyük din adamı önünde diz çökmeyi mağrur bir şekilde reddetti. VIII. Innocent'a doğru erkekçe bir ifadeyle ilerledi, ve Türklerde rütbece eşit olanlarda adet olduğu üzere Papayı sağ omuzundan öptü. Bu kabul merasiminden sonra Papa ile başbaşa kalan Cem, hayat hikâyesini, başına gelen felâketleri, karısından, annesinden, çocuklarından nasıl ayrı kaldığını ve en kısa zamanda Mısır'a dönerek orada bıraktığı ailesini görmek istediğini anlattı.

Hitâbet kabiliyeti ve kederi VIII. Innocent'ı çok duygulandırdı. Ancak Cem Sultan'a dostça hitap ederek, hemen Mısır'a dönmesinin servetini sarsacağını ve onu padişah olarak görmek isteyen hıristiyan prenslerin ümitlerini kıracağını anlattı. Tuna ötesinde kendisine kuvvetli bir ordu hazırlayan Macar Kralının en kısa zamanda yardımına çağrılacağı hususunda teminat verdi. Ayrıca hıristiyanlığa geçerse bütün hıristiyan devletleri arkasında toplamakla kalmıyacak, hem Tanrı'nın merhametini hem de tahtı garantileyecekti. Rodos şövalyeleri sayesinde hıristiyanlığın hiç bir şerefli tarafını görmek fırsatını bulamıyan Cem hemen cevap verdi: «Bütün kâinatın hükümdarlığı bile beni atalarımın dininden çıkaramaz. Zaten öğle bir harekette bu-

lunmak zayıflığında bulunsam bile beni haksız yere tahttan meneden ve ölüme mahkûm etmiş olan Osmanlı kadılarının hükümleri doğrulanmış olacaktır.» Hoş görü sahibi olduğu kadar siyaset adamı da olan Papa hemen konuşmayı değiştirdi ve genç prense her türlü yardımı sağlıyacağına dair söz verdi.

XXI

Cem Sultan Vatikan'da hıristiyan prenslerin birleşerek onu Macaristan'a çağırmalarını ve Bâyezid'i tahttan kovacağı günü düşünerek üç yıl geçirdi. Mısır Sultanı'nın bir elçisi Roma'ya gelerek, sanki İstanbul'da Türk padişahı'nın huzurundaymış gibi, atının önünde yerlere kapandı. Mısır elçisi Cem'e annesinden ve evdeşinden mektup getiriyordu. Bu mektuplar sayesinde Üstad—î Âzam d'Aubusson'un kendilerinden yirmi bin düka sızdırdığını anladı. Durumdan müteessir olan Papa hileyle alınan paranın bir kısmını şövalyelerden geri aldı.

II. Bâyezid'in hıristiyanlarla müşkül meseleleri görüşmeye alışmış veziri Mustafa Paşa Cem Sultan'ın Roma'ya gelişini dikkatle takip etmişti. Papa'dan Fâtih'in şehzadesinin devamlı olarak Papalığa ait Devletlerde tutulması karşılığında Osmanlı Hazinesinden her yıl ödenecek elli bin düka altını vermeği teklif ediyordu.

VIII. Innocent'ın karakterinden çekinen Mustafa Paşa tekliflerini yapmak cesaretini gösteremedi. Bu arada Bâyezid'in parmağı olduğu şüphelenilen bir suikast olayı ortaya çıkarıldı. Suçlulardan Macrino del Castagno idam edilmeden önce işkencelerde padişah'ın altınını ve telkinini aldıklarını itiraf etti.

XXII

Ancak VIII. Innocent ölüp de yerine VI. Alexandre adıyla tanınan Borgia geçince, her türlü vicdanî endişeden kurtulmuş bir Papa'yı karşısında gören II. Bâyezid bütün tedbirleri bir kenara bırakarak cüretini daha fazla arttırdı. II. Bâyezid'in, hıristiyan hükümdarların ve özellikle islâmiyete karşı bütün ittifakların daimî tertipçisi Papa'nın karakterini ve teşebbüslerini öğrenmek için Avrupa'da beslediği Rum ve İtalyan casuslar kardinaller meclisinin rüşvete düşkünlüğünü, Papalık makamının haram yediğini ve kardinal konseyinde seçilen Borgia sayesinde hıristiyanlığın tam bir rezâlete gömüldüğünü rapor ediyorlardı. Papa III. Calixte'in yeğeni bir İspanyol asilzadesi olan Borgia, Valensiya'da güzelliğiyle meşhur Venozza ile gayrimeşru bir hayat yaşıyordu. Bu birleşmeden metresinden daha güzel ve daha serbest yaşıyan bir kızı ile iki oğlu olmuştu; oğullarından biri diğerini kıskançlık olduğu kadar ihtiras rekabetinden dolayı öldürmüştü. Amcası tarafından Roma'ya çağrılarak kardinal seçilen Borgia eski aşklarını saklamış ve Katolik Kilisesinin başına geçebilmek için şart olan sofûluğu benimsemişti. Amcasının ölümünden sonra gelen Papanın üç yıllık devri boyunca bir köşede kalan Borgia tenkid edilmesi mümkün olmayan sebepler bularak çocuklarının annesini Roma'ya getirmişti. Düzensiz hayatı ve ailesi üzerinde koyu bir esrar perdesi vardı. Roma'nın tenha bir mahallesinde Tiber nehri kenarındaki evinde sözde ferâgat ve fazilet bahanesiyle bin türlü rezâlet süregeliyordu. Kardinallerden birkaçı aldatılmıştı; amcasından kalan servet ve vaadler sayesinde elde edilen teminatlar

iktidar yolunu açtı. Kilise üzerinde kurduğu menfaat, cüret ve hayâl dünyasının da tahmin edemediği bir şekilde Papa olarak seçildi. Fesat şahsında en büyük deha mertebesine yükselmişti. Şimdiye kadar Papalık tahtının görmediği en mahir alçağın devri başlamış oluyordu; daha sonra cinayet gelecek ve en sonunda zehir kullanılacaktır.

XXIII

Böyle bir Papa Kilise'nin satın aldığı bir sürgünün kellesini bile satabilirdi. II. Bâyezid, Mustafa Paşa'yı bir mektupla Roma'ya gönderdi.

Söylendiğine göre Papa'nın özel kâtibi tarafından yeniden kaleme alınan mektup Vatikan arşivlerinde mevcut olup şu anlamı taşımaktadır:

«Fâtih Sultan Mehmed Han'ın oğlu II. Sultan Bâyezid'den Roma Kilisesi Başkanı, Papa Alexandre'a.

Elçinizin bana nakletiğine göre Fransa Kralı elinizde bulunan kardeşim Cem'i serbest bırakmak arzusunda imiş. Onun tarafından gelecek böyle bir hareket benim menfaatlerime karşı olduğu kadar sizin ve bütün hıristiyanlığınkilere de zararlıdır.

«Ben, ve elçiniz şöyle düşünmekteyiz; elinizde tuttuğunuz kardeşim nasıl olsa bir gün ölecektir; sizin rahata kavuşmanız ve benim memnuniyetimin olduğu kadar sizin gücünüzün artması onun bu sonuca bir an önce vardırılmasıdır. Ölümü benim için ne kadar arzu edilen bir şey olacaksa sizin için de o kadar faydalı olacaktır. Cem'i bu hayatın sefâletinden kurtarmak

nezâketini gösterin; gayretleriniz sayesinde ruhu daha çok huzura kavuşacağı başka diyarlara gitsin. Arzumu yerine getirir, kardeşimin vücudunu tayin edeceğiniz bir yerde bana teslim ederseniz, çocuklarınıza toprak alabilmeniz için lâzım olacak üç yüz bin düka altınını derhal teslim edeceğim. Ayrıca, yaşadığım müddetçe gayretlerinizi daima iyi ve sağlam bir dostlukla hatırlayacağıma ve benden isteyebileceğiniz herhangi bir şeyi geri çevirmeden yapacağıma söz veriyorum. Hiç bir hıristiyan'a ne benim, ne de tebaam tarafından, tahrik edilme hariç hangi şartlar altında olursa olsun en ufak bir haksızlık yapılmayacağına da söz veriyorum. Verdiğim sözler üzerinde en ufak bir şüpheye düşmemeniz için, göğü ve yeri ve her şeyi yaratan, sizin ve benim inandığımız Tanrı adına yemin ediyorum.»

XXIV

Borgia yapılan imâlardan VIII. İnnocent'ın eline bıraktığı rehinenin fiyatını anlıyordu. Oğlu Cesar Borgia'nın cinayetlerini sürdürdüğü, tarihçi Machiavel'in esaslarını kaleme aldığı ailelerine mahsus politikanın hilesi sayesinde Papa, II. Bâyezid'i ne fazla ümitlendirdi ne de fazla ümitsizliğe düşürdü. İlk defa olarak İsa'nın Roma'daki vekili, Muhammed'in İstanbul'daki vekiline bir elçi gönderdi. VI. Alexandre'ın İstanbul'a gönderdiği elçi Georges Bocciardo Papaların merasim şefi idi. Çağdaş İtalyan ve Türk vakânüvisler Bocciardo'nun II. Bâyezid'e, Cem'in hayat boyu hapsedilmesini buna karşılık yılda kırk beş bin düka altını alınmasını veya kardeşinin derhal öldürülerek üç yüz bin düka altınının teslim edilmesini teklif ettiğini yazmaktadırlar.

Bu olayı yazan tarihçilerin ciddiyetine rağmen tarafsız tarih üç yüz bin düka karşılığında cinayet işlenmesi şeklindeki bir anlaşmayı şüpheyle karşılamaktadır. Nitekim daha sonra meydana gelen olaylar ve Cem'in hayatı bunu yalanlamaktadır. Mektubunda görüldüğü gibi II. Bâyezid muazzam imparatorluğunun güvenini bir kaç bin düka altını ile pazarlık etmemiştir. Ancak böyle suç ortaklarında kan altından daha ağır basar. Padişahın kardeşinin yaşamasına karşılık her yıl Alexandre' kırk beş bin düka altını vermesini, buna mukabil Papa'nın Cem'i hayatı boyunca mahpus tutacağına dair bir anlaşma imzalandı. Rodos Şövalyeleri ile Roma Kilisesi Devleti Osmanlı İmparatoru'nun hoşuna gidecek davranışlarda bulunmak için birbirleri ile yarış edercesine hayasızca pazarlık etmekten çekinmiyorlardı. II. Bâyezid VI. Alexandre ile varılan bu anlaşmadan öylesine memnun olmuş görünüyordu ki, anlaşmanın yapılmasını sağlıyan Bocciardo'nun kardinal yapılması için Papa'yı teşvik etti.

Cem Sultan'ın Roma'dan kaçarak kardeşini Macaristan sınırında gafil avlanmasından çekinildiğinden Capitole binası olan Saint—Ange şatosuna hapsedildi. Orada, Borgia'ların menfâatine göre, takdir veya alçalma görerek iki yılını geçirdi.

XXV

VIII. Charles kuvvetli bir Fransız ordusu ile Borgia'ların müttefiki olan Napoli Kralı'nın üzerine yürüyordu. Papa genç Fransız Kralı'nın kendisini hıristiyanlığın en yüce lideri olarak tanıyıp tanımayacağı hu-

susunda tereddüde düşmüştü. Bu şüphe içinde oğlu Cesar Borgia ve en seçme birlikleri ile Cem Sultan'ın hapis edildiği Saint—Ange Şatosu'na çekilerek Fransız fırtınasının dinmesini bekledi.

Bu arada karşılıklı görüşmeler başladı. VIII. Charles Papa'nın oğlu ve başkumandanı Cesar Borgia'nın taraf değiştirerek Fransızlarla birleşmesini ve Napoli Kralına karşı savaşmasını istedi. Siyaset krala âlicenaplığı unutturmamıştı; Cem Sultan'ın Saint—Ange Şatosu'ndan çıkarılarak kendisine bir tutsak gibi değil bir misafir hükümdar gibi teslim edilmesi için ısrar ediyordu. Saint—Ange Şatosu'nda VIII. Charles, Papa ve Osmanlı Prensi arasında meydana gelen üçlü görüşmede Fâtih Sultan Mehmed Han'ın şehzâdesi esaret altında bile muhafaza ettiği asil gururunu gösterdi. Genç krala Cem Sultan'ı takdim eden Papa, «Prens, sizi Napoli'ye götürmek isteyen Fransa Kralı ile beraber gitmek istediğiniz doğru mu?» diye sorunca, Cem Sultan onlar tarafından tanımayan asâletinin verdiği ümitsizlikle cevap verdi: «— Eğer yine bir hükümdar gibi muamele görmeyeceksem, benim şahsımda ait olduğum yüksek mevkiyi, sizlerin şahsında da hıristiyanlığın adaletini küçük düşüren esaretimi şurda veya orda çekmemin bir önemi yoktur.»

Serbest bir konuk olarak tanıttığı şahsın bir anda zindancısı hüviyetine bürünmüş olması Papa'nın hoşuna gitmediğinden hemen cevap verdi: «— Sizi burada mahpus gibi görmek Tanrı'nın hoşuna gitmez; siz ve Fransa Kralı ikiniz de büyük hükümdarlarsınız, ben ise şu anda sizlere tercüman olmak istiyorum.»

Hükümdarlara lâyık sözler söyleyen VIII. Charles Cem'in gönlünü aldı, talihsizliklerine hayıflandı, kendisine kötü muamele edenleri itham etti, hapis olduğu şatodan kurtararak Napoli Seferi süresince hizmetine kendi saray nâzırını verdi, ve mükemmel bir ev sahipliği gösterdi.

Ertesi gün Cem Sultan Kral'ın ve Cesar Borgia'nın yanında Roma'dan ayrıldı. Fransızların Napoli'ye yaptıkları kısa sefere katıldı, Velletri'de beş gün, Terracina'da bir kaç gün kaldı. Sürgün, aşk, hapis, acı, kurtulmak için gösterdiği ümitsiz çaba vücudunu çok yormuştu; Terracina'da ateşlendi, dostu Fransa Kralının ihtimamı içinde bir kadırgaya bindirilerek ölüm hâlinde Napoli'ye sevkedildi.

O çağlarda İtalya'da siyasî cinayetlerin çok sık olduğu, her ölümün bir cinayete mal edildiği gerçeğini gözönünde tutan Osmanlı, Fransız ve İtalyan tarihçiler Cem Sultan'ın hastalığını ve ölümünü VI. Alexandre ile oğlu Cesar Borgia üzerine atarlar. Bu iki hükümdarı her zaman bir ellerinde hançer, diğer elerinde zehir olarak tarif etmişlerdir. Papa'nın mecburiyet karşısında Cem'i serbest bıraktığının ertesi günü, Bocciardo ile II. Bâyezid'in elçisi Mustafa Paşa'nın İstanbul'dan Sinigaglia'ya geldiklerini ve Cem'in geçmiş iki yıllık ücreti olan doksan bin düka altını beraberlerinde getirdiklerini; ancak Sinigaglia'nın hâkimi olan Kardinal Jean de la Rovère'in Borgia'lara olan düşmanlığından dolayı elçilere ve paraya el koyduğunu; Roma'da paraya çok ihtiyacı olan Papa'nın bu durum üzerine Cem'i öldürmesi karşılığında hak edeceği üç yüz bin düka altını almak için Fransa Kralının himâyesinde olan Cem

Sultan'ı Terracina'da zehirlettiğini ve II. Bâyezidden yaptığı hizmetin karşılığını istediğini yazmaktadırlar.

İsimleri, şahısları, tarihleri karıştırdıkları kadar yanlış bilgiler öğrenmiş başka tarihçiler, II. Bâyezid'-in Mustafa isminde bir berberinin Padişah'ın ısrarı ve Papa'nın işbirliği ile gizlice Napoli'ye geldiğini, Cem Sultan'ın hizmetine girerek zehirli ustura ile traş yaparak şehzâdeyi öldürdüğünü iddia etmektedirler.

Her iki hikâyenin de olayların ve sağlam tenkidin ışığı altında yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Varlığı ileri sürülen berber Mustafa, Fâtih'in ve II. Bâyezid'in en gözde elçilerinden biri olan Mustafa Paşa'dan başkası değildi; bu şahıs da asla böyle bir cinayete kalkışacak yaratılışta değildir. Papa tarafından tertip edildiği iddia edilen zehirleme olayına gelince, tarihler ve iyi bir inceleme bu iddianın hayâlî cinayetlerden biri olduğunu zira öyle bir hareketin lüzumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. VI. Alexandre'ın üç yıl önce II. Bâyezid'i memnun edecek cinayeti reddettiğini, halbuki o sıralar gayet rahatlıkla Cem'i öldürebileceğini ve üç yüz bin düka altınlık ücreti hemen alabileceğini görmüştük. Buna rağmen Cem öldürülmedi. Yine VIII. Charles'in Milâno, Toscana ve Roma Devleti'ne dehşet saçarak ilerlemesi sırasında Papa elini çabuk tutarak Cem Sultan'ı zehirletebilir ve Bâyezid'e cesedini yollayarak yine vaad edilen parayı alabilirdi; halbuki Cem bu sefer de zehirletilmedi ve VIII. Charles'a sağ olarak teslim edildi. Papa'nın hangi sebepten Cem'in başka bir hükümdarın elinde iken zehirletilmesini istemiş olabileceği ve bir kere Cem'i elinden kaçırdıktan sonra II. Bâyezid'in kendisine olan itimadını kaybetmiş ola-

rak hangi yüzle cinayetin ücretini isteyebileceği merak edilmesi gereken suallerdir. Borgia'ların işledikleri cinayetler çoğu zaman vahşice olmuştur; ancak asla budalaca değil. Şüphesiz bu Papa cinayet hususunda bir hayli eli açıktır, ama VI. Alexandre Cem'i asla zehirletmemiştir. Cem Sultan ümidini kaybetmiş hükümdarların hastalığı olan sürgün edilme yüzünden ölmüştür. Tarih, karşısında alçaklar dahi olsa doğruyu yazmak zorundadır.

XXVI

Cem Sultan Napoli'de etrafında sadık sürgün arkadaşları ve hürriyetini borçlu olduğu Fransa Kralı olarak 24 Şubat 1495 gecesi ruhunu teslim etti. İtalya'da halk arasında yayılan İslâmiyet'ten çıktığı haberine rağmen tam bir mümin ve hattâ dininin bir şehidi olarak öldü. Son nefesini vermeden hemen önce, «Tanrı'm, dinimin düşmanları islâmiyete karşı uğursuz faaliyetlerinde beni kullanmak istiyorlarsa ruhumu hemen al!» diye yakardı. Son anlarına tanık olanların nakl ettiği bu sözler atalarının dinini terk ettiği dedikadularını kesinlikle yalanlamaktadır; o dinini her zaman ihtirasının ve hayatının üzerinde tutmuştur.

VIII. Charles kederinden ağladı; şehzâdenin cenazesini tahnit ederek kurşun bir tabut içine koydurdu ve iki sadık muhafızı olan Ayas ve Celâl Beğlerin yanına vererek Gaete'ye yolladı. İnandığı adamın ölümü ile vicdanî hürriyetine kavuşan Sinan Beğ İstanbul'a dönerek II. Bâyezid'e kardeşinin ölümünü bildirdi. Taht üzerinde hiç bir rakibi kalmayan Sultan Bâyezid, endi-

şe etmeseydi sevebileceği bir kardeşin ölümüne fena hâlde üzüldü. Napoli'ye bir elçi ile bir alay göndererek Cem'in tabutunu aldırdı, önce Gelibolu'ya sonra bü tün rekabetlerin son bulduğu yer olan atalarının ortak mezarı Bursa'ya götürdü.

XXVII

VIII. Charles büyük bir saygıyla ölüden kalan kıymetli eşyaları, silâhları, elbiseleri toplattı ve Cem'in veziri Nasuh Beğ'e, bu emânetleri Mısır'a, Cem'in annesi ile evdeşine götürmesini söyledi.

İşte İstanbul Fâtih'i II. Mehmed Han'ın şehzadesinin sonu bölye oldu. Kardeşinin rakibi, Rodos Şövalyelerinin oyuncağı, hıristiyanların müşterisi, Papa'mn esiri, Fransa Kralının misafiri, kaderinin kurbanı olan Cem Sultan, maceraları, aşkları, zaferleri, felâketleri ve şiirleri ile Avrupa ve Asya'da hıristiyanlar arasında olduğu kadar Osmanlılar arasında da günümüze kadar devam eden romantik ve şairâne bir hâtıra bırakmıştır. Tarih, roman ve şiir, adını devamlı olarak çekişmiştir; ancak o kendi tarihini bizzat yazmıştır; bugün bile gazellerini terennüm eden Türkler onu dillerinin en renkli, en heyecanlı ve en kahraman şairleri arasında sayarlar. Bursa camiinin çınarları altında türbesi dinî bir vecd ile her zaman ziyaret edilir. II. Bâyezid'in imparatorluğuna sahip olamadı, lâkin Osmanlıların engin hâyâl gücüne hükmetti.

ONBEŞİNCİ KİTAP

I

Şimdi yeniden I. Sultan Selim'e dönelim:

İktidarları zor kullanarak ellerine geçiren insanlar bu iktidarı muhafaza edebilmek için usûlsüz yükselmelerine sebep olanların ya gözlerini doyurmak ya da onları imha etmek mecburiyetindedirler. Suç işleyerek tahta çıkan kimse ancak kan karşılığında orada tutunabilir.

Babasının şüpheli ölümünden sonra Sultan Selim'in durumu işte böyleydi.

O sıralarda İstanbul'da bulunan yabancı elçiler Devletlerine gönderdikleri resmî yazılarda bu padişah'ı bize ayrıntılı olarak tanıtmaktadırlar. Yüzünün hatları mizacının önemini ortaya koyacak şekildedir. Yazılanlarda şöyle denmektedir:

«Kırk altı yaşında olmasına karşılık devamlı olarak yaptığı askerî eğitim vücudunu iyi muhafaza etmişti; şu anda ancak otuz altısında görünmektedir. Yırtıcı ve tam bir asker görünümündedir; savaştan başka birşeyle ilgilenmez. Teni esmer, fizyonomisi sert olup bu hâliyle yeniçerilerin hoşuna giderdi. Bacakları hafif eğik, vücudunun üst tarafı uzun, yüzü yuvarlak ve dolgun, yanakları kırmızı, gözleri hafif çıkık, ba-

kışları son derece oynaktı. Kalın ve gür kaşları alnının üstünde bir siperlik gibi kavuşuyordu. Araplar gibi sakal bırakmamış, ancak Kafkas Türkleri ile olan sıkı temasları sonunda onlar gibi uzun ve sık bir bıyık bırakmış, bu bıyık ağzının kenarlarına doğru inerken inceliyor ve yüz ifadesine daha bir sertlik kazandırıyordu. Buna rağmen Selim'in taşıdığı elbiselerin ve silâhların ihtişamı dış görünüşünün sertliğini hafifletirdi. Kaftanı kırmızı renkli kumaştan yapılmış olup altın tellerle işlenmiş, bu işlemeleri sayesinde kumaş maden görünümünü almıştı. II. Murad ve II. Mehmed'de görülen kırmızı külâhı tamamen değiştirmiş, onun yerine başının etrafına geniş kıvrımlı bir şal sarmıştı. Bu serpuşu kullamasının sebebini kendisi şöyle açıklamıştır: Madem ki imparatorluğun yüksek rütbeli subayları ve vezirleri benim huzuruma yüksek altın külâhlarla geliyorlar, benim de böyle bir taç seçmem gerekti.

II

Hem sert hem ihtişamlı görünüşü, I. Selim'in büyük bir milleti idare edebilecek içgüdülerini ve zihin açıklığını gizliyordu. Muhakemesi kusursuz, geliştirilmiş kabiliyetleri cüretkârdı; şiddetle arzu ettiğini elde edemezse sabırsızlığından hiddetlenir; imparatorluğunda ve ordusunda mutlak düzeni sağlamak için zulüm yapardı. Tez ve emin bakışı karşısındakinin mizacını hemen ortaya çıkarır; sözlerin altında gizli olan gayeleri derhal sezer; faydalanacağı vasıtaları dikkatle seçer ve gayesine eriştiği anda onları hemen yok ederdi. At üzerinde olduğu kadar divan toplantılarında da bitmez tükenmez bir dayanıklılığı vardı; vezirleri ile yap-

tığı, uzun çalışmalardan asla şikâyet etmez; bahçeden ve yemek sofrasından fazla zevk almazdı; haremindeki kadınlarla az ilgilenir geç vakitlere kadar hükûmet işleri ile meşgul olurdu. Kendisinden başka hiç kimseye mülkî ve kazaî idareyi itimat etmezdi. Bağdad ve Şam Halifeleri gibi gece veya gündüz kıyafetini değiştirerek kıraathanelere, pazarlara ve kışlalara girerek halkın düşüncesini öğrenmeye çalışırdı. Padişah'ın uyanıklılığını bilen halk, askerler ve Devlet memurları her yerde onun var olduğunu farz ederek hareketlerinde dikkatli davranırlardı. Zâlim karakteri ile eğitilmiş kaabiliyetleri arasında garip bir tenakuz olarak babası II. Bâyezid ve amcası Cem Sultan gibi şiire karşı sonsuz bir eğilim duyardı. Şiirlerinde işlediği temâlar savaşçı ve lirik olurdu. Aşağıdaki iki satırda çizilen manzara ile devrinin kısalığını ve haşmetini ne güzel açıklamaktadır: «Batan güneşe benzeyerek, toprağın üzerine engin bir gölgeyi serdim!»

Zulmü kendi tabiatından gelen bir hainlikten ziyade dehşet salmak için uydurulmuş bir sistemdi. Önceleri sadece ailesine, rakiplerine ve hizmetkârlarına uyguladı. İmparatorluğun başına geçtikten sonra halk, Devlet hizmeti gören saray erkânını o derece tehlikede görüyordu ki, bir başkasına lânet etmek isteyen bir Türk «İnşallah Selim'in veziri olursun» diyor; düşmanına ölüm dilemek için bu şekil tercih ediliyordu. Kırım'da olduğu gibi Türkiye'de de vezirleri divan toplantısından idam sehpasına gidebilirlerdi. Osmanlı tarihçilerinden Solakzade o zamanı şöyle târif eder. «...İşte o yüzden bütün vezirler vasiyetnâmelerini üzerlerinde taşırlardı; divan toplantısından sağ çıktıkları vakit kendilerini yeniden dirilmiş gibi hissederlerdi.»

II. Sultan Bâyezid devrinde iki defa sadrâzam olmuş olan Ali Paşa, uçurumu aşmaya kalkışmadan önce derinliğini ölçen adamın ihtiyatı içinde Sultan Selim'e şöyle hitap etmişti: «Padişahım, biliyorum ki ben sadık kölenizi, aklınıza uygun bir bahane geldiği vakit tereddüt etmeden öldüreceksiniz; o gün gelip çatmadan önce bana bir kaç günlük izin verirseniz benden sonra kalanlar için işlerimi ayarlamam ve kendimi Tanrı huzuruna hazırlamam mümkün olacaktır.»

Neşesiyle ölüm haberini gizlemeye bile lüzum görmeden bir kahkaha atan Sultan Selim «Zaten uzun zamandan beri ben de onu düşünüyordum, ve sana bugünden itibaren istediğin şeyi veremememin tek sebebi bana senin gibi hizmet edebilecek büyük bir veziri bulamamamdır.»

Ancak satranç oynarken ve şairler ile sohbet ederken yorgunluğunu giderir; devamlı hiddetli mizacının bu dinlenme anlarında bile, bazen çok şiddetli hareket ederdi.

Hükümdarlığının ilk günlerinde kendisine methiye yazmış üç Türkmen şairinin İstanbul'a geldiklerini duyunca onları huzuruna çağırttı. Saray merasimlerine alışkın olmayan bu üç adam elini öpmek için öyle acemice davrandılar ki, kılıçlarının sapları padişaha çarptı. Padişah hemen çavuşlarına buyruk vererek, istemiyerek de olsa makamına karşı yapılan saygısızlığın cezasını, şairlerin başlarını kestirerek vermek istedi. Biraz sonra verdiği karardan caydı, her birine yüzer sopa atılmasını istedi; en sonunda yalvarmalarına dayanamayarak ve onların şahsında okumuş zümreyi kır-

mamak için hepsini birden affetti. Ertesi gün aşiret kıyafetlerini giymiş olan üç şair tekrar huzuruna çıkarak bir gün önce yarım kalmış olan şiirlerini okudular. Bir müddet şairleri dinleyen Selim'e yazılan methiye o kadar kaba geldi ki hemen onları saraydan kovdurdu. Etrafındakilere, «Şiir öyle bir kapdır ki, içine temiz olmayan şeyler atılmaz» demesi meşhurdur.

III

Sultan Selim İstanbul'dan ayrılarak babasının cenazesini karşılamaya gitti. Onunla beraber Devlet'e el koymak isteyen yeniçeriler saraya varması için geçmek zorunda olduğu yollara sıralar hâlinde dizilmişlerdi. Bu teşkilâtın eski geleneklerine göre, bir kaynaşma veya bir memnuniyetsizlik başgösterdiği vakit askerler silâhlarını birbirine çarparak sesler çıkarırlardı; bütün padişahlar bu demir gürültüsünün ne demek olduğunu iyi bilirdi. Ayaklanmaları sayesinde elde edilen bir hükümdarlığın mükâfatını almak için gösterilen bir işaretti. Yeniçerilerin bu durumundan kuşkulanan Sultan Selim ilk günden itibaren onların boyunduruğundan kurtulmak istedi. Geçmesi beklenilen yollardan vaz geçerek atını denize doğru sürdü. Yedikule'ye kadar surların dışında gittikten sonra oradan bir kayıkla sarayına erişti.

Fakat yeniçeriler dağılmayarak, saatler geçtikçe gürültülerini daha da arttırdılar. Bu durum karşısında iradesine rağmen eğilmek zorunda kalan Selim emir vererek Fâtih'in ve babasını cülûslarında dağıtılan ulûfenin üç mislini dağıttırdı. Bu arada sipahiler için ay-

nı şekilde mükâfat isteyen bir sancakbeyinin kafasını kendi elleri ile uçurarak yeniçerilerden başkasına yumuşak davranmıyacağını ispat etti.

IV

Rusların Osmanlı işlerine karışmaları II. Bâyezid'in son devirleri ile I. Selim'in ilk zamanlarına raslar. Siyaset sahnesinde yeni gözükmeye başlayan ve henüz doğu milletlerine has nezâket kaidelerinden habersiz olan bu millet çok kaba bir elçi gönderdi. 1853 yılında İstanbul'da bulunan Rus elçisi de tarihten ders almayarak, aynı kabalığı göstermiştir.

Moskova Prensi III. Jean, Michel Plesçeiyef'i İstanbul'a göndererek Osmanlı Mülkü dahilinde serbestçe ticaret yapmak istediğini bildiriyor bu maksatla bir anlaşma imzalanmasını sağlamak istiyordu. Plesçeiyef hükümdarından aldığı talimata göre ne II. Bâyezid'in, ne de Selim'in önünde eğilecek, Hükûmetin üyeleri olan vezirler ile asla konuşmayacak, sadece padişahlarla pazarlı kedecek ve ne Asya'nın, ne de Avrupa'nın güçlü Devlet'lerinin elçileri ile görüşecekti. Plesçeiyef ait olduğu Devlet'in gururunu yüselteyim derken küstahlığa kaçmıştı. Konuk olduğu milletin geleneklerine karşı gelmeye başladı; vezir tarafından adına verilen yemeğe gitmedi; divan'ın kendisine hediye ettiği elbiseleri ve diplomatik armağanları geri çevirdi. Osmanlı geleneklerine ve Padişah'ın şahsiyetine karşı gösterdiği küstahlıklar Batılı elçileri bile hiddetlendirdi. Padişah Moskova prensine şöyle bir mektup yazdı: «Çok samimî duygularla dostluk kurmak iste-

diğim Rus hükümdarı bana kaba bir adam gönderdi; onun yanına Rusya'ya kadar refakat etmesi için hiçbir adamımı veremem. Avrupa'da ve Doğu'da sayılan bir kişi olan ben, bir Osmanlıyı öylesine hakaretlere mâruz bırakmaya utanırım. Rusların hükümdarı ya bana terbiyeli bir elçi, ya da küstahlıklarını kabul ettirecek bir ordu göndersin!»

İki asırlık Rus — Türk ilişkilerinin tarihini okursanız sadece Plesçeyief adının değiştiğini görürsünüz.

V

Sultan Selim yavaş yavaş tahta yerleşirken, yeniçerilerin kışlasına yaptığı ziyaretten dolayı onlar tarafından sevilen Korkud hemen İstanbul'u terkederek Manisa'ya yollandı. Tahtı, yaşlılığı, ve belki de babasının hayatını saymamış olan bir kimse imparatorluğun bir rakibini ve bir kardeşin hayatını hiç saymazdı. Şehzade Korkud taht için değil hayatı için mücadele edecekti. Lâkin tehlikeye savaşarak değil, sükûnet ile hazırlandı. Manisa'daki gençlik dostları ile Karaman'ın beğleri hiç olmazsa hayatını savunması için kendisine küçük bir ordu sağladılar. Bulunduğu topraklarda hâkimiyetini tanırsa I. Selim'i padişah olarak kabul edeceğini ve ona hizmet edeceğini söyleyerek yerinden kımıldamadı. Manisa Sarayı'nda iyice haşır neşir olmak fırsatı bulduğu zevk ve sefa tahtı kaybettiğini hatırlatmıyordu. Bilge hayatını siyasî iktidara tercih edebilen prensler için feragat daha kolay olur.

Fakat muhteris ve ateşli şehzade Ahmet, babasının kendisini her defa tahta çağrışında karşısında Se-

lim'i görmüş olduğundan bu sefer onun zorbalığına göz yummamaya karar verdi. Amasya ve Saruhan sancaklarının önemi ve başkente olan uzaklıkları, imparatorluğun güveninden ziyade kendi dâvası uğruna besleyip eğittiği Türkmen birlikleri ve nihayet evlendiği kadınlardan dünyaya gelen ve savaş çağında olan oğulları Alâeddin, Murad, Süleyman ve Osman'ın mevcudiyetleri Selim ile dövüşmeden tahtı bırakmıyacağını gösteriyordu. Amasya dağlarının savaşçı Türkmen aşiretlerinden bir ordu teşkil etmekle meşgul iken on iki bin atlının başında ilerleyen büyük oğlu Alâeddin Bursa'yı babası Sultan Ahmed adına işgal etti. İstanbul'a yakın olan Anadolu'nun başkentinin eline geçmesi, amcasının zorbalığını Avrupa topraklarında bile dengeleyebilecek duruma getiriyordu.

İmparatorluğu eline geçirmesine sonsuz yardımı olan süratli karar verme kabiliyeti sayesinde I. Selim, hemen bazı imtiyazlar veya cezalar vererek yeniçeriler ile sipahiler arasında baş gösteren rekabeti sindirdi. Uludağ eteklerine doğru yeğeni Alâeddin'i şaşırtmak için yetmiş bin askerle yürüdü. Aynı zamanda donanmayı görevlendirerek, İskenderun Körfezi'nden İzmir Körfezi'ne kadar bütün Anadolu kıyılarını göz hapsine aldırdı, böylece ailesinden birinin kaçarak, Cem'in babası II. Bâyezid'e verdiği şekilde, bir sıkıntıyı peşinen önlemek istedi.

İmparatorluk ordusuna karşı Bursayı savunamıyacağını anlayan Alâeddin süratle babasının yanına döndü ve Ankara boğazlarında mevzi aldı. Bir müddet sonra şehzade Ahmet de Amasya civarına çekilmek zorunda kaldı; bu sırada iki oğlu Osman ile Süleyman'ı İran'a göndererek Şah İsmail'den yardım istedi.

VI

Bu sefer sırasında şehzade Ahmet en seçme birlikleri ile Amasyadan çıkarak kardeşinin dağılmış olan ordusunu iyice parçalayıp ezmek istedi. Haremini şehirde bırakmıştı. Şehri terkettiğini haber alan Sultan Selim, şehri gafil avlamak ve Ahmet'in haremi ile ailesini eline geçirmek maksadıyla seçkin bir süvari birliğini Amasya üzerine gönderdi. Gayesi, bir kere Ahmed'in haremini eline geçirdikten sonra onunla pazarlık yapmaktı.

II. Bâyezid zamanından beri sadrâzam olan, ve Alexandre Borgia ile Cem Sultan'ın pazarlığını yürüten Mustafa Paşa mahir fakat iki taraflı çalışan devlet adamlarından biriydi; belki merhametinden, belki de ilerisini teminat altına almak için her iki tarafın dâvasına hizmet ediyordu. Ahmet'e haber göndererek I. Selim'in haremine ve çocuklarına karşı giriştiği hareketten haberdâr etti. Hemen geri dönen şehzade yalın kılıç Selim'in birliği üzerine hücum etti ve ailesine karşı düzenlenen suikastın intikamını sipahilerin kanıyla ödetti.

Ele geçen bir mektup I. Selim'in, Mustafa Paşa'nın bu bozgunda parmağı olduğuna dair kuşku duymasına sebep oldu. Onun için kuşku duyulmak suçlu olmak demekti. Hemen çadırı önünde at üstünde divanı topladı. (Türk geleneklerine göre bu durum âcil ve önemli bir mesele olduğunu gösterirdi.) Sultan'ın önüne geldiklerinde herbirine padişah'ın memnuniyetini belirten birer kaftan dağıtıldı. Sadece sadrâzam azil ve ölüm anlamına gelen kara kaftan aldı. Başka buy-

ruğa gerek olmadığını bilen çavuşlar hemen Mustafa Paşa'nın üzerine atılarak onu yay kirişi ile boğdular. Türklerin millî silâhı olan yayın idam işinde kullanılması boğdurulan şahsın geçmiş hizmetlerinin hâtırasını kirletmemek içindir.

Fâtih ve II. Bâyezid devirlerinde dört defa sadaret makamına çıkmış olan Hersek Ahmed Paşa, bu karakterdeki bir hükümdarın emri altında bu derece tehlikeli göreve beşinci defa getirildi.

Şehzade Ahmet'i İran sınırının öte tarafına kadar kovalayan Selim, ordusunun yarısıyla İstanbul'a döndü. Gayesi bir defada II. Bâyezid'in bütün neslini imha etmekti. II. Bâyezid'in padişahlığının son devirlerinde ölen kardeşlerinin beş oğlu Bursa sarayında tutuluyorlardı. Beş yeniçeri subayına, onların Bursa'dan alınıp İstanbul'a getirilmesi için emir verdi. Beş yeğen amcalarından şefâat mı, ölüm mü göreceklerini bilemeden, itile kakıla Büyük Sarayın bir odasına hapsedildiler. Bulundukları oda padişah'ın dairesinden bir kafes ve bir perde ile ayrılmıştı. Herhangi bir acıma duygusunun, yapılmasını istediği idamları önleyebilmesinden çekindiği için, yeğenlerinin öldürülmelerine bizzat tanık olmak istiyordu.

Ellerinde yay kirişleri bulunan beş çavuş Padişah'ın işareti üzerine çocukları öldürmek için içeri girdiler. Cellâtlarını gören çocuklar dehşete kapıldılar, fakat asaletlerine yaraşır şekilde zaaf göstermediler. Sadece dokuz yaşında olan en küçükleri cellâtların ayaklarına kapanarak, göz yaşları içinde hayatının bağışlanmasını, padişah'ın hizmetinde basit bir nefer gibi çalışacağını söyledi. O da diğerleri gibi yeğenlerinin

gözü önünde boğuldu. İçlerinde yirmi yaşında olup en büyükleri olan Alem Şah'ın oğlu ölürken hiç olmazsa cellâtlarından intikamını almak istedi. Elbiselerinin altına sakladığı yatağanını çıkararak cellâtlarla şiddetli bir uğraşa girişti; dört tanesini öldürüp beşincinin de kolunu kestikten sonra, tam kurtulacağı sırada, durumu izleyen Sultan Selim'in çağrısı üzerine başka çavuşlar odaya doluştular. Nihayet çoğunluk karşısında direnci azalan genç kahraman askerlerin kılıç darbeleri altında can verdi. Öldürülen şehzadeler büyük bir cenaze merasimi ile Bursa'ya nakledildiler ve ataları Sultan Murad'ın türbesine gömüldüler.

VII

Tahta karşı bir tehlike teşkil edebilecek herhangi bir unsuru kanında taşıyan kimselerin merhametsizce idam edildiğini gören şehzade Korkud, kardeşine karşı gösterilecek hiç bir yakınlaşmanın sonunda boynunu kementten kurtaramıyacağını anladı. Derhal faaliyete geçerek etrafına eski beğlerini ve kumandanlarını toplamaya çalıştı. Korkud'un ordu toplamaktaki acelesinden daha çabuk davranan Selim, avlanma bahanesiyle aniden on bin yeniçerinin başında Manisa kapılarına dayandı. Gafil avlanan ve şehirde kuşatılan Korkud, ancak çınar ormanına açılan bahçe kapısından değişik kıyafet altında kaçmayı başarabildi. Yanında sadık dostlarından Piyâle olduğu hâlde Teke dağlarında sığınacak bir yer buldu; burdan denize inerek amcası Cem gibi deniz yolu ile Suriye'ye kaçmayı tasarlıyordu. Ancak eski zenginliğinin bir kalıntısı bu tasarısını gerçekleştirmesine engel oldu.

Kaba keçe kaftanlara bürünmüş iki kaçak atlı sığındıkları mağarada bir kaç günden beri açlık çekiyorlardı. Yakınlarında koyunlarını otlatan bir Türkmen çobana ovadaki kasabaya inerek kendileri için ekmek satın almasını istediler. Korkud, çobanın daha çabuk gidip dönmesini sağlamak için kendi atını ona verdi. Atın cinsini ve eyer takımının zenginliğini gören diğer çobanlar iki yabancının beğ olmasından kuşkulandılar. Selim adına Teke'yi yöneten Kasım Beğ'e hemen haber uçurdular. Kasım Beğ'in askerleri iki kaçağı saraya getirdi; Korkud'u tanıyan Kasım, Sultan Selim'e haber yolladı. Sultan tutsakların hemen Bursa'ya yollanmasını istedi. Şehre yaklaşan Korkudu, sahip olduğu asil kandan dolayı hürmetle karşılamak için Sinan Paşa'yı gönderdi. Sinan Paşa Korkudu başkente pek uzak olmayan bir köşkte konuk etti. Bu dâvette şehzadeyi ürkütecek hiçbir şey yoktu. Eski arkadaşı yiğit Piyâle ile aynı odada yatıyordu. Bir gece Sinan Paşa Piyâle'yi sudan bir bahane ile arkadaşının odasından ayırdı. Güvensiz bir şekilde uyuyan Korkud'u ölüm ilânını okumak için uyandırdılar. Son duasını yapmak ve hem kardeşi, hem de cellâdı olan Selim'e bir mektup yazmak için bir saat mühlet istedi. Kendisine istediği mühlet verildi. Serbestçe duasını yaptı, ve kardeşine manzum bir mektup kaleme aldı. Sükûnet, kaderine razı olma ve tasavvuf ihtiva eden bu ölüm mektubu, şehzadeyi son anında bile hayattan zevk alabilecek ve soğukkanlılığını muhafaza edebilecek bir ruh hâlinde tutan ince ve ulu felsefenin varlığını ispat ediyordu. Son satırı da yazınca kendiliğinden boynunu kemende uzattı.

Kardeşinin ölümünden ziyade vedâ mektubuna karşı duygulanan Sultan Selim, mektubu okurken göz yaşlarını tutamadı. Devlet'in geleceği için öldürülmek zorunda kalan kardeşi için üç günlük yas ilân etti. Korkud'un en yakın arkadaşı Piyâle'nin bağlılığını takdir etti, ve kardeşinin türbesine bakmasını kendisinden istedi. İhbarlarının karşılığını almak için Bursa'ya gelmiş olan Teke'li Türkmen çobanlara gelince, hükümdarların bir suçu işlemek için işbirliği yaptıklarını, bir kere suç tamamlandıktan sonra nasıl mükâfatlandırdığını halka göstermek için on beş çobanı Bursa — Teke yolu üzerine astırdı.

VIII

Daha savaşçı olan kardeşi Ahmet'in muhtemel bir saldırısını önleyebilmek için devamlı olarak Anadolu'ya hâkim olan Bursa'da kalmak zorunda bulunuyordu. Netekim otuz bin İranlı Türkün başına geçen Ahmet Anadolu'nun kalbine doğru ilerlemeye başlamıştı bile. Giderek kuvvetlenen ordusunun birlikleri ile Batı Anadolu dağlarına kadar dayanmış, önüne çıkan padişahın öncü kuvvetlerini ve kumandanlarını geri itmişti. Surlarının gerisinde Bursa dehşet içinde kalmıştı. Rumeli ordusunu ve Kırım Hanının kuvvetlerini yardımına çağıran I. Selim iki kanattan Ahmet'in ordusuna hücum etti. Kendisi de merkezde atlıların başında bulunuyordu. Ahmed'in merkezi Selim'in hücumu karşısında dağılınca kanatların bağlantısı kesildi. Kaçmakta olan askerlerin akıntısına kapılan Ahmed'in atı, bir bataklığın kenarında dar bir patikada koşuyordu. Kaygan toprak atın ağırlığına dayanama-

dı ve çöktü, Ahmed'de çukura yuvarlandı. Atın ve silâhlarının ağırlığı altından kurtulmaya çalışırken kendisini tek başına takip eden bir Türkmen beği, hemen atından indi, silâhlarını aldı ve ellerini kemeri ile bağladı. Hürriyetini elde etmek isteyen Ahmet başındaki sorguçun pırlantasını Türkmen beğe boşuna teklif etti. «Benim gibi padişahın bir kölesine çok fazla bir armağan,» diye alaylı bir cevap verdi üstelik. Onlara yetişen diğer Türk atlıları Ahmed'i Sultan Selim'e götürdüler. Savaştan sonra otağına çekilen Selim kardeşini görmek istemedi. Bunun üzerine ona bir mektup yazan Ahmet artık tahttan ve hürriyetinden vazgeçtiğini bildiriyor, sadece hayatının bağışlanmasını istiyordu. Padişah kararından dönmedi. Mektubu getiren adama hitap ederek, «Git ona söyle, biz dinimizi ve vatanımızı kurtarmak için Şeytankulu'nun çıkardığı isyanı bastırmak için dövüşürken Amasya'da şerefsizce istirahate çekilen ve gençliğini hareminde, kadınlar arasında harcayan bir Osmanlının yaşamaya hakkı yoktur.» dedi. I. Selim yok etmek istediği kurbanlarının hepsinde, adamına göre, bir suç bulmayı iyi biliyordu. Ahmed hiç olmazsa öldükten sonra, kardeşi tarafından türbesinin şerefiyle uygun bir şekilde yapılmasını sağlamak için, elinde bulunan, Ceneviz kuyumcuları tarafından işlenmiş, son derece pahalı (değerinin, Anadolu'nun bir yıllık gelirine eşit olduğu söylenmektedir) bir yüzüğü çıkardı ve bunu Selim'e yolladı, ve ilâve etti: «padişah'a bir hâtıra olarak gönderdiğim bu armağanın değersizliğinden ötürü kendisinden af dilerim!» Bunu duyan zâlim sultan, «Ben de ona yenilen Osmanlı şehzadesine yaraşan sancağı, yani mezarı veriyorum» dedi.

Bir kaç saat sonra idam edilen Ahmet, daha önce defnedilmiş olan beş yeğeni ile birlikte II. Murad'ın türbesine gömüldü.

IX

İran Şahı Şah İsmail hariç tutulursa, bütün Avrupa ve Asya devletleri elçiler göndererek zorbalığın, zaferin ve cinayetlerin sonunda kazanılan hakları tanımak için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Venedik elçileri cömertlik ve dalkavukluk ile başı çekiyordu. Rusya ilk elçisinin yarattığı olumsuz havayı silmek için çok daha saygılı ve mesafeli davranan Alexeief'i gönderdi. O sıralar Moskova'da hüküm süren Vassili Türklerin padişahına menşelerinin aynı olduğunu hatırlatıyor ve mektubunda, «Babalarımız kardeşti, niçin biz de kardeş olmayalım?» diye soruyordu. Huzura çıkan Alexeief kollarını göğsünün üzerinde kavuşturdu.

I. Selim Rus elçisinin yanına Menkub Prensi Kemal Beği verdi ve Moskova'ya yolladı. Kemal Beğ Vassili'ye biri arapça diğeri slâv dilinde yazılmış iki mektup verdi. Ruslar ve Osmanlılar böylece kendi tebaalarına tam bir hürriyet ve güven sağlayan karşılıklı ticaret anlaşması imzaladılar. Kırım Türklerini yenip kendisine bağlamak isteyen Rusya I. Selim'i Kırım Hanları Giray'lara karşı bir ittifak yapmak için boşuna kandırmağa uğraştı. I. Selim gençliğinde Kefe'de bulunurken dostu ve yardımcısı olan Mengli Giray'ın bir kızı ile evlenmişti. Ailesinin fertleri ve imparatorluğun sadık bendeleri olan Kırım Türklerine

karşı hiçbir ittifaka girmedi. Gençliğinden beri İran ile savaşmak için fırsat kolluyordu. İran Türklerinden alınması gereken üç öcü vardı: Bunlardan ilki babası II. Bâyezid'in ordularının yenilmesinden dolayı millî olanı; ikincisi islâmiyeti parçalayan sünnîlik, şiîlik mezhebinden dolayı dinî ve üçüncüsü de Osmanlı tahtında rakipleri şehzade Ahmed ile diğer yeğenlerinin İran'da sığınacak yer bulmuş olmalarından ötürü tamamen kişisel olanı idi.

Başına geçen hanedanların Okyanus dalgaları gibi değişken olduğu İran'daki olayları, I. Selim'in 1514' de hazırladığı seferi anlatmadan önce konu etmek tarihçinin bir ödevidir. O zamanlar bütün İran'ı hükmü altında toplayabilmiş en savaşçı ve en siyasî hükümdarlardan biri olan Şah İsmail Safevî İran tahtını işgal ediyordu.

Safevî hanedanı tahtı ne askerî zafere, ne zorbalığa, ne dalkavukluğa, ne de cinayete başvurarak elde etmişti; dayandığı tek şey erdemdi. Safi—el—din (temiz inançlı adam) adında bir bilge İran'ın göçebe aşiretlerinin bulunduğu dağlık mıntıkalarda kendine özgü şartlar içinde yaşıyordu. Zerdüşt ve Hz. Muhammed'in dinlerinden önce hâkim olan saf Tanrıcılık felsefesinin geleneklerini miras almış olan bu yoksul bilge, söylendiğine göre, tabiatın ilhamı, vicdanın vâhyi ve erdemin ibadeti olarak kabul ettiği Tanrı'dan başkasına gönül vermemişti. Muhammed'in dini de esasında bu pratik tanrıcılık'tan ibaret olduğundan Safi—el—din islâmiyet ile kendi inanışını birleştirmek imkânını buluyor ve aynen islâm peygamberinin yapmak istediği gibi dinin akidesi ile maneviyatını hu-

rafelerden ve halk taassubundan kurtarmak istiyordu. Bunu sağlamak için yaptığı konuşmalarda ve bilhassa örnek davranışı ile daima istediği yönde telkinde bulunuyor, böylece Tanrı'yı bir takım masallarda, fazileti de halkın hâtâlarında arayan kimselerden kendine taraftar topluyordu. Bunca yüzyıllık mevcudiyetten, ilk inanışlarından beri Hindistan'dan akıp gelen ilkel dinlerin hâtıraları ile iyice medenîleşmiş olan İran, Safi—el—din'in felsefî, sofu ve pratik tanrıcılığı'na herhangi bir Doğu ülkesinden çok daha fazla yatkındı. İnancı karanlıkta parıldayan bir ışık gibi yayıldı. Kendi zihninde ihtiras, taassup ve çekememezlik en küçük bir yer dahi tutmadığı için basit ilkeleri kısa zamanda zihinler üzerinde gerçek bir imparatorluk kurdu; gerçeğin çıkarları diye adlandırdığı dünya zenginliklerini bazılarının hırsla aramasına karşılık o şiddetle geri itmiştir. Bu bilge kişinin şöhreti o kadar yayılmıştı ki, o sıralar İran'ı istilâ eden Temür bile iki milyonluk ordusu ile şeyhin oturduğu dağlara kadar gitmekten çekinmemişti. Her yerde gerçeği arayan, ve düşmanı hıristiyanlarda bile erdemi yücelten Temür, bu çobanların şeyhinin öğütlerini, ilkelerini mütevazi bir hayranlık ile dinledikten sonra, «Ruhumu zenginleştiren ulu gerçekleri bana anlattıktan sonra size ne vermemi istersiniz?» diye sordu. Bilge dünyanın hâkimine, «Benim için hiçbir şey, ama elinizdeki Türk esirleri serbest bırakırsanız beni memnun etmiş olursunuz.» diye cevap verdi. Temür, ayağına kadar gelip öğütlerini dinlediği şeyhin bu isteğini yerine getirmemezlik edemezdi.

Şeyhin teşviki sayesinde İran'da hürriyetlerine kavuşan bu Türk aşiretleri hemen dağlık bölgelere

yerleştiler ve bir şükran ifadesi olarak kurtarıcılarının inançlarını benimsediler. İran'ın geri kalan toplumunun kötülüklerinden ve köle ruhundan uzak olan bu aşiretler şeyhin torunlarının İsfahan ve Bağdad tahtlarını ellerine geçirmelerine sebep olacaktır.

X

Safi—el—din'in oğlu da babasından bilgelik ve manevî otoriteyi miras aldı. Kutsal sözleri yaymaya devam ederek bütün İran'ı, Suriye'yi dolaştı ve Mekke'de öldü; mezarı hâlâ saygı görür. Küçük torunu Cüneyd şeyhin mirasını aynen devraldı ve büyük bir gayretle kutsal inancı yaymaya çalıştı. Fâtih Sultan Mehmed ile olan savaşlarını anlattığımız Uzun Hasan İran'a hükmettiği sıralarda kızlarından birini şeyh Cüneyd'e verdi. İran'ın başka bir kısmına hükmeden Cihan Şah tarafından devamlı takip ettirilen Cüneyd, Şirvan eyâletine kaçtıysa da kendisine yetişen Cihan Şah'ın atlıları tarafından oklanarak öldürüldü. Cüneyd'in oğlu Şeyh Haydar da yine Cihan şahlar tarafından idam edildi. Bu şekilde Haydar'ın yok edilmesi Şiîlerin daha fazla mücadeleye başlamalarına sebep oldu. Şeyh Haydar'ın türbesini âdetâ yeni inancın tapınağı hâline geldi. Arka arkaya sultan ilân edilen oğullarından ikisi taraftarları arasında fevkalâde itina ile yetiştirildi, lâkin tahta çıkmaları ile öldürülmeleri pek uzun sürmedi. Oğullarından üçüncüsü olan Şah İsmail'in ailesinin şöhreti, erdemleri, başına gelen felâketler halkın kendisini tutmasını sağladığı gibi bütün İran'ın kısa bir zaman sonra etrafında birleşmesine de zemin hazırlamıştır. Hz. Ali'nin uzaktan

akrabası olduğundan (*) Hz. Fatma'nın oğullarını tutan İranlı taraftarlar arasında müthiş bir etkiye sahipti. Devamlı olarak çekişen büyük kabilelerin anlaşmazlıklarına yabancı olduğu için onlar tarafından bir hakem gibi karşılandı: Bağdad fâtihi, Temüroğullarının galibi olan İsmail Şah'ın ülke içinde ne bir rakibi, ülke dışında da, Osmanlı Türkleri hariç tutulursa, ne bir düşmanı vardı. Hz. Muhammed'in ailesinin iki kolu arasına atılmış olan ayrılık o kadar yerleşmişti ki hiçbir barış uzun ve samimî olamazdı. Dinî kin devletlerarası kine dönüşmüştü; Osmanlılar arasında, bilhassa yobaz dervişlerin kullandıkları şöyle bir darbımesel vardı: «Savaş sırasında bir İranlıyı (veya şiîyi) öldürmenin Allah ve peygamber nezdinde, bir hıristiyanı öldürmekten yetmiş defa daha fazla sevabı vardır.»

XI

Milletinin bu taassubuna inandığı için mi, yoksa inanmış gibi görünmek için mi olduğu anlaşılamayan bir sebepten, I. Selim Anadolu ve Rumeli'nde bulunan bütün Ali taraftarlarını imha etmeye başladı. Şahkulu'nun yaptığı propaganda ile çıkardığı isyanlar sonunda özellikle Türkmenler ve Karamanlılar arasında Ali taraftarları çoğalmıştı. Sultan Selim casusları vasıtasıyla Anadolu ve Rumeli'nin bütün köy, kasaba ve aşiretlerinde yaşayan Alevîlerin listelerini hazırlat-

---

(*) Şah İsmail Safevî'nin Hz. Ali'nin soyundan geldiği uydurmadır. Safevîler Azerbaycanlı bir Türk ailesidir.

tı. Bu listelerde yedi yaşından ihtiyarlara kadar kırk bin kişinin adı yazılmıştı. Bursa sarayından verilen bir işaret üzerine bu kırk bin kurban millî inanç adı altında acımaksızın boğazlandı. Bu hâtâlı düşünce kırk bin cesedin altında boğuldu gitti. Bu katliamın yarattığı dehşet havası, İtalya, Fransa ve İspanya'da başka mezhep ayrılıklarına karşı benzer katliamları sürdüren krallar ve milletlerin taassubu ve Sultan Selim'i din uğruna yaptığı bu katliamdan ötürü yücelten Türk tarihçilerin mevcudiyeti sayesinde iyiden iyiye hafifletilmiştir. Bu olaya tanık olan Venedik elçisi Mocenigo bile tamamen ilgisiz kalmış, çağdaş tarihçilerden biri kendisinden bahsederken şöyle demiştir: «Düşüncesine göre, bu katliamı yaratan Sultan Selim'in adalet ve insanlık bakımından Avrupa'da bir eşi daha bulunmazmış.» Bu tür cinayetler karşısında taraf tutmadan gözlem yapabilecek durumda olanların vicdanları bile taassubdan bu derece kapalı kalmıştı.

XII

İmha edilen kırk bin Ali taraftarının yükselen feryatları, onlarla aynı inançları paylaşan İran'ı ayağa kaldırdı. İsmail Şah öldürülen alevîlerin intikamını almak için yüz bin kişilik ordusunu harekete geçirdi. Yanına şehzade Ahmed'i de alarak Türk sınırına kadar yaklaştı; gayesi Ahmed'i ileri sürerek tahtı zorla eline geçiren Selim'i zor durumda bırakmaktı. Halbuki Sultan Selim İran'ın bu ayaklanmasını bekliyordu. Belki de alevîleri idam ettirerek böylesine korkunç bir bahaneyi yaratmayı tasarlamıştı. Savaşarak tahtı

eline geçirdiğinden, ancak yeni bir savaş sayesinde yerinde daha sıkı tutunabilirdi. Yalnız, sanki imparatorluğun mâruz kaldığı tehlike kendisini hazırlıksız yakalamış gibi Bursa'da hemen «at üzerinde» bir divan toplantısı yaptı. Vezirlerine, paşalarına ve sancakbeğlerine karşı bir savaş nutku söyleyerek kutsal savaşı ilân ettiğini ve İran'a sefer başlangıcı olarak Yenişehir'i seçtiğini bildirdi. Yaşlı bir yeniçeri haricinde hiç kimse ne bir itiraz ne bir tasvip hareketinde bulunmaya cesaret edemedi. Padişahın hiddetinin kendi başlarında patlamaması için zaten herkes sessizliğini muhafaza etmeye alışmıştı. Padişah'ın ayaklarına kapanan yaşlı yeniçeri askerlerini nihayet kutsal savaşa götürdüğü için kendisine şükranlarını bildirdi. Gayretini mükâfatlandırmak isteyen Sultan Selim hemen kendisine Sancakbeğliği ünvanını verdi, ve ilâve etti: «Çift yürek taşıyanlar birini arkadaşlarına versinler. Padişahları dinlerinin ve devletlerinin düşmanını ararken rahatı gözleyen Osmanlıların vay hâline!..»

XIII

Atlı divan toplantısından hemen sonra Sultan Selim sarayına dönmeden aynı dinî heyecanı Rumeli'nde de yaratmak için Edirne'ye gitti. Hıristiyan devletlerle yapılmış olan barış Rumeli ordularını serbest bıraktığı için bütün Tuna, Makedonya, Yunanistan orduları Anadolu'ya sefere çağırıldı. Bir kaç gün sonra altmış bin adamın başında İstanbul'a yola koyulmuş, otağını surların dışında Eyüp Sultan Camiinin yanında Filler ovasında kurdurmuştu. İslâmın ilk şehitle-

rinden biri olan bu adamın türbesini ziyaret etmiş ve saltanat kılıcını kuşanmıştı.

Bu törenden sonraki gün Manisa'da bulunan oğlu şehzade Süleyman'ı çağırmış, yokluğu sırasında imparatorluğu idare etmesini istemişti. Boğaz'ı aştıktan sonra Rumeli ordusunu sıkı adımla Yenişehir'e sürmüş, orada kendisini bekleyen Anadolu ordusu ile birleşmişti. Sinan Paşa'yı Anadolu kazaskerliğine getirmiş böylece hem İstanbul'daki oğlunun gözetimini, hem de durmadan insan, silâh ve altın sağlayan zengin Anadolu eyâletlerini emin ellere bırakmış oldu.

XIV

Yenişehir'e gelince, Kur'anın öngördüğü üzere önce Şah İsmail'e bir mektup yazmış, harekete geçmeden onu tehdit etmiş ve düşmanını savaşa hazırlanması için uyarmıştı. Bu uzun beyanname I. Selimin zihin durumunu ve Osmanlı devlet adamlarının dehası ile kullandıkları dili göstermesi bakımından son derece karakteristik olduğundan buraya bazı parçalarını almamazlık edemedik. Doğu'nun siyasî yazarlarının sert debdebesi altında asker, mutaassıp mezhepçi, padişah, devlet adamı, edip, ve şair bir arada gözler önüne serilmektedir.

I. Selim mektubunda şöyle demektedir: «Osmanlıların padişahı olan ben, asrın kahramanlarının efendisi olan ben bütün şahsımda Feridûn'un gücünü, İskender'in şanını, Hüsrev'in adaletini ve bağışlamasını topladım; bütün kâfirleri yok eden, hakikî imanının düşmanlarını ezen, asrımızın firavunlarına ve zalimleri-

ne dehşet saçan yine ben; en kuvvetli âsaları bile kıran ben, Murad Han'ın oğlu, Fâtih Mehmet Han'ın oğlu, II. Sultan Bâyezid'in oğlu Sultan Selim Han, sana, zalimlikte İran'ın kanlı hükümdarları Sohak ve Afrâsyab'a benzeyen birliklerin başkanı emîr İsmail'e diyorum ki:

Cenab—ı Hak demiştir ki: Biz yeri ve göğü oyuncak yapmak için yaratmadık.» Bundan sonra İsmail'e Tanrı'nın yarattıklarına hükmetmeye lâyık olmadığını ispat etmek için uzun uzun hakaretlerde bulunmuş ve devletinin ulemâlarının onu yargılayarak, davranışlarını tasvip etmediklerini ve idama mahkûm ettiklerini ilâve etmektedir. Daha sonra, «Bu arada, Peygamber'in düşüncesine ve inancına uygun bir şekilde hareket ederek, savaşa başlamadan önce sana kılıç yerine Kur'an'ın sözlerini sunuyor ve gerçek imana geçmen için seni teşvik ediyoruz. Bunun için sana aşağıdaki mektubu yazdık:

«Hepimizin ayrı bir tabiatı vardır; insan zihni ise altın ve gümüş cevherlerine benzer; saf ile saf olmayan toprak içinde karışık durur. Bir kötülüğü ortadan kaldırmak için en etkili vasıta vicdanın bütün derinliğine inmek, hâtâlarına dikkat etmek, bağışlayan ve koruyan Tanrı'nın affını gerçek bir pişmanlık ile istemektir. Şu hâlde biz senden, hemen ülkene dönmeni ve mülkümüzden tecavüz edilerek alınan toprakların derhal iadesini istiyoruz.»

«Lâkin, başına gelecek felâketlere rağmen, eğer hâlâ geçmiş davranışlarında ısrar edersen, az bir zaman sonra ovalarının çadırlarımızla kaplandığını ve as-

kerlerimizin topraklarını istilâ ettiğini göreceksin. İşte o zaman kahramanlık mucizeleri olacak ve Tanrı'nın ordularımız hakkındaki iradesi aramızda hesaplaşılacaktır. Bundan gerisi, selâmet yolunda ilerleyenlere selam olsun! (Esselâtu vesselâm)»

XV

Devamlı olarak mevcudu artan ordu Sivas'a geldiğinde, İran sınırı yakın olduğundan Sultan Selim tarafından gözden geçirildi. Osmanlı Ordusunda yüz seksen bin muharip asger, on bin yiyecek götüren katırların sürücüsü, altmış bin deve bulunuyordu; pirinç ve arpa yüklü bir filo Trabzon limanına demirlemiş, binlerce deve ordunun iaşesini temin etmek için iki şehir arasında mekik dokuyordu. Osmanlı Ordusunun gücünü haber alan Şah İsmail, Selim ile kendi arasında bir çöl yaratmak düşüncesiyle bütün bölge halkını geri çekti ve sınıra yakın bütün tarım ürününü yaktırdı.

İsmail Şah'ın korkaklığına verdiği bu engelden endişelenen Sultan Selim, İran şahına hakaret olsun diye, bir cüppe, bir değnek, bir kıl kuşaktan meydana gelmiş istihza dolu bir hediye gönderdi; bu şekilde tahta silâhın gücü ile değil dervişlik ederek geçen Şah İsmail'in atasını hatırlatmak istiyordu. Bu armağınının yanında yollanan mektup farsça arûz veznine göre kaleme alınmıştı: «Tahtları zor kullanarak ele geçirenler hiç olmazsa göğüslerini gelen oklara karşı bir kalkan gibi kullanmasını bilmelidirler: İmparatorluk denen sevgili, sararmadan kılıçın dudaklarını öpebilen savaşçının kendisini öpmesine izin verir.»

XVI

Şah İsmail bu mektuba ve armağana bir elçi vasıtasıyla yolladığı bir kutu içinde afyon sakızı ile cevap verdi. Bu şekilde Osmanlı padişahının düşüncelerinin hayâlperestliğini göstermek istiyordu. Yalnız Şah İsmail'in Osmanlıların savaş ilânına verdiği cevap adalet, ılımlılık ve mağrur bir küçümseme ihtiva eder nitelikteydi: «Bunu sana keyfimce süresini uzattığım bir av eğlencesi sırasında yazıyorum. Elçime istediğini yapmakta serbestsin.» Sultan Selim Şahkulu adını taşıyan elçinin kulaklarını ve burnunu kestirdi ve o hâlde efendisine gönderdi.

XVII

Şah İsmail tarafından tamamen çıplak bırakılmış bir ârazi üzerinde kırk gün sürecek bir yürüyüş Sultan Selim'i kendisini Tebriz'de bekleyen Şah İsmail'den ayırıyordu. Çöl içinde geçecek bu kırk günlük yolculuktan çekinen Osmanlı Ordusunda itirazlar artıyor, dönme istekleri duyulmaya başlıyordu. Vezirler ve beğler, padişah'ın çocukluk arkadaşı ve çevresindeki dalkavukların en samimî olanı Hemdem Paşa'yı, birliklerin hoşnutsuzluğunu ve inatçılığın tehlikelerini anlatmak için sultanla görüşmeye yolladılar. I. Selim cevap olarak Hemdem Paşa'nın kellesini vurdurdu ve yeniçerilerin gözü önünde çadırının önünde mızrağa geçirdi. Korku ve dehşet itirazı bastırdı; ordu yavaş yavaş Tebriz'e doğru hareket etti. Yolda açlıktan ve susuzluktan başka düşmanla karşılaşılmadı. Her seferinde binlerce deve yok oluyordu. Selim Han üçüncü

defa Şah İsmail'e mektup yazdı: «İsmail sağ mısın, ölü müsün? İşte geliyorum; haftalardır ne seni, ne ordunu göremeden ilerliyorum; inan bana, tavsiyelerimi dinle eğer saklanmakta devam edersen bil ki adam değilsin; miğferini çıkart yerine kadın peçesi tak, zırhını at şemsiye ve yelpaze al.» Mektubun mahiyetini daha iyi anlatabilmek için elçisiyle birlikte yelpaze, şemsiye ve peçe yolladı.

Hiç bir şey İsmail'i sabırlı davranışından uzaklaştıramıyordu. Yorgunluktan bitkin hâle gelmiş olan Osmanlı Ordusu nihayet Tebriz'e açılan vâdilere erişti. Safevî atlısı tarafından yakılmış ağaçların ve güneş altında kavrulmuş ürünün gösterdiği kuraklık ve ölüm manzarası yeniçerilerin yeniden yemyeşil otlaklara ve ürünü bol topraklara dönme arzusunu alevlendirdi. Padişahın otağı etrafında kümelenerek arzularını kabul ettirmek için yüksek sesle bağırmaya başladılar. Hemen atına binen I. Selim içlerine girdi ve gürledi: «Benim sadık kullarımın kullandıkları lisan bu mu? İtiraz etmeden itaat edenler, bu mudur itaat etmek? Aranızda karılarını ve çocuklarını görmek isteyenler varsa geri çekilsinler! Korkaklar, Tanrı yolunda kılıç ve yay kuşanmış cesurlardan serbestçe ayrılsınlar! Bana gelince, ben buraya utanç içinde geri dönmek için gelmedim.»

O sırada meydana gelen güneş tutulmasından hava kararınca Padişah'ın konuşmasının tesiri bir kat daha arttı. Eskiden güneşe tapan İranlılardan güneşin, ışıklarını esirgemesini, İran'ın yenileceğine yoran Türkler cesaretlendiler. Nihayet iki gün sonra Sultan Selim Çaldıran ovasının bir ucunda Şah İsmail'in sa-

yısız çadırları ile kendisini beklediğini gördü. Tabiat bu iki Devlet'in kıyasıya dövüşünü seyretmek için sanki o yeri bilhassa bir arena gibi yaratmıştı.

XVIII

Padişah ordunun yürüyüşünü durdurdu, gözü ile savaş alanını ölçerken at üstünde en tecrübeli kumandanları ile bir toplantı yaptı. Defterdar Pirî Paşa'nın haricinde bütün kumandanlar padişaha, ordunun yol yorgunluğunu çıkarması için bir gün istirahat verilmesini teklif ettiler. Bu arada defterdar kendi görüşünü şöyle savundu: «Mânevî güç orduların baş silâhıdır; eğer hemen ovaya inip düşmanı önümüzde görür görmez ona saldırmakta tereddüt edersek askerlerimiz tehlike ile karşılaştığımızı sanacak ve Safevî Ordusu da görünüşünün bizi ürküttüğüne hükmedecektir. Düşmanı görür görmez hücum etmek, işte Tanrı'ya ve kendilerine güvenen insanların tek tâbiyesi budur!» Sultan Selim bunun üzerine, «İşte aradığım vezir!» diye haykırdı.

Geçide ve ovaya hâkim bir çıkıntı üzerine yerleşen Selim elinin bir hareketi ile Osmanlı atlısını ovaya akan bir demir yığını gibi harekete geçirdi. Osmanlı kuvvetlerinin kalabalıklığından ve cüretinden çekinen fakat kendi ordugâhının sağlam yerleşmiş olduğundan şüphesi olmayan Şah İsmail atının üzerinde yanında hayatını bağışladığı bir Osmanlı Beğinden ovayı doldurmaya başlayan Osmanlı birlikleri hakkında bilgi alıyordu. Tutsağa dönerek sordu: «Şu yukarlarda sallanan al sancaklar kimdir?» «— Onlar Mihaloğlu'nun atlılarıdır.» «— Peki sel çukurundan in-

meye çalışan şu yeşil sancaklar nedir » «— Onlar başlarında İsfendiyaroğlu olduğu hâlde Kastamonu atlılarıdır. Hepsi birden Sultan Selim Han'ın öncü kuvvetlerini teşkil ederler.» Henüz sözlerini tamamlamıştı ki ovanın başka bir tepesi üzerinde kırmızılar giyinmiş sayısız piyâdeler gözüktü. «— İşte Azaplar geliyor!» Azapların ayaklarından kalkan toz bulutu henüz inmişti ki bu sefer Şah İsmail Avrupa ve Asya tımarlı sipahilerin her iki taraftan birden çıkardıkları tozu ve bunun arkasında atlarının parıldayan eyerlerini gördü; derken bir başka piyâde birliğinin kırmızı sarı çizgili bayrakları sallanmaya başladı. İranlı vakânüvislerin naklettiklerine göre başın üzerine altın iğneler ile tutturulmuş kadın peçesine benzeyen başlıkların bu piyadelerin omuzlarına doğru dökülmesi garip bir manzara göstermekteydi; halbuki bunlar ocaklarının kurucusu dervişin yenine benzeyen beyaz keçe külâhlı yeniçerilerdi. Altın iğne gibi gözüken şey de keçe külâhın sorguç yerine takılan ve güneşte altın gibi parıldayan bakır kaşıklardı. Nihayet Şah İsmail yeniçerilerin arkasında sağında yeşil, solunda al bayraklar arasında toplanmış kişneyen ve eşinen atlar ile ortada yüksek ve geniş, biri ateş gibi kırmızı, diğeri kar gibi beyaz iki sancağın neyi temsil ettiğini sordu. Tutsak Osmanlı, «Tanrı'ya şükürler olsun! İşte nihayet sultanımız, padişahımız. Gördüğünüz onun sancaklarıdır; sağında sipahileri, solunda silâhdarları, arkasında muhafız alayı var!» dedi. Bu muazzam teşkilât Şah İsmail'in elinde olmadan iç geçirmesine sebep oldu. Tecrübeli bir savaşçı olarak ovanın diğer yarısında meydana gelmekte olan savaş nizamını Sultan .Selim'in gözünden görmeye çalıştı. Bu hükümdar, bir padi-

şahtan ziyade bir general gibi hareket ediyor, ovada bir birlikten diğerine at koşturarak gerekli emirleri veriyordu. Sağ tarafına, cesaretinin zekâsını örtmediği kahraman Sinan Paşa kumandasında iki kısımdan meydana gelmiş sipahileri; soluna Rumeli Beğlerbeği Hasan Paşa'nın kumandasında Rumeli piyadesini yerleştirmişti. Her iki uç arasında iki kıtanın tımarlı piyadeleri olan Azaplar; onların arkasına da, kalbin göğsün ortasında yerleşmesi gibi, taze kuvveti sağlayacak olan yeniçeriler konmuştu. Yeniçerilerin etrafı, Osmanlıların gerçekten çekindikleri atılgan, yırtıcı Safevî atlılarından korunmak üzere arabalar ve develer ile tahkim edilmişti. Demir zincirlerle birbirine bağlanmış toplar Osmanlı Ordusunun her iki ucunda batarya hâlinde düşmana doğru çevrilmiş duruyordu. Uzun yürüyüşün getirdiği gıda eksikliği ile yorgunluk, bunca zamandır aranan düşmanın karşıda görünmesi ve Safevî çadırlarında olduğunda şüphe olmayan zengin ganimetin hülyâsı ile silinmişti. Yüz yirmi bin çeri sinirleri gerilmiş olarak Sultan Selim'in işaretini bekliyordu.

XIX

Daha kalabalık bir orduya sahip olan Şah İsmail ovanın doğru tarafına hafif meyilli tepelerin üzerine ordusunu yerleştirmiş, bulunduğu yerin her iki tarafı da aşılmaz dağ çıkıntıları olduğundan düşman süvarisi tarafından kenarlardan çevrilme tehlikesi olmadan merkezden Osmanlıların üzerine atılacağını hesap etmişti. Şimdiye kadar verdiği yirmi savaştan edindiği tecrübeye göre, zırhlı, altın kakılmış çelik miğferli,

kan rengi sorguçlar taşıyan on bin seçme atlısına güveniyordu. Bu atlıların atları bile uzuvlarını hareket serbestîsine engel olmayacak tarzda yapılmış ince çelik zırhla kaplıydı. Kuğu boyunlu, sinirli hareketli, ateş gözlü, dumanlı burunlu bu İran atları katliamın kokusunu almış gibiydiler. Üzerlerindeki binicileri savaş arkadaşları ile bir bütün olmuşlardı. Bu seçme atlılarından başka Şah İsmail'in elinde otuz bin kişilik gürz ve okçu ordusu, Arap ve Türkmen atlıları, yirmi yıldır İran ve Amuderya kıyılarında yaptığı savaşlarda tecrübe kazanmış altmış bin piyâdesi vardı. Diyarbekir Beği Ustaçluoğlu kendisinin çok eski savaş arkadaşlarından olup, başkumandanlığını yürütüyordu. Kendisi ordunun bir yarısını, başkumandanı diğer yarısını yönetiyorlardı. Üzerinde fazla durmadan ve arâziye göre tasarladıkları savaş harekâtına göre Sultan Selim'in piyâdesi olan Azapların ilerlemesine müsaade edilecek, ovanın ortasına geldiklerinde her iki yandan atlılarla bir çevirme yapılacak, atların göğsü altında kalan Azablar küçük parçalara bölünecek ve imha edilecek, sonra tekrar kırk bin kişilik bir süvari birliği hâlinde toplanılacak ve padişahın yedek kuvveti yeniçeriler üzerine bir fırtına gibi esilecekti.

XX

Bu şekilde her iki tarafça tasarlanan savaş nizamı kendiliğinden savaşçıların heyecanına terkedildi. Azablar hareket etmeden kendilerini bekleyen Safevî merkezine doğru bir bütün hâlinde süratle ilerlediler. Süvarilerine daha fazla yer bırakmak maksadıyla her iki uca çekilmiş olan Şah İsmail ve Ustacluoğlu, Os-

manlı Ordusuyla irtibatı kesilen Azablar üzerine öyle bir şiddetle hücum ettiler ki, blok hâlinde gelen piyâdeler önce sarsıldı, sonra dağıldı ve tamamen arkası ile irtibatı kesildi. Hasan Paşa ile diğer kumandanlar Safevî atlısının baltaları altında şehit oldular; lâkin Şah İsmail, Ustacluoğlu ile bütün gücünü toplayarak yeniçeriler üzerine atılırken, sipaihleri ile topları gizleyen Sinan Paşa yana doğru açılarak kaçar gibi yaptı, topların arkasına geçince misket doldurulmuş toplar batarya hâlinde Safevî atlısının üzerine gürledi. Ova bir anda at ve insan cesedi ile doldu. Atıyla beraber bir topun ağzı önüne gelen ihtiyar Ustacluoğlu'da şehit oldu. Şah İsmail on bin yiğit atlısının başında cesaretle ileri doğru atıldı; fakat yük arabaları arkasına gizlenmiş olan ve Safevî ilerleyişini rahatlıkla izleyebilen yeniçeriler âniden ateşe başlayınca ova ikinci bir defa Safevî Türklerinin cesedleri ile doldu. Şah İsmail de bir kurşunla yaralanıp atının ayaklarına yuvarlandı. Tam Osmanlıların eline geçecekti ki, herhangi bir kötü tesadüfü önlemek için Şah ile aynı elbiseleri giymiş olan sadık kulu Sultan Ali Mirza kargaşalığın içine atıldı ve kendisinin Şah olduğunu haykırdı. Yeniçeriler onu atından indirip tutsak ederlerken, Şahın bir silâhdarı İsmail'i yerden kaldırdı, atının terkisine alarak kaçan atlıların peşinden ordugâhlarına yöneldi. Top ateşinin şiddetinden ve Şahı ile Başkumandanının düşmesinden etkilenen Safevî Ordusu artık mevcud değildi. Başta, kan revan içinde Şahları olduğu hâlde herkes Tebriz istikametinde kaçışıyordu.

Yavuz Sultan Selim Safevî ordugâhında direnenleri rahatlıkla imha ettirdi. Şah'ın sefer hareminde bu-

lunan gözde evdeşi Azabların eline düştü. Safevî karargâhının gânimetleri ile zenginleşen ve zafer ile sarhoş olan Osmanlı Ordusu o gece bütün tepelerin üzerinde ateşler yaktı; ertesi gün Yavuz Sultan Selim önüde resm—i geçit yaparak haklı galibiyetinin şükranını sundu. Mağlûpların kanı ile intikama ve gurura doyan Yavuz Sultan Selim, zaferine bir başkentin fethini de eklemek için hemen Tebriz üzerine yürüdü. Terkedilmiş olan Tebriz önünde açıldı. İran Türk İmparatorluğu'nun başkentinin zenginlikleri Yavuz'un eline geçti; zafer alâmeti olarak İstanbul'a kıymetli taşlar, brokar kumaşlar, Hindistan fethinden Şah İsmail'e geçen altın işlemeli silâhlar, savaş filleri ve Şah tarafından biriktirilmiş hazineler gönderildi. Safevî başkentinin en usta bin san'atkârı ile zanaatkârı, İran Türk el sanayiini yerleştirmek için İstanbul'a sevkedildi.

Ancak yarası çabuk geçen ve halkının bağlılığı kendisine ikinci bir ordu sağlayan Şah İsmail'in yakınlığı ile zenginlikleri elinden alınmış yüz seksen bin kişilik bir şehri besleyebilmek meselesi Sultan Selim'in Tebriz'i sekiz gün sonra boşaltmasına sebep oldu. Osmanlıların gururu tatmin olmuştu; Avrupa'da o kadar ilerlere kadar uzanan ihtiraslarından geriye dönerek Fırat ile Amuderya'ya kadar uzanmaya niyeti yoktu. Fâtih ırklar nâdiren çıktıkları yerlere dönerler. Askerlerinden daha ihtiraslı olan Sultan Selim Aras nehrinin suladığı Azerbaycan'a çekilerek, kışı orda geçirmek ve yazın yeniden İran şehirlerine akın yapmak niyetindeydi. Bu arada evdeşlerini ve çocuklarını görmek arzusu ile yanan yeniçeriler hükümdarlarının ni-

yetinden şüphe ettiklerinden bu sefer daha kararlı şekilde ayaklandılar, Aras nehrinin kıyısında kurulan çadırlarını devirdiler, İmparator'un otağını kuşattılar ve kılıçlarının ucuna yaktıkları yırtık elbiselerini havaya kaldırarak yorgunluklarını belirttiler ve hemen Türkiye'ye dönülmesi için baskı yaptılar.

XXI

Yavuz Selim hiddetini yalancı bir acıma duygusu altında gizledi. Çadırların kaldırılmasını ve Kars'a gidilmesini buyurdu; fakat kabul etmek zorunda kaldığı yeniçeri isyanını sadrâzam Mustafa Paşaya bağladı, tıpkı Fâtih Sultan Mehmedin sadrâzam Mahmud Paşayı öldürmesi gibi, o da hoşnutsuzluğunu belirtti.

Ordu sessizlik içinde Revâna doğru ilerlerken, Yavuz Selim ile sadrâzam bir grup generalin ortasında münakaşa ediyorlardı. Birden Sultan atının önünde yaya olarak ilerleyen dilsizlerden birinin kulağına eğildi ve bir şeyler söyledi. Efendisinin gizli emrine uyan dilsiz görünmeden sadrâzamın atına yaklaştı, eyerin kayışlarını kesti ve sadrâzamı diğerlerinin şaşkınlığı arasında yere yuvarladı. Atın kutsal olduğu bir milleti bu şekilde attan düştüğü için idare etmeye lâyık görülmeyen vezir—î âzam, yeniçerilerin itiraz nâraları ile karşılaştı. Bu nâralar akşam Sultan Selimin, askerler üzerinde saygı uyandırmasını bilmeyen bir sadr-ı âzamı azletmesi için yeter sebep oldu. Son savaş divanında Şah İsmail'e âni hücumu teklif eden kahraman Pirî Paşa Mustafa Paşa'nın yerine sadrâzam oldu. Ancak ordu Erzurum'da terhis edilmeden önce

gözden düşen Pîrî Paşa yerine Yavuz Selim'in en gözde veziri Sinan Paşa getirildi. (*) Sinan Paşa sipahileri Ankara üzerinden İstanbul'a götürmekle görevlendirildi. İlkbaharda İran'a dönmek arzusundan zorlukla vazgeçen Sultan Selim bütün kışı Azablar ve Yeniçeriler ile Amasya'da geçirdi. Yeniçerilerin yeni ayaklanmaları hiddetinin daha artmasına sebep oldu. Yine Revân'da olduğu gibi bu ayaklanmaları suçlular üzerinde değil olayları bastıramayan suçsuz kumandanlar üzerinde cezalandırdı. Amasya'da Şah İsmail'in gönderdiği dört mirzayı kabul etti. Beraberlerinde çok değerli armağanlar getirmiş olan mirzalar, hükümdarları adına, Çaldıran'da çadırında gafil avlanan Şah'ın evdeşini istemeye gelmişlerdi. Şah İsmail'in bu kadına karşı duyduğu aşk, uğruna hazineler ve eyâletler verecek kadar derindi. Yavuz bu fırsattan yararlanmayı düşünerek Şah İsmail'in zevcesini Tacizâde Çelebi ile evlendirdi; böylece Şah'a son derece büyük bir hakarette bulunmuş oluyordu. Elçilerin dokunulmazlığı ilkesine de tecavüz ederek dört mirzayı zindana attırdı ve orada zincire vurdurarak yavaş yavaş ölüme terketti. İstanbul'a dönmeden önce Fırat kıyısında hemen hemen erişilmez bir kayalığın tepesinde bulunan Turnadağı Kalesine saldırdı. Türkmen emîri Alâüddevle Bozkurt Bey orada evdeşlerini, hazinesini ve yeğenlerini muhafaza ediyordu. Saldırıda olduğu

---

(*) Mustafa Paşadan sonra Hersekzade, sonra Dukaginzade Ahmet Paşa, sonra tekrar Hersekzade Sadrâzam oldu. Sinan Paşa, Riydâniye'de şehit olduktan sonra, Pîri Mehmet Paşa Sadrâzam oldu. (Türkiye Tarihi Y. Öztuna Cilt 5, S. 24)

gibi zaferde de zâlim olan Yavuz Selim bu emîrin ait olduğu Dulkadir hanedânının bütün erkeklerinin kafasını vurdurdu. (*) Amca, bir sepet içinde yeğenlerinin kanlı başlarını getirmeye mecbur bırakıldı. Yavuz Selim bu kelleleri, Dulkadıroğulları'nı himayesine aldığını ilân eden ve bağışlanmaları için kendisinden çağrıda bulunan Mısır Sultanına gönderdi. Bu alaylı hediye Sultan Selim'in Nil'in yabancı hükümdarlarına karşı yapmayı düşündüğü seferin ilk belirtisi oluyordu. İstanbul'a dönerek sefer hazırlıklarına başladı.

XXII

İran seferinde ve Amasya'da kaldığı sırada yeniçerilerin gösterdikleri isyan havasından dolayı hâlâ kızgın olan Yavuz Selim hepsini topladı ve ordunun şerefini düşüren elebaşıların bizzat yeniçeriler tarafından kendisine teslim edilmesini istedi. Gerek suçlarının cezasını üzerlerinden atmak, gerekse padişahın azletmek istediklerini ortaya çıkararak memnuniyetini kazanmak gayesiyle yeniçeriler kendi ağaları İskender Paşa'yı, Segban Başı Osman Ağayı ve Kadı—Asker, Erdemli Cafer Çelebi'yi teslim ettiler. Başka delile lüzum görmeyen Yavuz Selim iki yeniçeri liderini askerlerin gözü önünde idam ettirdi ve cesetlerini deniz kıyısına köpekler ile kargalara yem olarak attırdı.

(*) Anadolu Türk birliğinin sağlanması için böyle bir hareketin şart olduğunu okuyucu herhalde takdir eder. (Ç.)

Kazasker Cafer Çelebi öyle bir cezaya karşı dinî hüviyeti ile çıktı. O zamanlar müftü mertebesinde sayılan bir Kazaskerin idamı için fetva'ya ihtiyaç vardı. Sultan, Çelebi'yi huzurunda yargılamaya çalışarak kendi ağzından bir itiraf yakalamak istedi. Türkiye'de fetvalar, hükümdarın danıştığı kadı veya müftünün hükmü, suçlunun adıyla etkilenmesin diye adsız olarak verilirdi. Sultan Selim Cafer'e sordu: «— İslâmiyetin askerlerini isyana ve suça teşvik edenlere ne ceza verilir?» «Eğer suç ispat edilirse, ölüm!» diye Cafer cevaplandırdı. Selim devam etti: «Demek ki, kendinden şüphe etmeden, kendi cezanı açıklıyorsun.» Masûm olan Cafer Çelebi, en sadık kullarını ölüme göndermek için böyle haince tuzaklar kuran bir zâlimin kanlı ithamlarına mâruz kaldı. En sonunda sultana dönerek, «Sen de genç yaşında ölecek ve hâtâlarından dolayı nedâmet getirmezsen elini buladığın mâsum kanın azâbını çekeceksin. En sâdık ve en namuslu veziri Cafer'i öldüren Harun Reşid gibi pişmanlık içinde kıvranacaksın. Cafer'in hitabeti, şairliği ve fazileti Sultan Selim'de bir merhamet uyandırmadı. Kazaskerin sesi cellâdın kirişi altında boğuldu gitti.

İdam henüz yerine getirilmişti ki padişah Göğ'ün intikamını üzerinde hissetti. Memnun olmayan birlikleri tarafından çıkarılan bir yangın İstanbul'un üçte birini yuttu. Rüzgârın etkisiyle sarayın duvarlarına ve ağaçlarına kadar ilerleyen yangını söndürmek için sadrâzamı ile yardıma koşan Yavuz Selim fırtına sayesinde söndürülmesi mümkün olmayan yangını bir müddet seyrettikten sonra, «Bu Cafer'in yakıcı soluğu! Şehri, sarayı ve belki de beni yakacağını hissediyo-

rum!» diye haykırdı. Haykırışı cinayetinin bağışlanmasını ister gibi yalvarış doluydu.

XXIII

Yeniçerilerin itaatsizliğinin tedavisini, kanda ve dehşette boşuna arayan I. Selim yeniçeri ocağından daha fazla hiyerarşik ve daha az bağımlı yeni bir teşkilât kurmak üzere harekete geçti. Yeniçeriler daha önce anlattığımız gibi menşeleri değişik olan üç büyük kısma ayrılmıştı; bunlar da esas yeniçeriler olarak altmış iki tabura, otuz üç avcı odasına, yüz yaya bölüğüne ayrılıyorlardı. Bütün bu birlikler bir tek ağanın mutlak komutası altında birleştirildi; yeniçeri ağası eskiden olduğu gibi kıdem esas tutularak değil doğrudan padişah'ın seçimi ile işbaşına geliyordu. Bu ağanın altında yardımcı bir ağa, dört general ve imparatorluk komiseri yerleştiriliyor, böylece imparatorun gözü daima alayların içinde oluyordu. Bu teşkilât sayesinde rütbe terfii ve disiplin padişahın eline geçiyordu. Yeniçeri ağası birliklerinin başına ancak padişah da sefere katıldığı takdirde geçebiliyordu. Ağanın yokluğu sırasında ikinci ağa başkentte kışlada bulunan yeniçerilerin kumandanlığını yürütüyordu.

XXIV

Uzun uzadıya tasarladığı Mısır seferine çıkmadan önce Yavuz Selim hâlâ Rodos, Venedik ve Ceneviz donanmaları karşısında güçsüz kalan donanmasının her iki denizde hâkimiyeti eline geçirmesi için geliştirilmesini istedi. Karar verme bakımından zayıf kalan,

fakat bir kararın tatbik edilmesi esnasında gayretle çalışan Pîrî Paşa'yı hatırladı. Bir sabah paşayı sarayına çağırdı, ve «Bütün gece gözüme uyku girmedi, benim rahat uyumamı sağla! Şu akrep soylu Cenevizliler, Venedikliler, Rodos hıristiyanları, Napolililer, Sicilyalılar, İspanyollar denizleri korkusuzca gemileri ile doldurduğu müddetçe, ben denizin kuşak gibi çevirdiği Asya ve Avrupa'da hükmedemem. imanları ve yolları tutulmuş bir imparatorlukta hapis olmuş gibiyim. Bana mülkümün genişliği ile orantılı bir deniz gücü lâzım, bana bunu sağlayabilir misin? Ne tavsiye edersin?» diye sordu. Bunun üzerine Pîrî Paşa şöyle cevap verdi: «Vezirlerinizi divan toplantısına çağırdığınız vakit, beni huzura getirtiniz, sadrâzamlığım sırasında kudretinize lâyık bir donanma yaratamadığım için bana şiddetle çatınız; sonra derhal beş yüz savaş gemisi yapmam için beni tehdit ederek görevlendiriniz. Bu emir divandan dışarı çıkacak ve yabancı elçilerin kulaklarına kadar gidecektir. Onlar da kendi hükûmetlerini uyaracaklar ve sizinle olan mütarekeleri uzatmak için görüşme yapmak isteyeceklerdir. Bu sayede hazırlandığınız Mısır seferi için ihtiyacınız olan uzun vâdeli güvenliğe kavuşmuş olursunuz.»

Sultan Selim ertesi gün Pîrî Paşa ile kararlaştırdıklarını yaptı. Divan toplantısından çıktıktan sonra bütün vezirleri ile beraber Haliç'te Galata'nın altında derin ve yarım daire şeklindeki kıyının mükemmel bir tersane yaratabileceği yere gitti. O sıralar selvi ağaçları gölgesinde bir mezarlık o mevkiyi kaplıyordu. Sabırsızlık içinde olan Sultan Selim ölülerin kemikleri önünde duraklamadı. Tersanenin plânını toprağın üzerine çizdikten sonra, bizzat kendi nezaretinde o lima-

nın üzerindeki tepede geniş bir çukur açtırdı, adını «Mezarların Mezarı» koydu ve öbür dünyaya göçmüş Osmanlıların kemikleri saygıyla çukura dolduruldu; ailelerin ölülerine karşı göstermek zorunda oldukları dinî vecibelerin yerine getirilmesi için bütün mezar taşları tepenin üzerine dikildi. Pîrî Paşa tarafından süratle inşası tamamlanan tersane civarına Rum işçiler yerleştirildi; böylece Türkler Venedik tersanesiyle rahatça boy ölçüşebilecek bir liman tesisine sahip oluyorlardı. Kara ordusu gücünde deniz ordusu yaratan bir Devlet ile bütün hıristiyan Devletler mütarekelerini uzatmak için birbirleri ile yarış ettiler. Ege adalarından temin edilen işçi ve tayfalarla İstanbul limanı eski Bizans limanının canlılığını kazandı.

XXV

Tersane inşaatı devam ederken Sultan Selim Edirne'ye bir ziyaret yaparak Mısır seferi için hazırlanan ordusunun daha çabuk teşkil edilmesini istedi. Fetih sabırsızlığını sadrâzam Sinan Paşa'nın çok yavaş gidermesinden şikâyetçi idi. O zamana kadar beş defa sadâret makamına çıkan ve azledilen Ahmed Paşa üzerinde duruyordu. Sultan Selim, Ahmed Paşa'ya gizlice onu sadrâzam yapacağını duyurdu. İlerlemiş yaşını ve hastalıklarını ileri süren ihtiyar vezir teklifi hürmetle reddetti. Hoşlanmayacağı birinin sadrâzam olmasından çekindiği için de Sinan Paşa'yı padişah'ın niyetinden haberdâr etti. Sinan Paşa da yakında azledileceğini bildiğini belli etti. Padişah, sadrâzamını yerinden olmaması için Ahmed Paşa'ya hastalık bahanesini uydurttuğunu sandı. Darbe vurmakta olduğu ka-

dar hiddetlenmekte de ânî davranan Yavuz Selim divan toplantısında sadrâzamına şiddetle hücum etti. Kılıcını kınından sıyırarak Sinan Paşa'nın kellesini uçurmak istedi. Darbeyi savuşturan Sadrâzam saraydan zorlukla kaçabildi, avluda bekleyen atına bindi ve Balkan dağlarında kendini izleyen çavuşlardan kurtuldu.

Hâtâlı fikrinden cayan ve hiddeti geçen hükümdar onun kadar işbilir bir vezirin yerine başka birini geçirmek için boşuna arandı durdu. Edirne'de ve bütün Balkan şehirlerinde kararnâmeler çıkarttırarak sadrâzamın masum olduğunu anladığını ve eski rütbesini iade ettiğini bildirdirdi. Dostları vasıtasıyla hükümdarın fikir değiştirdiğini öğrenen Sinan Paşa Edirne'ye dönmeye cesaret etti. Sultan Selim ona eski görevini ve arkadaşlığını iade etti; az kalsın kendisini en sadık ve en kabiliyetli vezirinden edecek olan davranışını lânetledi.

XXVI

Sinan Paşa, Mısır ve Suriye harbine, kâh İranlılara tâbi, kâh bağımsız yaşayan Kürtlerin yaşadığı aynı adla anılan eyâletin başkenti Diyarbekir'i fethetmekle başladı. Diyarbekir emîrliğine karşı yürütülen sefere ve görüşmelere edebiyat ve diplomatlık kabiliyetleri ile tanınmış İdris Paşa'yı memur etti. Aynı İdris daha sonra Sultan Selim'e kadar olan Osmanlı Tarihi'ni yazacaktır. Türkler, farsça yazdığı tarihi sayesinde İran'daki şöhretlerini İdris'e borçludurlar. Diyarbekir şehri İranlıların eski Amid kenti olup, akıntısının şidde-

tinden Dicle (Tigre) adını alan nehrin kıyısında kurulmuştur. İran tarihlerine göre Sapor, başında boğayı andıran çelik bir miğfer ile ilk defa burada savaşmıştır. Temür şehri zaptetmiş ve Akkoyunlu Türkmen aşiretine devretmişti. Diyarbekir, sâkinleri tarafından İdris vasıtasıyla Osmanlı Devletine bağlandı. Kara granitten surlar ve kuleler ile çevrili olan şehir, Kudüs gibi, gölgesini bir sürü mezarın yer aldığı uğursuz bir ovaya düşürür. Dicle'nin kolları tarafından sulanan bahçelerde yetişen incir, kaysı ve armut ağaçları Şam'ın meyva bahçelerini andırır. Temür'ün tarihini yazan Ahmed bin Arabşah şehrin kalesini ordular tarafından fethedilmesi mümkün değil diye anlatır. «Bu kale, yuvasını avcıların erişemiyeceği yükseklige yapan Anka kuşunun yuvasına benzer. Şehir, kızı daima gelinlik çağında ve bâkire olan ve kimsenin babasından istemek cesaretinde bulunmadığı bir prensese de benzer. Çünkü dağın zirvesinde yükselirken, bakan gözlere kule üstünde kule varmış gibi gözükür. Onun kubbesi ile gök kubbesi arasında hiçbir fark yoktur; yalnız gök kubbesi devamlı değişirken onunki sabit kalır. Bu kalenin arkasında âdil insanların ruhu kadar engin bir ova uzanır; bu ovanın içinde berrak kaynaklarla, av hayvanı dolu ormanlarla ve güzel otlaklarla kaplı harikûlâde bahçeler uzanır. Biraz ilerde en yüreklilerin bile tırmanmaya cesaret edemiyeceği sivri uçlu kayalıklar bulunur. Kaleyi bir kuşak gibi çevreleyen şehir yiyeceğini ve suyunu oradan temin eder. Bundan dolayıdır ki, iaşesini göğe yakın bir yerden temin ettiğinden her türlü iyi veya kötü faaliyete direnir.»

Komşu şehir Mardin ile bütün Güneydoğu Anadolu çeşitli görüşmelerden sonra İdris'in silâhına ve siyasetine teslim oldu. Bütün Dicle kıyıları, Nizip, Kuzey Mezopotamya Diyarbekir'in akibetine uğradı. Eskiden meşhur olan Nizip'te şimdi harabelerden başka birşey görülmemektedir. Dicle'nin ikiye böldüğü, Nureddin tarafından Bağdad'lı sanatkârların eliyle camiler ve saraylar yaptırılan, kadın kumaşı muslin'in çıkış yeri olan Musul; Safevîlerin elinden alınarak Osmanlı İmparatorluğuna bağlandı. Dicle'nin kolları ile bir ada gibi sarılmış olan ve sırasıyla Makedonyalı İskender, Persler, Araplar, Haçlılar, Kürdler tarafından işgale uğramış olan Urfa şehri Şah İsmail'in elinden çıkarak Yavuz Sultan Selim'e geçti. Böylece Fırat ile Asi nehri arasında kalan bütün topraklar Osmanlı mülkü oldu. Çeşitli ırklara ait aşiretlerin başkanları yeni imparatorluklarının tâbiiyetine geçmeleri şerefine İdris'den sancak, davul ve tuğ aldılar. Osmanlı İmparatorluğu o topraklarda doğmuş olan ve yerli ahalinin dillerini iyi bilen İdris'in siyaseti sayesinde silâh kullanmaya pek lüzum görmeden o eyaletleri kendiliğinden hâkimiyetine almıştı. İdris tek başına bir ordu değerinde olan diplomatlardan biriydi. Dehâsını takdir eden Sultan Selim Mısır'ı fethettikten sonra yeniden teşkilâtlanmayı ona emânet edecektir. Ancak ölüm İdris'in kapısını pek erken çaldı. Şanı, eserleri ve barış yolu ile elde ettiği fetihleri Osmanlılar için yaptığı hizmetleri ölümsüzleştirmiştir

ONALTINCI KİTAP

I

1516 Yılının ilkbaharı, Türkiye ile Suriye arasında Alp dağlarına benzeyen Toros dağlarının karlarını henüz eritmişti ki, Sultan Selim sadrâzamı Sinan Paşa'yı kırk bin kişilik bir öncü kuvveti ile Orta Anadolu'nun Kayseri şehrine gönderdi. Sinan Paşa buradan, Demirkapı geçitlerini aşarak Fırat üzerine yürüyecekti. Demirkapı geçitleri Toros'lar üzerinde bir yer sarsılması neticesinde meydana gelmiş iki yarıktı.

Padişah, Fırat üzerine Demirkapı geçitlerinden geçerek yaptığı dolambaçlı bir yürüyüşle Suriye ve Mısır'ı istilâ edeceğini gizlemek istiyordu. Sinan Paşa'nın seferi, Fırat ile Dicle arasında yer alan toprakların istilâsına devam ve Mekke ile Medine yolunun Şah İsmail'in elinden alınması şeklinde yorumlanıyordu. Mısır ve Suriye Memlûkları, topraklarının bu bahaneler ile çiğnenmelerine kanmıyorlardı. Kalabalık bir süvari kuvveti ile Demirkapı geçitlerine ilerleyerek Sinan Paşa'nın geçmesine engel olmak istediler. Sinan Paşa'nın yolunu kesmeye çalışan Memlûk kuvvetinin toplandığını öğrenen Sultan Selim aceleyle divanı toplayarak Mısır ve Suriye'nin hâkimlerine savaş ilânını müzakere etti.

Osmanlıların Mekke ve Medine'ye yapacakları kutsal hac ziyaretinin dinsiz Memlûklar tarafından önlenmesi şeklinde takdim edilen bahaneler, müminlerin Mısır'a savaş ilân etmelerine kâfi geldi. Kur'an—ı Kerîm'de yazılı olan, «Düşmanınızı cezalandırmadan önce onu uyarınız» ibaresine göre hareket eden Sultan Selim, Karaca Paşa ile Rumeli Kadıaskeri (Kazasker) Zeyrek—zâde Rükneddin Efendi'yi Mısır Sultanı'na göndererek «düşünmesi veya korkması» nı bildirdi.

Mısır Sultanı o zamanlar, askerî cesareti ve Kafkaslı Memlûkların genel arzusu üzerine tahta çıkmış olan Kansu Gâvril idi. Bu habere karşılık Sultan Kansu, Toros geçitlerine hâkim Suriye'nin ikinci başkenti ve Şam ile Beyrut şehirlerinin anahtarı olan Halep'te elli bin kişilik bir ordu toplamakla cevap verdi.

II

Sadrâzamı Sinan Paşa'nın hemen arkasından hareket etmiş olan Yavuz Selim imparatorluğun en seçme yüzyirmi bin askeri ile Halep'e on günlük mesafede olan Anteb şehrine gelmişti. Sultan Kansu Kafkas Türklerinde âdet olduğu üzere Yavuz'un elçilerini zincire vurdurarak ve sözle hakaret ederek geri yolladı. Buna rağmen bir Mısır elçisini de yollayarak aradaki savaş sebeplerini yok etmeyi ve Şah İsmail ile onun arasında arabuluculuk yapmayı teklif etti. Aradaki anlaşmazlığı daha da içinden çıkılmaz bir hâle getirmek isteyen Yavuz Selim, elçinin saç ve sakalını traş ettirdi, sarığını alarak yerine kadın şapkası koydurdu

ve halkın büsbütün alayını kazandırmak için topal ve son derece zayıf bir eşeğe bindirerek Suriye'ye yolladı

Böyle bir hakaretin tepkisini karşılamak için yüz altmış bin kişilik ordusu ile Halep ve Toros dağları arasında kalan Kuzey Suriye'yi istilâ etti. Dâbık Çayırı (Merc—î Dâbık) diye anılan geniş bir otlak üzerinde iki ordu karşılaştı. Memlûk süvarisinden çekinen Sultan Selim kendisine Tebriz zaferini kazandıran tâbiyeyi uyguladı. Merkez kısmı, Kafkas süvarilerinin şiddetli saldırısını hafifletmek için yük arabaları ve develer ile takviye edilirken, Memlûklar tarafından meydan muharebelerinde kullanılışı bilinmiyen top bataryaları ustaca kanatların arkasına gizlendi. Memlûklar tarafından savaş bir vurma ve kaçmadan ibaret oldu. Osmanlı kuvvetinin çokluğu karşısında ürken, Yavuz'un atları için koyduğu engellere sinirlenen, yeniçerilerin yerine göre açıp, kapadıkları topların ateşi altında dağılan Memlûklar, Sultanlarını terkederek Halep'e doğru kaçmaya başladılar. Seksen yaşını geçmiş olan Sultan Kansu hiç olmazsa şereflerini kurtarmak için atını geriye çeviren en son Memlûklu oldu. Birden sipahilerle çevrilen Kansu Gavril bir çavuş tarafından atından düşürüldü ve hemen kafası kesilerek Sultan Selim'e götürüldü. İhtiyarlığa, taca ve kahramanlığa karşı yapılan bu davranıştan fena hâlde üzülen Sultan Selim mükâfat olarak çavuşun kafasını vurdurdu. Memlûkların izinden Halep'e giren Yavuz Selim Mısır hazinesinde el değmemiş bir milyon düka altını; inci ve altın işlenmiş, içleri vaşak ve samur kürkü kaplı üç bin kaftan, ve ordusunu besle-

mek için yığınlarla yulaf ve has buğday buldu. Yabancı bir ırkın boyunduruğunda yaşamış olan Halep halkı Türkleri kurtarıcı gibi karşıladılar. Memlûk idaresi askerlerin tahakkümünden başka bir şey değildi. Eski efendileri yerine yenileri: Suriyeliler yenileri tercih ediyorlardı.

O zamanlar Halep şehrinin surları içinde el sanatları ile meşgul olan zengin iki yüz bin kişi yaşıyordu. Bir tarafta Asî nehri ve lâtif Antakya ovası, diğer tarafta Fırat nehri ile çevrili olan şehrin toprağı ve ticareti, onun zengin Şam ile rekabet yapmasına sebep oluyordu. Bütün Suriye başkentlerinin akıbetine uğramaktan kaçınamadı. Sultan Selim Halep'te Osmanlı idaresini yerleştirinceye kadar kaldı. Batı Suriye'nin kendiliğinden düşmesini beklemeden Lübnan dağlarını sağına aldı ve verimli Baalbek vâdisinden güneye doğru inmeye devam etti, bir kaç gün sonra Mezopotamya ve Suriye'nin kraliçesi Şam şehrine hâkim tepelerin üzerinde otağını kurdu. Lübnan'da oturan aşiretlerden Araplar, Dürzîler ve Marunîler direnme göstermeksizin Şam'ın kapılarını Türk Ordusuna açtılar. Şam'ın ilk görünüşü Osmanlı padişahına İstanbul'un heybetini ve hârikalarını unutturdu. Anti—Lübnan dağlarının eteklerinde uzanan Şam şehrine uzaktan bir kayanın üzerinden bakıldığında sarı ve siyah mermerden surları, kubbeleri, liman içindeki gemi direklerini andıran sayısız minareleri, Barada ırmağının kıvrıla kıvrıla verimli bahçeler arasında akan kollarını, bu kolların düzlüğe eriştiğinde birleşerek küçük göller meydana getirdiği, daire şeklinde meyva ağacı ormanlarının olgun meyvelerini Alp dağlarının otlak-

ları gibi sık ve zengin otlaklara bıraktığını görmek mümkündür. Çölün başkenti Bağdad'dan gelen kervanların en önemli uğrak noktası olan Şam'ın yüksek bir yerinden çöl istikametine bir göz atıldığında, mavi gökten başka sınırı olmayan uçsuz bucaksız ovada uzun deve kervanlarının ufukta kaybolduğu görülür Dört yüz bin kişilik nüfusu, arı gibi işleyen pazarları, atölyeleri, sarayları, mevkii, iklimi, sanayii, ihtişamı, anıtları, ve hâtıraları ile Şam kenti en az Selim kadar fetihe doymak bilmeyen bir hükümdarın arzusunu uyandıracak kadar ilgi çekiciydi. Türklerin gözünde önem kazanması sadece ihtişamına değil tarihine de bağlıydı. Arabistan'ın müslüman şairleri onun için şöyle derler: «Dünyanın yüzünde güzellik timsali, cennetin tavus kuşlarının tüyü, ilâhî kumruların gerdanlığı.» İslâm peygamberinin Suriye'ye yaptığı ziyaretler sırasında onun tarafından kutsal kılınmış ve Kur'an'da bir cümle ile kendisinden bahsedilmiştir: «Tanrı'nın melekleri kanatlarını bu şehrin üzerine germişlerdir!» Bağdad'a yerleşmeden önce islâm halifeleri burada kalmışlar, Kordoba, Kudüs ve Kahire camilerinden üstün bir cami inşa ettirmişlerdi! Bu camiinin kemerleri somaki, penbe mermer ve Mısır granitinden kırk sütun ile tutulur; bunlardan altın zincirlerle sarkan altı yüz lâmba bütün kubbeyi aydınlatır; aynı yerde Peygamberin gözde arkadaşı ve kâtibi Hz. Ali'nin el yazması bir Kur'an'ı ile Hz. Muhammed'in dul karılarının mezarları bulunur. Nureddin tarafından Asyanın en kültürlü merkezi yapılmış, her adımda islâmiyetin azizlerinin, evliyâlarının, bilgelerinin, şairlerinin izleri veya mezarları bulunan Şam'ın prestiji, ona sahip olan Türk Ordusunun gözünde bir kat da-

ha artıyordu. Yavuz Sultan Selim orada fethinin tadını çıkarmak ve bütün islâm dünyasının hürmetle andığı bilginler, edipler ve velîler ile görüşmek üzere kaldı. Bir müddet için savaşın dertlerini unuttu ve «Selim'in Farsça Dîvanı» adını taşıyan mistik şiirlerini yazmak fırsatını buldu.

Şam'a girdikten bir kaç gün sonra padişah ünü bütün Doğu'ya yayılmış olan saygıdeğer bilge Bendahşan'a bir ziyaret yaptı. Şeyh, sultanın yanında ağzını açıp tek bir kelime söylemedi. Selim'in hekimi en sonunda sormak zorunda kaldı. «Niçin susuyorsunuz?» «— İlk defa konuşmak ziyaret edilene değil, ziyaret edene aittir.» diye velî cevap verdi. Bunun üzerine kendisinden öğüt isteyen Selim'e, «Halifelik taşması ağır bir yüktür. Sultanlar da bizim gibi Tanrı'nın âciz kullarıdır; lâkin onlar fazladan milletlerini idare etmekle yükümlüdürler. Batma anında sırtında hafif bir yük taşıyanların kurtulma şansı sırtlarında bir imparatorluk taşıyanlara nazaran daha fazladır; fakat padişahın görevi de sırtına yüklenen yükü sonuna kadar taşımaktır.» Sultan Selim gayet mütevazi bir tarzda şeyhin hayır duasını istedi.

III

Yavuz Sultan Selim Mısır'a girmek için ilkbaharı bekledi. Yaşlı Sultanlarının Halep'te öldürülmesinden sonra başsız kalan ve taht mücadeleleri arasında çalkalanan Mısır, Memlûkların idaresi altında inliyordu. Sinan Paşa kıyı Suriyesinin son şehri Gaza'dan geçerek Mısır ile Suriye'yi ayıran El Ariş çölüne girdi.

Topçu kuvveti sayesinde Halep'te olduğu gibi Gaza'da da yolunu kesmeye gelen Memlûk öncü kuvvetlerini dağıttı. Sultan Selim yüz bin kişilik Türk Ordusu ile Ürdün, Safad, Kudüs ve Ramla vâdisinden geçerek onu takip ediyordu. Karşısında düşmana raslamadan Kahire surlarına kadar dayandı. Nihayet Memlûklar tarafından Mısır tahtına getirilen, fakat muhaliflerin ihanetine uğrayan Tumanbay Osmanlıları Mokattam dağının arkasında bekliyordu. Zafer kazanmaktan ziyade şerefi ve şehit olmak için dövüştü. Yirmi beş bin Kafkasyalı atlının cesedi Nil nehrini dolduruyordu. Tumanbay ile gözü-pek iki Memlûk yenilgiden sonra yaşamamaya ve ölürken Sultan Selim'i de beraber sürüklemeye yemin ettiler. Padişah'ın âlemlerinin göründüğü Osmanlı merkezine bir avuç yiğitle saldırdılar, önlerine çıkan herşeyi devirdiler; padişah'ı öldürdüklerini sanarlarken, aslında efendisini vücudunu siper ederek koruyan sadrâzamı şehit ettiler. Sultan Selim, Sinan Paşa için göz yaşı dökecek, ve «Mısır'ı kazandım, ama Sinan'ı kaybettim» diyecektir. Kahire de Şam gibi Osmanlı Ordusu önünde teslim oldu. Genel bir af ilânından istifade eden Memlûklar galibin hâkimiyetini tanımak için başkente döndüler. Bir kaç gün kendilerine hoş muamelede bulunan Selim sonunda şehri birliklerine kuşattırdı ve üç gün içinde elli bin Memlûku katlettirdi. (*) Böyle bir katliama günümüz-

---

(*) Aslında Osmanlılar Kahire'ye girince Memlûk Türkleri ile uzun sokak çatışmaları olmuş bu arada iki taraf da epey zâyiat vermişti. Öyle bir katliama hiçbir Türk Tarihi'nde raslamadık. (Ç.)

de de raslanmakta, Mısır'a cüzzam gibi musallat olan yabancı bir asilzâde topluluğunun kalıntıları temizlenmektedir.

Bu arada, savaş sırasında Selim'in üzerine hücum eden beğlerden biri olan Kurtbay Kahire'de bir evde saklanmayı başarmıştı. Yavuz Selim ricat etmesine sebep olan şahsı tanıdı, takdirini göstermek için bir şeref kaftanı ile Kur'an—ı Kerîm gönderdi. Kurtbay şükranlarını bildirmek için padişah'ın huzuruna çıktı; Sultan hitap ederek: «Sen çok kahraman bir süvarisin» dedi. Kafkasyalı Türk cevap verdi: «Doğru. Bizi yenenler senin topların oldu. Fakat bizi, öldürmek için saklanan katiller gibi yendi. Peygamber efendimiz harp silâhı olarak yay ve kılıçtan başkasını tanımamıştır. Bir Venedikli bir gün senin toplarından getirdi; onu reddettik. O zaman felâketimizi tahmin eden kâfir, geri çevirdiğimiz topların gülleleri altında can vereceğimizi söyledi. Lâkin her şey mahvolur, bu kaderin cilvesidir! Ve siz de zamanı geldiğinde öleceksiniz!» Konuşmanın havası birden değişmişti. Âlicenap davranmak isteyen Selim birden hiddetlendi, işaretini gören çavuşlar küstah Memlûk'un işini bitirdiler.

IV

Tumanbay en sonunda Osmanlı atlılarına piramidlerin altında meydan okumak fırsatını eline geçirdi. Altı bin sipahi Memlûkların kılıçları altında hayatlarını kaybetti. Nil üzerindeki kayıklar ve atlarının sürati sayesinde Osmanlı Ordusunun elinden kaçabil-

diler. Her zamanki elçisi Mustafa Paşa'yı Tumanbay'a göndererek, her yıl Osmanlı Devleti'ne tâbiiyet vergisini ödemesi karşılığında Mısır'ı kendisine bırakmayı teklif etti. Mustafa Paşa ve refakat eden beş yüz Türk atlısı piramidlerin önünde Memlûklar tarafından imha edildiler.

Çöllerin kumu kadar ele geçmez olan bu göçebe süvari ile, neticesi alınamıyan muharebeler oluyordu. Tamahı yüzünden Yavuz Selim tarafından satın alınan bir Arap şeyhi sayesinde sonuca varıldı. Bir ara atlılarından ayrılan Tumanbay, eskiden Kahire zindanlarından kurtardığı bir aşiretin şeyhinden yardım istedi. Aşiretin kendisine olan şükranına güveniyordu. Şeyh, sürgün Sultan'a sadakat gösterir gibi yaptı. Tumanbay'ı kabul ederek çadırlarının altında büyük bir ziyafet verdi. Yorgunluktan ve yaralarından bitkin hâle gelmiş olan Tumanbay silâh arkadaşlarını ziyafet sofrasında bırakarak dinlenmek üzere ırmak kenarındaki mağaralardan birine çekildi. Mısır Sultan'ı orada uyurken iki yüzlü Arap Osmanlıları haberdâr ederek konuğunun uyuduğunu bildirdi. Yeniçeri ağası beş yüz atlı ile çağrılan yere gitti. Oğlunun ihanetinden kuşkulanan şeyhin annesi Sultan'ı teslim etmemesi için boşuna yalvardı; sonunda «Tanrı hainlerin cezasını versin!» diye beddua etti. Arapların kötü karakterlerinin bir parçası olan tamah, çölün erdemi olan konukseverliğin kutsallığına galebe çalmıştı. Yeniçeri ağası Ayas Paşa mağarada yakalanan Tumanbay'ın ellerini bağlattı ve Kahire'ye yolladı. Tutsağı gören Yavuz, «Tanrı'ya şükürler olsun! Nihayet şimdi Mısır'a sahip oldum.» diye haykırdı.

V

Davulların sesi ve topların muntazam atışları bütün Kahire'ye sultanlarının tutsak düştüğünü anlatıyordu. Yavuz Selim Tumanbay'ın ellerini çözdürdü, yanına oturtarak bir kardeş gibi muamele etti. Bu savaşın adaletsizliği ve elçilerin katledilmesi gibi meseleler üzerinde karşılıklı ithamlarda bulunulduktan sonra, vatanlarını Yavuz'a satan iki beği göstererek, «Rûm Sultan'ı, sen felâketlerimizden ve bu imparatorluğun düşmesinden sorumlu değilsin; asıl sorumlular işte yanında duran şu hainlerdir,» dedi. Padişah'ın, yakışıklılığını, sükûnetini, ve konuşma tarzını beğendiği Tumanbay, bir tutsaktan ziyade bir konuk gibi Yeniçeri Ağası Ayaz Paşa'nın çadırında ağırlandı.

Memlûkların başka bir kumandanı, Şâdi Beğ de bir Arap kabilesinin ihanetine uğrayarak bir kaç gün sonra Sultan Selim'in eline düştü. Gençliği, tavırları, kudreti ve Şam işi zırhı ile padişahın hayranlığını kazandı. Bu Kafkasyalı Türk'ün zekâsının yüzü gibi aydınlık olup olmadığını anlamak için onunla konuşmak istedi. Bir Türk atasözü, «Kişi dilinin altında gizlidir», der. «Şimdiye kadar dünyada ne gördün?» diye Yavuz sorunca Şâdı Beğ cevap verdi: Hep iyi olmayan şeyler.»

«— Madem ki böyle, hakir görülen şeyler için neden dövüşüyorsun?»

«— Ben bu dünya için değil, «Size karşı silâhlanana karşı silâhlanın! Kendi mülkü ve evi için dövüşen, ölürse şehit olur!» diyen Kur'an—ı Kerîm'e itaat et-

mek için savaştım.» Bunun üzerine Sultan Selim devam etti:

«— Üzerinize yürümemin sebebi hükümdarlarınızı devirmeniz ve onları öldürmenizdir.»

«— İftira! Sultanımız Kayıtbay'ın babasına otuz yıl hizmet ettik, oğlunu da kanunlarımızı çiğnediği için cezalandırdık. Bu Tanrının arzusuydu. Ölüm herkese mukadderdir. Dünya bize kalmadığı gibi sana da kalmayacak. Tanrı, Peygamber'e şöyle demiştir: Sen bir cesetten başka bir şey değilsin, kıyamet günü gelip çattığında, hepiniz Tanrı huzurunda birbirinizi itham edeceksiniz.»

VI

Sultan Selim iki mağlûp prens, Tumanbay ile Şâdi Beğ'i tutsak olarak değil konuk olarak ağırladı. Söylendiğine göre, onları İstanbul'a götürmek, şan ve şerefe boğmak istiyordu. Fakat bir gün Kahire sokaklarından geçerken bir adamın, «Tumanbay'a uzun ömürler!» diye bağırdığını işitince, mağlûp olmalarına rağmen eski tebaasının kalbinden adlarını sildirmemiş olan hükümdarları serbest bırakmanın tehlikeli olacağını kestirdi. Babası Tumanbay'ın babası tarafından Kahire'nin bir kapısına asılmış olan bir beğe kısas yapma imkânı tanımak bahanesiyle Mısır Sultanı'nı ve Şâdi Beğ'i teslim etti. Her iki asîl Memlûk aynı kapıda o tiksindirici cezaya çarptırıldılar.

Mısır Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyâleti olarak teşkilâtlandırıldı. İdarî otorite, askerî ve sivil ka-

dılıklar şeklinde Araplar ile vatanlarını Osmanoğlu'nun ihtirasına satan Memlûklar arasında bölüştürüldü. Eski Halifelerden kalan zengin eserlerin bulunduğu Kahire camileri, medreseleri, kütüphaneleri Yavuz Selim tarafından bir ay müddetle ziyaret edildi. Anıtlarının putperestlikten başka bir şey hâtırlatmadığı eski medeniyetlerle hiç ilgilenmeyen Sultan Selim piramidlere bir nazar bile atmadı.

Mısır'ı terketmeden önce Eski Halifelerin kutsal şehirler Mekke ve Medine üzerindeki haklarını kendi üzerine aldı. Yukarı Mısır'ı ve Habeşistan'ı fethetmek arzusu askerlerinin hoşnutsuzluğu ile karşılaşınca İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. Hayreddin'i Nil'i gözlemek ve muhafaza etmek üzere beş bin kişilik bir garnizon kuvveti ile Kahire kalesinde bıraktı, bu kumandanın bağımsızlık hülyâlarına kapılmaması için karısı ile çocuğunu rehin olarak Filibe şehrine yolladı. Altın, gümüş, kıymetli taşlar ve silâhlarla yüklü bin deve ile Memlûk hazinesi İstanbul'a nakledildi. Halifelerden sonuncusu olan Mütevekkil, Kahire'de Memlûklardan uzun zaman iyi kabul gördükten sonra Yavuz'u Suriye'yi kadar takip etti.

VII

El Ariş çölünde geçen ilk günlerde düşünceli ve kederli görünen Yavuz Selim arada geriye dönüyor ve başlangıçta yüz altmış bin kişi olan ordusunun, yorgunluk, savaş, hastalık ve Mısır'da bırakılan garnizon yüzünden ne kadar azalmış olduğuna bakıyordu. Bir ara sadrâzam Yunus Paşaya dönerek, «İşte nihayet Mı-

sır'ı geride bıraktık, yarın Gazze'de olacağız.» dedi. Başından beri Mısır seferini desteklememiş olan Yunus Paşa cevap verdi: «Evet, bugün vatanına ihanet edenler tarafından yönetilen bir ordunun Mısır çöllerine gömülmesinden başka, sarfedilen bunca kan ve çabanın karşılığı ne olmuştur?»

Padişahın fethine karşı söylenen bu itham Yavuz'a o kadar uygunsuz ve bağışlanmaz geldi ki, hiddetini yenmek için düşünmeye bile lüzum görmeden yanında atıyla giden vezirinin kellesini uçurdu. Şaşıran fakat dehşetinden bir şey diyemiyen ordu, bir an önce emri altında olduğu kimsenin kan izlerini geride bırakarak ilerledi. Sadrâzamın yakın adamları onu idam edildiği yere gömdüler. Oğulları daha sonra babalarının mezarı üzerinde bir kervansaray yaptırdılar, bugün bile Yunus adını taşıyan bu kervansarayı ziyaret etmek mümkündür.

Tebriz zaferinin kazanılmasında büyük rolü olan ve donanmay—ı hümâyunu yaratan Pîrî Paşa ikinci defa sadrâzam tâyin edildi. O sıralar İskenderiye'den İstanbul'a ordunun yaralılarını, hastalarını, kadınları ve Memlûk tutsaklarını taşıyan bir kadırganın kaptanlığını yapıyordu. Sultan Selim yeni vezirini Şam'da beklerken Mısır'da olduğu gibi Suriye'de de yeniden teşkilâtlanmaya gitti; Mezopotamya çöllerinin sahibi göçebe Arap aşiretlerini vergiye bağladı. Venedik; Suriyeye sahip olan Memlûklara; Cumhuriyet'e katılmış olan Kıbrıs adası için her yıl sekiz bin düka altını ödüyordu. Venedik, bu sefer Suriye'ye sahip olan Yavuz'a aynı sıfatla vergiyi ödemekte devam etti.

Belki Halife Ömer'in dinî tevazuunu taklid etmek için, belki de samimî inancından, kıyafetini değiştiren Yavuz Sultan Selim, Şam'da kaldığı sıralarda gizlice Kudüs ve civarındaki kutsal mezarları ziyarete gitti. Ordu katiyetle yokluğunu anlayamadı. Halep'te de iki ay kaldı. Bu arada babasının ve dedesinin sadık adamlarından Hersekzâde Ahmed Paşa'yı kaybetti. Beş defa sadrâzam olan ve daima efendileri tarafından takdirle anılan Ahmed Paşa Sırbistanlı Stefan Kosariç adında hıristiyan bir dükün oğlu olmasına rağmen çocukluğundan beri devşirme olarak yetiştirilmişti.

VIII

Nihayet Temmuz sonunda (1518) başkente erişen Sultan Selim, yokluğu esnasında imparatorluğu tevazu ve akılla idare etmiş olan oğlu Süleyman'dan idareyi devraldı. Kendisine zengin armağanlar verdi ve Saruhan sancağına sevketti. Aynı zamanda Kırım Hanlarının hanedanını devam ettirerek İmparatorluğa bağlı hükümdarlar seviyesinde tuttu ve kayınbiraderi Muhammed Giray'ı Kırım Hanı olarak seçtirdi. Kırım Hanlığı günde bin akçe ile Osmanlı Devletine vergi verecekti. Bir gün sadrâzam Pîrî Paşa'ya «Biliyor musun, bu Kırımlılardan, Safevîler ve Memlûklardan daha fazla çekiniyorum. Onun için onları hoş tutmaya çalışıyorum. Bizim ordumuzun köprü kurarak bile geçemeyeceği nehirleri yüzerek aşarlar; bizim beş günde aşacağımız mesafeyi bir günde alırlar. Bize kan ve menfâat bağları ile bağlanarak imparatorluğa ebediyen hizmet etmelerini istiyorum.» demiştir. İleriyi gören bu siyaset, Kırım'ın Ruslar tarafından işgaline

kadar başarıyla uygulandı. Kırım Türklerinin kalbi daima Osmanlıya bağlı kalmıştır.

IX

Aynı çağda Papa X. Leon Saint Pierre tahtında oturuyordu; geldiği Floransa'dan Roma'ya, Medici'lerin edebiyat, sanat ve ticaret zevklerini getirmişti. Mutaassıp olmaktan ziyade siyasî, ve din adamı yerine daha feylesof olan bu Papa, Avrupa'da eski Yunan'a yönelmiş edebî bir haçlı seferi düzenlemek istiyordu. X. Leon ile Papalık Konseyi Doğu'daki hıristiyanlığın kalıntılarından ziyade edebiyatta ve Eflâtun felsefesinde yenileşme hareketlerini takip ederken Kudüs'teki hıristiyanlık mucizelerinin bulunduğu yerleri kutsal yerler adı altında hıristiyanların gözünde büyütüyorlar ve sahte bir gayret yaratmaya çalışıyorlardı. Batılı hükümdarlar artık maceraperest seferlere çıkmak istemiyorlardı. Buna rağmen Papayı ve katolik tebaalarını memnun etmek için, kutsal yerlere yapılan seyrek Hac ziyaretlerini güven altına almak istiyorlardı. Böylelikle Batı hıristiyan dünyasının saygısını kazanmış nesnelerin korunması garanti altına alınmış olacaktı. Diğer Avrupa saraylarına nazaran Roma'ya en fazla bağlı olan İspanya sarayı bu amaçla Sultan Selim'in huzuruna bir elçisini gönderdi. İspanyol Sarayı, eskiden Suriye ile Kutsal yerlere sahip olan Memlûk Devleti'ne olduğu gibi her yıl hıristiyan devletler tarafından ödenecek muntazam bir vergi karşılığında Kutsal mezarın çevresine istisnalar ve imtiyazlar tanınıp tanınmayacağını ve Hıristiyan hacılara serbest giriş çıkış hakkı verilip verilmeyeceğini, yeni hüküm-

dar Sultan Selim'den öğrenmek istiyordu. İsa'yı Hz. Muhammed'den önce gelmiş Tanrı'ya en yakın peygamber olarak gören Türkler onun mezarına zaten hürmet gösterirlerdi. Haccı, dinî bir vazife olarak kabul eden dinleri, hıristiyanların kutsal yerlere yapmak istedikleri ziyaretleri hoşgörürdü. Kutsal kabul edilen insanın ayağının bastığı tozu bile son derece kutsal ve mucizevî bir şey olarak görmeye çalışan ve bütün insanlığın ortak tarafı olan bu izahı mümkün olmayan hareket, Hac ziyaretleri ile en uç noktasına varıyordu. Sultan Selim de İspanya elçisini ilgiyle karşıladı. Kudüsteki kutsal yerlerin dokunulmazlığını ve imtiyazlarını kabul etmek için İspanya Kralının hemen kendisine tam yetkili bir elçi göndermesini istedi.

X

I. Selim, Tokat dağlarında bir mağarada yaşıyan ve Anadolu'nun hurâfelere inanan insanlarını gelecek bir Mesih adına her türlü Devlet otoritesine isyana teşvik eden Celalî adındaki mutaassıp dervişin kışkırttığı çeteleri bastırdı Rumeli'nde ortalığı kasıp kavuran veba yüzünden Edirne'den İstanbul'a dönen padişah, başkentinin güzelleşmesi ve her padişah'ın dini için yapmak zorunda olduğu vecibeyi yerine getirerek bir cami inşasına başlattı.

Vezirleri onu Rodos'u fethetmeye iknâ etmeye çalışıyorlardı. Fâtih'in bile başarısızlığa uğradığı bir teşebbüsü yeniden ele almak için kendisinde ne gerekli deniz gücünü ne de etrafında siyasî ortamı görüyor-

du. Bir gün Pîrî Paşa tersanede yeni yapılan bir kadırgayı padişaha haber vermeden Marmara Denizine çıkartmış, sarayın tam karşısında manevralar yaptırıyordu. Sultan birden hiddetlenerek, «Tez bu ceviz kabuklarını limana sok; bu gemilere bindirecek adamım yok. Kendi gücümü bana göstererek beni sarhoş etmek, Rodos'u kuşatmak fikrini ilham ettirmek istiyorsunuz, böylece benden önceki atalarımın duyduğu zillet hissinin benim devrimde de duyulmasına ön ayak oluyorsunuz. Daha onun zamanı gelmedi. Kader benim uzun teşebbüslere girişmeme izin vermeyecek; canımın yavaş yavaş çekildiğini hissediyorum.»

Bu hüzünlü kehânet bir kaç ay önce Edirne'de teneffüs ettiği vebanın ilk ürpertileri idi. Tekrar Edirne'ye dönerek Balkan havasını içine çekmek istiyordu. Yolda giderken kasığında çıkan hıyarcıkdan dolayı ateşlendi, atından inerek yatırıldığı çadırda, babasına karşı yaptığı savaş alanında son nefesini verdi.

XI

I. Selim için bir tek Pîrî Paşa göz yaşı döktü. Sadrâzam veliaht şehzade Süleyman'ın gelişine kadar sultanın ölümünü halktan ve ordudan gizledi. Gizlice çadırının altına hekimleri tarafından gömülürken vücudunda yedi kan izi bulundu; müneccimler bu izleri, iki kardeş ve beş yeğenin katline bağladılar. Hükûmeti içine de tahtı ele geçirirken uyguladığı zalimliği getirmişti Divan toplantıları savaş alanları gibi cesetle doluyordu. İmparatorluk Şeyhülislâmı Cemalî (*) dai-

---

(*) Metinde Cemalî olarak geçen Zenbilli Ali Efendi dir. Biz bundan sonra asıl adını yazacağız. (Ç.)

ma Yavuz'un ihtiraslarına ve hiddetine uygun fetvalar veriyordu. Osmanlılar bu şeyhülislâma, kendisine kadıların veya halkın sorduğu şeylere kısa bir «evet» veya «hayır» ile cevap veren ve cevabı yazılı kâğıtları dairesinin penceresinden sepet içinde attığından, «Zenbilli Müftü» adını takmıştı. Padişah'ın her talebinde çıkardığı fetvalar her ne kadar sert hükümler taşıyorsa da ihtiva ettikleri vicdanî ve bağımsız neticeler sayesinde atasözü hâline gelmişlerdir. Buna karşılık Yavuz Selim'in ateşli mizacına uymuyorlardı. Bir gün Edirne'den İstanbul'a giderken Sultan Selim yanında atla kendisine refakat eden Şeyhülislâm'a niçin bağışlayıcı davrandığını sordu: «İran'a karşı yasakladığım ipek ticaretini yapan dört yüz tüccarın idamını niçin kabul etmedin? Dünya nüfusunun üçte birinin hayrı için geri kalan üçte ikiyi katletmek vâcip değil mi?» Zenbilli Ali Efendi cevap verdi: «Eğer bu üçte ikinin mevcudiyeti gerçekten diğerlerinin felâketine sebep oluyorsa, evet. Fakat bu tüccarların itaatsizliği kanunen ispat edilememişti.» İstanbul'a döndüklerinde padişah tüccarları serbest bıraktırdı ve Zenbilli Ali Efendi'ye Şeyhülislâmlığın yanı sıra Anadolu ve Rumeli Kazaskerliğini vermek istedi. Ali Efendi, söylendiğine göre Şeyhülislâmlık görevinin sağladığı bağımsızlığa herhangi bir siyasî ihtirasla gölge düşürmek istemediğinden bu teklifi reddetti.

Şeyhülislâm Ali Efendi hıristiyanları daima Yavuz Sultan Selim'in gazabından korumuştur. Padişah bir seferinde islâm ahaliyi arttırmak için sadrâzama emir vermiş ve hıristiyan halkın zor kullanarak islâmiyete geçmesini sağlamasını istemişti; bu buyruktan endişe

duyan sadrâzam da Zenbilli Ali Efendi'ye başvurmuştu. Şeyhülislâm hemen Rum Patriği'ni çağırtarak Kur'an'ı ve Fâtih devrinde yapılan anlaşmaları yanlarına alarak bütün cemâat temsilcileri ile Sultan Selim'in huzuruna çıkmalarını tavsiye etti. Böyle yazılı bir vesikaya sahip olmayan Patrik İstanbul'un fethinde bulunan ve Fâtih'in sözlerine tanık olan yaşlı yeniçerileri yanına aldı. Zenbilli Ali Efendi'nin tertibi karşısında Yavuz teklifini geri almak zorunda kaldı. İstanbul'un en güzel kiliselerine el koyup onları camiye çevirmekle yetindi; bu arada başkentte sayıları bir hayli azalmış olan hıristiyanların yeni kilise inşa etmelerine de izin verdi.

Bu hükümdar ölürken kendinden sonra gelecek olan padişahlara, baba hakkının zorla gaspedilmesi ve kardeş katli hakkında meşûm bir örnek vermiş oluyordu. Irkının şanına İran'da bir zafer ve milletine Suriye ve Mısır gibi iki fetih armağan etmiştir. Tahta geçmesini borçlu olduğu, fakat sonradan başından savmak için boşuna uğraştığı yeniçerilerin tesiri ile halkın ahlâkının ve siyasetinin bozulmasına sebep olmuştur. Eski Türk mizacı onun hükümdar şahsiyetinde yeniden görülmüş. Osmanlıların savaşlarda gösterdikleri fâtih karakteri canlandırmış, ama bu canlandırma vahşet ve kan içinde olmuştur.

ONYEDİNCİ KİTAP

I

Türk milletini tarihinin en yüce zirvesine, savaşı, kanunları ve siyaseti kullanarak çıkarmak için gerekli olan bütün kabiliyetler tabiat tarafından I. Süleyman'a verilmişti. Şimdiye kadar bu kabiliyetlerin Osmanoğulları arasında eşit olmayan bir tarzda dağıldığına tanık olduk; biri savaşçı, diğer tam bir baba, öteki kanun yapıcı, bir diğeri fâtih, sonuncusu imparatorluk ordularının düzenleyicisi olmuşlardı. Fakat bütün bu özelliklerin büyük adamı meydana getirecek şekilde bir şahısda o kadar verimli, dengeli ve âhenkli olarak toplandığı görülmemişti. İşte bu büyük adam Sultan Süleyman'ın kişiliğinde belirlenecektir.

Kanunî Sultan Süleyman babasının ölümü üzerine sabırsızlık duymadan, entrikalara girişmeden ve rakibi olmadan yirmi iki yaşında Osmanlı tahtına çıktı. Vaktinden önce elde edilmiş hükümdarlık heybeti ile gençliğin verdiği zarâfet ve alçak gönüllülük yüz hatlarında okunuyordu. Çehresi tam bir hükümdara gidecek nitelikteydi. Kırım Hanı'nın kızı olan annesinin sâkinliği ile ılımlı hâle gelen babasının canlılığı yüzünün yağız gölgesinde belli oluyordu .Hem hatlarının düzgünlüğünden daha genç, hem de ifadesinin ağırlığından daha olgun gösteriyordu. Aynı çağda ya-

şamış bir Türk şairi onu şöyle tasvir eder: «Alnı, olgunluktan dolayı şişmiş bir meyva gibi geniş ve yukarıya doğru şişkindi; burnu gaga gibi, ağzı vakur, yanakları zarifçe yuvarlaktı; seyrek sakalı henüz dudaklarının hüznünü ve çenesinin metin ifadesini örtemiyordu. Bir az ağır göz kapakları ve çok uzun kirpiklerle gölgelenmiş kara gözleri korkutmadan ve kibir taşımadan dik bakışlara sahipti; duygularını daima tetkik eden ve kabiliyetlerini çocuksu bir ihtiyatla karşılayan bir babadan çekinen bir oğulun alışkanlık hâline getirdiği gibi, bakışlarını sık sık aşağı indirirdi. Beyaz muslinden ağır sarığının baskısı altında boynunu bir az eğri tutar gibi bir hâli vardı; elbiselerinin yaşlı havası hatlarının gençliği ile uygunsuzluk yaratırdı. Babasının askerce yapısına sahip olmamakla beraber, üzerinde taşıdığı altın işlemeli süvari kaftanı kendisine iyi giderdi; ayrıca kılıcı, yayı ve atı bir Türkmen beği gibi büyük bir maharetle kullanabilirdi.»

Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk hükümdarlık devirlerinde bu dış görünüşü yabancı elçilerin yazışmalarında ve Venedik ressamlarının portrelerinde de doğrulanmaktadır. O zamanlar ruhu fizyonomisine aksetmişti. Ruhu, tabiatın verdiği kabiliyetler, erdeme ve zafere karşı arzu, alçak gönüllülük, iyi ve güzele karşı ilgi, adalet duygusu ile makul olmuş cesaret, asil ihtiraslar ve içgüdülerinde heybet ile doluydu. Bu erdemler bütün verimlilikleri ile gelişmek için kuşkulu bir babanın kıskançlığını uyandırmayacak bir serbestlik ve bütün bir millete uygulanacak mutlak bir iktidar istiyordu. Böyle bir mizaç için endişelenilecek tek

zaaf olan kadınlara karşı aşk, Sultan Süleyman'da bir kusur olarak değil tabiatının bir erdemi olarak belirmiştir. Aşırı sevgiler duymaya meyilli olup, utanç verici duygulara kapılmazdı; aşk onu sarhoş edebilir fakat asla küçük düşüremezdi. Hareminde sefahat değil sevgi arardı. Bir kölenin okşayışları onu mahcup ederken, bir sevgilinin kalbini elde etmek onun için imparatorluklar kadar önemli olurdu. I. Selim devrinde İstanbul'dan uzakta Saruhan'da bulunurken, veya İran seferi sırasında daha çocukluğunda kendisine emânet edilen imparatorluk tahtında gördüğü sert baskı sonunda çok genç yaşında bulunduğu mevkie uygun, tabiî bir siyaset kazanmıştı. Böylece hükmetmeden saray entrikalarına alışmış, tahta çıkmadan o mevkii tanıyabilmişti. Erken gelen bir mecburiyet karşısında, hükümdarların ihtiyacı olduğu iki kabiliyete, yani insanları tanımak ve onları seçmek özelliklerine sahip olmuştu.

II

Sultan Selim son nefesini verdikten hemen sonra sadrâzam Pîrî Paşa silâhdar kâhyasını Manisa'ya göndererek Şehzâde Süleyman'ı babasının ölümünden haberdâr etti, ve hükümdarsız geçecek arayı fazla uzatmamak için hemen İstanbul'a gelmesini istedi. Şehzâde Süleyman, ataları II. Bâyezid veya II. Mehmed gibi taht rakipleri olmadığından kendisini fazla sıkıntıya sokmadı. Sert fakat özlenen bir babanın ölümünden sonra gereken üzüntüyü gösterecek kadar zaman harcadı. Sonra imparatorluk vârisine yaraşan bir maiyet alayı ile İstanbul'a yollandı. Halbuki o sıralarda

ne Anadolu, ne de Rumeli Sultan Selim'in öldüğünü bilmiyordu. Hekimlerin ve tabutun yanında toplanan divanın işbirliği ile padişah'ın vefatını yeniçerilerden saklayan Pîrî Paşa, bu haberi ancak şehzâde Süleyman İstanbul Sarayı'nın karşısında, Üsküdar'da göründüğü zaman açıkladı.

Kendilerine tahtı borçlu olan, fakat kendilerinin de savaşları, zaferleri ve fetihleri borçlu oldukları padişah'ın ölümünü duyan yeniçeriler kederleriden keçe külâhlarını yere çaldılar, çadırlarını yıktılar. Bu ocak kendilerine o kadar benzeyen ve halka hükmetmekte onlara o kadar yardımcı olan bu padişah'ın bir eşini daha bulamamaktan endişe duyuyordu.

Pîrî Paşa imparatorluk mührünü hazinelerin bulunduğu arabaların üzerine bıraktı. Ferhad Paşa'ya Yavuz Sultan Selim'in cenazesini ağır adımlarla götürmesini söyledi, kendisi de ordu postacısı kıyafetine girerek, Kanunî Sultan Süleyman'a Saray'ın kapılarını açmak üzere İstanbul'a geldi. Yeni padişah babasının cenazesi gelinceye kadar sadrâzam ile kapanarak kimseye gözükmedi. 1 Ekim 1520 günü öğlen vakti, sarayın avlusunda sıra olmuş yeniçeriler, şeyhülislâm, ulemâ sınıfı, kazaskerler, paşalar, beğler, emîrler, başkentin ileri gelen şahsiyetleri Sultan Selim'in oğlunun elini öpüyorlardı. Siyahlar giyinmiş olan, Pîrî Paşa'nın refakatindeki padişah Edirnekapısı'ndan çıkarak babasının na'şını karşıladı. Paşalar eski padişah'ın tabutunu sırtlamışlar, Sultan Süleyman ise atından inmiş arkadan geliyordu. Cenaze, daha önceden Sultan Selim'in hâtırasına yapılması kararlaştırılan camiin bulunacağı altıncı tepe üzerine getirildi. Sul-

tan Süleyman saraya dönmeden önce babasının adını ebedîleştirecek olan mabedin ilk taşını koydu.

III

Fakat oğulun mâtemine saygı duymayan yeniçeriler, yeni padişahdan sadakatlerinin karşılığını arsızca gürültüler çıkartarak istediklerinden Süleyman'ın göz yaşları yarım kaldı. Kendilerini rüşvete alıştıran I. Selim'den çeri başına elli düka altını koparmışlardı. Şimdi Sultan Süleyman'dan seksen istiyorlardı. Kanun hâline gelen gelenek imparatorluğu sağlayan veya muhafaza edenlere karşı pazarlık yapılmamasını öğütlüyordu. Yavuz Selim'in arabaları açıldı, iğrenç ve utanmaz tamahlarından dolayı yüzleri kızaran devşirme askere altınlar fırlatıldı.

Sultan Süleyman hükümdarlığının ilk hareketi olarak bir şükran borcunu ödemekle işe başladı. Üç sorguçlu paşa olan Lala'sı Kasım Paşa'yı ikinci bir baba olarak tanıdığından sadrâzamlığa getirdi. Aynı gün Yavuz tarafından Kahire'den getirilmiş olan bütün tutsakları serbest bıraktırdı. İran'la ticaret yaptıklarından dolayı hapse atılmış olan ve her an idam edilmeleri mümkün olan tüccarları zindandan çıkarttı. Osmanlılar ve hıristiyanlar Sultan Selim'in adaletsizliklerinin düzeltilmesinde adîl bir devrin başladığını hissettiler. Bütün imparatorlukta bir dönemden diğerine geçiş esnasında meydana gelen nâzik durumdan, yeni padişahın otoritesine karşı ayaklanarak faydalanmak isteyen bir kişi vardı. Bu adam, hükümdarlarına karşı bazen tâbi bazen asî olan Arnavut'lardan

biriydi. Daha önce Osmanlılar için Kırım Hanı'na ihanet etmişti; şimdi de kendi hesabına Osmanlılara ihanet ediyordu. Adı Canberdi Gazâlî (*) olan bu kişi Selim tarafından Suriye valisi olarak görevlendirilmişti; Şam şehrinde isyan bayrağını kaldırdı, kendini bağımsız ilân etti, Lübnan'a geçerek Arapları ve Dürzîleri ayaklandırdı, Beyrut'u eline geçirdi ve parayla tuttuğu yirmi bin askerle birlikte Halep üzerine yürümek cesaretini gösterdi.

Sultan Süleyman böylesine alçak bir asî ile bizzat uğraşmaktan kaçındı. Üçüncü veziri Ferhad Paşa'yı, yenme ve huzur sağlama hususunda büyük tecrübesi olduğundan Halep üzerine gönderdi. Sekiz bin sipahinin başında olan Ferhad Paşa hemen Suriye'de görününce, Halep kuşatması kalktı; Canberdi'yi Şam'a kadar kovaladı, şehrin surları önünde yapılan bir meydan muharebesinde bütün asîleri temizledi, hainin kellesini padişahın ayaklarına attı. Ferhad Paşa'nın kılıcının hakkını alan padişah, müttefiki olan Venedik Doç'u Loredano'ya Canberdi'nin kellesini göndererek onun da sevinmesini istedi. Venediğ'in İstanbula gönderdiği elçi, Sultan Süleyman'a Batı hükümdarlarının düşmanlarının kellelerini değiş tokuş etme âdetleri olmadığını anlatmak için akla karayı seçti.

IV

Sultan Selim'in sadık veziri Ayas Paşa Suriye valiliğine getirildi. Ferhad Paşa muzaffer ordusu ile İran

---

(*) Canberdi Gazalî'nin Arnavut olduğuna dair diğer kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. Burada bir ben zetme yapılmış olabilir. (Ç.)

sınırına gönderilerek, babasının kolundan uğradığı mağlûbiyetlerin acısını oğuldan çıkarmak isteyen Şah İsmail'in hareketlerini gözlemek üzere görevlendirildi

Fakat, Sultan Süleyman'ın elçisi Behram Çavuş'u durup dururken katleden Macarların vahşeti genç hükümdarın dikkatini başka eyâletlere çevirdi. Rumeli Beğlerbeği Ahmed Paşa İpsala'da askerî bir çekirdek teşkil etmeye ve en kısa zamanda Rumeli sancaklarından otuz bin Azap'ı toplamaya çağrıldı. Şam'daki zaferi ile üne kavuşmuş olan Ferhad Paşa Bulgaristan'ın başkenti Sofya'ya, yanında muazzam bir ordunun ihtiyacını karşılayacak kadar cephane, buğday ve arpa yüklü otuz bin (*) deve ve yirmi bin araba ile geldi. I. Selim gibi bir askerin askerce devrinden sonra otoritesi için gerekli olan zaferi hakkıyla kazanmak için yanıp tutuşan padişah, yanında Pîrî Paşa, babasının en tecrübeli kumandanları, kırk bin sipahi ve otuz bin yeniçeri ile İstanbul'dan sefere çıktı. Sultan Murad ve Hunyad'ın devirlerinden beri böylesine bir insan seli Bulgar vâdilerini istilâ etmemişti.

Tuna kıyılarında basit bir asker çadırında karargâh kuran Sultan Süleyman on gün, on gece binlerce köylünün ve istihkâm erinin, ordunun Belgrad'ın altından Sava'yı aşması için yapılan köprünün inşasında çalışmasına nezaret etti. İstilâ hazırlıkları süratle devam ederken Sadrâzam Pîrî Paşa yeniçerilerden meydana gelmiş öncü kuvveti ile Tuna'yı sallarla aş-

---

(*) *Aslı üç bin olacaktır. (Ç.)*

mış ve Macar kenti Zemlin'i (Zemun) aniden zaptetmişti. Orada durmayarak diğer küçük kalelere saldırmış, bir sürü tutsak almıştı. Böylece kısa zamanda Peterwardein ovasında dehşet ve göç baş göstermişti. 28 Temmuz'da biten köprü, ertesi gün Sava'nın taşması ile kısmen yıkılmıştı. Hemen onarılan köprü sayesinde Macarların Tuna'nın sol kıyısından Belgrad'a yollayacakları kuvvetlerin yolunu keseceğinden emin olduğundan, şimdiye kadar Türklerin iki defa başarısızlığa uğradıkları Belgrad'ı kuşattı. Bu sefer de bir avuç şövalye tarafından kahramanca savunulan, Tuna'nın iki kolu tarafından 'da kuşatıldığı için her türlü yardımdan ümidini kesen, Macarların pek emin olmayan müttefikleri Bulgarlar ve Sırplar tarafından ihanet gören Belgrad «Korkusuz Kule» adını alan en önemli kulesinin yıkıntılarından yirminci hücum sonunda düştü. Belgrad'ın düşmesinden dehşete kapılan diğer kaleler Sirmi, Karloviç, Mitroviç, Perkas ve Uylok da teker teker Türklerin eline geçti. Zaferlerinde âlicenap olan Sultan Süleyman Macar şövalyelerini askerlerinin intikamından zorla kaçırabildi; savaş tutsaklarının köle edilmesine karşı çıktı; Sırpları serbest bıraktırarak onların dağlara dönüp yeni padişah'ın ne kadar adîl ve yüce olduğunu anlatmalarını istedi. Bulgar askerleri İstanbul'a gönderilerek, bugün bile Belgrad adını taşıyan Boğaz kıyısındaki karanlık ormanlarda yerleşmeleri sağlandı. Belgrad'ın en büyük kilisesinin cami hâline getirilip hutbe okunmasından önce, Belgrad Sefer—î Hümâyûn'unun vakâvinâmelerinde put olarak tanımlanan tasvirlerin, Sırpların azizeleri olan Swata Patniza'nın kemiklerinin, kutsal kapların, Yunan tasvirlerinin, yine bir azize olan Sainte

Barbe'ın kolunun ve Meryem'in nefis bir portresinin alınmasına müsaade edildi.

Beşikteki çocuklarından üçünün hastalanması ve ölümü Kanunî Sultan Süleyman'ın hemen İstanbul'a dönmesini icap ettirdi; Belgrad zaferi bu mâtemle gölgelenmiş oluyordu. Batı Devletlerinin elçileri, Bulgaristan'ın Macaristan ve Lehistan'a karşı en önemli kalelerinden biri olan Belgrad'ın alınmasını Osmanlı Devleti nezdinde tebrik ettiler. Moskova Çarı II. Vasili'nin İstanbul'a gönderdiği elçi Morosof bu iki millete karşı Osmanlı Padişahı'na hem saldırı, hem de savunma anlaşması teklif etti. Sultan Süleyman Çar'ın dostluğunu memnuniyetle kabul ederken iki ülke arasında askerî bir anlaşmayı reddetti. Böyle bir anlaşma sonunda Osmanlı'ların müttefiki Kırım Türklerine ve Osmanlı Hanedânı'nın akrabası Giray Hanlarına karşı bir düşmanlığa sürüklenmekten çekiniyordu.

Venedik Cumhuriyeti ile yapılan yeni bir anlaşma karşılıklı deniz seyrüseferi ve ticaretinin esasları tespit edilirken, bugün en medenî Devletler arasında geçerli olan insan hakları iki Devlet arasında karara bağlanıyordu. Buna göre, gemilerin, yüklerin, mülkiyetin, hürriyetin ve dinin korunması bütün imparatorluk limanlarında ve topraklarında hem Venedik Cumhuriyeti vatandaşlarına, hem de diğer hıristiyan Devletlerin vatandaşlarına tanınıyordu. Kanunî Sultan Süleyman ilk adım olarak, Osmanlıları Orta Çağ zihniyetinden uzaklaştırarak karşılıklı konukseverlik ilkelerine dayanan bir hukuk anlayışına sokuyordu. Yeni durumdan şaşıran Avrupa, I. Selim'in oğlunu

kutluyordu. İç siyaset de aynı şekilde adalet, âlicenaplık ve hoşgörü üzerine kuruluyordu. Artık vezirler kelleleri için endişe duymuyorlar, üstelik hizmetlerine ve hür düşüncelerine göre mükâfatlandırılıyorlardı. Dördüncü veziri ve Lala'sı Kasım Paşa yaşlılığından dolayı istirahate çekilmek istediğini bildirince kendisine dört bin düka altını maaş bağlandı, oğlu Beğ rütbesine çıkarıldı, ve Manisa'da padişah'a Devlet ve siyaset dersleri verdiği saray bağışlandı.

V

Bulgarların Avrupa topraklarındaki son ileri kalesi olan Belgrad'a sahip olan Kanunî Sultan Süleyman için şimdi Asya topraklarının denizlerini devamlı tehdit eden, daima silâhlı Rodos'un fethi meselesi vardı. Batı dünyasına karşı gösterdiği barış taarruzu sayesinde hıristiyan güçlerin işe karışmamasını veya hiç olmazsa tarafsız kalmalarını sağlamıştı. O sıralarda Papa X. Leon, Roma Katolik camiasından Almanya, İtalya, İsviçre ve Fransa'da önemli toplulukları peşinden sürükleyen Lüther ile mücadele ediyordu. Macaristan Kralı II. Layoş, Leh ve Macarlardan meydana gelmiş asillerin geleneksel çatışması ile meşguldü; kâh biri, kâh diğeri galip gelen Charles—Quint ile I. François Avrupa'yı savaş alanı hâline getirmeye çalışıyorlardı. Mezhep ayrılığında kralını takip eden İngiltere bir gün içinde üç krallığı Katolik camiasından çıkartıyordu; Almanya, Hollanda, Franche—Comté, Belçika, İspanya ve yeni keşfedilen Batı Hint (yani Amerika) tarafından teşkil edilen evrensel Mutlakiyet (Monarşi) rejimleri Hıristiyan Dünyası'nı Kudüs'teki İsa'-

nın Kutsal Mezarından daha ziyade meşgul ediyordu. İslâm Dünyası içinde ileri bir karakol gibi kalan Rodos Şövalyeleri Doğu tarafından saldırıya uğrasa Batı'nın dâvâsı uğruna bir tek kol havaya kalkmayacaktı. Avrupa saraylarının durumunu elçileri sayesinde inceden inceye öğrenen Sultan Süleyma, babasının dedesi Fâtih'in Rodos'da uğradığı mağlûbiyetin intikamını alma zamanının gelip çattığını anlamıştı.

Fâtih'ten daha âdil davranarak Üstad—ı Âzam'a bir mektup yazarak Devletinin güvenliği için şart olan adanın ilhakını kan dökmeden yapmasını istedi. Kur'an üstüne yemin ederek, Tarikat'ın mülküne ve hürriyetine dokunmayacağını, şövalyelerin hazinelerini, kadırgalarını ve dinî müesseselerini alarak Osmanlı gücüne etkili olmayacak başka bir yere gitmelerine müsaade edeceğine söz veriyordu. Kudüs Sen Jan Tarikatı'nın gelenekleri ve şerefi, müslümanlarla barış bile olsa her türlü pazarlığı yasaklıyordu. Elçinin dönmesinden sonra Pîrî Paşanın kendisi için hazırladığı donanmay—ı hümâyunu ve kara ordularını harekete geçiren Sultan Süleyman komutan olarak üçüncü vezir Mustafa Paşa'yı seçti. Üç yüz kadırgadan meydana gelen bu donanma on iki bin savaşçı taşıyordu.

Donanma Çanakkale'den çıkarak Adalar Denizi'nde Rodos'un karşısına raslayan Bodrum burnuna kadar ilerlemeye hazırlanırken, Sultan Süleyman da bütün kudretiyle Anadolu'yu baştan başa kat'ediyor ve Marmaris körfezine erişiyordu. Ancak 16, 17 kilometrelik bir mesafe Rodos adası ile Marmaris Körfezi'ni ayırıyordu. Eskiden Physcus limanı denilen bu körfezde İskender, Darius'un Persleri ile karşılaşmış ve 1801 ilk-

baharında Fransızların elinden Nil'i koparmak için İngilizler oradan yelken açmışlardı.

Mustafa Paşa'nın donanması on iki bin yeniçeriyi Rodos'un açık bir limanına bıraktıktan hemen sonra üç yüz kadırga şövalyelerin gözü önünde Marmaris Körfezi'ne gitmiş ve aynı gün Padişah ile yüz bin askerini adanın kumsalına boşaltmıştı. O gün 28 Temmuz 1522 idi; yani tam bir yıl önce Sultan Süleyman'ın Belgrad'a hücum buyruğunu verdiği günün yıl dönümü. Yüz kuşatma topu ile Fâtih devrinde İstanbul'un surlarında onarılmaz gedikler açan on iki muazzam bronz top her biri 2—3 metre çapında güllelerini Rodos Kalesi'nin surlarına fırlatıyordu. Bugün bile Rodos surlarında izleri görülen bu heybetli güllelerin mevcudiyeti meşhur Osmanlı Topçusunun kudreti hakkında bir fikir vermektedir. Yüz yirmi bin savaşçı, otuz bin tayfa, üç yüz savaş gemisi ve bu kadar kalabalık bir ordunun ihtiyacını karşılayacak kadar çok köle ile kuşatılan ada bütünüyle şehrin duvarları arkasına çekilmişti. Adanın kırk beş bin kişilik ahalisi, aileleri, hayvan sürüleri, erzakı, tarım âletleri ile kapıların kirişleri altında, kiliselerde, mahzenlerde bekleşirken, kurtulmalarını şövalyelerin cesaretinde ve kalenin zaptedilmezliğinde arıyorlardı.

VI

Tarikat'ın o zamanki Üstad—ı Âzam'ı olan Villiers de L'Ile—Adam, insanlar arasındaki olayları değiştiren, öz gayretleri ile kaderin üstesinden gelen ve yenilgileri hâtırasının en belirli özellikleri hâline getirmesini bilen şahsiyetlerdendi. L'Ile—Adam da d'Aubusson gibi Fran-

sızdı; fakat Rodos'un kurtarıcısından daha faziletli olup, siyasetin ihanetleri onun askerce kahramanlığını ve dinî taassubunu sarsmaya kâfi gelmiyordu. Tarikat arkadaşlarının kendisine gösterdikleri saygı sonunda Üstad—ı Âzamlık makamına gelmişti. Seçilmesi esnasında Rodos'da değildi. Kendisine ihtiyaç duyulduğu için çağrılmıştı. Tarikat'ın şansölyesi olan Amaral adında bir Portekizli şövalye tek başına şövalyelerin seçimine itiraz etmişti. Sükûtu hayâl ve haset Amaral'ın kalbinin derinliklerinden şu sözleri koparıp çıkarmıştı: «Rodos'un L'Ile—Adam tarafından idare edileceğini görmektense Osmanlıların eline düşmesini tercih ederim.» İspat edilmeyen bir iddiaya göre, rakibinin seçiminden sonra harekete geçen Amaral tutsak Türklerden birini serbest bırakmış ve onun eline, adayı istilâ etmek için gerekli zamanı ve usûlleri gösteren bir mektup eklemiştir.

Her ne ise, Rodos'un tehlikeli durumunu öğrenen L'Ile—Adam ve bir avuç gözü-pek şövalye Marsilya limanından hareket ederek kardeşlerinin kendisine verdikleri mevkiye lâyık olacak şekilde dövüşmek veya ölmek üzere Rodos'a yelken açmıştı. Kader, seyahatine uğursuz olaylarla engel oluyordu; Marsilya'dan Sicilya'ya giderken bindiği kadırga ateş aldı ve Messina'ya ancak bir sal üzerinde varabildi. Messina limanından başka bir kadırgaya binerek ayrıldıktan sonra yakalandıkları bir fırtına esnasında düşen yıldırım kılıcının kını içinde erimesine sebep oldu. Bu tesadüfî işaretler, ilâhî kehânet olarak ödeviden başka bir şey tanımayan bu yiğit ruhu endişelendirmeden kederlendiriyordu.

Adaya ayak basar basmaz, Martin Engui adında Brescia'lı bir İtalyan'ı kaleyi güçlendirmek üzere gö-

revlendirdi. Bu mühendisin çalışmaları sayesinde Rodos kalesi bir kaç ay içinde Hıristiyan'lığın Doğu'da aşılması mümkün olmayan bir müstahkem mevki hâline geldi. Fâtih'in önünde başarısızlığa uğradığı, arkaları kaya içine oyulmuş çok derin hendeklerden üstleri sağlam kulelerden meydana gelmiş çift sıra istihkâmın önüne bir zırh gibi üçüncü bir istihkâm inşa edilmişti. Her iki limanda denize doğru birbirlerine yaklaşan mendireklerle kapatılmış, her mendirek üzerinde yer alan bir sürü kulelerde Türk toplarının çapma yakın top bataryaları yerleştirilmişti. Gayet iri halkaları olan demir zincir bir uçtan diğer uca çekilmiş, granit blokları ile sağlamlaştırılmıştı; böylece beklenmiyen bir anda gönderilecek yangın sallarının limandaki kadırgaları yakması önlenmiş olacaktı. Adanın çevresindeki beş burunda bulunan beş kale birbirlerinden tamamen bağımsız beş müstahkem mevki hâline getirilmiş ve her biri beş ayrı ülkenin şövalyelerine telsim edilmişti. Tehlikeli durum gösterecek gediklerin yardımına koşmak üzere Fransız şövalyesi Grolée komutasında seyyar bir ordu da teşkil edilmişti. Savaşın meslekleri, ölümün dinî görevleri olduğu altı bin şövalye bu yardım ordusunu meydana getirmekte, adanın çevresinin sınırlı olması aynı anda bir çok yere koşmalarını sağlamaktaydı.

İşte Kanunî Sultan Süleyman Rodos'u karadan ve denizden istilâ etmeye başladığı vakit adanın savunma sistemi bu şekilde kurulmuştu. Şövalyelerin adasının etrafında gitgide daralan demir ve ateşten çemberi kasırgalar bile parçalayacak kudrette değildi; zira Türkler adanın bütün limanlarını işgal etmekle kalmamışlar, Rodos'un karşısına isabet eden Anadolu kıyıları,

özellikle Marmaris Körfezi Şövalyelerin hareketlerini gözleyen Osmanlı kadırgaları ile dolmuştu.

VII

Kanunî Sultan Süleyman üç yüz kadırgasına demir attırdıktan ve Rodos tepelerini binlerce çadır ile donattıktan sonra saldırıya geçmeden önce Üstad—ı Âzam'a bir mektup daha göndererek barış şartlarını bildirdi. L'Ile—Adam'a gönderilen bu mektupta şöyle diyordu: «Bak ve düşün; eğer sana teklif ettiğim şeyi kabul etmezsen, Kur'an üzerine yemin ederim ki şehrini, surlarının dibinde biten otların seviyesine indireceğim.» L'Ile—Adam'ın ne dini, ne kahramanlığı, ne de şerefi Tarikat'ının vatanını Osmanlılara teslim etmeyi kabul ederdi. Ada onun mezarı olacaktı. Kuşatma, gece gündüz gürleyen üç yüz topun ateşi ile fiilen başladı. Şövaleyler bu ateşe karşılık verdiler ve otuz gün boyunca Türklerin merdivenlerini kale surlarına dayamalarına engel oldular. Savaşa katılmış olan tarihçilerin naklettiğine göre topların bu karşılıklı gürlemesi sırasında deniz dalgalanmış, Toroslar'ın üzerinden sağlam durmayan kayalar yuvarlanmışlardı. Bu arada lâğımcıların yeraltında kalelerin temellerine kadar giden tüneller kazdıkları görülmüştür. Kuşatmanın otuzuncu günü bütün şövalyeler başlarında Üstad—ı Âzam'ları olduğu hâlde Sen Jan'a ithaf edilmiş bir âyine iştirak ederlerken zelzeleye benzeyen korkunç bir sarsıntı duyuldu, kilisenin duvarları çökmeye başladı ve kutsal ilâhilerin yerini dehşet çığlıkları aldı. Lâğımcılar İngiltere kalesinin dış duvarlarına kadar bir lâğım açmayı başarmışlar ve koydukları patlayıcı

maddelerle kaleyi havaya uçurmuşlardı. Tehlikenin sindireceğine büsbütün güçlendirdiği adamlardan olan L'Ile—Adam, hemen ayağa fırladı ve silâhına sarıldı. Arkasında şövalyeler toz duman içinden geçerek açılan gediğe koştu, içeri girmeye çalışan Azaplar ile göğüs göğüse korkunç bir dövüş başladı; o sırada kiliselerden çıkan altı bin şövalye gediğe geldiler ve Türkleri geri püskürttüler.

VIII

İnatçı bir kuşatmanın lâğım patlamaları, saldırıları, karşılıklı kanlı dövüşleri gece ve gündüz 24 Eylüle kadar devam etti. Kanunî Sultan Süleyman Fâtih'in kaderine uğramaktan çekiniyordu. Bütün vezirlerini otağında harp divanına çağırdı. Dehâsını cesaretine borçlu olan Pîrî Paşa eliyle şehrin kapladığı dar alanı ve denizlerle tepeleri kaplayan çadırları, askerleri göstererek, «Şehrin daima bir noktasına hücum ederek dar gediklerin arkasına gizlenmiş bu adamların karşısına daima az sayıda asker çıkarabiliyoruz; düşmana eşit sayıda asker yolladığımız takdirde üstünlük daima şövalyelerin elinde olacaktır. Çerilerimizin muazzam çoğunluğundan istifade edelim ve hem zamanımızı, hem de insan gücümüzü harcayan kısmî hücumlar yerine genel bir saldırı yapalım.»

Genel hücum emri ertesi gün verildi. Padişah beş kaleye birden yapılacak saldırıya tam anlamıyla hâkim olabilmek aynı zamanda hem askerlerini görebilmek hem de onlar tarafından görülmek maksadıyla geceleyin tahtadan bir düz çatı yaptırdı ve şehre hâkim

bir tepenin üzerine koydurdu. Türkler yedi defa surların tepelerinde gözüktüler, fakat padişah top dumanı ve kılıç parıltıları arasında yedi defa askerlerinin hendeklere yuvarlandığını gördü. Surların her iki tarafında da kan gövdeyi götürüyordu. İstihkâmların içlerinde Türkler can verirken, onları dışarı itmek isteyen binlerce hıristiyan ölüyordu. Gece ve yorgunluk iki düşmanı birbirlerinden ayırırken ne biri bir adım ilerleyebilmiş, ne de diğeri bir adım gerilemişti. L'Ile—Adam her tarafa koşmuş, dövüşmüştü; şövalyelere dinlerini ve şereflerini hatırlatan Tarikat bayrağı kan içinde kalmıştı. Onu mızraklardan yapılmış bir taht—ı revanda sarayına taşıdılar. Yedi yüz şövalye ve üç bin asker kahramanca dövüşerek ölmüşlerdi. Adanın köylüleri, ihtiyarlar, çocuklar, kadınlar bile bir gün süren bu kargaşalıkta savaşmışlardı.

Türklerden ise on beş bin şehit Saint—Damien hendeğini dolduruyordu.

IX

Askerlerinin yiğitliğine bir şey diyemeyen Sultan Süleyman, komutanlarının beceriksizliğine kızdı fakat onları cezalandırmadı. Adîl ve bağışlayıcı bir kadı gibi davranarak, sadece Rumeli Beğlerbeği Ayas Paşa'ya söylenmek, Serasker Ahmed Paşa'yı Mısır'a yollamak ve Kapdan—ı Deryâ Mustafa Paşa'yı azlederek yerine Behram Beğ'i getirmekle yetindi. Bu yeni komutanlar Tarikat'ın çeşitli milletlerine ait kalelerini zorlayarak boşuna gayret gösterdiler; her tarafta karşılarına kahramanlar çıkıyordu.

Üç ay içinde gerek Rodos surları altında, gerek ateş, gerekse sonbahar havasının cesetlerden yaydığı hastalıkların tesiri ile seksen bin Türk hayatını kaybetti. Lâkin Sultan Süleyman'da vicdanın şuuru, ve imparatorluğun kaynakları vardı. Marmaris Körfezi'ne açılan Güney—Batı Anadolu ovaları durmadan kendisine yeni kuvvetler sağlıyor, gemileri devamlı surette erzak getiriyordu. Onun gözünde Rodos'un değerine ne kan, ne altın, ne de zaman erişebilirdi. Hükümdarlık devrine Tuna'yı aştığı gibi, Adalar Denizi'ni de aşarak başlamak istiyordu. Şehrin artık yorulduğunu hissediyordu. İddia edildiğine göre büyük şansölye Amaral geceleri kalenin tenha yerlerinden ok ucuna takılmış mektuplarla şehrin durumunu devamlı olarak Türklere bildirmiştir. Büyük Şansölye Üstad—ı Âzam hakkındaki garazı bilindiğinden ve L'Ile—Adam'ın seçilmesinden sonra ona küfür ettiği iftirası ile canlanan halk arasındaki dedikodulara şövalyeler de itibar etmeye başladılar. Amaral'ın Diez adındaki sadık bir adamından işkence ile alınan itiraflar bu iddiaların ne kadar çürük bir temele dayandığını göstermektedir. Tutuklanan ve ithama mâruz kalan Amaral, korkak veya nankör bir uşağın işkence karşısında uydurduğu iftiraların kırk yıldan beri Tarikat'a, hıristiyanlığa ve şerefine yaptığı hizmetleri ve sadakati sildirdiğini görünce durumdan iğrendiğini belirtti. Tarikat Konseyinin yargılaması sonunda başı kesilerek idam edildi. Yenilmekte olan ordular felâketin sebebini ihanete atmak ihtiyacını duyarlar. Büyük Şansölye bir muhteristi, Tarikat'ı onu bir hain yaptı. Ölümü adanın teslimini bir gün bile geciktirmedi. Dört aydan beri üzerlerine yıkılan bir şehrin içinde hapsolan kırk bin

Rum, şövalyelerin inatçılığına kızıyorlar ve hiç olmazsa hayatlarını kurtarmak için şehrin teslim edilmesini istiyorlardı. Faydasız bir tarikat şerefine dayanarak Rum halkın kanıyla oynayan zâlim şövalyelere karşı Rumlar açıkça cephe alıyorlardı. Komşu adalarda ve Anadolu kıyılarında Türklerin eline geçmiş Rum şehirlerini gösteriyorlar ve oralarda Osmanlıların hoşgörüsü altında gelişen ticaretlerini, serbestçe uyguladıkları dinî ibadetlerini, geleneklerini hatırlatıyorlardı. Rum tarafı ile Tarikat tarafı surların üzerinde silâhlı çatışma hâlinde iken Türkler istikâmlara karşı saldırıya geçtiler.

Rum casusları sayesinde şehirde olup bitenlerden haberdâr olan Sultan Süleyman ne pahasına olursa olsun şehrin merkezine inen geniş bir gedik açmaya karar verdi. Fâtih'in meşhur toplarından kırkını bir araya getirdi ve hepsinin ağzını bir noktaya nişanladı. Devamlı mermer ve kurşun gülleler kusan bir ateş sonunda hıristiyanların kapatmaya muktedir olamıyacakları bir gedik açıldı. Açılan gedikten arkası kesilmeksizin gülle ve kumbara yağmaya başladı. İki tarafa bölünen şehir bu ölüm yağmuru altında birliklerini toparlıyamadı. Dehşet havasına itimat havası ilâve etmek isteyen Kanunî Sultan Süleyman 10 Aralık günü otağı üzerine beyaz bayrak çektirdi. Ateş kesildi; ellerinde Padişah'ın altın tuğrası bulunan mektuplarla iki Türk ihtiyatla şehre yaklaşmaya başladılar. Hemen müzakereler başladı ve 22 Aralık günü İslâmiyet'in zaferini müjdeleyen müezzinlerin ezanı minare hâline getirilmiş Saint—Jean katedralinin çan kulesinden müslümanları namaza çağırırken, Mehter Takı-

mı'da Aya Nikola tepesinde zafer nağmeleri çalıyordu.

X

Bu arada bu kadar kahramanca savunulan şehrin yağmalanmasını önlemek, şövalyeler ile halkın şerefleriyle Rodos'u terketmelerini sağlamak için Sultan Süleyman orduyu şehrin dışında tutmuştu. Serasker Ahmet Paşa Villiers de L'Ile—Adam'ı padişah'ın adına otağ—ı hümâyun'da bir toplantıya çağırmıştı. Galibin sözüne itimat eden Üstad—ı Âzam Tarikat'ı meydana getiren her milletten bir temsilciyi de yanına alarak konuşmalara tanık olmalarını istedi. Yaşlı savaşçı, sanki cezalıymış gibi açık havada ve kar altında divanın toplatılarının bitmesi için uzun zaman bekletildi. Yaşlılığa, rütbeye ve talihsizliğe karşı gösterilen bu kusuru öğrenen Kanunî hemen Üstad—ı Âzam'a kürklü manto gönderdi ve bir hükümdara gösterilen saygıyla huzuruna kabul etti. Söylendiğine göre L'Ile—Adam'ın, tarihte zaferlerine raslanılan büyük askerlere denk cesaret ve faziletini övdü. Hıristiyanları böylesine kahramanlara sahip olduğu için tebrik etti.

Üstad—ı Âzam çehresinde bir mağlûbun keder ve utanma ıfadesini taşıyordu. Padişah kendisine, «Hiç üzülme, bizim gibi hükümdarların ve savaşçıların kaderi, zaman zaman şehirler ve ülkeler fethetmek veya kaybetmektir.» Üstad—ı Âzam'a ve bütün şövalyelere zaferin gerektirdiği şekilde adadan ayrılmaları esna-

sında her türlü himayeyi göstereceğini vaad etti. L'Ile—Adam şehre döndüğünde mağlûplar kadar galipler tarafından da hayranlıkla karşılandı. Ertesi gün yanında iki hizmetkârı olduğu hâlde basit bir akıncı eri gibi giyinmiş olan padişah mütareke şartları mucibince nihayet sahip olduğu şehrin yıkıntılarını görmeye geldi. Şövalyelerin yemek yediği saatte Üstad—ı Âzam'ın sarayına geldi ve bu muharip papazların ortak yemek yedikleri salona girdi. Rumca bilen hizmetkârlarından biri vasıtasıyla Üstad—ı Âzam'ı görmek istediğini bildirdi. L'Ile—Adam Padişah'ı hükümdar olarak değil, konuk olarak karşıladı. Uzun müddet Güney Anadolu kıyılarına bakan teras üzerinde sohbet eden yaşlı adamla genç hükümdar karşılıklı olarak birbirlerinin değerlerini daha iyi anladılar. Kanunî Sultan Süleyman adanın boşaltılması için daha uzun bir mühlet tanıdı. Rodos'un artık vatanları olduğu eski şövalyelerin zaferi ve teslim şartlarının mecburiyeti altında ebediyen Rodos'u terketme hazırlıklarını seyrederken göz yaşlarını tutamadı. Atına binerken, yanındaki adamlarından birine, «Bu asîl hıristiyanı evinden ederken acı duymamam mümkün değil.» demiştir.

XI

L'Ile—Adam ile şövalyeler ve aileleri Tarikat'ın kaderini takip etmeyi bundan böyle mükslüman Türklerin eline geçmiş olan bir ülkede yaşamaya tercih ederek, utanma hissinin ve göz yaşlarının görünmemesi için gecelevin Rodos'dan ayrıldılar.

Dalgalar üzerinde çalkalanan L'Ile—Adam'ın filosu Venediklilerin elinde olan Candia adasına çıktı ve kışı orada geçirdi. Kendi siyasetlerine yaradığı müddetçe tarikatle ilgilenmiş olan Avrupa kralları, şövalyelerin şikâyetlerine ilgisiz kaldılar. Roma'nın ricalarına daha uysal davranan İspanya Kralı Asya'ya değil de, Afrika'ya karşı ileri karakol olarak kullandığı kurak ve tenha Malta Adasını Tarikat'a verdi. Bu kurak kayalık üzerine çıkan Üstad—ı Âzam ister istemez Rodos'un tepelerini, ağaçlarını, sularını, nefis manzaralarını hatırladı. Tarikatın Avrupa'daki tükenmez kaynakları sayesinde kısa zamanda Malta üzerinde küçük bir şehir kuruldu. Fakat dinî zihniyetin bozulması, geleneklerde görülen ahlâk düşüklüğü, inanç olmadan sert bir manastır disiplininin kaideleri, ihtiras, entrika, milletler arasında rekabet, düzensizlik, eski Haçlı Seferlerinden kalan bu asillerin ve askerlerin yuvasını hıristiyanların elinden yıktı.

XII

Rodos'un düşmesiyle şövalyelere ait olan Adalar Denizi'ndeki diğer küçük adalar da Türklerin eline geçti. Bunlar: İstanköy (Kos), Leros, Kalimnos, Nisiros, Kalsis, Limonia, Telos ve Sömbeki (Simi) adalarıdır. Sömbeki Adasının kadınları deniz altından sünger ve mercan çıkarmakla tanınmışlardı. Kuşatma sırasında savaş kulelerini surlara yaklaştırmak için deniz altında iplerin ve halkaların bağlantılarını yapan bu kadınlara, o zamana kadar sadece müslüman kadınlara tanınan beyaz muslinden türban taşıma imtiyazı verildi. Kuşatma esnasında daha geniş ve daha

verimli bir ovada yeni bir Rodos şehrini yaptırmaya başlamıştı. Portakal ağaçları altında mermer kalıntılarından Osmanlıların inşa ettiği o şehrin izlerine bugün de raslamak mümkündür. Şövalyeler adadan ayrılır ayrılmaz, hıristiyanların büyük emek sarfederek yaptırdıkları surları yeniden onartarak muhtemel bir saldırıya karşı Rodos'un korunmasını teminat altına aldı. Adanın yeni fâtihlerinden kalan camiler, kışlalar ve minarelerin Üstad—ı Âzam'ın ve şövalyelerin saraylarına kaynaşan manzarası bir zamanlar orada yeri, denizi ve kayaları inleten iki ırkın korkunç mücadelesinin âbidesi gibidir.

Fethettiği adada bir ay kalan Kanunî Sultan Süleyman Rodos'un imarına yardımcı olması için ordusunun bir kısmını orada bırakırken, iki yıllık saltanat devresinde iki defa Fâtih ünvanına sahip olarak İstanbul'a döndü. Zafer karşılanışı, eski Bizans imparatorlarının Hipodrom'daki zafer merasimlerine benziyordu. Dehası Asyalı olmaktan öte, Avrupalı olmuştu. Siyasetinin ve kalbinin sesi gizliden kendisine, babasının kışlalarında yetişmiş kaba vezirlerden ziyâde fikirlerine ve prensiplerine daha uygun vezirleri seçmesini ilham ediyordu. Fâtihler yetiştirmiş bir millete hoş görünmek için önceleri sahip olmadığı askeri şöhretini kazanıncaya kadar, askerler arasında büyük itibarı olan vezirleri divanda hoş tutmuştu. Fakat şu anda imparatorluğa armağan ettiği Belgrad ve Rodos ile milletinin gözünde İstanbul'u fetheden II. Mehmed kadar itibara sahip olunca divanın baskısından kurtulabilir ve ordularını bir başkomutan gibi yönetebilirdi. Etrafında dehasına uygun bir sadrâzam arıyor-

du. Tesadüf ve arkadaşlık hem siyesetine, hem de kalbine uygun birini hazırlamıştı bile. Onu sezmekte gecikmedi, bütün sevgisini verdi ve tabiatın onun için hazırladığına inandığı mevkiye getirtmekte gecikmedi.

XIII

Sultan Süleyman'ın gözde veziri İbrahim Paşa'nın hayat hikâyesi, Batılıların masallarda rasladıkları meçhul hikâyeler gibi basit bir olaydı. İbrahim Paşa Adriyatik'in Dalmaçya kıyılarında fakir bir İtalyan balıkçısının oğlu olarak Parga kasabasında dünyaya geldi. Güney Anadolulu Türk korsanları tarafından tutsak edilen İbrahim, İzmir'e getirilerek Manisa'da bağları, bahçeleri olan zengin ve dul bir kadına satıldı. Çocuğun güzelliği ve zekâsı dul hanımın gururunu okşadığından eğitimi için elinden geleni esirgemedi. Manisa'nın en meşhur bilginlerine başvurarak İbrahim'e Kur'an—ı Kerîm'i, yabancı dilleri, güzel konuşma san'atını, şiiri ve musikîyi öğrettirdi. Oğlanı günün birinde evlât edinmeyi veya belki de iyi yetişmesinden istifade ederek pahalı satmayı düşündüğünden devamlı olarak güzel giyinmesini temin ederdi. Her zaman çocuğun tabiattan ve eğitimden elde ettiği kabiliyetleri anlatırdı. Gittiği yerlerde arkasında genç köleyi götürür, böylece yakışıklılığını herkesin görmesini sağlardı. Gerek erkekler, gerek kadınlar bu köleyi o hanımdan kıskanırlardı.

O sıralar babası tarafından görevlendirilen Şehzâde Süleyman Manisa'da bulunuyordu. Bir gün or-

manlık yerde avlanırken dere kenarından gelen harikülâde bir kaval sesi duydu. Kulağına gelen nefîs melodiler, kavalı çalanın herhangi bir çobandan değil de, gerçekten musikî eğitimi görmüş bir istidatlıdan geldiğini gösteriyordu. Yaklaşınca İbrahim'i gördü, yüzünün güzelliğine, verdiği cevaplara ve musikî üzerindeki kabiliyetine hayran kalarak, taht vârisine yaraşır bir müsriflikle köleyi satın aldı. İbrahim'i sarayına götürdü, hürriyetini bağışladı, çaldığı musikî âletinin sesine hayran kaldı, ilmine, zekâsına, hem vücut, hem zihin talimlerindeki yatkınlığına şaştı, kendi hocalarını görevlendirerek onu daha ziyade eğitti, arkadaşlığından giderek daha fazla zevk aldı ve onu hem eğitim, hem de eğlence zamanlarında yanından ayırmadı. Basit bir kasabada orta halli bir kadının kölesi iken, İbrahim yirmi yaşında geleceğin imparatorunun sadık bir dostu oluyordu. Alçakgönüllülüğü ve sadakati efendisinin duyduğu samimî ilgiyi doğrulamaktadır.

I. Selim'in ölümü üzerine İstanbul'a gelen Sultan Süleyman yanında İbrahim'i de getirdi; bir sırdaş ve dost olarak bildiği İbrahim'e başka görevler vermeden önce onun devlet ve savaş işlerinde pişmesini sağlamak için Tuna boylarına ve Rodos seferine de sürükledi.

Dalmaçyalılara has bir kabiliyet sayesinde ilim, cesaret ve dehâ alanlarında süratli bir gelişme gösteren İbrahim'in serveti de çoğalmaktaydı. Etrafa belli etmeden Padişah'la fikir değiş tokuşunda bulunuyor, savaşlara katılıyor ve saltanatta söz sahibi oluyordu. Alçakgönüllü samimiyeti, bir kavalcıya karşı diğer ve-

zirlerin garaz duymasına meydan bırakmıyordu. O güne kadar bu genç adamda Padişah'ın bir eğlence arkadaşından başka bir şey görmüyorlardı.

XIV

Bu arada Kanunî Sultan Süleyman, Devleti, babasının kışlalardan saraya soktuğu asil olmayan asker şeflerden kurtarmayı kafasına koymuştu. İmparatorluğu tek başına yönetmek istiyordu, halbuki Osmanlı gelenekleri padişahın tek başına hükûmet etmesine izin vermiyorlardı. İmparatorluğu rahat idare etmesi için paravana olarak kullanacağı bir vezir arıyordu. Pîrî Paşa ile Ahmed Paşa arasında meydana gelen geçimsizlik Divan'ı karıştırınca aradığı fırsat ortaya çıkmış oldu; Pîrî Paşa'yı azlederken, Ahmed Paşa'yı Mısır'a Beğlerbeği olarak gönderdi. Fâtih Sultan Mehmed'in yaşlı savaş arkadaşlarının hayretleri arasında İbrahim Paşa'yı sadrâzam ilân etti; eski vezirlerin baskısından ve çekişmelerinden bıkmış olan halk bu kararı sevinçle karşıladı. Pîrî Paşa Boğaziçi'ndeki bahçesine çekildi, hizmetine lâyık iltifatlar ve yılda on bin düka altınlık maaşa bağlandı. Muhteris Ahmed Paşa intikam duygusunu kalbine gömerek, sarayın tanınmamış bir gözdesini kendisine tercih eden efendisini bir gün pişman edeceğine dair kendi kendine yemin etti.

Mısır'daki görevine başlar başlamaz, böylesine zengin bir eyâletin bağımsız olması sonunda yeniçerilerin ihtirasını tatmin edebilecek altın ve asalet ünvanlarının cazibesinden istifade ederek Kahire garni-

zonunu ayartmak istedi. Fakat gayretleri Osmanlı birliklerinin eski sadakatini sarsamadı. O zaman Mısır'ın eski efendileri, Memlûklara yanaşarak, eğer kendisini Sultan olarak kabul ederlerse eski hâkimiyetlerini yeniden kuracağını vaad etti. Memlûklar bu çağrı sonunda akın akın hain vezirin tarafına geçtiler. Kaleyi muhafaza eden Osmanlı Garnizonu ile başlayan kanlı çatışmada, yeniçeriler ellerindeki burçları bırakmadılar ve dört binden fazla Memlûk öldürdüler. Fakat bu kalede yetişmiş eski Çerkezlerden biri kalenin şehir ile olan bütün gizli geçitlerini biliyordu; henüz kapatılmamış olan bir tanesinin mevcudiyetini Ahmed Paşa'ya açıkladı. Geceleyin gizlice geçitten geçen Ahmed Paşa ve Memlûklar habersiz yatan altı bin Osmanlıyı katlettiler. Yurttaşlarının cesetleri üzerine basan Ahmed Paşa kendisini Mısır Sultan'ı ilân etti. Hemen vezirlerini seçti, vilâyetleri suç ortakları arasında pay etti, Sultan Süleyman tarafından yollanan paşaları idam ederek bütün Mısır'ın disiplin altına girmesini sağladı.

Buna rağmen ihanetin kurduğunu bir başka ihanet yıktı. Ahmed Paşa tarafından yeni imparatorluğu yönetmek için tâyin edilen üç vezirden biri olan Mehmed Beğ gizliden Sultan Süleyman'a sadık kalmıştı ve Hain'in divanında bile intikam almak için fırsat kolluyordu. Buyruğu altında olan bir avuç Türk Kahire'de bir eve saklanmışlar, zorbayı şaşırtmak ve aniden vurmak için zamanın gelmesini bekliyorlardı. Mehmed Beğ onlara gereken haberleri ve işaretleri yolluyordu. Bir gün Ahmed Paşa az sayıda muhafız ile hamam yapmak üzere sarayından çıkıp başkentin

hamamlarından birine gidince, Mehmed Beğ'den haber alan yeniçeriler silâhları ile saklandıkları yerden çıkarak hamamın etrafını kuşatmışlar ve muhafızları öldürmüşlerdi. Dışardaki gürültülerden aklı başına gelen Ahmed Paşa traşını yarım bırakarak çıplak hâlde hamamın damından kaçmış ve şatosuna sığınmıştı. Fakat Mehmed Beğ Hain'i kovalayan yeniçerilere sarayın kapısını açtı. Türklerle Araplara Hain'in ganimetini paylaşacaklarını vaad ederek Ahmed'in sarayına karşı yapılacak saldırıyı daha câzip hâle getirdi. Sarayın istihkâmları, çağrısı üzerine zorbanın taraftarları ile Türkler arasında meydana gelen kanlı bir muharebeye sahne oldu. Memlûklar imha edildiler. Ahmed Paşa ölümden ancak kaçarak kurtulabildi. Sadece yirmi Memlûkla Nil'e erişince karşı kıyıya yüzerek geçti, sığındığı Arap şeyhi ise onu Mehmed Beğ'e teslim etti. Kellesi İstanbul'a gönderildi. Bir an için ayaklanmış olan Mısır tekrar itaat etmeye başladı. Sadakatinden dolayı Kanunî Sultan Süleyman tarafından mükâfatlandırılan Mehmed Beğ Mısır Defterdarlığına getirilirken, Kasım Beğ de Mısır Beğlerbeği oluyordu.

Bu başarıdan sonra genç vezir—î âzam'ı ile arasındaki dostluk bağlarını daha da sıkılaştırmak isteyen Kanunî Sultan Süleyman, kızkardeşini İbrahim Paşa'ya evdeş olarak verdi. Bu lûtûf ile her türlü kıskançlığın önünü almak istiyordu. Sarayda ve başkentte kutlanan düğün merasiminin haşmeti Vezir'in otoritesine bir de Padişah ile akraba olma nüfuzu ekliyordu. Düğün törenlerinin tasvirleri kuruluşundan üç yüzyıl sonra Osmanlı Sarayı'nın debdebe yönünden ne

duruma geldiğini doğrulamaktadır. İkinci Vezir Ayas Paşa damadı temsil ediyordu; bir heyetle Saray'a gelerek Padişah'ı düğün törenine dâvet etti. Sultan Süleyman dâveti kabul ederken kayınbiraderi olduğu dostunun fâziletlerini güzel kelimelerle övdü. İran Şahlarına lâyık hediyeler kızkardeşinin bohçalarına kondu. Arka arkaya sekiz gün boyunca hazırlanan sofralarda Ordunun ve Hükûmetin dâvetlilerine ziyafetler verildi. Dokuzuncu gün, arkasında Saray erkânı olduğu hâlde bizzat Padişah genç zevceyi kocasının sarayına götürdü; Sultan Süleyman'ın geçtiği yollarda evlerin cepheleri ipekli ve altın işlemeli kumaşlarla kaplanmıştı. Düğün salonunda Şeyhülislâm ile şehzâdelerin lalası arasında oturan Sultan Süleyman, Devletin okullarında okuyan bilginlere, ediplere, ve şairlere, şöleni kutlayan ve yücelten bir nutuk söyledi. İslâm dini tarafından müsaade edilen tek içki olan kokulu ve şekerli şerbetler, kenarları ve üstü altın işlemeli yekpâre firûzeden yapılmış son derece kıymelti bir kâse içinde baş sâki tarafından konuklara ikram edildi.

Onuncu gün Osmanlıların «düğün alayı» bütün İstanbul sokaklarında dolaştırıldı. Düğün alayının ortasında gezdirilen yapma hurma ağacı evlenenlerin neslinin gücünü temsil ediyordu. Bu sembolü İstanbul'da dolaştırabilmek için bazı sokakların genişletilmesi, bazı kapıların yıktırılması gerekti. İbrahim Paşa'nın düğünündeki hurma ağaçlarından biri tabiatın ve san'atın altmış dört bin hârikasını temsil edecek şekilde süslenmişti. Makbûl İbrahim Paşa tarafından Hipodrom civarında yaptırılan saraya dâvet edilen Sultan Süleyman sekiz gün müddetle, yeni evlilerin

şerefine yapılan donanmayı, güreşleri, halk eğlencelerini takip etti ve şairlerin irat ettiği düğün kasidelerini dinledi.

Düğün törenlerinden dört ay sonra Padişah İbrahim Paşa'yı iki yüz kadırgalık bir donanma ile Mısır'a yolcu etti. Bu seferin gayesi, Mısır Beğlerbeği Kasım Paşa ile Defterdâr Mehmed Beğ arasında çıkan anlaşmazlıkları halletmekti. İbrahim Paşa'nın sahip olduğu mevkiyi daha yüceltmek ve vezirinin, İmparatorluğun sadece yüksek bir memuru değil fakat iktidar'ın bir ortağı olduğunu ispat etmek için, Sultan Süleyman Mısır donanmasına İstanbul Adalarına kadar refakat etti. O devrin Osmanlı tarihçisi Celâlzâde, Padişah'ın vezir—î âzamı'nı nerdeyse hürmet gösterecek bir tarzda uğurlaması olayına değinirken böyle bir şeyin Doğu'da şimdiye kadar görülmediğine işaret etmektedir. Fakat Sultan Süleyman sadâret makamına getirdiği yakın arkadaşını halkın gözünde yüceltmek ve otoritesini sağlamlaştırmak istiyordu. Tabiat ve bulunduğu mevki onu o kadar büyük kılmıştı ki, hizmetinde bulunanların hadlerini bilmeyip onunla rekabete kalkışma ihtimaline hiç önem vermiyor, daima dostluğa güvenerek icap ettiği takdirde mutlak gücünden istifade edebileceğini biliyordu.

XVI

Makbûl İbrahim Paşa'nın Ege Adaları, Rodos, Suriye ve Mısır'a yaptığı ziyaretler, hükümdarın gölgesini taşıyan yüce bir elçinin başarısı ile oldu. Anlaşmazlıkları halletti, sorumlulukları sınırladı, büyük

bir olgunlukla yeni fethedilen ülkeleri düzene soktu; Mısır'ın Osmanlı hazinesine vermek zorunda olduğu vergiyi yılda seksen bin düka altını olarak tespit etti. Suriye Beğlerbeği Süleyman Paşa, Kasım Paşa'nın yerine Mısır Beğlerbeğliğine getirildi. İstanbul'a dönme vakti gelince, yine aynı debdebe ile uğurlandı. Yeniçeriler, padişahlara yaptıkları gibi önünde gittiler. Sultan Süleyman ise seferinin başarısını kutlamak için üzerindeki koşumları iki yüz bin düka altını değerinde olan bir Arap atı yolladı. İbrahim Paşa da buna karşılık olarak aynı değerde, üzeri paha biçilmez taşlarla bezenmiş bir türbanı efendisine armağan etti. Padişah ve veziri karşılıklı verdikleri armağanlarında eşitlik yaratmaya bilhassa dikkat ediyorlardı.

XVII

Kanunî Sultan Süleyman vezir—î azâm'ının yokluğu sırasında, kudretini İbrahim Paşa'ya sadece ödünç verdiğini, gerektiği zaman alabileceğini ispat etmek için gerekli fırsatı buldu. Yorgunluk gidermek üzere Edirne'de avlanmaya gittiği sıralarda henüz disiplin altına alınmamış olan yeniçeriler İstanbul'da isyan çıkardılar. İleri sürülen bahaneye göre genç padişahın başkentte Devlet işlerini yöneteceğine, uzun müddetten beri Edirne'de eğlenmesini doğru bulmuyorlardı. Fırsatlardan faydalanarak hemen ayaklanma istidatı gösteren yeniçeriler vezir—î âzam Makbûl İbrahim Paşa'nın, Ayas Paşa'nın ve Defterdâr'ın sarayları ile Yahudi mahallesini yağma etmişlerdi. Hayret ve dehşet içinde kalan başkent Yavuz Selim'in ilk yıllarına benzer olaylara dönüldüğünü sanıyordu.

Kanunî Sultan Süleyman Tunca vâdisinde geyik avlanırken bu ayaklanma ve yağma haberlerini aldı. Edirne'ye dönmeden hemen yanındaki bir kaç atlı ile İstanbul'a at koşturmaya başladı ve beklenmedik bir anda Eyüp semtinde bulunan dinlenme köşküne vardı. Şehirden kaçanlar ve hâlâ şehri kasıp kavuran yeniçerilerin haykırışları ile durumu gören Sultan, yeniden atına atladı ve yağma yapan asîlerin arasına daldı; kendilerini itaate çağırdı, kışlalarına dönmelerini emretti ve nihayet hakarette bulundu. Askerler önce dinler gibi oldularsa da kışkırtmaların sonunda Padişah'a hakaret etmeye başladılar ve sarayın kapısına kadar kovaladılar; o sırada Kanunî'nin atına inen bir balta, Sultan'ın yere düşmesine sebep oldu. Başı üzerine yağan taş ve ok yağmuru altında Kanunî Sultan Süleyman hemen yayını gerdi ve üç atışta en yakınında olan üç yeniçeriyi öldürdü. Sonra kılıcını çekerek bir avuç bostancı ile sipahilerin yardıma yetişmesine kadar kendini savundu. Böylesine yürekli bir padişah ile karşılaşmış olmaktan ve başkentin lânetine mâruz kalacaklarından korkan yeniçerilerin bir kısmı Padişah'ın ayaklarına kapanırken, diğerleri kışlalarına kaçıyorlardı. Elinde kanlı kılıcı olduğu hâlde kışlaya kadar gelen Sultan Süleyman asîlere karşı bir nutuk verdi. Askerleri bağışlarken, başlarını şiddetle cezalandırdı: Yeniçerilerın ayaklanmasında zaaf gösterdiği ve işbirliği yaptığı sanılan Yeniçeri Ağası Mustafa'yı azl ve idam ettirdi. Bütün ocak düzene girdi. Fakat bu ücretli askerlerin savaşmadan boş durmalarının taht için devamlı bir tehlike olduğuna iknâ olan Sultan, İbrahim Paşa'yı aceleyle Mısır'dan çağırttı ve ye-

niçerilerin muhtemel isyanını bastırmak için yeni bir savaşın tasarılarına başladı.

İbrahim Paşa'nın dönüşünde Osmanlılar için daima kutsal ve millî kabul edilen İran Seferi yapılmasına karar verildi. Şimdi, Şah İsmail'in Tebriz yenilgisinden sonra bu imparatorluk'ta olup bitenlere bir göz atalım.

XVIII

Sultan Selim'in çekilmesinden sonra yine bütün İran'ın tek hükümdârı kalan Şah İsmail, buna rağmen keder ve utanç içinde Erdebil'de hayata gözlerini yumdu. Henüz on yaşında olan oğlu Tahmasp, başka rakibi olmadan tahta geçti. İran tahtına geçen çocuğun küçüklüğünden cesaret alan Özbek Türkleri İran'ın Kuzey—Doğu eyâleti olan Horasan'ı işgal ettiler. Vaktinden önce savaşmayı öğrenen ve babasının yiğit savaşçılarından yardım gören genç Tahmasp Özbekleri geri püskürttü. Osmanlılardan Tebriz (Çaldıran) Savaşının intikamını almak ve Osmanlı İmparatorluğu'na kaptırdıkları Mezopotamya'yı yeniden ele geçirmek için yanıp tutuşuyordu. Genç hükümdarlarının sağladığı zaferden sonra yavaş yavaş yenileşen ve itaat altına giren Safevî Ordusu Osmanlılar ile bir defa daha karşılaşmaya hazırlanıyordu. Böylece, biri İsfahan'da, diğeri İstanbul'da iki genç hükümdar babalarının boy ölçüştükleri savaş alanında bir defa daha karşı karşıya gelmek istiyordu. Sultan Süleyman Şah Tahmasp'a şöyle yazıyordu:

«Eğer, mezhep ayrılığı ile kararmış ruhunda bir az şeref kırıntısı olsaydı, şimdiye kadar baban gibi

utancından ölmüş olurdun; fakat seni küçük düşüren merhametimize hedef olmak ve kılıcımızın devamlı tehditi altında inlemek için yaşamaya devam etti. Bütün kâinatın merkezi sayılabilecek olan sarayımıza niçin elçini göndermedin? Neden sen de diğer Devletler gibi gelip ayağımıza kapanarak bize tâbi olduğunu bildirmedin? Hezeyanın ve kibrin beni, eğer Tanrı izin verirse, Doğu'ya yürümeye zorluyor. Otağımı İran'da, Turan'da, Semerkand'da, Horasan'da kurmak istiyorum. Dünyanın en mükemmel ve en büyük iki kalesi olan Belgrad ve Rodos'a karşı düzenlediğim muzaffer seferler İran'a yapacağım seferi geciktirdi. Batının Putlarının evi İslâmiyet'in ibâdet yeri; putlarının durduğu yerler müminlerin camileri oldu. Şimdi, kendini kolla; dizginlerimi senin üzerine çevirdim. Kahramanların düşmanlarına önceden savaş ilân etmesi âdet olduğundan seni uyarıyorum. Atalarını derviş elbiselerini giyin, başından tacını çıkar, dervişlerin arasına katıl ve inzivaya çekil. Eğer kapıma gelip Tanrı adına benden bir lokma istersen sana memnuniyetle veririm. Aksi takdirde karınca gibi toprağın içine girsen, veya kuş gibi uçup gitsen seni her yerde arar bulurum. Ecel gibi üzerine çöken bu fermana kulak ver ve olanlardan ders al!»

Bu mektup Doğu'lu Hükümdarlar'ın yarı vahşi, yarı şövalyevâri harp ilânıydı. Fakat Sadrâzam İbrahim Paşa'nın uyarmasına önem veren Kanunî Sultan Süleyman Tuna üzerinde daha yakın ve daha endişe verici düşmanlar olan Macarlar, Ulahlar, Boğdanlılar, ve Erdelliler üzerine bir sefer yaptıktan sonra yüz elli gün sürecek olan ve İran'ın kalbine kadar girecek

olan seferine başladı. Makbûl İbrahim Paşa'nın dikkatini çektiği meseleler Tahmasp ile boy ölçüşme isteğine üstün geldi. İyi tasarlanan hareketlerin her zamanki fazileti olan sabrını, gençliğinden alıyordu. Tuna üzerine sefer yapmak için bahaneler hazırdı. Fakat bu bahanelerin hepsi de haklı değildi.

Eflâkın son hükümdarının dul eşi ve yedi yaşındaki oğlu Sultan Selim devriden beri İstanbul'da göz altında tutuluyorlardı. Ülkenin derebeyleri olan boyarlar prenslerinin oğlunun bu şekilde tahttan mahrum edilmesine hiddetleniyorlardı; bu yüzden başlarına aynı hükümdarın kanından Radul adında bir rahibi seçtiler. Boyarların Sultan Selim'e yeni hükümdarları adına gönderdikleri elçiler gizli tertipçiler olarak nitelenerek idam edilmişlerdi. Yavuz Selim'in komutanı Mehmed Beğ tarafından mağlûp edilen Hükümdar —rahip, Macarların yeni Hunyad'ı Yanoş Zapolya'dan yardım istemişti. Kahraman Zapolya'nın işe karışmasından çekinen Türkler boyarların seçtiği hükümdarı tanır gibi davranmışlardı. Üç yüz Türk süvarisi Radul'a padişah'ın Mansıb'ını getirmişlerdi. Rahip, hükümdarlık alâmeti olan ferman, bayrak, davul ve ağır silâhları almak için elini uzattığı sırada Türk elçisi elindeki gürzle Radula âniden vurarak ayaklarının dibine yuvarladı. Bu olayı haber alan Zapolya Macar süvarisi ile Eflâk sınırını aştı ve arka arkaya kazandığı beş zaferle Ulahların tahtına aynı aileden ve aynı isimde bir başka rahibi getirdi. Eflâk'da pek sağlam duramıyacağını anlayan bu yeni Radul Kanunî Sultan Süleyman ile anlaştı. İstanbul'a kadar gelerek Padişah'a saygısını sunmak istedi. Sultan Süleyman Radul'u ül-

kesine geri yollamadı; onun yerine yeni Vlad olarak başka bir boyer'i tâyin etti. Fakat daha sonra Vlad'ı geri çağırdı ve yine Radul'u kendisine bağımlı prens olarak Eflâk'a yolladı.

O sıralar aynı bölgede hem hükümdarlık yapan, hem savaşan ve hem de hıristiyanlaştırma faaliyetlerine katılan Paul Tomori adında bir papazın Kanunî Sultan Süleyman'ın Suriye'deki sancakbeylerinden olan Ferhad Beğ kumandasında bir Osmanlı birliğini yenmesi Türkleri fena hâlde hiddetlendirmişti. Osmanlı Beği'nin kesilen başı ile kırk sancak ve bir sürü tutsak Tomori tarafından Macar Kralına yollanmıştı. İmparator Maximilien'in İtalya'dan Tuna kıyılarına çağırdığı General Frangipani ile on altı bin paralı askeri, Hüsrev Paşa'yı Hırvatistan'da mağlûp etmişlerdi. Osmanlı Devletinin şerefi ve bunca mağlûbiyetin onarılması İmparatorluk sınırlarına ciddî bir seferin düzenlenmesini gerektiriyordu. Kanunî Sultan Süleyman başta olduğu hâlde sefer başladı; ordunun komutanlığı İbrahim Paşa'nın elindeydi. Düşünceleri tek bir noktada toplanıyor, dostluklarını eğlencede harcayacaklarına imparatorluğun meseleleri üzerinde harcıyorlar böylece her ikisi için de ortak olan konularda birleşiyorlardı. Sultan Süleyman'ın kafesli pencere arkasından takip ettiği divan toplantılarından başka iki arkadaş devamlı temas ediyorlar ve hattâ uyku aralarında bile devlet meseleleri üzerinde fikir yürütmek için aynı odada kalıyorlardı. Babasının saray erkânı olan askerlerin, vezirlerin, beyzâdelerin kabalığından ve bilgisizliğinden bıktığı için İbrahim Paşa'da düşünce zerâfetini, sohbetin tatlılığını, siyasî görüşleri tada-

biliyordu. İskoçya'lı Marie Stuart, İspanya'nın II. Carlos'u, veya Prusya'lı Frederic gibi musikîye karşı büyük bir ilgi duyması, gerek kavalı, gerekse kemençeyi büyük bir ustalıkla çalan İbrahim Paşa'ya özel bir yakınlık duymasına da sebep oluyordu.

Bu musikî âletlerinin nağmeleri ona tahtın dertlerini unutturuyordu.

XIX

İstanbul'dan yüz bin kişilik bir ordu ve üç yüz topla ayrıldı. Başkentini aydın bir şeyhülislâm ile sadakatini Mısır'da denediği bir Kaymakam'ın emîn ellerine bıraktı. Şeyhülislâm Kemal Paşa—zâde, Kaymakam da eski Mısır Beğlerbeği Kasım Paşa idi. Seferin başlangıç tarihi olarak 23 Nisan 1526 seçilmişti; bu tarihin Osmalılar için özel bir anlamı olmasının sebebi, her yıl yeşil yulaf yemesi için Hünkâr'ın atlarının tarlalara götürüldüğü tarihe tesadüf etmesi ve dinen önemli sayılan Pazartesiye isabet etmesiydi.

Kanunî Sultan Süleyman'ın nezareti altında her an dikkatle yazılan seferlerin hikâyesi Tarih'in padişah'ın yürüyüşünü adım adım takip etmesine zemin hazırlamıştır. Ordu bir bütün hâlinde Sofya'ya geldi. Çok sert bir disiplin ordunun geçtiği Bulgaristan şehir ve ovalarında bir zararın meydana gelmesine meydan bırakmadı. Padişah ve sadrâzam köylülere yapılan en ufak bir hareketi şiddetle cezalandırıyorlardı. Kanunî ile İbrahim Paşa Sofya'da ikiye ayrılarak Tuna ötesinde Macaristan'ın en güçlü yöresi olan Peterwardein'e iki kol üzerinden yürümeye başladılar. Rumeli

askerleri ile iki yüzbine çıkan Osmanlı Ordusunun kuşatması karşısında Peterwardein (*) on iki günde teslim oldu. Padişah şehre binlerce Macarın ölüsü arasında girdi. Buradan sonra Tuna ve Drava nehirleri takip edilerek Essek (**) kentine gelindi. İki yüz bin Türk o noktada Drava nehrini, Türk mühendislerinin kurduğu köprülerin üzerinden aştılar ve o zamana kadar tanınmamış bir kasaba olan fakat iki Devlet'in savaşlarından sonra meşhur olan Mohaç'ın bataklık arâzisine girdiler. Yardımcı kuvvetleri de almış olan Macarlar Krasso (***) bataklığına bakan üzüm bağları ile kaplı tepelerin üzerinde Türkleri bekliyorlardı. Macarları gören Türk Ordusunun safları arasında kendiliğinden, «Allaha Şükür» nidâsı yükseldi. O gün 28 Ağustos 1526 akşamıydı; Padişahın yüce varlığı önünde büsbütün silinmek isteyen Damat İbrahim Paşa basit bir elbise giymiş, sık sık Sultan'ın çadırına giderek ertesi gün olacak savaş için müzakerelerde bulunuyordu.

Gün doğarken altın ve gümüş telkâri yapılmış zırhını giyen ve beyaz sarığı üzerine üç kara balıkçıl tüyü takan Kanunî Sultan Süleyman, Ordusunun iki kanadını da iyi görebileceği bir tepenin üzerine yerleşti. Etrafındaki vezir ve paşalarına kısa cümlelerle savaşta alacakları görevleri bildirdi. Savaşın kazanılmasının kumandanın kolundan ziyade fikirlerinde olduğu-

---

(*) Aslı Petervaradin; şimdi Yugslavya'da Novisad'ın karşı kıyısındadır.

(**) Şimdiki Yugoslavya'nın Osijek şehri.

(***) Karasu.

nu iyi biliyordu. İlk iki seferinde elde ettiği zafer, buyruklarına tecrübenin, dehânın ve talihin otoritesini getiriyordu. En yaşlı kumadanlar bile artık kendisine itimat ediyorlardı. Bu savaş divanına sadece kumandanlarını değil her birliğin en tanınmış askerlerini de çağırmış böylece vereceği buyrukların ordunun en ufak mangasına kadar aynen ulaştırılmasını temin etmişti. Kendi düşüncelerini çabucak anlattıktan ve gerekli sebepleri açıkladıktan sonra, sırtında zırhı, başında miğferi, omuzunda sadağı, elinde kılıcı sessizce Padişahı'nı dinleyen Altuca adındaki yaşlı yeniçeriye döndü ve tebesüm ederek sordu: «Haydi söyle bakayım, düşündüğün daha iyi bir şey var mı? Bize bir öğüt verebileck misin?» «— Evet!» diye cevap verdi yiğit çeri, «Hemen döğüşelim derim!» Bu teklif padişah'ın düşüncelerine en yakın olanı idi. Ellerini göğe kaldırarak, «Allahım, kudret ve zafer yalnız senin elindedir; Peygamber kulunun ümmetine yardımcı ol!» Bu sözler aynen Ordunun ön saflarında da dolaştı ve sipahiler atlarını dizginlerini ağızlarına sıkıştırarak ileri atıldılar; padişahın önüne vardıklarında kolları havada yere kapandılar, sonra tekrar atlarına bindiler ve kılıçlarını çektiler. Macar ağır süvarisinin kasırga gibi inen, dayanılmaz darbesini iyi tanıyan Sultan Süleyman çerilerine ikiye ayrılmalarını, Macar süvarisini ortaya alarak yanlardan sıkıştırmalarını emretmişti. Bu maksatla, düşmanın muhtemel baskınında harekâtın temelini teşkil eden merkezin zarara uğramaması için savaş hattı ile yüklerin ve ihtiyat askerin bulunduğu yer arasında geniş bir boşluk bırakmıştı. Vezir—î âzam İbrahim Paşa Anadolu Ordusunu, Hüsrev Paşa'da Rumeli Ordusunu komuta ediyorlardı; göğ-

sünde yıldırımını saklayan bir bulut gibi padişah da yeniçerileri ile merkezde bulunuyordu.

Muharebe, İbrahim Paşa ile Kanunî'nin daha önceden tasarladıkları safhaları takip ederek devam ediyordu. Rahip Tomori'nin kumandasındaki Macar ağır süvarileri Anadolu Ordusunun üzerine üşüşürken Türkler yana açıldılar ve ikinci ile üçüncü sıradaki birlikler Macarları imha ettiler. Macaristan Kralı II. Layoş en gözü-pek şövalyeleri ve ihtiyat süvarileri ile hem Anadolu, hem de Rumeli Ordusu üzerine ok ve ateş yağmuru altında saldırdı ve Padişah'ın otuz bin yeniçeri ile beklediği yere geldi. Orada, zincirlenmiş topçu bataryaları anîden ölüm kusmaya başlayınca Macar saflarında önemli gedikler açıldı. Top ateşi ile imha olmıyanların üzerine saldıran merkez kuvvetleri arasında padişah'ın altın işlemeli zırhının parıltıları görünüyordu. Beraberce ölmek veya Türklerin Padişahı'nı esir almak üzere yemin etmiş olan Kralın otuz şövalyesi Hünkâr'ın dövüştüğü tepeye yaklaşmışlardı. Kargaşalığın içinde padişahlarından ayrı düşen yeniçeriler tepenin eteklerinde kralın saldırılarını karşılıyorlardı. Sultan'ın yakınlarından bir avuç beyzâde sultanlarını korurken şehit düştüler. Şövalyeler Kanuní Sultan Süleyman'ın zırhına mızraklarının ucu ile dokunmaya başlamışlardı bile; etraftakilerin haykırması ile tehlikenin farkına varan yeniçeriler geri dönerek şövalyelerin dizlerini parçalayıp, kan içinde yere yuvarladılar. Şövalyelerin kesilen başları zaferin ilk ganimeti oldu. İbrahim Paşa tarafından toplanan ve düzene sokulan Anadolu ve Rumeli orduları Macar Ordusu'nu üç taraftan çevirmiş demir ve ateş yağmu-

ru altında bırakmıştı. Bu arada durmadan ateş kusan toplar düşman ordusunu büsbütün ufalıyordu. Bir kısmı kaçmaya çalışırken vurulup düşüyor, diğerleri yeniçerilerin elinden kurtulmak için bataklığın çamurlarına atlıyordu. Kral II. Layoş kanının izi bile bulunamadan kayboldu gitti. Yanındaki beyzâdelere göre, iyi su verilmemiş çelikten olduğu anlaşılan miğferi bir mızrak darbesiyle ikiye yarılmış, başından akan kanlarla ürken atının sürüklemesiyle bataklığa kadar gitmiştir. Tuna'nın köpürerek akan suyu mezarı oldu. Bu kral, etrafındaki asillerin kışkırtması sonunda Türklerle Varna Savaşından sonra yapılan bu muharebede ölen ikinci Macar Kralı oluyordu. Bu sefer de galip Türkler taçlı kahramanın cesedini boşuna aradılar. İki milletin ve iki hükümdarın kaderlerini çizmek için iki saat yetmişti. Türklerin demir veya ateşinden kaçanların cesedleri ile at ölüleri iki gün iki gece Tuna'nın sularını doldurdu. Ova ve bataklık geri kalanları yuttu. İki Osmanlı Ordusunun Mehter Takımları Padişah'ın otağını kurduğu tepenin eteklerinde en tatlı zafer nağmelerini sessiz ovaya yayıyordu. Ertesi gün yanında İbrahim Paşa olduğu hâlde at üzerinde savaş alanını dolaşan Kanunî Sultan Süleyman Kralın cesedini aradı, yaralıları teselli etti, askerleri kutladı ve insanî davranışlardan ayrılmadan zaferi için duyduğu sevinci belirtti. Macarların mızraklarından kurtulduğu yerde bir köşk yapılması ve bir kuyu açtırılması için buyruk verdi. Yırtık zırhı ile kırık miğferi bu mücadelenin izlerini taşıyordu.

XX

Pers kralları veya İskender'in zafer törenlerini andıran bir hava içinde kırmızı bir çadırın altında, altın tahtına oturan Sultan Süleyman ertesi gün vezirlerinin, paşalarının ve kumandanlarının tebriklerini kabul etti. Eliyle vezir—î âzam'ın sarığına balıkçıl kuşu tüyünden bir sorguç taktı. Mağlûplardan dört bininin kellesi otağının karşısında piramid şeklinde yığılmıştı; buyruğu üzerine kazılan muazzam bir çukurun içine otuz bin Macar'ın cesedi gömüldü. Akıncıların elinden kurtulan tutsaklar bir araya getirilip Anadolu'ya sevkediliyordu. Kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlar serbest bırakıldılar ve ülkelerinde yaşamalarına izin verildi.

Artık önünde düşmanı kalmayan Sultan Süleyman kendisine teslim olan Budin şehrine kadar ilerledi. Başkente bir fâtih olarak değil, koruyucu bir hükümdar olarak davrandı. Şehir halkının hayatı, malı, dini ve şerefi yeniçerilerin saldırganlığından titizlikle korundu. Fâtih Sultan Mehmed için dökülmüş dev toplar, Herkül, Diana, ve Apollon'un tunçtan heykelleri ve Buda'nın zengin kütüphanesinden başka bir ganimet almak istemiyordu. Buyruğu üzerine kısa zamanda Tuna üzerine kurulan bir köprü ile ordusunu Peşte'ye geçirdi. Orada Macar asilzâdelerini huzuruna kabul etti. Asilzâdeler tarafından teklif edilen Yanoş Zapolya'yı kral olarak tanıyacağına dair söz verdi; bu adamın ihtirası ve siyasî kabiliyetsizliği imparatorluk için tehlike teşkil etmeyen bir tâbi hükümdarı müjdeliyordu.

Ordusunun esas kısmı ile İstanbul'a dönerken akıncı tümenleri Macaristan'ın içine dalarak şehirleri ve şatoları yakıp, yıkıyorlar, yağmalıyorlardı. Yüzlerce tutsak ile binlerce baş inek ve koyun Tuna'yı geçerek ganimet olarak ülkeye yollanıyordu.

Muzaffer olarak sarayı'na dönen Kanunî Sultan Süleyman başkentini Buda ve Peşte ganimetleri ile süslemek istedi. Yaşlı Türkler Hz. Muhammed'in dininin yok etmeye çalıştığı putları hatırlatan heykellerin hipodroma dikilmesi karşısında hoşnutsuzluklarını belirtiyorlardı.

San'atı dinsizlik olarak gören bu bilgisiz insanlar karşısında hükümdar ve sadrâzamı hiddetlendiler. Eski Türkmen partisinden bir şair olan Figânî, Vezir için itham edici kasideler düzenliyordu. Bunların birinde şöyle der: (Hz. İbrahim ile adaş olan veziri kastederek) Eski İbrahim putları devirirken, yeni İbrahim onları Tanrı'yı gölgelemek için dikiyor.» İlk defa karşılaştığı itirazı bastırmak isteyen Vezir—î âzam İbrahim Paşa, Figânî'yi, ceza olsun diye bir merkep üzerinde dolaştırtmıştı.

XXI

Vergilerin adaletsiz dağılmasından şikâyetçi olan Türkmenlerin isyanı Anadolu'daki huzuru bozdu. Yeniçeri ocağının kurucusu sayılan Hacı Bektaş—ı Velî'nin yetiştirdiği Kalender adında bir derviş binlerce derviş ile Anadolu'nun göçebe halkını da ayaklandırdı. Karaman valisi, Halep beğlerbeği Hüsrev Paşa, Tokat civarında Kalender'in taraftarları ile yaptığı savaşta

mağlûp oldu. Vezir—î âzamı bir yeniçeri tümeni ile Kalender'in üzerine yürüdü. İsyanın çekirdeğini teşkil eden Türkmenlere karşı uygulanan siyaset ile verilen vaadler Kalender'i yalnız bırakmaya yetti. Gücünü yitirince bir yerde kıstırıldı ve kafası kesildi ve İstanbul'a yollandı.

İbrahim Paşa, Kalender'e mağlûp olmaktan kurtulamıyan kumandanlar ile beğleri Tokat'a çağırdı. Hepsine suçlayan bir ifâde ile hitap etti. «Neden, yarı çıplak ve sefil bir dervişler güruhu önünden korkakça kaçtınız?» Dinleyenler korku ve utançtan başlarını önlerine eğmişler susmayı tercih ediyorlardı. Cellâtlar çadırın etrafında Sadrâzam'ın işaretini bekliyorlardı. Nihayet, eski sadrâzam Pîrî Paşa'nın oğlu, İçel Sancakbeği, Mehmed Beğ İbrahim Paşa'nın ayaklarına kapandı ve diğerlerinin adına söz aldı: «Babalarımız, bir muharebe olacağı zaman Tanrı'nın inayetine sığınır, Padişah'ın hayır dualarını alır ve ak sakallı tecrübeli savaşçılarla görüşürlerdi; fakat biz bu güzel gelenekleri ihmal ettik; kibir ve çılgınca hodbînliğimiz bu felâketleri üzerimize çekti; suçumuzun kefâreti olarak işte kılıçlarımız ve kellelerimiz.» Bu tevekkül karşısında kararından cayan İbrahim Paşa kumandanları bağışladı ve Mehmed Pîrî Beğ'i yanına alarak İstanbul'a götürdü.

Padişah, vezir—î âzam'ın dönüşünden sonra Divan'a, görünmeden nezaret edebilmek için saray'daki önü kafesli pencereyi açtırtmıştır. Osmanlılar bu pencereyi, İmparatorluk Hükûmeti'nin üzerine açılmış Padişah'ın gözü veya kulağı olarak nitelerler.

XXII

1528 Yılı Kanunî Sultan Süleyman'ın Macaristan'a yeni bir sefer düzenlemesi ile başladı. Bu savaşın sebebi Türk taraftarı Macar Kralı Yanoş Zapolya ile Charles—Quint'in Macar tahtını verdiği kardeşi Avusturya Arşidük'ü Ferdinand arasında başlayan rekabetti. Charles—Quint tarafından tertip edilen Bratislava Diyet'i (asiller meclisi) Zapolya'nın krallığını reddetmişti. Tokay'da Ferdinand'a yenilen ve Lehistan Kralı Sigismundun yanına kaçan Zapolya, yeniden Macar tahtına oturabilmek için Lehler ve Türklerin yardımını talep ediyordu. Fransızlar da Türklerin nezdinde Zapolya'nın yardım talebini tekrar ederken, Lehistan Kralı Sigismund Charles—Quint'in kardeşine karşı Zapolya'nın haklarını savunuyordu. Venedik Doç'u Andrea Gritti'nin oğlu Luigi Gritti hem vezir—î âzam'ın, hem de padişah'ın sevgisini kazanmış ve bütün Avrupa meselelerinde yardımcı olmuştur. O da Fransızlar ve Lehliler gibi Zapolya'nın dâvâsını destekliyordu. Fransız elçisi ile Gritti'nin gayretleri sonunda Damat İbrahim Paşa Zapolya'nın elçisini Divan toplantısına çağırmaya razı oldu. Toplantı esnasında elçi sadrâzam'ın şiddetli ithamları ile karşılaştı.

«Neden efendin daha önce Macaristan tacı'nı padişah efendimizden istemedi? Budin yanarken Kraliyet Şatosu'nun gayretlerimizle ateşten kurtarılmasının anlamını hâlâ kavramadı mı?»

Yaşlı ve sert ikinci vezir Mustafa Paşa Macar'a daha fazla şiddetle sordu: «Sen ki basit bir Erdel beğisin nasıl oluyor da Hünkârımızı efendin gibi basit bir hükümdarın yardımına çağırıyorsun? Hani nerede ver-

gilerin ve hediyelerin? Efendin, Padişahımız'ın atının ayakları altında ezildikten sonra nasıl Budin'e girmeye cesaret edebiliyor? Padişahımızın veya atının gölgesinin düştüğü her yerin O'nun mülkü olduğunu bilmiyor musun?»

Kurnaz İbrahim Paşa daha tatlılıkla sözü devraldı, «Biz Macaristan Kralı Layoş'u öldürdük, sarayına girdik, odalarında yiyip, içip, yattık, onun krallığı artık bizimdir. Kralların taçları yüzünden kral olduklarını düşünmek çılgınlıktır: Bir kralı kral yapan ne altın, ne kıymetli taşlar, ne de taçtır; kral çeliğin sayesinde tahtına oturur. Kılıç itaate zorlar; kılıç, kılıcın fethettiğini muhafaza etmelidir. Yeter ki efendin Padişahımızın üstünlüğünü tanısın, biz yalnız Ferdinand'ı değil, onun bütün dostlarını da imha etmeyi biliriz; dağlarını atlarımızın nalları altında dümdüz ederiz. Biz uyumuyoruz, her an sefere başlamak için fırsat kolluyoruz; iki düşmanımızı mücadeleleri sonunda yorgunluktan bitmiş bir hâlde bulacak ve Hünkârımızın orduları ile acımadan her ikisini de ezeceğiz. Sana Türklerin konuştuğu gibi hitap etmiyorum: Türkler az konuşurlar, çok iş yaparlar. Tebessüm ettiğimi görerek hayrete düşüyorsun. Kılıcımızın darbesi ile kazanılmış ülkeleri bizden istemeye geldiğin için tebessüm ediyorum. Bil ki bizde doğanın pençelerinden daha güçlü pençeler var; kesilmedikçe elimiz konduğu yerden kalkmaz; bu sözleri aklında iyi tut, çünkü gerçeğin tâ kendisidirler. Toprağın düşen her damla yağmuru yutması gibi, biz de söylenen her sözü dinleriz. Siz daima Belgrad'ı hâyâl ediyorsunuz. Sirmi şarabından içtiğini, Tokay kadehlerinin dudaklarını okşadığı-

nı hissediyorum. Sen bize Lehistan'dan bahsediyorsun; bil ki o Lehistan savaş yapmadan her yıl bize elli bin düka altını vergi vermektedir; çünkü Kırımlılar tutsak ettiklerini bize satarlar, Lehistan da onları geri almak için fidyelerini öder. Eğer istersek bir seferde orayı da kan ve ateşe boğarız.»

XXIII

Zapolya'nın elçisi İbrahim Paşa'nın veciz nutku altında yatan gizli yardım vaadini anlamıştı. Ertesi gün Sultan Süleyman elçiyi huzuruna kabul etti: «Efendinin yardım talebini kabul ediyorum. Şimdiye kadar krallığa tam anlamıyla hâkim olamamıştı; Macaristan kılıcımın hakkı olarak bana aittir, fakat onun şahsıma olan bağlılığını mükâfatlandırmak için Ferdinand ve Avusturya'ya karşı öyle koruyacağım ki, şimdiden yatağında rahatça uyuyabilir.»

Sözü alan İbrahim Paşa ilâve etti: «Şimdi, efendini, Erdel Voyvodası olarak değil, Macaristan Kralı olarak anacağız. Padişah efendimiz bizzat düşmanları üzerine yürüyecektir. Git söyle ona, ne vergi, ne de hediye istiyoruz.»

Bu kadar ince bir siyaset, Macaristan da milletin seçtiği bir hükümdarın Osmanlılara tâbi olmayı kabul etmesi ile başarının zirvesine çıkıyordu. Kanunî ile İbrahim Paşa'nın siyaseti Avrupa'nın en usta geçinen Devletlerinin inceliğine çoktan erişiyor, hitabet sahasında ise onları geri bırakıyordu. Devşirme dehâsı ile Türkün dehâsı bu iki başlı Devlet'te birleşince söz, kılıcın tasarladığını tamamlıyordu. Çıkarları yüzünden

İbrahim Paşa'ya borçlu olan İtalyan Luigi Gritti, bu siyasete Avrupa saraylarının havasını ve İtalyan hilesini sokuyordu. Bu gizli danışmanın itibarı her geçen gün sarayda artıyordu; islâmiyeti de kabul ettikten sonra Zapolya onu İstanbul'a elçi olarak tâyin etti.

XXIV

Bu arada Arşidük Ferdinand da Kanunî Sultan Süleyman'a elçi göndererek Macaristan'ı istemişti. Elçiyi alaylı bir şekilde karşılayan Padişah, «Sakın benden İstanbul'u da istemiyesiniz? Efendiniz bizimle fazla komşuluk ve dostluk münasebetinde bulunmadı; gidin ona söyleyin, yakında bütün maiyetimle ziyaretine geleceğim» dedi. Sonra elçinin eline altın keseleri sıkıştırdı ve ülkesine yolladı.

Bir kaç hafta sonra İbrahim Paşa'yı Avusturya seferi için Orduya başkomutan (Serasker) olarak tâyin etti. Ve bu sefer için harcanmak üzere altmış bin düka altını tahsis etti. Celâlzade, seraskerlik ünvanının tevcihini aşağıdaki satırlarla nakletmektedir; bunları tekrar etmekle İmparatorluk başkomutanının yetkileri hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

«Bugünden itibaren ve ebediyyen bütün mülkümde vezir—î âzamın ve seraskerim olmanı emrediyorum. Vezirlerim, beğlerbeğlerim, kazaskerlerim, hukukçularım, kadılarım, seyidlerim, şeyhlerim, saray erkânım, sancakbeğlerim, sipahi veya piyade komutanlarım, alaybeğlerim, subaşılarım, çeribaşılarım (tımarlı askerlerin subaylarından) bütün muzaffer ordum, kölelerim, büyük, küçük Devlet memurlarım, ül-

kelerimin ahalisi, zenginler, köylüler ve fakirler, yukarda söylediğim vezir—î âzamı'nı Serasker olarak tanıyacak, sayacak ve kıymetini takdir edecekler, söylediği veya inandığı her şeyi inciler saçan ağzımdan çıkan bir buyruk olarak kabul edecekler, sözlerini büyük bir dikkatle dinleyecekler, tavsiyelerini saygıyla karşılayacaklar ve asla sözünden dışarı çıkmayacaklardır. Beğlerbeğlerin, sancakbeğlerinin ve en ufağından en büyüğüne kadar bütün Devlet memurluklarının tâyin ve azletme yetkisi ister İstanbul'da, ister eyâletlerimde olsun, vezir—î âzam'ın sağlam muhakemesine, ince zekâsına verilmiştir. Böylece vezir—î âzamlık ve seraskerlik makamlarının icap ettirdiği görevleri yerine getirirken, adalet ve doğruluk yolundan ayrılmayacak, her kişiye lâyık olduğu mevkiyi sağlayacaktır. Eğer yüce şahsiyetim sefere çıkarsa veya bir ordu gönderme durumu meydana gelirse, serasker hareketlerinde kimseden emir almıyacak vę danışmayacaktır, kimse de ona iaat etmemezlik yapamıyacaktır. Sancaklara, tımarlara ve görevlere ilşikin yetki tevcihi, ücretlerin veya memur aylıklarının artırılması, armağan dağıtılması yine onun kararları ile olacaktır. Yalnız şahsım tarafından önce mükâfatlandırılması veya cezalandırılması düşünülen ordu için bu yetki kendisine verilmemiştir. Eğer ordumun bir mensubu vezir—î âzam ve seraskerin buyruğuna baş kaldırırsa (Allah korusun!), kullarımdan biri halkıma zulüm ederse onu hemen Bâb—ı âliye bildirmek gerekmektedir; sayıları ne olursa olsun hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır.»

XXV

İki yüz bin çeri Padişah'ı ve Vezir—î âzam'ı Tuna'nın ötesine kadar takip etti. Zapolya, üç yıl önce

otuz bin Macar'ın cesetleri ile örtülen Mohaç ovası üzerinde Osmanlı Padişahı'nı karşılamaya gelerek tâbiyetini ilân etti. Kanunî Sultan Süleyman tarafından Budin şehrinde taç giydirildi; (*) Osmanlı Ordusu orada fazla kalmayarak Ferdinand'ın peşinden Viyana'ya kadar dayandı. Onaltı bin askerle korunan Avusturya başkentinin kalın surlarını aşamadı. Sayısız saldırılardan ve çıkışlardan sonra, Kanunî Sultan Süleyman 14 Ekim için genel saldırı emretti. Karintiya Kapısı yanında yüz metre kadar açılan bir gedikten Osmanlılar şehre girmeye başladılar. Ancak Almanların cesareti sayesinde yeniçeriler geri püskürtüldü. Cesaretlerinin kırılması yüzünden, Viyana önündeki Osmanlı Karargâhında bozgun ve şikâyet havası başgösterdi. Yirmi bin Türk bu surların önünde can vermişti; yaklaşan soğuk ve yağışlı havalar ordunun dönüşünü tehdit ediyordu. İbrahim Paşa 15 Ekim gecesi kuşatmayı kaldırdı ve kaçışa benzeyen sessizlikle hareket ederek geri çekildi. Viyana topunun salvoları şafak sökerken Osmanlıların gidişini haber veriyordu. Kuşatmanın başladığı günden beri çalıştırılmayan saat kulelerinin çalar saatleri, bütün güçleri ile sanki neşelerini açığa vururcasına çalıyorlardı. Yanında götürdüğü Hırvat Zedlitz'e dönen Sultan Süleyman «Bu gürültüler nedir?» diye sordu. «— Bunlar sevinç ve bayram işaretidir» diye Zedlitz cevap verdi. Kederi ile zıtlaşan bu sevince kızmayan Kanunî Sultan Süleyman tutsak Hırvata bir şeref kaftanı verdi ve fidye talep etmeden Viyana'ya gönderdi. Yenemediği düşmanını ayartmak

---

(*) Tacı, Zapolya'ya yeniçeri sekbanbaşı'sı giydirmiştir. (Ç.)

ve kalpleri barışa alıştırmak istiyordu. Vezir—î âzam İbrahim Paşa Zedlitz vasıtasıyla Viyanalılara şöyle hitap ediyordu: «Asil ve yiğit askerler, biliniz ki şehrinizi zaptetmek için gelmedik; gayemiz, bizimle Macaristan'ı çekişen Arşidükünüz Ferdinand'ı cezalandırmaktı. Bize tutsak düşen vatandaşlarınızın geleceğini tayin etmek için bize elçilerinizi gönderebilirsiniz.»

Viyana kuşatması kalktıktan sonra durulan ilk yerde Kanunî Sultan Süleyman vezirlerini, paşalarını, yeniçerilerini ve ordunun bütün birliklerini armağanlar, yeni rütbeler ve ücret zamları ile mükâfatlandırdı. Üstesinden gelemediği talihi aldatmak istiyordu. Eğer Viyana Seferi başarıya ulaşsaydı İbrahim Paşa'ya vaad edildiği söylenen Macaristan Tacı dönüşte Vezir—î âzam tarafından Zapolya'ya iade edildi.

Padişah ile ordusu Belgrad'da Türk sınırına girdiler. Zapolya ile Ferdinand arasında parçalanan Macaristan, topraklarının üzerinde hâlâ Padişah'ın mevcudiyetinin endişesini taşıyordu.

XXVI

Kanunî Sultan Süleyman'ın dört şehzâdesinin İstanbul'da yapılan sünnet törenlerinin debdebesi, Padişah'ın siyasetinin bir zafer hâline sokmak istediği seferin kutlama törenleri ile karıştı. İmparatorluğun bütün sınıflarına mensup insanlar, başkentte dört gün süre ile Saray büyüklerine, orduya ve halka verilen ziyafet sofralarına oturdular. İbrahim Paşa'nın itibarı talihi ile kararmamıştı. Sünnet düğünlerinin son günü, herkes gibi kendinden geçmiş olan Sultan Sad-

râzam'a sordu. «Kanaatine göre senin kızkardeşimle yaptığın düğün mü, yoksa şehzadelerim için yaptığım sünnet düğünleri mi daha şahane oldu?»

Vezir—î âzam hiddetle bağırdı: «Benimki ile mukayese edilecek bir düğün olmadı ve olmayacak.» Nerdeyse kıskanç denilecek bir edâ ile Sultan cevaplandırdı: «Bunu söylemeye cesaret edebiliyor musun?» «— Evet, zira Hünkârımız benim düğünümü şereflendiren bir konuğa, yani İstanbul, Mekke, Medine, Kahire ve Şam'ın padişahına sahip değiller. — Hakkın var, mağlûp oldum; fakat buna sebep benim, hâtâmı hatırlattığın için teşekkür ederim.»

XXVII

Avusturya Arşidükü Ferdinand, İstanbul'a gönderdiği elçileri vasıtasıyla Macaristan üzerindeki haklarında ısrar ederken, Fransa durmadan Padişah'a Avusturya'nın büyümesini önlemesi için baskıda bulunuyordu. Kanunî Sultan Süleyman, Fransa'nın teşvikleri sayesinde Viyana ve Macaristan seferlerine başlamıştı. I. François'nin esareti sırasında Angoulême Düşesi Sultan Süleyman'a Frangipani Kontu'nu göndermiş, padişahın Avusturya ile her türlü yakınlaşmasını önlemesini ve Ferdinand'a karşı Fransa'nın kara ordusu ile donanmasını Türklerin eline vereceğini vaad etmesini istemişti. İbrahim Paşa tarafından kaleme alınan Padişah'ın cevabı siyasî zekânın en büyük anıtlarından biri olurken, Vezir—î âzam'ın üslûbunu göstermesi bakımından da ilgi çekicidir. Batı'nın o zamanlar barbar olarak nitelediği bu diplomasi yorumunu buraya nakilediyoruz:

«Esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'nın adıyla,

Cenab—ı Hakkın inâyeti;

Peygamberlik güneşinin, resûller âleminin yıldızının, azizler alayının ruhanî başkanının, Hz. Muhammed'in (Tanrı ondan razı olsun) hayır duaları ile dolu mucizeleri;

Ve dört Halife Hz. Ebu Bekr'in, Hz. Ömer'in, Hz. Osman'ın ve Hz. Ali'nin kutsal ruhlarının (Tanrı onlardan razı olsun) himayesi altında;

Daima muzaffer Sultan Selim Han oğlu Şah Sultan Süleyman Han: Ben ki, sultanların sultanı, kralların kralı, ülkelerin hükümdarlarına taç giydiren, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, Karadeniz'in ve Akdeniz'in, Rumeli'nin ve Anadolu'nun, Dulkadır, Diyarbekir, Kürdistan, Azerbaycan, Acem, Şam, Halep, Mısır, Mekke, Medine, Kudüs eyâletlerinin, Arabistan ve Yemenin bütün bölgelerinin imparatoru ve tek hâkimi; şanlı ve yüce atalarımın muzaffer kudretleri sayesinde alevlenen kılıcıma emânet ettikleri bir çok eyâlet ve ülke sahibi; nihayet, Sultan II. Bâyezid'in oğlu Sultan Selim Han oğlu Şah Sultan Süleyman Han'ım;

Sen ki, Fransa krallığının kralı François'sın!»

«Kralların sığınağı olan Osmanlı Hükûmetine yolladığınız mektuptan ve güveninize lâyık olan Frangipani'nin bana sözlü olarak nakletmesini istediğiniz haberlerden öğrendiğime göre düşman ülkenizi yağma ve tahrip ederken, sizi de hapsetmiş; kurtulmanız için benim bu taraftan size yardım etmemi istiyorsunuz. Söylediğiniz her şey, herkese açık olan Tahtı'mın

önünde ortaya kondu; açıklama için ilâve edilen bütün teferruat anlaşıldı ve benim yüce bilgim hepsini kavradı. Yaşadığımız zamanda imparatorların mağlûp edilmesi ve hapsedilmesine şaşmamak lâzımdır. Yüreğiniz teselli bulsun! Ruhunuz hiç bir zaman ümidini kesmesin! Bu böyle iken, şanlı büyüklerimiz ve ulu atalarımız (Tanrı son saatlerini aydınlatsın!) sadece düşmanı yenmek ve fetihler yapmak için seferlere çıkmak hâtâsını göstermemiştir; ve bende onların izinde giderek her mevsim güçlü ve erişilmez olan eyaletler ile kaleleri itaat altına aldım; ne gündüz, ne gece uyudum ve kılıcımı asla yanımdan ayırmadım. İlâhî Adalet hayırlı işi kolay yapmamızı sağlasın! her yerde, her zaman nazarları ve iradesi hazır olsun!

«Elçinizi olayların durumu ve gelişimi hakkında sorguya çekiniz; size söyleyeceği şeylere inanın ve bilin ki her şey öyledir.»

XXVIII

Yine o sıralarda Kudüs Saint—Sépulcre Kilisesi üzerinde hak iddia eden I. François'ya Kanunî şöyle yazmıştı:

«Mahfuz topraklarımın içinde bulunan Kudüs Kalesinde eskiden Hz. İsa'nın ümmetine ait Kilisenin Cami yapıldığından bahsediyorsunuz; bu konuda bana söylediğiniz her şeyi ayrıntıları ile bilmekteyim. Eğer bu sadece bir mülkiyet meselesi olsa idi, Şanlı Padişahı'mız ve sizin aranızda mevcut dostluk ve sevgiye dayanarak arzularınız bir rica olarak kabul olunur ve daima bahtiyarlık dağıtan huzurumuzda memnuniyet-

le karşılanırdı; lâkin burada menkul veya gayri menkul bir mülkiyet meselesi yoktur: Bu tamamiyle dinimizin bir gayesidir. Zira Kâinat'ın yaratıcısı ve Âdem'in velinimeti Yüce Tanrı'nın kutsal buyruklarına ve Peygamberimizin kanunlarına göre bu kilise çok eskiden beri cami hâline çevrilmiştir ve müslümanlar orada namazlarını kılarlar. Halbuki şimdi cami ismini taşıyan ve namaz kılınmış olan yerde bir değişiklik yapmak dinimize aykırıdır; kısacası, kutsal kanunlarımızda böyle bir harekete müsamaha gösterilmiş olsaydı bile talebinizi yerine getirmem yine mümkün olamıyacaktı. Fakat, islâm ibadetine ayrılmış yerler haricinde hâlen hıristiyanların elinde olan mâbedlere, benim adil hükümdarlığım devrinde hiçkimse elini uzatamaz, onların içinde oturanlara dokunamaz. Mükemmel bir huzurdan istifade ederek ve benim mutlak muhafazam altında dinlerinin icap ettirdiği her türlü merasimi ve ibâdeti yapmalarına müsaade edilmiştir; ve şimdi dinlerinin ibadet yerlerinde ve mahallelerinde tam güvenlik içinde yaşarlarken herhangi birinin huzurlarını bozması veya zulüm yapması imkân dışıdır. Bu böyle anlaşıla!

«Hicret'in 935. yılının Muharrem ayının ilk on günlüğünde yazılmıştır. (Milâdî 1528 yılının eylül ortası).»

XXIX

Macaristan üzerindeki hâkimiyet çekişmeleri, Fransa'nın kışkırtması, yeniçerilerin endişe verici hoşnutsuzluğunu savaş alanında harcamak düşüncesi ve

bilhassa Batı'nın Süleyman'ı sayılan Charles—Quint ile boy ölçüşme ihtirası Padişah'ı 1532 yılında Belgrad'a sürükledi. Arkasında iki yüz elli bin adam vardı. Fransa elçisi de Rinçon Sultanı Belgrad'da bekliyordu. Osmanlıların devamlı müttefiki olan Kırım Hanı'nın kardeşi Sahib Giray'ın başkanlığında onbeş bin Kırım Türk askeri Osmanlı Ordusuna katıldı. Bu sefer de, Zapolya'ya baş kaldırmış olan bazı şehirler ile Macar asilzâdelerinin kaleleri kuşatılıp düşürülürken Osmanlı Ordusunun hâkimiyeti ve Sultan Süleyman'ın ihtişamı daha da belirlendi. Fethettiği kale ve şehirlerin kumandanlığını, kendisine karşı bu şehirleri en iyi savunan Macar kahramanlarına veriyor, onlardan sadece yeni krala sadakat yemini istiyordu. Komutanlarından en gözü pek ve en sadık olanı Kasım Beğ, yirmi bin akıncı ile Stirya (*) ve Avusturya'yı darmadağın etti. Bu seferler sırasında kendilerine direnen şehirlere giren akıncılar atlarını terkilerine attıkları genç oğlanları ve kızları ülkelerine döndüklerinde köle olarak satıyorlardı. Lodron Kontu ile Brandeburg Margrav'ı (**) bu insan yağmasının intikamını Priggliz'de aldılar, bir boğazda pusuya düşürülen Türkler on bin şehit verdiler. Kasım ve Osman Beğler Macar şövalyelerinin kılıçları altında can verdiler. Macar şövalyelerinden Paul Bakics mızrağı ile Osman'ı dürttü, tozların içine yuvarlandıktan sonra kalbini hançeri ile deşti. Kasım Beğ'in altın kakmalı miğferi Charles—Quint'e gönderildi.

(*) *Başkenti Pıraz olan Güney Avusturya.*
(**) *Alman hudut asîlzadeleri.*

Bu kısmî muharebeler devam ederken Kanunî Sultan Süleyman ve Ordusu'nun büyük bir kısmı Stirya'nın dar yollarından ilerleyerek Graz kulelerinin önüne geldi. Bu kulelerden birinin üzerine Almanya ve İtalya'yı dehşete düşüren Kanunî Sultan Süleyman'ın portresi acı bir hâtıra olarak çizilmiştir.

Binlerce kale ve cesaretli gönüllülerden meydana gelmiş birliklerden başka düzgün bir oduya raslamayan Türkler kırk bin kişilik bir tutsak ordusu ganimet elde ederek geri döndüler. Belgrad'a gelen Kanunî Sultan Süleyman İmparatorluğu'na ve Asya ile Avrupa Saraylarına zafernâmeler gönderdi. Bu mektuplarda tek başına Almanya'yı savunamayan Charles—Quint'in korkaklığından şikâyet ediyordu. «Kadınlar gibi savaş meydanında gözükmeyen bir hükümdar,» diye bahsediyordu.

Lehistan Kralı Sigismund Belgrad'a elçilerini göndererek ittifak teklif ediyor ve Kırım Türklerinin saldırılarının son bulmasını istiyordu. Kanunî Sultan Süleyman Lehlilerin isteklerini kabul etti: Giray Hanlarına bundan böyle Lehistan'a sefer yapmamalarını buyurdu. 18 Kasım'da savaş yapmadan muzaffer olarak İstanbul'a avdet etti.

Fakat Charles—Quint Almanya'da önünden silinirken, İtalya, Papalık ve İspanya donanmalarını idare eden Cenevizli Amiral Andrea Doria denizde karşılaştığı Osmanlı kadırgalarını yakıyor, Mora kıyılarına saldırıyor, ve korkusuzca Çanakkale Boğazı civarında dolaşıyordu. Karalarda yenilmez bir güce sahip olan Türkler denize nâdiren hâkim olabilmişlerdi. Göçebe

ırkların denizcilik taraflarının zayıf olması bir yana Türklerin denizcilikteki başarısızlıkları başka bir sebeple açıklanabilir. Türkler karada tek başlarına vuruşurlardı; halbuki denizde köleleri veya tebaaları olan Rumlarla beraber dövüşmek mecburiyetinde kalırlardı. Mükemmel denizci, fakat daima köle veya tebaa olan Rumlar inançlarında, ırk gururlarında Türkleri savaş alanında muzaffer kılan kahramanlık prensibine asla sahip değillerdi. Üstelik deniz savaşları sertlik ve cesaretten başka bir şey istemeyen kütle savaşlarına da benzemez; bu savaşlar bir san'attır. Kısa zamanda bir ordu kurmak mümkün olmakla beraber bir donanma kurmak mümkün değildir. Deniz savaşının tek vasıtaları olan kadırgaların yapılması zahmetli, silâhlandırılması güç, denizin üzerinde manevra yapılması daha da zordur. Bu donanmaları yaratacak ve muhafaza edecek deniz idaresine Osmanlılar sahip olamamışlardır. Üç deniz, iki boğaz ve bir adalar grubu üzerine oturmuş olmalarına rağmen onları istilâ ederek sahip olmayı başaramamışlardır. Her ırkın dehası coğrafî vaziyetine rağmen, kaderi üzerinde daha etkili olur. Akdeniz üzerinde bir kayalık ve bir limana sahip Ceneviz gibi küçük bir denizci cumhuriyetin amirali Asya ve Avrupa'nın İstanbul'daki mutlak hâkimini endişeye düşürecek atılımlarda bulunuyordu.

XXX

Kıyılarında saldırıya uğraması ve babası I. Selim'in İran hakkındaki tasarılarını yerine getirme arzusu, Kanunî Sultan Süleyman'ı Charles—Quint ve

Ferdinan'ın barış tekliflerine yanaşmaya zorladı. İstanbul'a Charles—Quint'in elçilerini kabul ederken İmparatorluğun kuruluşundan beri ilk defa Türk elçilerini Viyana'ya göndermeyi kabul etti. Ferdinand bu elçiyi yanında Bohemya ve Avusturya ileri gelenleri, taraftarı olan bazı Macar asilzâdeleri olduğu hâlde altın işlemeli bir kumaş ile örtülmüş tahtı üzerinde karşıladı. Barış, mütareke adı altında bizzat Charles—Quint'in hürmet ifadesi olarak Andrea Doria tarafından alınmış Mora kıyısındaki limanı ve Türklerin Yanıkkale dedikleri Macar kalesi Györ'ün Sultan'a iadesi ile gerçekleşti. Kanunî Sultan Süleyman da karşılık olarak Macar topraklarından Ferdinand'a kalan kısım üzerinde Avusturya'nın hâkimiyetini tanıdı.

Viyana'da kabul edilen bu şartlar Ferdinand'ın elçileri vasıtasıyla İstanbul'a getirildi ve padişah tarafından imzalandı. İspanyol arşivlerinden ele geçirilen bu elçilerin saraylarına yolladıkları belgeler o devrin adamlarını, olaylarını ve görülen yerleri saf bir dille anlatmaktadır. Vezir—î âzam İbrahim Paşa iyi gizlemeye muvaffak olamadığı bir sevinçle Yanıkkale'nin anahtarlarını alırken, bu hürmet ifadesiyle yetineceklerini ve kalenin gerçekten ellerine geçmeleri için çabada bulunmayacaklarını ifâde etti. Elçilerin anlattıklarına göre «İbrahim Paşa onları uzun müddet ayakta tutmuş ve elçiler, Viyana'dan Bağdad'a kadar olan ülkeleri düşüncesi ile idare eden sadrâzamın yüzünü iyice incelemek fırsatı bulmuşlardır. Yüz hatları yuvarlak ve kusursuz, gözleri kara fakat okşayıcı, katıldığı altı seferden dolayı teni esmerleşmiş, ve aralık dudaklarında nar taneleri gibi parlak ve sivri

dişleri sayılacak kadar seyrek gözüküyordu. Elçilere hitap ederek, Tuna'dan Fırat'a kadar olan toprakları titreten yeniçerilerin başlangıçta günde yarım akçe maaş aldıklarını sonra bu ücretin Devlet'e bir yük vermeden günde iki, üç, beş akçeye yükseldiğini; şu anda acemi askerin sekiz akçe aldığını söylemiştir. Donanmanın muazzam masrafları olduğunu fakat hazinenin zengin olmasından bu yükü hissetmediklerini ilâve etmiştir.»

«— Meselâ dün İtalya'ya karşı hazırlanacak olan donanmanın masraflarını karşılamak için bin at yükü akçe aldık; bu, iki milyon düka altını eder... Elli bin Türk dünyayı hâkimiyetimize almak için yeterlidir. Hıristiyanların bizi tasarlamaktan hoşlandıkları kadar zalim değiliz. Bizzat ben Macaristan'dan binlerce kadını, çocuğu ve esiri köle yapılmamaları için akıncıların ellerinden kaçırdım; ben tek başıma değildim; bir çokları da benim gibi davrandılar. Bu geniş imparatorluğa hükmeden benim; yaptığım her şey kalıcıdır, çünkü bütün kudret benim elimdedir; Devlet görevlerini ben tevcih eder, eyaletlere beğlerbeğlerini ben tâyin ederim; verdiğim her şey verilmiş olarak kalır; reddettiğim şeyler ise daima reddedilir; her şey benim tasarrufumda olduğu için, yüce padişah'ın bile buyurduğu emirler, eğer benim tasdikimden geçmezse uygulanamaz; harp, barış, siyaset, hazine hep benim elimin altındadır. Sizinle böyle konuşmamın sebebi karşımda sıkılmadan, güven duyarak açılmanızı sağlamak içindir.» Anlaşma üzerinde Charles—Quint'in mührünü tetkik ettikten sonra: «Efendimiz padişah, kendileri ile benim aramda fark kalmamasını istediklerin-

den biri onda, diğeri bende iki adet mühür bulundurulmasını buyurmuşlardır. Eğer kendileri için elbise ısmarlıyacak olsalar, bir eşini de benim için yaptırırlar. Yaptırdığım bütün eserler hep onun parası ile olmuştur. Sizi kabul ettiğim bu saray da onun hazinesinden çıkmıştır... Hünkârımız Macaristan'ı Yanoş Zapolya'ya vermiştir, bundan böyle hep onun kalacaktır. Macaristan Kraliçesi Maria için sonsuz hürmetlerim vardır; (Mohaç'da öldürülen II. Layoş'un dul karısı); şahsî toprakları ve drahoması kendisine iade edilecektir ...Eğer Budin'de bir saat daha gecikseydi elime düşecekti. O zaman Padişahımız tarafından bir kızkardeş gibi muamele görecekti... Büyük hükümdarların şanı, mağlûp ettiklerini yücelttikleri derecede yükselir.»

Elçiler böylesine güzel bir hitâbet duydukları için hayretle birbirlerine bakarlarken ve yüz ifadelerinden böylesine medenî ve haşmetli bir konuşmayı Venedikli Gritti'nin ilham ettiğini sandıklarını belirtmeleri İbrahim Paşa'nın düşüncelerini anlamalarına sebep oldu, tebessüm ederek ilâve etti: «Sanmayınız ki bu sözler bana Gritti tarafından fısıldandı; istediklerimi ve söylediklerimi bana isteten ve söyleten Gritti değildir; bilâkis bana uygun gelenleri söyleyen ve isteyen Gritti'dir. Yanlış düşünceye kapılmamanız için bunları tekrar ediyorum, ben mutlak güce sahibim ve istediğim her şeyi padişah da istiyor demektir.»

XXXI

Böyle bir nutukta efendisinin dostluğu sayesinde taht seviyesine yükselmiş bir kemençecinin, bir müd-

det sonra daha da yukarılara çıkmak isteyecek coşkunluğunu görmek mümkündür. Kudretten dolayı kendini kaybetmiş bir zihnin sallantıları altında uzaktan uzağa talihinin çatırdamaya başladığı hissedilmektedir.

İbrahim Paşa ile elçilerin yaptıkları son konuşmadan efendisinin efendisi olma yolunda gözüken vezirin dehâsı ve öğünmesi daha fazla göze çarpmaktadır. Esas konuya geçmeden söylenen bir kaç ilgisiz sorudan sonra İbrahim Paşa devam etti: «Neden İspanya Fransa kadar medenîleşmemiştir?» Cevap olarak ülkenin kuraklığı, Yahudilerin ve Arapların sürülmesi, ve kara sapandan ziyade silâh tutmayı seven İspanyolların gururları ileri sürüldü. İbrahim Paşa lâfı aldı: «Bu gurur kandadır. Aynı şeyi gurur ve âlicenaplık sahibi Rumlarda da aramak gerekir.» Sonra kinayeli konuşmasını sürdürdü: «Hayvanların en korkuncu olan aslana kuvvet kullanarak değil hile, bakıcısının getirdiği yiyecek ve alışkanlığın tesiri ile hükmedilir. Bir başkası ona yiyecek vermek için yaklaşamaz. Aslan hükümdar, bakıcıları da danışmanları ve vezirleridir; bakıcının uysallaştırmak için tuttuğu sopa hükümdarları güdecek olan Hakikat ve Adalet'tir. Ben de efendim olan yüce sultanı Hakikat'ın ve Adalet'in sopası ile idare ediyorum. Kral Charles da bir aslandır; yardımcıları onu da aynı şekilde idare etmeleri gerekir.» Daha sonra kendi gücünden bahsetmiştir: Yaptığım her şey yerine getirilir; istersem bir at uşağını paşa yaparım; hoşuma giden herhangi bir kimseye, padişahımın tahkik etmesine bile lüzum kalmadan ülkeler ve krallıklar verebilirim; benim kabul etmedi-

ğim bir şeyi isterse buyruğu yerine getirilmez. Tersine onun kabul etmeyip, benim arzuladığım şey derhal uygulanır. Barış ve savaş hep benim bileceğim şeylerdir; imparatorluk hazinesi benim emrimdedir. Hünkâr benden daha şatafatlı giyinemez; bütün masraflarımı o karşıladığı için servetim olduğu gibi durmaktadır. Krallıkları, ülkeleri, hazineleri bana itimat edildiği için her istediğimi yapabilirim. İlk gençlik yıllarımdan beri Padişah ile beraber bulundum; onunla aynı hafta içinde doğmuşum. Tahta çıktığı vakit, Macarlarla iyi komşuluk ilişkileri kurmak, babasının ölümünden dolayı taziyeleri ile tahta çıkışının tebriklerini kabul etmek ümidiyle Macaristan'a elçilerini gönderdi; fakat onlar elçiyi tutukladılar. ve zindana attılar. Aynı görevi üzerine almış olan bir çavuş da, muhtemelen büyük bir şahsiyet sanıldığından aynı akıbete uğradı; bunların hepsi yüce Hünkârı kızdırdı. Bir müddet sonra Fransa Kralı Pavie'de yenilince, Ana Kraliçe Sultanımıza şöyle bir mektup yazdı: Oğlum, Fransa Kralı İspanya Kralı Charles'a mağlûp oldu ve hapsedildi; Charles'ın onu serbest bırakmak âlicenaplığını göstereceğini ümid ediyorum; ama oğluma lâyık olmadığı şekilde muamele etti. Büyük imparator oğlumu kurtarman için senden rica ediyorum. Fransızların uğradığı felâkete üzülen ve Charles—Quint'in davranışına kızan Padişah, ana kraliçenin yardımına koşmak için ortaya süreceği sebepleri aramaya başladı. O zaman Macar Kralı II. Layoş'un karısının Charles—Quint'in kızkardeşi olmasından istifade ederek, elçilerine karşı daha önceleri yapılmış kötü muameleyi bahane etti. Layoş padişahla karşılaşmak için ilerledi; her ikisi de tahtları üzerinde hak sahibi olarak, elde kılıç

karşılaştılar. Kılıç meseleyi halletti, ve bize hükmetme hakkını verdi. Macarları yenen bendim, zira padişah Mohaç Muharebesine katılmadı; atına binip bize kavuşmak üzereyken zafer haberini ona ulaştırdım. Sonra Budin'i aldık, ve egemenliğimizi kurduk.» İbrahim Paşa Budin'in alınmasından uzun uzun bahsetti, tutsakların öldürülmesi meselesine gelince, bunların ne kendi, ne de sultanın buyruğu ile olduğunu, kabahatin tutsaklarda olduğunu belirtti. Hobordonsky'nin Viyana kuşatması üzerindeki saygısızca ısrarlarını cevaplandırdı ve ilâve etti: «O sıralar Charles—Quint İtalya'da Türkleri savaş protestanları da zor kullanarak eski inanışlarına döndürmek ile tehdit ediyordu. Almanya'ya döndü ve hiç bir şey başaramadı. Bir imparatora başlamak sonra tamamlıyamamak, konuşmak ve sonra da bir şey becerememek yakışmaz. Nitekim, toplanması mümkün olmayan bir Konsil teşkil etmeye çalıştı; Budin'i kuşattı, alamadı; kardeşi Ferdinand ile Kral Yanoş arasında barışı sağlaması gerekirken, buna teşebbüs etmedi. Eğer ben bugün bir Konsil toplamaya karar verseydim, bir tarafa Luther'i diğer tarafa da Papa'yı koyar ve Kilise'nin birliğini sağlamaya çalışırdım. Yani ben ve Hünkâr Charles—Quint'in yapması gereken şeyleri yapardık. Eğer Macaristan Kralı yatağında ölseydi, Ferdinand'ın tahta geçme ihtimali olabilirdi; fakat madem ki savaş alanında can verdi krallığı da bize aittir, çünkü kılıçlarımızla fethedilmiştir. Bütün Macaristan'ı işgal ettik, (Avusturya'lı Jerome de Zara'ya hitap ederek) kardeşine şatosunu geri verdik, bütün valilerin bize tâbi olma beyanlarını kabul ettik; istediğimiz kadar Macaristan'da kaldık, ve hiç kimse bize direnmedi.» Bu

girişten sonra İbrahim Paşa konuşmanın asıl konusu olan Charles—Quint'in mektubuna geldi. «Bu mektup ihtiyatlı ve ılımlı bir hükümdarın mektubu değildir; Charles—Quint kibirle kendisine ait olmayan ünvanlar saymaktadır; Kudüs Kralıyım demeye nasıl cesaret edebiliyor? Yüce Hünkâr'ın bu şehrin hâkimi olduğunu bilmiyor mu? Padişah'ın topraklarına göz mü dikiyor, yoksa bu şekilde ondan nefret ettiğini mi göstermek istiyor? Hıristiyan senyörlerin dilenci elbiseleri içinde Kudüs'e Hac ziyareti yaptıklarını duydum. Charles—Quint Kudüs'ü dilenci gibi ziyaret etmekle oranın kralı olunabileceğini mi sanıyor? Bundan böyle Kutsal şehrin hıristiyanlarca ziyaretini men edeceğim.» Cornelius Dupplicius Schepper adındaki elçi Charles'ın aldığı ünvanın bir formalite olduğunu yoksa hiç bir anlamı olmadığını açıklamaya çalıştı. İbrahim Paşa itirazlarına devam etti: «Üstelik Charles—Quint Ferdinand ile Yüce Hünkârımızı aynı satır üzerine koymuş; kardeşini sevmekte haklı olabilir; lâkin bunun için Yüce Padişah'ın asaletini kardeşi ile karşılaştırmak suretiyle alçaltmağa hakkı yoktur. Padişahımızın, Ferdinand'ın topraklarından daha geniş ve daha zengin bir sürü sancakbeği vardır.» O sırada Jerome de Zara'ya dönerek: «Kara—Amid sancakbeği olan atan ve kardeşin Nikola'nın senin kralından (Ferdinand) daha geniş toprakları ve daha fazla tebaası vardır. Savaş zamanında elli bin atlı ordusuna katılmaya mecburdur; sipahileri ve tımarlı askerleri Ferdinand'ın ordusundan daha kalabalıktır; Sultan'ımın daha onun gibi pek çok sancakbeği vardır. İmparator Charles—Quint öyle bir mektubu yazmış olmaktan dolayı utanmalıdır. Macaristan seferi sırasında

François'nın bize yolladığı mektup ne kadar değişik ve asildi, orada kendinden Fransa Kralı François diye bahsediyordu. Yüce Padişah da Kral François'ya şeref vermek için cevabında ünvanlarını sıralamadı, ve ona basit bir kardeş gibi yazdı; yine aynı sebepten Barbaros Hayreddin Padişah'a hizmet ettiği gibi François'ya da hizmet etmesi için buyruk almıştır. Eğer Charles—Quint bizim ile barış yaparsa o zaman gerçekten imparator olacaktır, zira onun durumunu Fransa ve İngiltere krallarına, Papa'ya ve protestanlara biz kabul ettireceğiz. Charles—Quint ile Papa arasında mevcut dostluğun, bilhassa Roma'nın yağmalanması ve Papa'nın zindana atıldığı sırada mâruz kaldığı kötü muameleden sonra gerçek olduğuna inanıyor musunuz? Papa'nın merasim tacından çalınmış bir mücevheri altmış bin düka altına satın aldım. Bu yakut (parmağındaki bir yüzüğü göstererek) tutsak olduğu sıralarda Fransa Kralının elindeydi; o zamandan beri benim oldu. Peki şu hâlde Kral François'nın Charles—Quint'i sevmesini isteyebilir misiniz?»

Müzakerelerin sonunda geceleyin bizzat İbrahim Paşa Kanunî Sultan Süleyman'ı alarak muhtemet adamları Gritti'nin evine götürerek Avusturya ve İspanya elçileri ile daha samimî konuşma imkânı yarattı. Diğer vezirler ve saray erkânı Padişah'ın rütbesine karşı yapılan bu riayetsizliği hoş karşılamadılar, ve kendi ifadelerine göre, büyücülükle efendisinin aklını ve hürriyetini hapseden bu gözdeyi şikâyet ettiler.

XXXII

Kanunî Sultan Süleyman mütarekeyi imzalayıp, elçileri uğurladıktan hemen sonra İbrahim Paşa'yı

İran seferi için serasker ilân etti ve Konya'ya göndererek birlikleri toplamasını ve sefer hazırlıklarını yapmasını buyurdu. İmparatorluğun malî işlerinde büyük dehâ sahibi olan İskender Çelebi, serasker'in vekili (kaymakamı) olarak İbrahim Paşa'ya refakat ediyordu. Zenginliği askerler üzerinde itibarını arttırıyordu. Üstelik askerî harekât plânları hazırlamakta müstesnâ bir dehâsı vardı. Anadolu'daki tımarından çıkardığı bin iki yüz atlı arkasından geliyordu; fevkalâde giyinmiş, başlarında altın işlemeli külâhlar taşıyan altı yüz kölesi efendilerine hizmet ediyorlardı. İbrahim Paşa ise İskender Çelebi'nin ihtişamına ancak erişiyordu, bunun için hem askerlerin, hem de padişah'ın gözünde vekilinin ihtişamı altında kalmak istemiyordu. Ordu hazinesini defterdar ünvanı ile idare eden İskender Çelebi namuslu bir adam olmasına rağmen sahip olduğu servet her türlü kuşkuyu üzerine çekmeye yetiyordu. Bir gece, hazinelerin taşındığı arabaların civarından İbrahim Paşa'nın güvenilir askerlerinin «hırsız var!» diye bağırdıkları duyulunca, ordunun yürüyüşü durdu. İbrahim Paşa hemen olay yerine koştu; hazineyi korumakla görevli otuz muhafızı tutukladı. İskender Çelebi'nin düşmanları tarafından sorguya çekilen muhafızlar, işkence sonunda defterdar'ın hazinesi için Devlet'in hazinesinden altın çaldıklarını itiraf ettiler.

Padişah'ın defterdar'ı bizzat o mevkiye atamış olmasından, daha ileri gitmeye cesaret edemediler. Hazine muhafızları tarafından ileri sürülen iftiranın inandırıcı olması İbrahim Paşa'nın rakibini yavaş yavaş gözden düşürüyordu. Vezir—î âzam'ın gizli düşmanlı-

ğının sonunda kaybedeceğini anlayan İskender Çelebi, İbrahim Paşa'nın şan yapmaya olan ihtirasını kamçılayarak, bizzat Tebriz'e gitmesini ve Tahmasp ile barış görüşmesi yapmasını sâlık verdi. Gayesi, Tebriz'e gidecek olan İbrahim Paşa'nın muhakkak Tahmasp'ın tuzağına düşmesini sağlamaktı. İbrahim Paşa bu öğütü tuttu ve yüz elli bin adamla Tebriz'e yürüdü. Muharebe olmadan şehre girdi, ve Padişah'a fetihlerini hikâye eden bir zafernâme yolladı. Kanunî Sultan Süleyman yanındaki ihtiyat kuvvetlerle Tebriz'e ilerledi. 27 Eylül'de (1534) bağışlayıcı galip olarak şehre girdi. Birleşen iki ordu, Tahmasp'ın hareketsizliğinden ve müttefiklerinin ihanetinden cesaret alarak Hamadan'a doğru ilerlemeye başladı; kötü yollardan ilerlerken açlıktan ölen atlarını ve develerini arkalarında bırakıyorlardı. Bu başarısızlıkları İskender Çelebi'ye bağlayan İbrahim Paşa, onu Defterdarlık görevinden azlettirdi. Sonunda Bağdad kapılarını Türk Sultanı'na açtı. Bu seferin hedefi Bâbil'i fetheden Makedonyalı İskender ile kendini karşılaştırmak isteyen Kanunî Sultan Süleyman'ın bir zafer ve şan seferi olmasıydı. Düşüncesine göre Batı'da Belgrad ne ise, Doğu'da Bağdad da öyle olmalıydı. Halifelerin unutulmaz kutsallığı şehrin kudretini, ihtişamını ve mevkiini Osmanlıların gözünde bir kat daha arttırıyordu. Efsâneler ise şehri büsbütün sihirli yapıyordu. Peygamberin ruhanî tahtına oturan halifelerin Kutsal Şehri idi. Abbasîlerin ikinci halifesi El Mansur Fırat'tan pek uzak olmıyan bir yerde Dicle kıyılarında eski Bâbil'in harabeleri üzerinde Bağdad'ı kurmuştu. Kavurucu güneşin altında iki nehrin suları ile verimlenen toprakları ona «Cennet Bağçesi» anlamında Bağ-

dad adını kazandırmıştır. Pirinç, hurma, limon, incir, portakal, kavun, nar, şekerkamışı, üzüm, elma, kaysı, şeftali dolu bahçeleri kentin etrafını altın rengine büründürür. Hindistan'dan, Arabistan'dan, İran'dan, Suriye'den ve Mısır'dan gelen kervanlar, orada tabiî zenginlikleri kıymetli taşlar, filler, atlar, ipek, pamuk, ve yün kumaşlarla değiştirirler. Akışının süratinden dolayı «ok» anlamında isme sahip olan nehir iki kola ayrılarak Bağdad'ı kucaklarken serinliğini ve sıhhatini şehre bırakır. Her adımda İslâmiyetin azizlerinin türbelerine raslamak mümkündür; uzaktan ruhanî tacın pırlantaları gibi parıldayan kubbeleri kervanla gelenlerin gözlerini kamaştırır. Harun el Reşid'in karısı Zübeyde'ye ait olan anıtvârî türbe, aşk ile mâtemin birleşmesini gösteren müstesna eserlerden biridir. Arap medreseleri şehre bütün Doğu'nun bilgelerini, âlimlerini, şairlerini çeker. Kum üzerinde hâlâ gözüken insan kemiklerinden piramid, Temür'ün fethini hâtırlatır. Her adımda kendisine dünyanın efendilerinin sarayının efendisi olduğunu belli eden bu şehirde Kanunî Sultan Süleyman dört ayını geçirdi. Bâbil harabelerini ziyaret ettiğinde Doğuluların hurafelerine uyarak, bu taş ve harç yığınları altında yatan cinlerin yardımını istedi. İran efsânelerine göre oradaki cinler kendilerine yaivaranlara talihin kudretini ve fâtihlerin ihtirasını verirler. Yine aynı yer basit devecilere, sevdikleri kadınları göğe yükselten sihirli kelimeleri ilham eder. «Bir an için çoban yıldızında oturdular (kadınlar); çaldıkları lirin telleri ay ışığının huzmelerindendi, ve lirin nağmeleri ile yıldızların raksına eşlik ediyorlardı.»

Haremindeki kadınlardan biri tarafından zaten esaret derecesinde elde edilmiş olan Sultan Süleyman'ın kalbi aşkla ilgili bu efsânelere ve çağrılara hassastı. Bir müddet sonra hayatında çok önemli bir yer tutacak ve İstanbul'da istemeyerek bıraktığı bu kadın bir Rus kölesi olan Roxelan'dı.

XXXIII

Bağdad'dan yollanan ve bütün ülkelerin hükümdarlarına hitap eden zafernâmeler Sultan Süleyman tarafından yollandı. O günlerde İbrahim Paşa Sultan'a fark ettirmeden bir cinayet işletti. Sahte zimmet ve ihanet iddiaları ile suçladığı İskender Çelebi alçakçasına Bağdad çarşısı içinde asıldı. En az onun kadar namuslu olan kardeşi de aynı gün kafası kesilerek idam edildi; İskender Çelebi'nin, bir kısmı askerî maksatlarla, diğer kısmı ilim, Devlet işleri için yetiştirilmiş sekiz bin kölesi müsadere edildi ve Sultan'ın saray köleleri arasına alındı; defterdar'ın okulunda yetişmiş yedi köle daha sonra İmparatorluğun vezir—î âzam'ı olacaklardır. İbrahim'in sevinmesine sebep olan bu adaletsiz ve intikamcı cinayet, padişah'a ilerde kendisine rakip olmaya kalkışan bir vezirden nasıl kurtulunacağını öğretmiştir. Fransız elçisi Laforêt, Fransa Kralı adına Bağdad'a kadar gelerek Sultan Süleyman'ı fetihlerinden dolayı kutladı. Fransa, gerek İspanya'nın, gerek Almanya'nın ve gerekse Rusya'nın dünya devleti olma yolundaki çabalarında güvenliği için yegâne teminat olan Osmanlı Devleti ile ittifakın anlamını kavramaya başlamıştı. İki ayrı dine sahip olan iki millet ortak siyasetleri ile dünya sahnesinde

kişilik kazanmaya başlamışlardı. Türkiye ile Fransa mevcudiyetleri için endişeyi, ancak Napoléon'un kendi ihtirasları uğruna Rus İmparatorluğu'nun tamahını hoş görüp, bu hayatî siyaseti unuttuğu zaman duymuşlardır. Şu anda devam eden savaş (*) Austerlitz kahramanının (**) bu siyasî hâtâsını telâfi etmektedir.

Kapitülasyonlar adı altında gerçekleştirilen ilk anlaşma sayesinde Fransa, tebaası, dindaşları, gemileri ve ticareti için kendi topraklarında sahip olduğu hürriyetleri, güvenliği, adaleti, imtiyazları ve mülkiyet hakkını Osmanlı İmparatorluğu'nda da aynen teminat altına almış oluyordu. Her iki millet, o zamanların tabiî bir hakkı olan savaş esirlerinin köle yapılması hakkını birbirlerine men ediyorlardı. Bu, İbrahim Paşa tarafından müzakere edilip imzalanan son anlaşma olmuştur. On dört yıl süren kudret ve hattâ ortak hükümdarlık talihinin gücünü zayıflatmaya başlamıştı. Çekememezlikten doğan dedikodular ve Padişah'ın endişeleri yavaş yavaş etrafını örmeye başlıyordu. İskender Çelebi'nin öldürülmesinde ve Charles—Quint'in elçilerine karşı gösterdiği küstahça böbürlenmeden, dedikoduların ve endişelerin pek de sebepsiz olmadığı görülmektedir. Sahip olduğu ikbal ve saadetin aşırılığından zayıflayan dik başı, ihtirasın ve nankörlüğün etkisiyle dönmeğe başlamıştı. Daha sessiz ama daha sevimli ve derin bir sevgi Sultan Süleyman'ın ruhunda İbrahim Paşa'nın mâlik olduğu teveccühü dengelemeye başlamıştı. O zamana kadar hareminde kalan aşkı, artık Padişah'ın siyasetini de etkilemeye başlayacaktı.

(*) 1856 Kırım Savaşı.

(**) Napoléon Bonaparte.

ON SEKİZİNCİ KİTAP

I

Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Valide Sultan oğlunun haremine Roxelane (*) adında fevkalâde bir güzelliğe sahip Rus, Polonyalı veya Çerkez asıllı bir köle sokmuştu. Bazı Fransız tarihçiler bu köle kadına başka soy ileri sürmüşlerdir. İddialarına göre Roxelane Fransa'nın güney kıyılarında dünyaya gelmiş, Tunuslu korsanlar tarafından kaçırılarak İstanbul'da Valide Sultan'ın haremağalarına satılmıştır. Bir müddet sonra Sultan Süleyman'ın kalbinde hem sarayı, hem de imparatorluğu yönetecek olan bu Sultan hanımın ileri sürülen romantik aslını ispat edecek tek bir vesika, hattâ bir yakıştırma dahi mevcut değildir. Roxelane'ın tarihini yazan çağdaş Osmanlı, Yunanlı veya İtalyan tarihçiler, gerek köle kadının Rus ırkından geldiğinden, gerekse, ki o çağda sık sık meydana geldiği gibi, Kazaklar tarafından Polonya'dan veya Çerkezistan'dan kaçırılıp Ruslara satıldığı, bunların da köleleri Rus adı altında Karadenizli Rum köle tüccarlarına sattıkları böylece İstanbul'a Rus kölesi diye gelmiş olma-

(*) Hürrem Haseki; aslen Ukraynalıdır, yani Slâv ırkından gelir. (Ç.)

sından, daima Rus Sultan Hanım diye anmışlardır. Kafkasyalılara benzeyen yüz hatları ile doğuştan köleliğe alışkın ırklarda görülen hem yumuşak, hem baştan çıkarıcı, hem de vahşi mizacı Avrupa'nın kızlarından ziyade Kafkasya'nın kızlarına benzediğini ortaya koymaktadır. Kendisinin de hangi kandan olduğunu bilmediği sanılmaktadır; aile ve vatan olarak bildiği harem ağaları ile Harem dairesidir. Yapılan portrelerine ve saray vesikalarında yazılan tariflerine göre güzelliği, kara göz, uzun kirpikler, tenin mat solukluğu Tatar veya Asyalı kanını taşıdığını doğrularken, Kafkasya'nın kızlarına has yuvarlak çehre. kalkık burun, kalın dudaklar ve tenin canlı rengi ile uyuşmuyordu.

Hürrem Haseki, soyu ne olursa olsun, Valide Sultan'ın bir gün oğlunun bakışlarına ve kalbine yaraşır bir kız sunmak için zevkle vermeye çalıştığı eğitim sayesinde onbeş yaşında Harem'in en hârikâ ve esrarlı hasekisi olmuştur. Bilgili zihni, cazibesi kadar göze çarpıyordu; Sultan hanımların ve padişahın hizmetine sunulmak için odalıklara öğretilen musikî ve raksı gayet iyi beceriyor, yabancı dil, tarih ve şiir bilgisi gençlik fışkıran görünümüne bir başka ağırlık veriyordu.

II

Kanunî Sultan Süleyman'ın o zamana kadar sadece bir Kafkasyalı hasekiden (*) başka zevcesi olmamıştı. O zamanlar geçerli olan kanun, Hükümdar'ın ortak kabul etmeyen hükümranlığı herhangi bir si-

(*) Gülbahar Haseki.

yaset veya kan akrabalığı yüzünden etkilenmesin diye padişahların soylu ailelere mensup tebaalarını kızlarından veya yabancı hanedan prenseslerinden zevce almasını kesinlikle yasaklıyordu.

Sultan Süleyman'ın ilk aşklarından olan bu Haseki kendisine tahta geçmeden ve geçtikten sonra dört çocuk vermişti. O güne kadar padişahın gözü ne bir başka rakibe görmüş, ne de sevgisine ortak çıkmıştır. Kalbi, sağlanan fırsatları değerlendirmeğe çalışanları değil de kendisine gerçekten bağlı olanlara karşı yerine göre aşk veya dostluk ile dolardı. Kafkasyalı hasekiyi çılgıncasına sevmiş başka bir aşk aramaz olmuştu. Fakat üç oğlunun vakitsiz ölümü Valide Sultan'ı İmparatorluğun geleceği için endişeye sevketti ve son derece hassas bir konu üzerine eğilmeye karar verdi. Kafkasya'lı haseki için herhangi bir kin duymadan, oğluna yeni bir aşk vermek istiyordu. Bir bayram günü münasebetiyle Kanunî Sultan Süleyman'a takdim edilen Hürrem Haseki câzibesi, zekâsı ve kabiliyetleri ile padişah'ın gözündeki perdeyi kaldırdı ve ömrünün sonuna kadar ona bağlı kalmasına sebep oldu. Hürrem, önce basit cariyelikten hasekiliğe yükseltildi, önce gizliden, sonra açıktan açığa Kafkasyalı Haseki ile Kanunî Sultan Süleyman'ı çekişmeye başladı. Padişah'da uyandırdığı ihtiras, duyulardan ruha geçti. İki şehzâde annesi, gözlerinin zevki, siyasetinin sırdaşı, sarayın kraliçesi, sefer sırasında yüreğinin özlemi, fetihlerinden dönüşte zafer mükâfatı olan Hürrem Haseki sadece Harem'e değil, fakat bütün bir imparatorluğa hükmediyordu. Valide Sultan'a takdim edildiği vakit mütevazi ve geçimli bir mizaca sahipti; Sultan Süleyman'ın

daima anesine daha fazla ilgi göstermesini isterdi; âlicenaplığı ve uysallığı sayesinde ilk zevcenin kıskançlığını dengelemeyi iyi biliyordu. O ana kadar haremde ahenk içinde yaşayan üç kadın, padişah'ın bahtiyar olmasını sağlarlarken, Sultan Süleyman'ın kararları üzerinde etkili olabilmek için sevgilerinde, fırsatları değerlendirmede ve hâkimiyetlerinde karşılıklı danışıyorlardı.

Yanlış olarak Doğu haremlerinin siyasete kapalı olduğu düşünülür. Haremlerde bir sürü kadının hükümdarın zevkine göre yüceltildiği veya hoşnutsuzluğu ile bir kenara atıldığı, sarayın parmaklıkları arasında kapatıldıkları dairelerinde dünyanın gürültülerine ve çıkar savaşına tamamen uzak kaldıkları sanılır. Halbuki bunun kadar Türk padişahlarının dinine, geleneklerine ve tarihine aykırı bir şey olamaz. Genellikle padişahın nikâhsız karıları olan odalıklar, aslında padişahların oda hizmetkârları, imtiyazlı köleleri ve harem eğlencelerinin süsüdürler. Oğulları, yeğenleri, kardeşleri olan padişahla devamlı olarak yakın bir hayat süren ve özel kâhyaları tarafından işletilen saraylara, varidatlara, maaşlara sahip olan anneler, teyzeler, halalar ve kızkardeşlerden bağımsız olarak hükümdarın zevceleri ve gözdeleri divanı, sarayı ve imparatorluğu sarsan bütün olaylara genellikle katılmışlardır. Onlar ile dış dünya arasında bağlantı kuran haremağaları Devlet işlerini inceden inceye Harem'e naklederler. Padişahların mülklerini ve çıkarlarını koruyan kâhyalar çoğunlukla sarayın veya ordunun sivrilmiş subaylarından seçilirler. Kâhyalar kadınların emirlerini almak veya hesap vermek için kafes arkasından, yahut

peçe giymiş olan kadınların yüzüne konuşurlardı. Saray içinde kadınların çıkarına yarayacak veya bozacak her şeyi haber verirler; Devlet adamları hakkında iyi veya kötü intiba sahibi olmalarını sağlarlar; hasekilerin korudukları kişiye hizmet veya düşmanlarını yok etmek gayesiyle nüfuz altına aldıkları adamları, sarfedilen sözleri, entrikaları görüşürlerdi. Dışardaki rakip partiler daima haremde ya annenin, ya kızkardeşlerin, ya zevcelerin, ya da gözdelerin kalplerinde bir kök bulundururlardı. Siyasî çekişmeler dışarda ne kadar sakin gibi görünürse, içerde yani haremde o kadar canlı olurdu. Dinler, gelenekler, kanunlar ne olursa olsun kadın hiç bir zaman erkek zihni üzerindeki haklarını kaybetmez; daima onları değiştirir. Batı salonlarında tartışma konusu olan fikir Asya haremlerinde entrika olur; fakat farklı ortamlar aynı tesirleri yaratırlar.

III

Her geçen gün ihtirası daha fazla küstahlıkla ortaya çıkan İbrahim Paşa'nın Hünkâr'ın gönlünde tuttuğu yer Harem'in üç kadınında kuşku yaratıyordu. Avusturya ile yapılan müzakerelerde kullandığı lisanı görmüştük; efendisi üzerinde kurduğunu sandığı mutlak hâkimiyetin etkilerine bizzat tanık olmak için sözlerinin yayılmasına göz yummuştu. Kendisini bu kadar yükseğe çıkaran dostluğu beğenmiyor, velinimeti ile aynı derecede olmak istiyordu. Bir zamanlar Macaristan tahtı için heveslenmişti; hattâ bu tahtı çok aşağı bulmuş olduğu iddia edilir; o, kendisini Sultan Süleyman'ın bir sadrâzamı olarak değil de tahtın bir ortağı olarak görmeğe alışmış Osmanlıların tahtına göz

dikmişti. Etrafındakilere ve kendisine gelecekteki büyüklüğünü haber vermek istercesine bütün İran seferi sırasında, sadece hanedan ailesinden gelen prenslere ve başkanlara tanınan bir imtiyaz olan Sultan kelimesini isminden sonra kullanmaya başlamıştı.

Sultan Süleyman bu kibir örneğinde Manisalı çalgıcının ihtirasının ilk parıltılarını görmüş oldu. İlk defa sadrâzamına karşı güvensizlik ve kuşku duymaya başlamıştı. Başdefterdar İskender Çelebi'nin Bağdad'da idamından bir kaç gün sonra gördüğü vicdan azabına benzeyen bir rüya huzurunu bozmuştu. Defterdarı başında masûmiyet halkası ile gökte görür gibi olmuş, İskender Çelebi acı bir dille en sadık adamını, impaparatorlukta padişah da dahil olmak üzere kendisinden başka büyük görmek istemiyen bir sadrâzamın tatmin olmaz ihtirasına âlet olarak harcadığını söylemiştir. Daha sonra İskender'in hayaleti Sultan'ı boğmak için üzerine doğru gelmiştir. Dehşet ve korku Kanunî Sultan Süleyman'ı uyandırmıştı.

Bu rüya, gündüzün zihnini meşgul eden düşüncelerin geceleyin hâyâl olarak tezahüründen başka bir şey değildi. Dostluğu zaaf derecesine getirmişti; artık endişe ve pişmanlık hâline gelen bu dostluk yaptığı aşırılıkla kendisinden intikam alıyordu. Fakat ruhundaki ızdırabı anlayan sadece annesi Valide Sultan ile gözdesi Hürrem Haseki idi. Bu iki kadın ,daima kibirli, artık suçlu ve yakında nankör olacak bir samimî arkadaşa verilen ihsanları, rütbeleri sayıyor, Osmanlıların gözünde bütün devrin şanını ve takdirini toplayarak, cinayetlerinin sorumluluğunu padişaha bıraktığını ileri sürüyorlar böylece ruhundaki çekişmeleri

daima canlandırıyorlardı. Harem'de İbrahim Paşa hakkında dolaşan ihanet ve suikast işbirliği dedikodularını tekrar ediyorlardı. Sultan Süleyman arkadaşını o kadar yüceltmişti ki, artık ondan çekinmeye başlıyordu.

Şahsında daima padişahın gölgesini görmeye alışmış olan ordunun yeniçerilerin, mevkilerini ona borçlu olan yüksek saray memurlarının başı olarak İbrahim Paşa bir kelime ile padişahı gözden düşürebilir, bir çocuğu tahta geçirerek vesayet altında istediği gibi hükümdarlık yapabilir, veya bir defada bütün Osmanlı hanedanını imha ederek, padişah'ın eniştesi ve Osman Beğ'in soyundan bir oğlu olmasından istifade ederek hayat boyu imparatorluğu naip olarak idare edebilirdi. Sultan Süleyman'ın rızası olmadan Sultan ünvanını kullanma küstahlığını göstermesi böyle bir suikasta hazırlandığını işaret ediyordu. Suikast endişeleri Padişah'ın rüyâları ve saray içinde dönen dedikodular ile birleşince ve belki de bir kaç olayla ciddiyet kazanınca Sultan Süleyman artık dostluğu ve tahtın güvenliği arasında bir tercih yapmak zorunda kaldı. Fakat endişeleri açığa vurmak suikastçıyı harekete geçirmek üzere ikaz edebilirdi; emîn bir darbe vurmak için rakibinin harekete geçmesine meydan vermemek lâzımdı; hayatının, tahtının ve ailesinin endişesine kapılan Kanunî Sultan Süleyman, annesi ve iki gözdesi hariç, kararını herkesten sakladı. İhtiyat olsun diye sakladığı kinini ve endişelerini asla yüzünde belli etmedi. Rakibinin katlini tasarlarken, dostunu hoş tutmakta devam ediyordu.

IV

Manisa'daki gençlik yıllarından kalan teveccühünün bir imtiyazı olarak İbrahim Paşa'yı aileden biri olarak görmesi, dostluklarının harem kapısından içeri girmesini mümkün kılmıştı. Sadrâzam her gün Divan toplantısından çıktıktan sonra Harem Dairesine geçerek Sultan Süleyman ile yemek yemeği âdet hâline getirmişti; Sultanın odasında hazırlanan bir yatakta yatardı. 5 Mart 1536 gününün akşamı Padişah ile hiç bir endişe duymadan yemek yiyen İbrahim Paşa efendisinin yanında uyudu. Kanunî Sultan Süleyman uykuya dalmış gibi yaptı ve bekledi; İbrahim Paşa derin bir uykuya dalınca hükümdar ile gözdeleri arasında daha önceden kararlaştırılmış bir işaret gereğince, haremdeki gizli idamları yerine getirmekle görevli dört dilsiz cellât yatak odasının yanında, saklandıkları yerden çıkarak İbrahim Paşa'nın üzerine atıldılar ve ilmiği boynuna geçirdiler. Genç ve güçlü devşirmenin dört dilsizle yaptığı mücadele, şaşkınlığı kadar korkunç olmuştur; şiddetli kavganın bahçeden duyulduğu, cesedin üzerinde yara bere izleri olması ve bir asır sonra bile odanın duvarlarında İbrahim Paşa'nın kanlı el izlerinin gösterilmesi bunu doğrulamaktadır. İleri sürülen bir iddiaya göre İbrahim Paşa'yı öldürten Kanunî Sultan Süleyman sadece kendisine karşı bir siyasî suikastı değil, hareme kadar girebilmenin genç vezire verdiği küstahlığın neticesi olarak tasarladığı bazı esrarlı cinayetleri de önlemiştir.

Her ne ise, uyanan saray İbrahim Paşa'nın gözden düştüğünü, cesedinin Harem'in kapısına atıldığını gö-

rerek anlamıştır. Eğer bir suikast düşünüyorsa idi, bu düşüncesi onunla beraber gömüldü; eğer mâsûm idiyse, artık tatmin olan haset onu suçlu göstermiştir. Bu kadar yükseklere çıkan ve sonra bir gece içinde mutlak kudretten ölüme düşen talihin karşısında hiç kimse merhamet göstermedi. İbrahim Paşa hiç bir şey yapmamış olsa, yine de sonradan görmelerin düştükleri hâtâya gelmiş, yani kendisine sağlanan iyi niyeti kötüye kullanmaya başlamıştır. Talihini ona verilen bir hak gibi görmeye başlamış, dostunu ise bu talihin yaratıcısı olarak kabul etmiştir. Efendisine çok iyi hizmetlerde bulunmuştu; fakat sonradan padişah'ın adını kullanarak kendisine hizmet etmeye başlamıştır. Teveccühün, nankörlüğün mucizevî adamı olurken, kaderin oynaklığını göstermede de mucize yaratmıştır. Bir günde saadete erişmiş, bir gecede yok olup gitmiştir. İdamının sebebini açıklamak istercesine vezirinin cesedini bir müddet seyreden Kanunî Sultan Süleyman, Galata'da fakir bir dervişhane'nin bahçesine sessizce gömülmesini buyurdu. Mezarının yanında tek anıt olarak, on dört yaşında Manisa'da genç kavalcıya rasladığı serviye benzer bir servi diktirdi. Sayısız köleleri ile serveti çıktığı yere, yani sarayın hazinesine devredildi.

Osmanlı tarihçileri muhteris vezirin, durmadan Plutarque'dan okuduğu muhteris Romalı İmparator Sezar'ın öldürüldüğü gün idam edildiğini kaydederler. Fakat İbrahim Paşa, padişahının otoritesini sağlamlaştırarak, Macarları yenerek, Viyana önlerine kadar Avrupa'yı titreterek, Tebriz'e hükmederek hayatında hiç mağlûbiyet görmeden, ve belki de fazla yükselmekten

başka suçu olmadan öldüğünde, genç yaşına rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun en aydın ve en bahtiyar vezir—î âzamlarından biri olarak tarihe geçmiştir.

V

Ayas Paşa ertesi gün, dilsiz cellâtlar tarafından İbrahim Paşa'nın üzerinden alınan Sadrâzamlık mührüne sahip oldu. Ayas Paşa da selefi gibi Epirli devşirmelerden idi; gençliğinde, Arnavutluk'ta hüküm süren din kargaşalığında islâmiyeti seçmişti. Hıristiyanlık içinde yetişmiş olan diğer üç kardeşi anavatanları olan Vlone'de bir manastırda rahiplik yapıyorlardı. Anne ve üç kardeş ile ilgili hâtıraları ve çeşitli inanışlar içinde yetişmesinden ileri gelen alışkanlığı ile hıristiyanlara uysal, hattâ taraftar davranıyordu. İbrahim Paşa'nın mizacının ne dehâsına, ne de kötü taraflarına sahipti. Kanunî Sultan Süleyman'ın gözünde tek değeri, onu ne ikinci plâna atacak, ne de ihanet edecek bir karaktere sahip olmamasıydı; alçak gönüllü, fakat emin bir şöhreti vardı. Zaaf veren, fakat Osmanlılarda ahlâksızlığa götürmeyen bir kusuru vardı: Kadına düşkünlük. İstanbul'daki sarayında bir sürü köle kadın ve gözde yaşardı; vakâyinâmelerin yazdığına göre, bir seferinde haremde kırk beşiğin sallandığı ve öldükten sonra her iki cinsiyetten yüz yirmi çocuk bıraktığı görülmüştür.

Kendiliğinden hükûmet işlerine karışmayan Ayas Paşa, Padişah'ın dehâsının basit ve mükemmel bir vasıtası olmakla yetindi. Yarattığı eserleri ve başarıları cömertliğinden dolayı sevdiği dostuna adayan bu Pa-

dişah'ın devrinde imparatorluk, vezirlerin değişmesini fark etmedi bile. Kanunî Sultan Süleyman'ın zekâsı ve cesareti gözde vezirinin ölümünden sonra birdenbire kendini gösterdi.

VI

Talih o zamana kadar Osmanlıların en fazla ihtiyacını duydukları tek adamı, yani bir deniz adamını karşısına çıkardı. Bu adam Hayreddin adında bir Türk olup, bizim kıyılarımızda Barberousse adıyla halk arasında tanınmaktadır. Uydurma hikâyelerle tahrif edilen kısımlarından ayıklanmış olan tarihi, bizzat Kanunî Sultan Süleyman tarafından Türk deniz savaşları vakânüvisine yazdırılmıştır.

Hayreddin Reis, İzmir ve Afrika kıyıları ile ticaret yapmak için Midilli'ye yerleşen Yakup adında Makedonyalı bir sipahinin dördüncü oğludur. Ticaret ile elde edilen serveti daha kısa zamanda kazanmak isteyen oğulları, ticaret yapmak bahanesiyle silâhlı korsan gemileri teşkil etmişler ve Ege Adalarını vurmaya başlamışlardı. Rodos, Venedik ve Fransız kadırgalarına karşı elde ettikleri başarılar ve ganimet şöhretlerinin Tunus'a kadar yayılmasına sebep olmuştu. Tunus Sultan'ı yeni hazırladığı deniz akıncı filosunun başına kardeşleri geçirdi ve İspanyolların elindeki Afrika limanlarına sefer yapmalarını istedi. Hayreddin Reis'in üç kardeşi İspanyollar ile savaşlarda öldüler fakat Cezayir'i İspanya'dan kopardılar.

Cezayir'in son hükümdarı şehri hıristiyanlardan ve Berberîler'den korumak maksadıyla Sultan Selim'in

hâkimiyetini tanımıştı. Yavuz Sultan Selim de buna karşılık ona at, kılıç ve davul göndermiş, beğlerbeği ünvanını vermişti. Hayreddin Reis donanmalar yaptırdı, sık sık Sicilyaya çıktı, İtalya, Fransa, İspanya kıyılarına dehşet saldı, bu devletlerin gemilerini yaktı, hattâ Andrea Doria ile savaştı ve Avrupanın deniz kahramanını yendi, Endülüs'de tutsak olarak tutulan seksen bin Arap'ı kurtararak Cezayir'e getirdi. Kanunî Sultan Süleyman tarafından İstanbul'a çağrıldığında kırk beş kadırgası ile dönerken, Adriyatik girişinde yolunu kesen Andrea Doria kumandasındaki birleşik Hıristiyan donanmasını perişan etti.

Padişah kendisine Osmanlı Donanmasının inşası ve silâhlanması işini verdi. Bu donanmanın hem yaratıcısı, hem de büyük amirali olarak bütün Akdeniz'i kendi hayat sahası kabul etti. İtalya kıyılarına yelken açtı, kadırgalar yaktı, Calabria'nın limanlarını darmadağın etti, Sicilya ve Malta'yı fethetmeyi denedi, Napoli Körfezi'nin kıyılarındaki kasabaları ve şatoları işgal etti, hıristiyan ahaliyi tutsak ederek sürdü ve asıl adı Hayreddin'in yerine Barbaros (Barberousse) lâkabının dehşetini her yerde duyurdu. Papa'nın ve Napoli Kralının garnizonları şehirlerini savunmakta yeterli olamıyorlardı. Gece baskınları ve anî istilâlar ile Osmanlı amiralinin leventleri kıyıdan bir hayli içerlere kadar girebiliyordu.

İşte böyle meş'um gecelerden birinde Roma ile Napoli arasında sevimli bir kent olan Fondi, etrafı surlar ve kuleler ile çevrili olmasına rağmen Barbaros Hayreddin Paşa tarafından ele geçirildi ve yağmalandı. Fendi'ye yapılan gece baskını ne bir yağma, ne de

bir intikam gayesi güdüyordu. Prens Gonzaga'nın iki kızının güzelliği şairlerin manzumeleri ve hac ziyareti yapanların heyecanı ile İtalya'dan İstanbul'a kadar her yere yayılmıştı. Bu kızkardeşlerden Jeanne d'Aragon adında tanınanı, İspanyolların ve İtalyanların şiirlerinde âdeta ilâhlaştırılmış olarak Roma'da yaşıyordu; genci ve daha güzeli olan Giulia, Romalı prenslerden olan kocası Vespasio Colonna'nın Fondi'deki sarayında oturuyordu. Hayreddin Paşa İtalya'nın bu en güzel kadınını Kanunî Sultan Süleyman'a armağan etmek arzusuyla yanıyordu. Casusları vasıtasıyla Giulia'nın yazın Fondi'de kaldığını öğrenen Hayreddin Paşa kalabalık bir filo ile Gaeta Körfezine girdi. yedi yüz Türk leventini sessizce karaya çıkarttı; zeytinliklerin altından kayarak ilerlediler, nöbetçileri gafil avlayarak, duvarlara tırmandılar ve derin uykusunda olan şehri ellerindeki demir ve ateşle birden bire uyandırdılar. Leventlerin önüne çıkan herkes ya ölüyor, ya kaçıyor; yarı çıplak yüzlerce kız ve kadın kılıç zoru ile kıyıya götürülüyordu. Casusların yol göstermesi sayesinde Vespasio Colonna'nın sarayına saldıran Türkleri duyan Giulia yatağından hemen hemen çırılçıplak bahçeye kaçtı ve oradan tarlalara açılan gizli bir kapıdan dışarı çıktı. Kocasının yokluğunda sarayı idare etmek ve savunmakla görevli silâhtar elinde kılıcı Giulia'nın peşinden gitti. Genç kadını bir ata bindirerek, arkalarında şehirden gelen haykırışları ve yangını bırakarak süratle uzaklaştılar. Türkler uzun zaman ikisini takip ettilerse de bir netice çıkaramadılar; avları, saray silâhtarının fedakârlığı sayesinde ellerinden kaçmıştı. Söken şafak Giulia ve kurtarıcısını tepelerin ardında kurtulmuş olarak aydınlattı; fakat çıplaklığından utanan

ve kurtarıcısının bakışlarından rahatsız olan Giulia bir kaç gün sonra silâhtarı hançerletti.

Hayreddin Paşa'nın leventleri avlarını kaçırınca şehri iyice yağmaladılar. Fondi'nin böylesine işgal edilmesi ve yağmalanması Barbaros adının bütün İtalya'da daha fazla korku ile anılmasına sebep oldu. Bütün ressamlar, istemiyerek vatanının tahrip edilmesine sebep olan Giulia Colonna'nın portrelerini yaptılar.

VII

Kaptan—ı deryâ'lığa getirilen Barbaros Hayreddin Paşa Tunus şehrini ve Halku'l—vâd (La Goulette) kalesini fethetti. Andrea Doria Charles—Quint'in ordusunu kullanarak uzun bir kuşatmadan sonra şehri Türklerin elinden aldı. Fakat Tunus'a giren İspanyollar çok aşırı vahşet yaptılar. Otuz bin kişi sırf müslüman olduğu için katledildi; on bin kişi hayvanlara lâyık görülmeyen muamelelerle köle yapıldılar. Camiler yıktırıldı, cinayet, ırza tecavüz ve hırsızlık Charles—Quint'in geldiğini işaret ediyordu; fakat Alman birlikleri İspanyolların kanlı taassubunu tekrarlamadılar. İmparator çok aşağılatıcı şartlar altında Mevlây Hasan adındaki Arap'a Tunus'un emîrliğini verdi.

Afrika'da bu olaylar devam ederken, İran'a üçüncü bir sefer yapan Kanunî Sultan Süleyman Tebriz ve Bağdad'a giriyor, lâkin ora halkına bir galip gibi değil kendi hükümdarları gibi davranıyordu. Sert bir disiplin ve siyasî hoş görü bu başkentlerde halkın hayatına, geleneklerine ve dinine kimsenin müdahale etmesine

izin vermiyordu; Sultan Süleyman bu seferinde kazandığı şan ve şöhret kadar, hayır dua da almıştır.

Padişah'ın İstanbul'a dönüşünde huzura çıkan Barbaros Hayreddin Paşa Venedik'e karşı bir savaş açtırmak için Sultan Süleymanı iknâ etmeye çalışıyordu. Venedik Cumhuriyeti'nin kadırgaları Andrea Doria kumandasındaki birleşik İspanyol ve İtalyan donanmasına katılmış ve Mora seferlerinde faal rol oynamıştı. Venedik Doç'u Andrea Gritti'nin üvey oğlu, İbrahim Paşa zamanında Divan'ın sırdaşı ve danışmanı Luigi Gritti bir kaatil Arnavut'un hançeri altında can verdi. Luigi Gritti'nin etkisi de vatanına karşı düzenlenen seferi engellemeye yetmemişti. Barbarosun deniz savaşlarındaki dehâsına güvenen Kanunî Sultan Süleyman Adriyatik'i ona bırakarak, kendisi, iki oğlu Mehmed ve Selim ile Valona'ya yürüdü.

Barbaros'un öncü kuvveti olan ve Ali Çelebi tarafından idare edilen on iki kadırga Adriyatik denizine girerken Messina'dan çıkan Doria'nın kuvvetlerine rasladı. Güneşin ışınları henüz yüksek yelkenlere değiyordu. Kadırgaların küpeşteleri aydınlandıkça Amiral kadırgasının kaptan köşkünde, sırtında kırmızı pelerini, elinde kınından sıyrılmış kılıcı ile Andrea Doria etrafında daire şeklinde toplanmış kaptanları ile farkedilmeye başlanıyordu; yanındakilere Türk gemilerini göstererek son emirlerini verdi. Güneş tam olarak gözükünce ateş başladı; iki saat sonunda batan veya yanan Osmanlı kadırgaları Doria'nın donanması önünde kaybolmuştu.

Cenevizli amiral bu zaferi kanıyla ödedi; yaralı olarak Messina Boğazına dönerken Barbaros Hayred-

din Paşa altmış kadırgası ve on bin levendi ile İtalya'nın Apulya kıyılarını terkederek Kanunî Sultan Süleyman'ın buyruğu ile Korfu adasına yöneldi. Bu ada, Venedik'in adaları içinde en müstahkem olanıydı. Cumhuriyet'in bütün kara ve deniz kuvvetleri adayı savunmak üzere hazır bulunuyordu. Vlone'de Padişah tarafından yönetilen Osmanlı Ordusuna yaklaşan Barbaros, Ayas Paşa kumandasında yirmi beş bin Türk askerini Korfu'ya taşıdı. Yıldırıcı savaşlardan sonra Sultan Süleyman, Viyana gibi, şöhretini zedeliyebilecek olan bu kuşatmayı kaldırdı. Fâtih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'den farklı yaratılışta olan bu hükümdar hiç bir zaman kötü talihe karşı inatla direnmiyor; karşılığı çok ağır olacak bir zaferin değeri ile askerlerinin dökülecek kanlarını hesap ediyordu. İnsanî tarafı daima gururuna galip gelmiştir. İstanbul'a gönlü kırık olarak döndü.

Kumandanları Macaristan'da arka arkaya üç Avusturya ordusu imha ederek ve Barbaros da Mora ve Yunan Adalarındaki Venediklileri yerlerinden sürerek bu yenilginin intikamını aldılar. Homerus'un yeşil tepeleri üzerinde beyaz koyun sürüleri olarak tarif ettiği Syra; Sen Jan'ın hıristiyan peygamberler üzerine yazdığı kitabı kaleme aldığı Pathmos; Jupiter tapınağı ile tanınmış Egine; mermer ocakları bütün Antik devrin san'at şaheserlerinin yaratılmasını sağlamış olan Paros; zengin kaynakları ile Tinos hep Sultan Süleyman'ın hâkimiyetine girdiler.

VIII

Kardeşi tarafından tahtından edilmiş tâbi bir prensi, tekrar tahta oturtmak gayesiyle, Kanunî Sultan Sü-

leyman Boğdan'a sefere çıktığında, Hayreddin Paşa yüz elli kadırgalık donanması ile Ege'yi muzaffer bir şekilde aştı ve ilk defa Girit adasına saldırdı. Venedikliler adayı Roros ve Malta gibi gayet müstahkem yapmışlardı. Girit adasından sonra Osmanlı amirali Epir kıyılarındaki Preveze'ye yöneldi. Bu kıyılar, Venedik, İspanyol, Papalık ve Ceneviz'in iki yüz kadırgasından oluşmuş ve Andrea Doria'nın kumandasında birleşmişti. Deniz üzerinde en cesur manevraları yapanın savaşı kazanacağı taktiğinden hareket eden Barbaros yirmi beş kadırgasını pupa yelken müttefik donanmanın tam ortasına yolladı; haçlı gemilerine yanaştı, ateşe verdi, ve kanatlara yayılarak düşmanı parçalara ayırdı ve mağlûp olan Doria'yı Levkas adasının arkasına sığınmaya mecbur etti. Yakalanan hıristiyan gemileri İstanbul'a getirildiğinde Kanunî Sultan Süleyman Korfu yenilgisinin intikamının alındığı için çok sevindi; Barbaros'u Osmanlı Deniz Kuvvetlerinin münakaşasız en büyük amirali olarak kabul etti.

Padişah böylece Akdeniz'de Türk sancağının hâkimiyetini sağlamlaştırırken, Mısır Beğlerbeği Süleyman Paşa'ya Kızıl Deniz'de seksen parçalık bir donanma inşa ettirerek Arabistan'ın Güney kıyılarını ve hattâ Hindistan'ı hâkimiyet bölgesine dahil etmek istiyordu. Süleyman Paşa, yaşına ve şişmanlığına aldırmadan Kızıl Denizi aştı Aden'i Osmanlı egemenliğine soktu, Hind kıyılarındaki Portekiz limanlarını yakıp yıktı ve on aylık bir seferden sonra Süveyş'e ganimet ve köleler ile döndü. Padişah kendisini İstanbul'a çağırdı ve Arabistan kıyılarına yaptığı seferden dolayı vezir rütbesini verdi.

IX

Deniz üzerinde zaferler kazanılırken Sadrâzam Ayas Paşa veba salgınında öldü. Kanunî Sultan Süleyman onun yerine, siyaseti ve kültürü ile tanınmış, devrinin olaylarını en güzel şekilde anlatan Lutfî Paşa'yı sadrâzam tayin etti. Lütfî Paşa Padişah'ın kızkardeşlerinden biri ile evliydi; fakat aralarında çıkan bir geçimsizlikten zevcesini cezalandırmaya kalkan vezir bu olay yüzünden sadrâzamlıktan oldu: Barbaros'un sayesinde Venedik ile kısa bir barış anlaşması yapmıştı.

Diğer taraftan Avusturya, Macaristan üzerindeki eski haklarını durmadan tekrarlıyordu. Türklerin nankör müttefiki Zapolya Arşidük Ferdinand ile gizlice bir anlaşma imzalamıştı. Her iki hükümdarın ihanetini öğrenen Padişah, «Bu krallar, Tanrı ve insanlar önünde utanmadan şükranlarını ve yeminlerini bozduklarına göre taç taşımaya lâyık değillerdir» diye haykırmıştır.

İhanetinin ortaya çıkmasından bir müddet sonra Zapolya Budin'de öldü. Ölümünden on beş gün sonra, Zapolya'nın karısı olması dolayısıyla tahta oturmuş olan kraliçe, annelik ve naiplik haklarından istifade etmek için gebeymiş gibi davranmakla suçlandı. Bu iftiradan şiddetle müteessir olan kraliçe o sıralarda doğurduğu çocuğu ile Osmanlı elçisinin huzuruna çıktı, ve utancından kızararak göğsünü çıkardı, bir kaç damla sütü kucağındaki bebeğin ağzına damlattı. Böylece gerçekten anne olduğunu ispat etmiş oluyordu. Bu son derece dokunaklı sahneden müteessir olan elçi, kraliçenin önünde diz çökerek, elini çocuğun başına koydu

ve Kanunî Sultan Süleyman adına konuşarak, Zapolya'nın bu masûm yavrusundan başka hiç bir kimsenin Macar tahtına çıkamayacağına dair yemin etti.

X

Avusturya Arşidükü Ferdinand o sıralarda Budin üzerine yürümüş ve başkenti kuşatmıştı. Kanunî Sultan Süleyman dul kraliçe ile oğlunu savunmak için Ferdinand'ın üzerine yürüdü. Lütfî Paşa'yı azledip, yerine hayatının sonuna kadar tam bir savaş adamı olarak kalan Süleyman Paşa'yı seksen yaşında olmasına rağmen, seçen Sultan Süleyman 1541 yılında iki yüz bin askeri Macaristan'a sevketti. Yeni Sadrâzam Süleyman Paşa İstanbul'da kalarak eski Kafkasya'lı eşi ile oğlu Şehzâde Mustafa'nın, hırslarına kapılarak yeni gözdesi Hürrem Haseki'ye bir şey yapmamalarını temin edecekti. Hürrem Haseki'nin henüz çocuk yaştaki kızı ile evlenen Damat Rüstem Paşa, Hürrem'in gayretleri ile ikinci vezir seçilmiş ve Padişah ile Macaristan'a gitmişti. Hürrem Haseki'nin itibarı yıllar geçtikçe aksine artıyordu. Güzelliği hâlâ yerinde, fikrinin olgunluğu ise padişah'ı, cezbetmenin yanında güven de veriyordu. Vezirler arasında kendisine endişe verecek bir gözdenin mevcut olmaması, Sultan Süleyman'ın etrafına savaş ve Devlet işlerinden anlayacak vezirleri koydurtmasını mümkün kılıyordu. Padişah'ın şânını arttırması için güvendiği Rüstem ve Süleyman Paşa'lar itimadına lâyık oluyorlardı.

XI

Macaristan seferi Türk Ordusunun Almanya'da bir gösteriş yapmasına vesile oldu. Kanunî Sultan Süley-

man Budin'e yaklaşırken, Zapolya'nın oğlu, çocuk krala, son derece ağır dört altın zincir ve dört adet savaş teçhizatı ile donatılmış at gönderdi. Bilezikler, kolyeler, Hint kumaşları Ana Kraliçeye gönderilen hediyeler arasındaydı. Osmanlı gelenekleri Kraliçenin Hünkâr'ın huzuruna gelmesini yasakladığından henüz bir yaşında olan Macar Kralı yanında mürebbiyesi olduğu hâlde huzura çıktı. Çocuk altın kaplamalı bir arabada seyahat ederken, Zapolya'nın asilzâdeleri Petroviç, Podmaniçik, Török, Verböçi, Bathiany at üstünde refakat ediyorlardı. Padişah'ın otağına gelindiğinde, silâhların parlaklığından korkan çocuk ağlayarak mürebbiyesinin kucağına atıldı. O zaman kadın çocuğu kucağında Padişah'ın tahtına kadar götürdü.

Zapolya'nın Avusturya sarayı ile olan gizli anlaşmalarını öğrendiğinden beri Macarlara pek güvenmeyen Türk Padişah'ı Budin'i kendi hâkimiyetine almaya ve çocuğun büyümesine kadar Kraliçe ile oğlunu İstanbul'a götürmeye karar verdi. Saraydaki adamları vasıtasıyla bu tasarıyı öğrenen Kraliçe İsabelle, Hürrem Haseki ile kızı Mihrimah Sultan'ın dostluklarını kazanmaya çalıştı. İki kadın Rüstem Paşa'ya etki yaparak Sultan'ın fikrini değiştirmesini sağladılar. Kanunî Sultan Süleyman Budin'i işgal edip, çocuğun Kral olma çağına kadar Macaristan'ı İmparatorluğa bağlamakla yetindi. Yeniçeri ağası, Kraliçe İsabelle'e Erdel'e gitmesini isteyen buyruğu açıkladı; Viyana sarayı ile müzakere yapmakla suçlanan Budin sarayının asilzâdeleri tutsak olarak Yedikule zindanlarına atıldılar.

XII

Padişah'ın teveccühünü kazanamamış olmaktan dolayı kıskançlık duyan Arşidük Ferdinand, Kanunî Sultan Süleyman'ın Budin'de olmasından istifade ederek elçilerini yolladı. Saray arşivlerinde kayıtlarına raslanan Avusturya armağanları şöyle idi: Floransa'lı san'atkârlar tarafından işlenmiş bir büyük altın kupa; saatleri, günleri, yıldızların düzenli hareketlerini gösteren bir duvar saati ile bu hârika makinanın icad edilmesi ile çalışmasını anlatan bir kitap. Ferdinand'ın elçileri Padişah'ın huzurunda Almanca bir uzun nutuk çekerek onu barış yapmaya iknâ etmek istediler. Brokar kumaş döşenmiş sayvan altında her türlü silâhını kuşanmış ve komutanları ile çevrilmiş olan Kanunî Sultan Süleyman elçileri küçümseyici bir edâ ile dinledi. Sonra Rüstem Paşa'ya dönerek, «Ne diyor bu adamlar, ne istiyorlar?» Eğer başka diyecekleri yoksa, salıverin gitsinler.» dedi. Başlangıç şartı bütün Macaristan topraklarının boşaltılması olan bir barışı asla kabul etmeyeceğini bildirdi; fakat Avusturyalılara bir mütareke vaadederek düşünmeleri için zaman verdi. Elçilerden biri olan yaşlı Herberstein Kontu, Padişah'ın elini öpmek için eğildiği vakit, anîden böbreklerine giren bir sancı yüzünden doğrulamadı ve ancak hizmetkârların yardımı ile kendine geldi; bu sırada Kanunî Sultan Süleyman da yaşlı adamın sıkıntısını görünce elini uzatarak ayağa kalkmasına yardımcı olmuştur.

XIII

Tepeden tırnağa silâhlı çeriler, atlılar, topçu birlikleri, yükler, çadırları ve yiyecekleri taşıyan altmış bin

deve Budin ovasında saf hâlinde dizilmişlerdi. Rüstem Paşa bu ordunun bütün ihtişamını Ferdinan'ın elçilerine gösterdi. Geçit gösterilerinden sonra Herberstein Kontu'na dönen Rüstem Paşa, «Peki, şimdi ne gördün ve efendine ne diyeceksin?» diye sorunca, Kont, «Dünyanın en büyük imparatorluğunun ordusunu gördüm» diye cevaplandırdı.

Sultan Süleyman karşısında düşman bulamayınca ağır ağır İstanbul'a döndü. Bu sefer sırasında Hayreddin Paşa Charles—Quint ve Doria'yı yenmişti, daha doğrusu kendi adına hareket eden Reïsleri Cezayir limanlarını ellerine geçirmişlerdi. Yüz elli İspanyol ve İtalyan kalyonundan meydana gelen bir filo bir yandan fırtınanın, diğer yandan şiddetli bir deniz savaşının tesiriyle Cezayir kıyılarında parça parça olmuştu. Andrea Doria'nın amiral gemisi bile dalgalar arasında kayboldu. Bir kaç yıl önce İspanya'ya Meksika'yı kazandıran Fernando Cortez uzun zaman dalgalarla boğuştuktan sonra kendisini kıyıya zor attı ve yerli müslüman ahalinin tutsağı oldu. Deniz yolu ile beklediği iaşe ve yardımcı kuvvetlerden bu şekilde mahrum kalan Charles—Quint, Hayreddin Paşa'nın Reislerine mağlûp olarak Cezayir'i ve Akdeniz'i Türklere terkederek çekildi.

Fransız elçileri, sanki bir gün bu Afrika sahillerinin vatanlarının bir parçası olacağını tahmin etmiş gibi, Sultan Süleyman'ı Macaristan'a kadar takip etmişler ve onu Charles—Quint'e karşı bu deniz seferini yapması için kandırmaya çalışmışlardı. Üstelik hıristiyan olmaktan ziyade Osmanlı taraftarı davranarak Sultan Süleyman'ın Venedik Cumhuriyeti ile yaptığı görüşmelerde bütün gayretlerini sarfederek bu Cumhuriyet'in

Türkler aleyhine Almanya ile bir ittifak yapmasını önlemeye çalışmışlardır. Kral tarafından İstanbul'a gönderilmiş olan Paulin ve Pellicier adlarındaki bu elçiler Barbaros Hayreddin Paşa'nın kadırgalarına binerek Fontainebleau'daki Hükûmet'lerinin düşüncelerini temsil etmek üzere Doğu'ya gelmişlerdi. Onlar Barbaros'un kadırgasına binerlerken, Türk amirali Messina şehrine çıkartma yapıyor, İspanyol valinin şatosunu basarak güzelliği dillere destan olmuş kızını kaçırıyordu. Sonradan bu kız ile evlenecektir.

İki Fransız diplomat tarafından akıl verilen Türk filosu, önce Akdeniz'de doğu'ya doğru ilerledi, Gaeta Körfezinin adalarını yağmaladı, Tiber'in ağzına çıkartma yaptı, Roma'ya korkulu günler yaşattı ve Romalıların Sabin dağlarına kaçmalarına sebep oldu. Nihayet Marsilya limanına gelerek bir dost ülkenin donanması gibi demir attı; bir Türk birliği Fransızların emrine verilerek Nice kenti kuşatıldı. Denizlerin felâketi olan Barbaros Hayreddin Paşa, Marsilya'da Güney Fransa halkının kahramanı ve heyecan kaynağı oldu. Milletin vatanseverliği, bir müslümanın düşmanlığından ziyade Padişah'ın dostluğunu tercih ediyordu. Din yüzünden türeyen kinler siyaset sayesinde karşılıklı sevgiye dönüşüyordu. Fransa, Avusturya hanedanının Avrupa hegemonyasını Sultan Süleyman'ın Asyavârî üstünlüğü yanında daha tehlikeli görüyordu. Nice kenti ilk defa olarak, güçlerin dengesi ve bağımsızlığı için birleşmiş Osmanlı bayrağı ile Fransa bayrağını yanyana, önündeki denizde dalgalanırken gördü.

XIV

Barış yılları Kanunî Sultan Süleyman tarafından, Habeşistan ve Bağdad'dan Budin'e kadar uzanan geniş imparatorluğunun idarî yenileşmesi için sarfedildi. Oğullarından ikisine iki eyâletin idaresini verdi: Şehzade Mehmed Sultan Saruhan'a Şehzade Selim de Konya'ya gönderildiler. Tantanalı bir merasimle mutlak hâkimiyet anlamı taşıyan davul, bayrak ve yay aldılar.

Bu arada, İstanbul'la yapılan faydasız müzakerelerden sıkılan Arşidük Ferdinand Peşte'yi kuşattı; hiddetlenen Kanunî Sultan Süleyman hemen Tuna yolunu tuttu. Başkentten ayrılırken sanki bütün bir imparatorluk peşinden geliyordu. 25 Nisan 1543 günü bütün İstanbul kapıları Padişah'ın ordusunun geçit törenlerine tanık oldu. Seyyar sakalar, develer üzerinde devamlı dolaşarak ordunun su ihtiyacını karşılıyorlardı; her biri yedi katırdan oluşan üç yüz sıra katır ordunun yükünü ve padişah'ın hazinesini taşıyordu; at uşaklarının gemlerinden tutarak götürdükleri dokuz yüz cins at; cephane ve yiyecek yüklü beş bin dört yüz yarış devesi; zırhların ve silâhların onarılması için görevli bin silâhçı, surları havaya uçurmak için teşkilâtlandırılmış beş yüz lâğımcı, ağır topların bakımı için sekiz yüz topçu, dört yüz kâhya, ağa, vs..., sarayın ileri gelenleri, baş defterdar, saray kethüdası; başlarında kırmızı sancakları dalgalanan iki bin sipahi; yeşil sancaklı iki bin ücretli muhafız çerisi (ulûfeci); beyaz sancaklı iki bin yabancı atlı; sarı sancaklı iki bin silâhdar; yeşil, sarı, beyaz ve kırmızı sancaklı diğer iki bin atlı yardımcı; sonra Divan'ın üyeleri, Reis—ül küttap, kazas-

kerler, dört kubbealtı veziri; tuğları ile diğer vezirler, zağarlı, doğanlı avcılar, av köpeği bakımcıları; Padişah'ın atlarını süren saray subayları, imparatorluğun her tarafından gelmiş, altın işlemeli eğer, gem ve dizginli Arap, Türkmen, İran ve Karaman atları; üç yüz atlı mabeyinci; önlerinde kına rengi üç tuğ taşıyan, mızrak, kılıç ve arkebüz tüfeği ile silâhlı on iki bin yeniçeri; arkalarında enine altın rengi çizgiler taşıyan yedi sancak ile uzun mızrakların ucuna takılmış yedi tuğ, yüz borucu ve yüz davulcu; Padişahın etrafında tuğlar, alemler, sadaklardan bir perde yapan dört yüz solak; ve nihayet, solakların dalgalanan tuğlarından ancak seçilebilen padişah altın rengi parlak tüylü bir Türkmen küheylânına binmiş olarak ilerliyordu. İşte Kanunî Sultan Süleyman'ın bu seferi de böyle başlamıştı.

XV

Başlıca olayları, Estergon Kalesinin fethi, kendi iç işleri için en tehlikeli komşusunun yardımını istemiş olan Lehistan ile ittifak, Kuzey'e yapılan akınlarda on bin Kırım askerinin iştirakini sağlamak ve Peç şehrini ele geçirmek olan bu sefer üzerinde tafsilât vermeyeceğiz.

Padişah'ın İstanbul'a dönüşü, en sevdiği oğullarından Şehzade Mehmed'in Saruhan'da ölümü ile mâteme boğuldu. Kendinden sonra devam etmesini arzuladığı şanının temsilcisini kaybetmiş olmaktan dolayı son derece kederlendi. Büyük mimar Sinan, karanlık ve çıplak görünümü ile mâtemi temsil edecek bir ibâ-

det yeri yapmakla görevlendirilerek Padişah'ın duyduğu derin acıyı temsil etmeye çalıştı. (*) Anıtın mâtem havası taşıma özelliği Sinan'a yeterli ilhamı vermişti. Babanın oğlu adına yaptırdığı mâbedin inşası için üç yüz bin düka altını veya on sekiz milyon Frank harcandı. Yanına medreseler, misafirhaneler, ve imâretler açıldı. Konya Sancakbeyliğinde bulunan Şehzade Selim, kardeşinin ölümü üzerine başkente daha yakın ve daha önemli olan Saruhan Sancakbeyliğine getirildi. Şehzade Mehmed'den sonra en fazla sevileni olan Şehzade Selim diğer erkek kardeşlerinden yaşça daha küçüktü. Gülbahar Haseki'den olan Şehzade Mustafa babasının şüphelerini üzerine çektiği için Amasya'ya yollanmıştı. Hürrem Haseki'nin en genç oğlu olan Şehzade Bâyezid Karaman Sancakbeyliğine atanmıştı; lâkin yaşının küçüklüğünden henüz İstanbul sarayında kalıyordu.

Doksan yaşının ve şişmanlığının yükü altında artık Sadrâzamlık görevini yapamayan Süleyman Paşa şan ve şeref ile makamından azledildi ve yerine Harem'in gözdesi, Padişah'ın kızı Mihrimah Sultan'ın eşi Rüstem Paşa getirildi. Hırvatistan'da doğmuş olan Rüstem Paşa sarayda beyzadelerin arasında yetiştirilmiş, önce imrahor, sonra beğlerbeği olarak bütün rütbeleri yavaş yavaş çıkmıştı. Hizmet ve itaat etmek için yaratılmış bir askerdi. En yüce pâyelere çıkarılmış olan Barbaros Hayreddin Paşa aynı yıl İstanbul'da hayata gözlerini yumdu. Midilli'li yoksul sipahi Yakup'un oğlu

---

(*) Şehzadebaşı Camii.

olan Hayreddin Paşa ölürken, velinimeti Kanunî Sultan Süleyman'a bin iki yüz köle ile yüz bin düka altını servet bıraktı. Bir o kadar serveti de oğluna bağışladı. Bugün sarmaşıklar ve servi ağaçları altındaki mezarı, bunca zaferi uğruna kan döktüğü denizin dalga seslerinin duyulduğu Boğaziçi'nin en sevimli köşesinde bulunmaktadır. Osmanlıların bu deniz kahramanı muhafaza ettiği ve genişlettiği sahillerin bir kıyısında mesut yatmaktadır.

Hemen hemen verimsiz geçen o yıllarda, Viyana ile İstanbul arasında bir savaş, bir barış olarak süregelen ilişkiler vezir—î âzam'ın düşüncelerini meşgul eden olaylardı. Bir kaç yıl öncesine kadar Hıristiyanlığın ortak düşmanı ilân edilen Osmanlıların dostluğunu kazanmak isteyen Charles—Quint ile Ferdinand, Venedikliler ile Frasa, Lehistan ile Rusya aralarında çekişiyorlardı. Büyük Devletlerin müzakerelerinde artık dinin hiç bir etkileyici yönü kalmıyordu. Avusturya, sırf mütareke yapabilmek için Edirne'de imzalanan bir anlaşmaya göre yılda otuz bin düka altını vermek derecesinde alçalıyordu.

Vezir—î âzam Rüstem Paşa gibi Enderun'da yetişmiş olan bir Bosna'lı köle, Mehmed Sokollu, Divan toplantılarında uyarıları ile dikkati çekiyordu. Adı, doğum yeri olan Bosna'daki doğan yuvası gibi yüksek bir kayanın üzerine inşa edilmiş Sokol Kalesi'nden geliyordu. Barbaros'un ölümü üzerine Kanunî Sultan Süleyman onu Kapdan—ı Deryâ'lığa atadı. Aynı zamanda çok bilgili bir zat olan Ebu Suud Şeyhülislâmlığa getirildi.

Babası Yavuz Sultan Selim zamanından kalan kumandanlardan biri olan Hüsrev Paşa Padişah'ın önünde vezir—î âzam'a hakarette bulunduğu için gözden düştü. Bu eski asker rütbelerinin geri alınmasından sonra yaşayamazdı. Rütbelerinden alındıktan sonra ilk defa ata bindiğinde, her zaman görmeye alıştığı at uşaklarını, muhafızlarını göremeyince büyük bir kederle atından indi ve ihtişamına alışmış Osmanlıların önüne böyle çıkmaktansa hareminin yastıkları arasında ölümü beklemeyi yeğ bulduğunu haykırdı. Evine döndü ve, kaderci tevekkülün en büyük fazilet kabul edildiği bu millette alışılmamış bir biçim olarak gururu yüzünden yemeyi içmeyi keserek intihar etti.

XVI

Osmanlı Padişah'ından Portekizlilere karşı yardım isteyen Hint Sultan'ı Alâeddin'in elçisi armağanlarını ve talebini sunmak üzere huzura kabul olundu. Hint elçisinin gözünü kamaştırmak isteyen Kanunî Sultan Süleyman, Edirne ormanlarında yapmış olduğu avdan dönüşünde elçiyi hazır bulundurdu. Padişah'ın, silâhçılar, topçular, sipahiler, silâhdarlardan meydana gelmiş çeşitli birlikleri altın ve gümüş işlemeli göz kamaştırıcı üniformaları altında gözükünce padişah'ın muhafızları geliyor sanan ve yeniçeri ağasını padişah olarak düşünen elçi saygıyla ayağa kalktı. Her seferinde etrafındaki teşrifatçılar tarafından uyarılan elçi Kanunî Sulta Süleyman muhafız alayının kılıçları, miğferleri, tuğları ve alemleri arasında gözüktüğü vakit Allah'ın gölgesini yeryüzünde görmüş gibi dili tutuldu, hareket bile edemedi.

Hürrem Haseki Hint elçisine bizzat kendi elinde işlediği şahane kumaşlar armağan etti. Oğlu Selim ve damadı Rüstem Paşa'nın çıkarları için Padişah'ı Portekizlilere karşı Hint Sultanı'na yardıma iknâ etti. Bu sırada Safevî Şahı'nın oğlu İsmail Mirza Erzurum üzerine yürüyerek orayı savunan İskender Paşa'yı mağlûp ederek Kanunî Sultan Süleyman'ı tahrik etti. Sadrâzam Rüstem Paşa ile Rumeli Beğlerbeği Mehmed Sokollu Paşa imparatorluğun bütün birliklerini Tokat'ta toplamak buyruğunu aldılar. Türkler için Avrupa seferlerinin başlangıç noktası olan Belgrad gibi, Tokat da, İran seferlerinin başlangıç noktasını teşkil ediyordu. İki vezir kısa bir zaman sonra orada yüz elli bin tımarlı asker ve yirmi bin yeniçeri topladı. Padişah, İran'a sefere çıkacak olan orduyu iki vezirin kumandasına bırakmak ile kendisine lâyık görmediği düşmanları ile bir üçüncü defa boy ölçüşmeye gitmek arasında kararsız kalmıştı. Uzun zamandan beri saklı tutulan bir Devlet sırrı nihayet ona kararını verdirdi.

XVII

Savaşçı şairlerden olan ve hanedan ailesinin sırlarına, saray içi siyasete yakından ilgili olan Sipahi ağası Şemsî umulmadık bir anda Tokat'tan İstanbul'a gelerek Sadrâzam'ın sözlü bir haberini Padişah'a ulaştırdı. Doğru mu, yanlış mı olduğu bilinmeyen bu haber ile Rüstem Paşa Padişah'a, Şehzade Mustafa'nın hâkim olduğu Tokat'a geldiğinden beri özellikle yeniçeri saflarında dolaşan bir isyan havasından bahsediyordu.

Şehzade Mustafa'nın halk arasındaki sevgisine ve ihtirasına karşı uyandırılmaya çalışılan endişelerin ye-

ni olmadığı görülmüştü; daha önce Macaristan seferine çıkarken Anadolu askerinin, oğlu Şehzade Mustafa'ya olan bağlılığını öğrenen Kanunî Sultan Süleyman bu şehzadenin hareketlerini yakından izlemesi için Sadrâzam Süleyman Paşa'yı Bursa'da bırakmıştı. Yavuz Sultan Selim, hırslı ve sabırsız bir şehzadenin babasının tahtı için en büyük tehlikeyi teşkil ettiğini Osmanlılara iyi öğretmişti. Her ne kadar Şehzade Mustafa Gülbahar Haseki'den olan en büyük oğul ise de, Kanunî Sultan Süleyman'ın Hürrem Haseki'ye olan zaafı yüzünden, tahtı bu hasekiden olan oğulları, Selim ve Bâyezid'e bırakma ihtimalinin mevcut olduğunu bilmesinden, hem taht, hem de hayatı bakımından herhangi bir faaliyete girişebilirdi. Padişah'ın veliahtı ünvanına, savaşçı mizaca ve askerlerine karşı hoşgörüye sahip olması, halka merhametli davranması, silâh ve at kullanmaktaki mahareti, güzel konuşması, yüzünün zarif hatları, gözden düşmesinden dolayı topladığı merhamet duyguları ile birleşince Şehzade Mustafa ordunun gözdesi hâline gelmişti.

Konya ordusunun başında gözükmesi askerlerin kalbindeki duyguları uyandırmaya yetmişti. Hürrem Haseki'nin damadı olan Rüstem Paşa ilerdeki saadet ve ikbâlini eşinin erkek kardeşlerinin tahta geçmesinde gördüğünden, ordunun Şehzade Mustafa için duyduğu sevgiyi hissetti. İmparatorluğu teslim edecek olan ordunun teveccühü, bu ilhamı yaratan ne kadar masûm olursa olsun, geleceklerinden çekinenler için bir suçlu oluyordu. Rüstem Paşa bir kaç olaydan ve belirtiden, Mustafa'nın taraftarları için bir fırsatın yeteceğini anladı. Bir sefer sırasında Padişah'ın uzun müddet

uzak olması, ister istemez bütün ilginin ve şânın şehzade üzerine olacağını düşünerek, böyle bir durumun kendi çıkarı için pek ümit verici olmadığına kanaat getirdi. Şemsî Sultan ile konuşmada, «Şimdiden, daima değişikliğe taraftar olan yeniçeriler, Padişah'ın imparatorluğun yükü yüzünden yaşlandığını, Osmanlı sancağını artık Fırat, Dicle ve Amuderyâ'ya kadar götürecek güce sahip olmadığını; hükümdarlarının yaşlanması ile imparatorluklarının da yaşlanmaması için daima genç hükümdarların başa geçmesini; Konya'da askerlerin elinden taç giyecek şehzade'nin kolaylıkla İstanbul'da tahta oturabileceğini; ordunun heyecanının hemen sarayda yükselebilecek itiraz eseslerini bastırabileceğini; saraydaki bir gözde hasekinin adamı olan Rüstem Paşa'nın bu tasarının önüne çıkabilecek en güçlü rakip olduğunu, çıkarılacak bir ayaklamada kafası kesilirse birliklerin arzularını kolaylıkla yerine getireceklerini ve Padişah'ın tahttan indirildikten sonra yaşlı Padişahların dinlenme sarayı olan Demotika'ya yollanacağı ve kalbini çelen hasekilerle hayatının sonuna kadar orada muhafaza edileceğini ileri sürüyorlar» dedi.

XVIII

Şemsî tarafından nakledilen ve şüphesiz Hürrem Haseki tarafından büyütülen ordunun bu istekleri karşısında Kanunî Sultan Süleyman, böylesine büyük bir tehlikeyi karşılamak için vakit kaybetmeden harekete geçilmesi gerektiğini anladı. Vezir—î âzam'a bir buyruk göndererek ordunun dağıtılmasını, Şehzade Mustafa'nın da birlikleri ile Amasya'ya dönmesini istedi;

sonbahar başlarında İran Seferine bizzat kendisinin katılacağını da ilân etmeği unutmadı.

Netekim, 28 Ağustos 1553 günü Üsküdar'da Sultan'ın otağı kuruldu; Hürrem Haseki'den olan oğullarından Şehzade Bâyezid'e Edirne sancakbeyliği verildi; Hürrem'in diğer oğlu Şehzade Selim ise Manisa'daki sancağını terkederek babasının yanına geldi; böylece Padişah kendisinden sonra tahta geçmesini istediği Selim'in İran Seferi sırasında şan ve şöhret kazanmasını istiyordu.

Yanında yine Hürrem'den olma Cihangir adındaki oğlunu da götürüyordu. Doğuştan fizikî özelliklerinden mahrum olan bu şehzade, ne kılıç kullanmasını, ne ata binmesini becerebiliyordu; yürürken bir az aksıyor; omuzlarından birinin diğerine nazaran yüksek kalması, görünüşüne bir zevksizlik veriyor ve daima sarayda yalnız kalmasına sebep oluyordu. Fakat, bütün ruh, kalp, zekâ zenginlikleri kendisinde birleşerek vücutça noksanlıklarını dengeliyordu. Bu sakatlıkları, Cihangir'i hem annesinin, hem de babasının en sevdiği oğlu yapmış, Padişah bilhassa onunla yaptığı konuşmalardan büyük zevk alır olmuştu. Cihangir'i her gittiği sefere götürüyor, böylece endişelerini açıklayabilecek bir sırdaş ve sıkıntılı anlarında ferahça konuşabileceği bir arkadaş bulmuş oluyordu. Şehzade Mustafa ile ayrı anneden dünyaya gelmesine rağmen Cihangir, ağabeyi için, her türlü kan düşmanlıklarından ve aile çekişmelerinden bağımsız olarak derin bir sevgi duyardı. Bu iki şehzade, annelerinin karşılıklı kinlerine rağmen birbirlerini sevmekte devam ediyorlardı.

XIX

Babasının sefere çıkma hazırlığını duyan Şehzade Mustafa, hakkında ekilen fesat tohumlarından habersiz olarak, Bursa ile Tokat arasında İmparatorluk Ordusu'nun birleşme merkezlerinden biri olan Ereğli'ye askerleri ile birlikte geldi. Beklenmedik bir anda çıkagelmesi, atlılarının sayısı ve disiplini, atlarının güzelliği, elbiselerinin ve silâhlarının zenginliği, komuta ettiği askerlerine verdiği erkekçe güven Ordugâhda derin bir heyecan dalgasının yayılmasına sebep olunca Padişah vezir—î âzam'ın söylediklerine hak verir gibi oldu. Bir gün başlarında savaşacak ve hükmedecek olan hükümdarı Şehzade Mustafa'nın şahsında arayan yeniçeriler kitle hâlinde otağının etrafına toplanarak lehinde tezahürat yaptılar.

İhtiyatsızca haykırılan kutlama çağrıları padişah'ın kulağına gammazcılar tarafından, artık hiç bir şeyin önünü alamayacağı bir patlamanın belirtileri olarak aktarıldı. Padişah ile vezirleri arasında otağ içinde gece yarılarına kadar toplantılar yapıldı. Cihangir bile Otağ—ı Hümâyûn'dan uzaklaştırılmıştı. Sevgili kardeşinin babasının ordugâhına gelmesi Cihangir'i sevince boğmuştu. Uzun zamandır görüşmemiş olduklarından, iki dost eski arkadaşlıklarını ve sohbetlerini devam ettirmek niyetindeydiler. Saray çevrelerinin buluşmalarını önleyen çabalarından sıkılıyorlardı.

Kanunî Sultan Süleyman Şehzade Mustafa'ya haber yollayarak ertesi gün otağında el öpme merasimi için kendisini kabul edeceğini bildirdi.

XX

Netekim ertesi gün, öğle namazından sonra vezirler ve yüksek rütbeli subaylar merasim bölüğü hâlinde veliaht—şehzade'nin çadırına giderek kendisini aldılar. Şehzade Mustafa zengin bir kaftan giymiş, «sultanların tahtı olmaya» lâyık, boylu bir Türkmen atına binmişti. Şahsında taptıkları ilâhı selâmlamak istercesine, askerler birbirlerini iterek yolu üstüne çıkmaya çalışıyorlardı. Etraftan yükselen sevinç çığlıkları babasının divanına kadar geliyordu. Kanunî Sultan Süleyman her çığlıkta heyecanın isyan havasına büründüğünü hissediyordu. Oğluna gösterilen sevgi sanki kendisini tahttan feragata zorluyordu; bir baba olarak gücendiği kadar, bir hükümdar olarak hakarete uğramış olduğunu sanıyordu. Bir avuç askerin veya ayak takımının hoşnutsuzluk çığlıkları arasında mahvolacak kişilerden biri değildi. Tahttan feragat etmesi için ne kadar küstahça zorlanırsa, o kadar şiddetle direnecekti. Atası II. Bâyezid'in sürgüne yollanmak üzere tahttan indirilmesini, fakat taht ile sürgün arasında ölümü bulmasını hâtırlıyordu. Tercih ettiği oğullarının idam edilmesi, Hürem Haseki'nin sürülmesi, ordunun hâkimiyeti eline geçirmesi, imparatorluğun düzensizliğe düşmesi, hayatının son yıllarında eski şanına gölge düşmesi gibi meseleler gözünün önüne geldikçe ve eğer hâlâ hükümdar olarak kalmak ve yine büyük adam olarak hâkimiyetini sürdürmek istiyorsa, bir baba olduğunu unutması gerektiğini düşünüyordu. Şu anda beklediği, elini öpmeye gelen oğlu değil, suç ortaklarının haykırışları arasında kendisinden tahtı is-

temeye gelen bir asî idi: Kararını vermekte tereddüt etmedi.

XXI

Şehzade Mustafa ordunun dedikoduları ve gençliğine bağlanan ümitlerden dolayı suçlu gibi gözüküyordu. Atından indi ve babasının çadırına girerek, ayaklarına kapanmaya, onun da, Türkiye'de yaşlıların, babaların sevdıklerine yaptıkları gibi gözlerinden öpmesini bekledi. Sadece Şehzadelere tanınan haktan istifade ederek babasının huzuruna girerken silâhlarını çıkarmamıştı. Otağın ilk kısmında bekleyen çavuşlar silâhlarını çıkartmasını söylediler. Şahsını itham edici bu davranış hiddetten kızarmasına sebep oldu. Fakat elinden fazla bir şey gelmediği için çavuşların sözünü dinledi.

Babasının kollarını açarak kendisini karşılayacağını umduğu ikinci kısma geçtiği vakit donuk bir sessizlikle karşılaştı; divan salonuna geçmekte tereddüt ederken, birden divan salonunu ayıran perde açıldı ve babası yerine, sarayda idamları yerine getiren yedi dilsizin uğursuz suratları ile karşılaştı. Genç şehzade üzerine atılan cellâtlar, genellikle bu işler için kullandıkları yay kirişini boynuna geçirdiler. Mâsûmiyeti, hayreti, umudunun kırılması, cezanın verdiği dehşet ve gençliğinin gücü bir araya gelince Şehzade Mustafa boynuna geçen kirişi koparttı, cellâtların kollarından kurtuldu, ayaklarına yapışan dilsizleri çavuşların bulunduğu kısma kadar sürükledi; bir yandan babasını diğer yandan Padişah'ın çadırının etrafında toplanmış

olan yeniçerileri yardımına çağırıyordu; askerler tarafından duyulan sesi, idam olayını âniden tahta çıkma şeklinde değiştirebilir; bu uğraşın sessiz tanığı olan Kanunî Sultan Süleyman, arkasına gizlendiği perdeyi araladı, dilsizlere bir göz atarak, başarısızlıklarını ölümle cezalandıracağını belirtmek istedi; insafsız bakışlı babasını gören Mustafa bir an kendisini savunmayı unuttu o anda boğularak, cellâtların ayaklarına cansız düştü, ve perde babasının arkasından kapandı.

Sultan Süleyman çavuşlara emrederek, oğlunun cesedini bir halının içine koyarak otağın eşiğine kadar sürüklemelerini ve hayret ile dehşetten donup kalmış olan yeniçerilere göstermelerini istedi. Ayaklanmaların, elebaşlarının ölümü ile sona erdiğini, ve cürüme hareket sağlayacak, istikbal vaadedecek unsurların ortadan kalkması ile kimsenin o cürmü kabullenmeyeceğini iyi biliyordu.

Şehzade Mustafa'nın cansız vücudu ordu içinde mâtem, dehşet ve sükûnet sağladı. Askerler gözleri yaşlı fakat dudakları kapalı olarak sabahki ilâhlarının önünden geçtiler ve ağlamak üzere çadırlarına kapandılar.

Her türlü itirazı örten ve Padişahların Devlet darbelerinin tek izah yeri olan Şeyhülislâm fetvası bir kaç yere asılarak ilân edildi. Bu fetvalarda genellikle Padişah adsız olarak Şeriat Kanunu'nun sözcüsü olan Şeyhülislâma olayı anlatır ve cezayı sorardı, Şeyhülislâm'ın cevabı da aynı şekilde adsız ve kısa olarak verilirdi.

Şer'î adaletin bu en yüksek mevkiinden gelen hüküm üzerine bütün itiraz sesleri kısıldı. Şeyhülislâmın ölüm cezasına karar verdiği sırada suçun işlenmiş olduğuna kanaat getirildi.

Bütün ordugâhda bir tek ses Mustafa'nın masûmiyetine ve babanın sertliğine karşı yükseldi. Bu ses bir dostun kalbinden geliyordu. Sultan Süleyman ile Hürrem'in oğlu olan Cihangir, Mustafa ile dilsizler arasında geçen uğraşın gürültüsüne koşmuştu; yetiştiğinde kardeşi son nefesini veriyordu. Cesedin üzerine kapandı, onu öperken bir yandan haykıra haykıra ağlıyor ve kardeşinin iftiracıları ile cellâtlarına lânetler yağdırıyordu. Bu ithamların ruhunda en acı pişmanlık duygusu yarattığı Sultan Süleyman, Cihangir'i Mustafa'nın cesedinden ayırmaları için çavuşlara emretti; fakat artık çok geçti; Cihangir'in kalbi bu acıya dayanamamıştı; babanın önüne bir ceset yerine iki ceset getirdiler. Gülbahar Hatun'un oğlunu öldürmek isterken Hürrem Haseki'nin oğlunun da ölümüne sebep olmuştu: (*) kardeşlikten doğan dostluk tabiatın intikamını almış oldu.

XXII

Zihinler daima Şehzade Mustafa'nın masûm mu, suçlu mu olduğu üzerinde teredütte kaldı. Sultan Sü-

---

(*) Aslında Cihangir Şehzade Mustafa'dan 21 gün sonra Halep'te duyduğu üzüntüden ölmüştür. İstanbul'daki Cihangir semti adını bu şehzadeden alır. (Ç.)

leyman gibi, tek zaafı aşk olan, ve sık sık hükümdarlık görevlerini dostluğa, aşka ve ailesine tercih eden, uzun zaman şüphe ettikten, bir kaç yıl bekledikten, bir defa bağışladıktan, daima doğru yola gelinmesini bekleyen bir hükümdarın tabiata karşı gelmeden ve hanedanı ile imparatorluğunun kurtuluşunun ancak kendi kanının dökülmesi sayesinde gerçekleşeceğine kesin şekilde inanmadan, isyanı muhakkak olan oğluna darbe vuracağına inanmak biraz güçtür.

İdamdan sonra Osmanlıların çoğunluğunun düşüncesi bu merkezde idi. Hükümdarı itham etmekten ziyade babaya acıdılar. Ordunun, efendisinin gözünde olayları uydurduğu veya büyülttüğü şeklinde itham ettiği Rüstem Paşa, cinayeti veya adaleti, kendi üzerine alarak halkın merhametini Padişah'a bıraktı. İmparatorluk mührünü teslim ederek ve güya gözden düşmüş gibi davranarak mevkiinden azledilmesini isteyerek idamın bütün sorumluluğu ile iğrençliğini üzerine aldı. Ordunun büyük sevgisini toplamış olan Ahmed Paşa yerine vezir—î âzam seçildi.

Fakat, Devlet'in mührünü teslim etmeden Rüstem Paşa ikinci bir cinayetle Padişah'ın güvenini ve kayınvalidesi Hürrem'in oğullarının tahta geçmesini büsbütün garantiledi. Şehzade Mustafa'nın Bursa sarayında rehin olarak tutulan küçük bir oğlu vardı. Yeniçerilerin babasına gösterdikleri sevgiyi bu çocuğa göstermelerinden ve yeni bir ayaklanma ile tahtı ona vermelerinden çekinildi. Hürrem Haseki tarafından devamlı tehdit edilen genç anne, çocuğunun hayatından devamlı endişe etiği için bir an bile yanından ayrılmak istemiyordu.

Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa'nın boğdurulması sırasında Bursa'ya gizlice bir hadımağası yollamış ve çocuğun da boğdurulmasını emretmişti. Hadımağası genç hasekiye ve oğluna Bursa yakınlarında bir gezi yaptırmak istiyormuş gibi davrandı. Küçük çocuk annesi ve diğer kadınları taşıyan örtülü arabanın bir kaç adım ötesinde at üzerinde götürülüyordu.

Annenin uyanıklığından çekinen hadımağası, arabanın sürücülerine gizlice emir vererek dingili kırmalarını istedi. Tamir devam ederken çocuğun köşke bir an önce varması için onun atını durdurmadılar. Tam köşkün kapısına gelip de atından indiği sırada arkasından yetişen hadımağası, kuşağında sakladığı yay kirişini çıkardı ve «Yüce Hünkâr hemen ölmenizi istiyor.» dedi. Mutlak hâkimiyete mutlak itaat duygusu içinde yetiştirilmiş olan çocuk, «Bu benim için bir Tanrı buyruğudur,» diye cevap verdi ve masûm boynunu kirişe uzatı.

Bu arada garip bir duygunun etkisinde kalan anne, atından inmiş ve koşarak köşke gelmişti. Orada oğlunun cesedi ile karşılaştı ve oğlunun kaatilinden, kocasının da öldürüldüğünü öğrendi.

XXIII

O idamdan sonra Kanunî Sultan Süleyman bir daha gülümsemek fırsatı bulamadı. Hüzün içinde geçen günlerine değişiklik vermek için seferlere çıkıyor veya saray içi meselelerle uğraşıyordu. İran'a yaptığı kısa sefer sonunda Amasya'da bir anlaşma imzalandı.

Hürrem Haseki—Sultan'a isnat edilen bir entrika Padişah'ı Amasya'dan İstanbul'a yolladı. Gülbahar Hatun'un oğullarını taht mücadelesinde saf dışı bırakan Hürrem Haseki — Sultan şimdi de küçük Bâyezid'i Kanunî'nin halefi olarak kabul ettiği büyük oğlu Selim yerine tahta geçirmek üzere çabalara girişmişti. Şehzade Bâyezid, yüz hatları ve mizacı ile annesinin güzelliğini ve dehâsını hatırlatıyordu. Anne ile oğul beraberce romantik bir tertip düşünerek Bâyezid'in vaktinden önce tahtı garantilemesini sağlamak istediler. Yüz hatları bakımından idam edilen Şehzade Mustafa'ya benzeyen Şehzade Bâyezid'in bir kölesini teşvik ederek, bu benzeyişten istifade etmesini ve Rumeli'deki Şehzade Mustafa taraftarlarını ayaklandırmasını temin ettiler. Bu masal, Düzmece Mustafa'nın etrafına Tuna boyu askerlerini ve ayak takımını topladı; Şehzade Bâyezid'de, eğer asiler galip gelirse kölesinin gerçek kimliğini ortaya koyarak tahta geçecek veya şahsî birlikleri ile onları ezerek babasının büyük takdirini kazanacaktı; yani her iki hâlde de Şehzade Bâyezid kârlı çıkıyordu. Böyle bir hile askerleri ve avamı kısa zamanda kandırdı. Düzmece Mustafa giderek büyüyen taraftarları ile Niğbolu'dan İstanbul'a doğru yürümeye başladı.

Ancak Sultan Süleyman'ın çabukluğu bu tertibi bozdu. Bir sahtekârla tek başına uğraşmayı şahsına lâyık görmediği için vezir—î âzam Ahmed Paşayı en seçme yeniçeri ve sipahilerle Rumeli'ye yolladı. Daha ilk karşılaşmada mağlûp düşen Düzmece, Ahmed Paşa'nın eline düştü. İşkencelerde Şehzade Bâyezid'in telkinlerini ve tasarılarını anlattı. Kanunî Sultan Süley-

man İstanbul'a girerken isyancı köle ile taraftarlarını denize attırdı; ikinci bir defa dünyanın gözü önünde bir başka oğlunu işlediği suç için idam etmeğe çekiniyordu. Hürrem Haseki—Sultan oğlunun hareketini yaşının gençliğine vermesini isteyerek hayatını bağışlattı ve pişman olduğunu anlattı. Fakat suçlu şehzadenin gözleri önünde hâlâ Şehzade Mustafa'nın boğdurulmuş cesedi olduğundan babasının yanına çıkmağa cesaret edemedi.

Sultan Süleyman şehzadesini daha fazla korkutmak için onu saraya sokmadı. Buna karşılık Boğaziçi'nde etrafı sırf ormanlıkla kaplı bir köşkte gizli bir muhakeme tertipledi ve oğlunu çağırdı. Bu alışılmamış yere gelen Bâyezid, atından iner inmez dilsizler tarafından silâhları alındı, ağabeyi Şehzade Mustafa'nın akibetine uğrayacağından şüphesi kalmadığından cellât eline düşmüş gibi titremeye başladı.

Bu arada kafesli bir pencere arkasından tanıdığı bir ses, «Telâşlanma sevgili oğlum, telâşlanma, ben burdayım.» diye seslendi: Bu annesi Hürem Haseki — Sultan'dı. Annesinin sesini duyan Bâyezid bir az sakinleşti ama babasını huzurunda olmaktan dolayı yine de endişeliydi. Kanunî Sultan Süleyman onunla bağışlayıcı bir babanın ifâdesiyle konuştu. Acı tenkid ve göz yaşı karışık bir konuşmadan sonra barışma şerbetleri içildi. Şehzade Bâyezid'in eli, kadehi dudağına götürürken hâlâ titriyordu; bu barış kadehleri Doğu'da sık sık ölüm kadehleri de olmuştu. Sultan Süleyman bir müddet oğlunu şüphenin sıkıntısı içinde bıraktı, sonra elini uzatarak kadehi aldı ve bir dikişte onu boşalttı.

Affedilen Bâyezid Amasya'ya dönerek, annesinin yardımıyla ağabeyi Selim için yeni suikastler örmeye başladı.

XXIV

Ancak o sıralarda Hürem Haseki—Sultan, Sadrâzam Ahmed Paşa'nın, sevgili oğlunun hâtâlarını çok önceden anlamış olmasından ve olduğu gibi ortaya çıkarmasından hiç de memnun kalmamıştı. Şimdiye kadar ortaya çıkardığı sırlar ile ana oğlun gizli irtibatlarından anladığı daha ağır entrikaları açıklayamadan ortadan kaldırılmalıydı. Hürrem Haseki—Sultan hemen faaliyete geçerek Sadrâzam'ın hareketlerini Padişah'ın gözünde suç olarak göstermeye ve sadâret makamına geçirilmesini de Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra hoşnutsuzluklarını belirten yeniçerilerin zoru ile olduğunu anlatmaya çalıştı. Ona göre, Rüstem Paşa Şehzade'nin ihanetini bulup ortaya çıkarırken Ahmed Paşa mükâfatlandırılmış oluyordu. Yeniçeriler onun vasıtasıyla istediklerini yaptırtmışlardı; kim bilir belki de Ahmed Paşa yeniçerilere dayanarak hükümdarlığı üzerine almağa hazırlanıyordur? İsyancı yeniçerilerin sevgisini kazanmış sadrâzam hiç de masûm sayılmazdı; ihtiyata, veya hiç olmazsa hakka dayanarak bu Sadrâzamı tahtın dibinden uzaklaştırmak gerekiyordu. Suikastçilerin ümidini kıracak tek ceza ölümdü. Sadık Ahmed Paşa'nın sonu böylece kararlaştırıldı.

O ana kadar Ahmed Paşa hiç bir şeyden şüphelenmemişti; lâkin o devirlerde yaşayan her vezir, iktidar ile yağlı ilmik arasında yaşardı. Çakacak şimşek üzer-

lerinde asla gürüldemezdi. Sultan Süleyman ile Bâyezid'in barışmalarından bir kaç gün sonra Ahmed Paşa saray'a girmek üzere iken çavuşların başı tarafından durduruldu; «Duanı yap, Padişah senin ölmeni istiyor» dedi. Ahmed Paşa suçunu sormadan ve kaderine itiraz etmeden «ölmeye hazırım» dedi. Son arzusu olarak dilsiz cellâtların haysiyet kıran elleri yerine yanında bulunan bir dostu tarafından boğdurulmasını istedi. Son nefesini verirken, idamını istemiş olan aldatılmış veya nankör efendisini affetti.

Hürrem Haseki—Sultan'ın damadı Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa'nın idamının mesuliyetinden kaçmak için ayrıldığı makama tekrar getirildi.

XXV

Kanunî Sultan Süleyman adına yaptırılmış, o devrin ve başkentin en muhteşem camii Süleymaniye 16 Ağustos 1556 günü ibâdete açıldı. Sultan Süleyman bu eserin yaratılması için sekiz yüz bin düka altını ve on beş yıl harcamıştı. Bu camiin bahçesinde kurucusunun türbesi bulunacaktı; bir zamanlar Venüs'ün sonra Justinien'in heykellerini tutan dikilitaşlar, kırmızı granitten sütunlar şimdi kubbeleri, minareleri, fıskiyelerin suları ile serinleyen kemeraltlarını tutuyorlardı; Paros adası mermerlerinden sütun başlıkları, dehlizleri, mahfel ve mimberleri, yaldızlı bronzdan şamdanlıkları, güneş ışınlarının çiçek renklerini veya altın yaldızlı Allah adının ışıklandırdığı renkli camdan pencereleri; çevresindeki okulları, hastaneleri, mâbedin dış cephesinin parlaklığından koyu yeşillikleri ile farkedilen servi ve

çınar ağaçları ile Süleymaniye gerçekten İstanbul'un tacı olmuştur.

Sultan Süleyman bu islâm mimarî şaheserini inşa ettirirken, Hürrem Haseki—Sultan ile kızı Mihrimah Sultan, biri Hürrem Haseki—Sultan'ın Üsküdar'daki, diğeri Mihrimah Sultan'ın Haliç kıyısında Eyüp sırtlarındaki türbelerini gölgelendirmek için kendi camilerini inşa ettiriyorlardı.

İran Şahı bu mâbedlerin Sultan Süleyman'ın devrinde tamamlanmasını çok tarihî bir olay olarak görmüş olacak ki, açılışını kutlamak için bir heyet göndermiştir. İran Şahı'nın mektubundaki ifade Doğu Hükümdarlarının Yavuz Sultan Selim'in oğluna gösterdikleri hürmeti gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Mektup şöyle diyordu; «Ey, İlâhî Lütûf'un tercihine mazhar olan, Yüce Tanrı'nın bağışlarına lâyık olan sen, dünyanın iki yüzünün Hükümdarı, iki denizin Han'ı! Sen ki Hz. Süleyman'a eş Sultan Süleyman'sın, sancakların ebediyyen göklerde dalgalansın, devrinin şöhreti insanların hâfızalarında ebedî levhalara kazılsın.»

İran Şahı'nın gözde eşi de, Padişah'ın gözde eşi Hürrem Heseki—Sultan'a ve kızı Mihrimah Sultan'a inşa ettirdikleri dinî anıtlar için ayrıca tebriklerini yolluyordu. İranlı Sultan hanım eski hıristiyan Sultan'a şöyle hitap ediyordu:

«Tanrı'nın kulak verdiği en yanık dualar, çolpan yıldızının ihtişamı ile çevrilmiş, Ferengis gibi güzel, Belkis gibi güçlü, Züleyha gibi soylu, Meryem gibi temiz

ve saf Haseki—Sultan'ın efendisinin üzerine olsun; çünkü Kur'an—ı Kerîm Cenab—ı Hak adına âbideler yaptıranları ve onun gölgesinde yatanları sever!»

Hürrem Haseki—Sultan'ın cevabı da din, tarih ve şiirden ilham alınarak kaleme alınmıştı.

Kanunî Sultan Süleyman'a her zamankinden daha yakın olduğu bir anda, imparatorluğa aday iki oğlun annesi, vezirlerin en büyük korkusu, halkın saydığı, şöhreti ile bütün Doğu'da tanınmış, gençliğinde güzelliği ile olduğu kadar, olgun yaşında öğütleri ile gerçek bir Kraliçe olan, yaşlılığında bile güzelliğini koruyan Hürrem Haseki—Sultan türbesinin inşası bittikten bir kaç gün sonra hayata gözlerini yumdu.

Ölümüyle ilk yıllarının cazibesini, yaşlılık günlerinin dayanağını kaybeden Sultan Süleyman Hürrem Haseki—Sultan'ı ölümünde bile yanından ayırmak istemediği için kendisine hazırlattığı türbenin içine gömdürdü. Çok durgun ve teselli kabul etmez bir mâtem geçirdi. Çok karılı düzenin sağladığı imkânlar içinde bu kadar sebat ile bir kadını seven erkek ile, efendisine bu kadar derin bir aşk ilham eden bir köle muhakkak ki birbirlerine lâyık olmuşlardı. Büyük bağlılıklar büyük ruhların işidir; aşk bir anlık bir cazibe, fakat aşkta sebat başlıbaşına bir fâzilettir.

Çağdaş vakânüvislerin bilgisizlikleri ve hasetleri ile aralamağa çalıştıkları haremin esrarı, gerçek sebepleri sarayın duvarlarını aşamamış olan bir çok entrikayı ve cinayeti Ukrayna asıllı Haseki'ye ne yapılan hareketlere bir sebep açıklanır, ne de ileri sürülen sebep-

ler hakkında bir fikir verilir. Korkunç sessizlikleri her türlü faraziyeye ve iftiraya açıktır. Unutulmamalıdır ki, hayâletler daima karanlıkların çocuklarıdır. Bu meçhûl karşısında tarih, Sultan Süleyman'ın sevgili gözdesi için ne methetmeye ne de kötülemeye cesaret etmektedir. Eğer Padişah'ın cinayetlerini ve zaaflarını Haseki—Sultan'a bağlamak istersek, onun kalbinde, hayatında en büyük yeri tuttuğu için, faziletlerini ve yüceliklerini de ona bağlamamız gerekecektir.

XXVI

Rüstem Paşa'nın iktidarı kayınanasından sonra da devam etmiştir. Yaşlanmış olan padişah, devrinin son yıllarını meşgul eden Avusturya ile müzakereleri tamamen sadrâzamının kişisel teşebbüslerine bıraktı. Fakat Şehzade Bâyezid ile ağabeyi Şehzade Selim'in muhteris çekişmeleri babalarının yaşlılıklarını bulandırdı. İki şehzadenin karşılıklı kinlerini körükleyen vezirlerin kışkırtmalarını kapsayan gizli ve sağlam vesikalar bugün bu rekabeti aydınlatmaktadır.

Şehzade Bâyezid Amasya'ya dönmüştü; Saruhan'da Sancakbeyi olan Şehzade Selim babasına daha yakın bulunuyordu. Entrikaları ile kendisine ciddî bir rakip olduğunu hissettiği kardeşinin ortadan kalkması Şehzade Selim'in işine gelirdi. Eskiden Şehzade Bâyezid'in sırdaşı olan, iki yüzlü ve iki dilli bir adam olan Mustafa beğ, şimdi Şehzade Selim'e kardeşi için bir tuzak kurmasını öğütlüyordu. Selim razı oldu. Hileyi yerine getirmekle görevlendirilen Mustafa beğ Bâyezid'e bir mektup yazarak, Selim'in Manisa'da zevk ü

sefa'ya daldığını, kendisinin tahta çıkmasını engelleyecek en önemli bir şahıs olduğu için arada bir çatışma yaratılmasını ve böylece savaş sonunda galip çıkanın her türlü engelden kurtulmuş olacağını bildiriyordu. Bu bakımdan Bâyezid'in kardeşine tahrik edici bir mektup yazmasını, böylece Selim'in takınacağı tutumun kolaylıkla Sultan Süleyman nezdinde yerilebileceğini öğütlüyordu.

Şehzade Bâyezid bu iki yüzlü öğüte kandı, ağabeyi Selim'e ağır hakaretler dolu mektup ile kadın şapkası, elbisesi ve öreke yolladı. Bu hakaretlerden haberdar olan Sultan Süleyman hemen Şehzade Bâyezid'e bir sırdaş yollayarak oğlunu şiddetle azarlamak istedi. Baba tekdirine karşı Bâyezid'i isyan etmiş göstermek isteyen Mustafa Beğ, Amasya yakınlarına bir kaç kiralık adam göndererek Padişah'ın sırdaşını öldürttü. Bu cinayet ile aldanan Kanunî Sultan Süleyman Mehmed Sokollu'yu yirmi bin askerin başında Bâyezid'i cezalandırmaya yolladı. İki ordu Konya ovasında karşılaştılar; yenilen Bâyezid Amasya'ya kaçtı. Oradan babasına bir mektup yazarak, pişman olduğunu, kendisi ve dört oğlu için affını istediğini bildirdi. Fakat Mustafa Beğ bu mektubu eline geçirdi, hemen imha etti. Oğlundan bir cevap alamayınca büsbütün hiddetlenen Kanunî Sultan Süleyman bizzat kendisi Konya'ya yürüdü. Arkasında bir kaç bin taraftarı ile Şehzade Bâyezid, karısı ve çocukları İran'a kaçtılar. Halk ile ordu arkasından ağladı; yakışıklılığı, cesareti ve bir kadına duyduğu sebatlı aşk yüzünden anne-

sinin olduğu gibi, Osmanlıların da sevgisini kazanmıştı. Şehzade Selim'in yuvarlak ve renkli çehresi, Kuzeyliler gibi çıkık gözleri, ayakta durduğu zaman hantal, at üstünde gülünç olan şişmanlığı ile sefahata düşkünlüğü, bu şehzadenin asker arasındaki itibarını çok düşürmüştü.